

БОГОСЛОВІЯ ВОХОСПОВІН

ТОМ XLV VOL.

в и д а б

УКРАЇНСЬКЕ БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

РІМ 1981 РОМАЕ
diasporiana.org.ua

ТОМ XLV

1981

КНИГА 1-4

БОГОСЛОВІЯ
ВОНОСЛОВІЯ

ТОМ XLV VOL.

в и д а б

УКРАЇНСЬКЕ БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

РИМ 1981 ROMAE

Tipografia Istituto Salesiano Pio XI - S.G.S. - Roma
Piazza S.M. Ausiliatrice, 54 - Tel. 78.27.819

о. д-р ІВАН ХОМА

**УКРАЇНСЬКЕ ПОСОЛЬСТВО ПРИ АПОСТОЛЬСЬКОМУ
ПРЕСТОЛІ 1919-1921**

(Sac. dr. I. СНОМА, *Missio diplomatica Ucrainae apud Sanctam Sedem annis 1919-1921*)

Папа Бенедикт XV і поневолені народи

Папа Бенедикт XV (1914-1922) упродовж восьми років свого понтифікату, що припав на воєнні часи, робив все, що міг, щоби свобода і мир знову запанували серед народів. На жаль, зустрічав неуспіхи, невдачі і незрозуміння, бо всі тоді говорили про війну. Папа старався осягнути мир на різних фронтах, однаке мав на увазі й осiąгнення релігійного миру, тобто поєднання християн католиків з некатоликами.

У зв'язку з тим, в письмі (Бреве) з 26 лютого 1916 року, папа висловив бажання, щоб « Тиждень молитов за єдність Церкви », що їх практиковано в Римі (в другій половині січня), ввели в себе всі католики. Апостольським листом « Cum Catholica Ecclesia » з 15 квітня 1916 року, папа давав повний відпуст кожному, хто відмовить ним уложену молитву « за християнські народи Сходу ». В тій молитві Бенедикт XV молився так: « Пам'ятаючи про дуже визначне місце, яке вони мали в Твоїй Церкві, благаємо Тебе, Господи, надихни їх бажанням знову зайняти місце, щоб вони з нами творили одне стадо під проводом того самого пастиря. Вчини, щоб вони і ми разом просякнули науками їх святих Учителів, що в та-кож нашими Отцями у вірі. Захорони нас від усікої помилки, яка могла б їх віддалити від нас ».¹ В тій молитві можна спостерегти новий тон, який мав би характеризувати зв'язки з боку Апостольського Престолу, зокрема почуття покори, яке замітне в останнім реченні молитви.

¹ TAMBORA Angelo, *Benedetto XV e i problemi nazionali e religiosi dell'Europa orientale*. Roma 1963. p. 4. Cfr. Il Bessarione 1916.

Від молитви папа перейшов до чину. 1 травня 1917 року письмом (Моту Пропріо) « Dei Providentis » заснував Конгрегацію для Східної Церкви,² а 15 жовтня 1917 року письмом (Моту Пропріо) « Orientis Catholici » заснував Папський Інститут Східних Студій, « якому поставив за ціль студіювати християнський Схід, його історію, теологію, його церковне право, літургію і мистецтво; почавши від перших віків аж до нинішніх часів. Вже днес зумів він зібрати коло себе поважні наукові сили і хоче виховати з одної сторони наукових спеціалістів, а з другої — добре обзнакомлених з культурою Сходу провідників місій... Бо місія на Сході, як завважили многі в Римі, вимагає іншого підготовування, як місія в інших місцях світа. Роходиться про з'єднення народів, які мають свою питому, стару християнську культуру, яку треба пізнати і полюбити ».³

Щоби ще більше скерувати увагу католицького світу на Східній Церкви, папа Бенедикт XV, енциклікою з 2 жовтня 1920 року проголосив св. Єфрема Сирійського — вчителем Вселенської Церкви за його визначну науку і святість життя.⁴

У першому періоді свого вселенського архиєрейства Бенедикт XV ставався довести до миру, а після закінчення війни, коли в Парижі вже працювала мирна конференція, докладав зусиль через свого представника монс. Черетті, щоб алагіднити територіальні зазіхання великих потуг і вибуялі націоналізами. В Римі були тоді, тимчасово або стало представники різних національних рухів, які довели на своїх землях до заснування нових держав або до віднови давніх. Між ними були й українці, що хотіли ввійти у зв'язок з Апостольським Престолом. Очевидно, це не були урядові зв'язки, але напів-урядові, через посередню особу, щоб достатньо поінформувати Апостольський Престол про свої національні аспірації і амагання.

По розпаді австро-угорської імперії Апостольський Престол був готовий пристосуватись до нової політичної ситуації. Це найкраще видно з листа папи Бенедикта XV до державного секретаря кардинала Петра Гаспаррі з 8 листопада 1918 року: « ...недавно ми дали інструкції нашому нунцію у Відні, щоби ввійшов у приязні відносини з різними націями австро-угорської імперії, що

² S. CONGR. PER LE CHIESE ORIENTALI, *Oriente Cattolico. Cenni storici e statistiche*. Città del Vaticano 1974 p. 18-19.

³ Сліпий Йосиф, *Твори*. Том III-IV, Рим 1970, ст. 162-163.

⁴ Сліпий Йосиф, *Твори*. Том II, Рим 1969, ст. 153.

тепер створили незалежні держави. Церква є досконалою спільнотою, і її ціллю є освячення людей усіх часів і всіх країн і так, як пристосовується до різних форм уряду, так без труднощів приймає законні зміни народів, політичні чи територіальні ».⁵

Зі закінченням першої світової війни, постали великі зміни у Східній Європі: жовтнева революція в Росії (7.XI.1917), проголошення незалежності Української Народної Республіки (22.I.1918) і Західної Української Народної Республіки (18.X. і 1.XI.1918), постання балтійських держав, Фінляндії і Польщі, розвал австро-угорської імперії, постання Чехословаччини і проблема кордонів між державами. У зв'язку з цим перед Апостольським Престолом виринуло важке завдання постійно мати найважніші авторитетні відомості про розвиток подій на Європейському Сході, щоб бачити нову дійсність реальними очима і зможти до неї пристосуватись. У зв'язку з цим папа Бенедикт XV вибрав дві визначні особи і призначив одну для Польщі, Литви, Латвії, Естонії і Фінляндії — монс. Ахіля Ратті, а другу, дещо пізніше, для України — отця Джованні Дженоккі.

30 квітня 1918 року Апостольський Престол вислав монс. А. Ратті як апостольського візитатора до Польщі. Він виїхав з Риму 19 травня 1918 року і приїхав до Варшави 30 травня. 6 червня 1919 року він був іменований нунцієм в Польщі, а 19 липня він вручив вірчі грамоти голові державі маршалкові Юзефові Пілсудському. Водночас монс. Ратті був і високим церковним комісарем на Шлеську та Східній Прусії, де мали відбуватись плебісцити. Серед творців незалежної Польщі нунцій Ратті спостеріг дві ідеї: одну — П'ястів — Романа Дмовського, що бачив головну небезпеку для Польщі з пімецького боку і восередкував всі сили, щоб цю небезпеку усунути. Юзеф Пілсудський був прихильником другої ідеї — Ягайлонів — і бачив небезпеку з боку Росії та старався тому зарадити, пропагуючи конфедерацію поляків-литовців-українців-білорусинів. Нунцій піддерживав федеративну ідею Пілсудського,⁶

⁵ «...recentemente abbiamo dato istruzioni al nostro Nunzio in Vienna di porsi in amichevoli rapporti con le diversi nazioni dell'Impero austro-ungarico che ora si sono costituite in Stati indipendenti. Egli è che la Chiesa, società perfetta, che ha unico fine la santificazione degli uomini in ogni tempo e diogni paese, come si adatta alle diverse forme di Governo, così accetta senza veruna difficoltà le leggittime variazioni territoriali e politiche dei popoli». TAMBORA Angelo, *op. cit.* p. 12. Cfr. *La Civiltà Cattolica*, 1918, vol. IV, p. 343.

⁶ *Il Cardinale Ermengildo Pellegrinetti nel centenario della nascita 1876-1976*. Pescia 1977, p. 173.

але безуспішно, й остаточно зразив собі всіх так, що з початком 1920 року, апостольський нунцій в католицькій Польщі, став майже особа « *non grata* ».⁷ Він успів ще в місяцях січні (23-31) і березні (15-28) 1920 року, хоч серед труднощів, відвідати Литву і Латвію.

Тому що місія апостольського нунція, А. Ратті, ставала щораз трудніша, папа Бенедикт XV звільнив його від завдання слідкувати за українськими справами. Він іменував водночас апостольським візитатором України — отця Джованні Дженоцкі, а справу плебієциту на Горішньому Шлеську і в Східній Прусії поручив монс. Отто. В наступному році папа відкликав його до Італії і 4 червня 1921 року нунцій Ахіль Ратті залишив остаточно Польщу, а 13 червня став архиєпископом Міляна.

Українська дипломатична місія при Ватикані

Про створення української дипломатичної місії при Апостольському Престолі вдалось нам знайти чотири статті: П. Карманського,⁸ д-ра Е. Лукасевича,⁹ Евгена Онацького¹⁰ і д-ра В. Трембіцького.¹¹

⁷ «...per gli ingiusti attacchi che gli giungevano da polacchi e da tedeschi nelle zone sottoposte a plebiscito, mons. Ratti sente fallire tutta la sua opera di conciliazione nei contrasti nazionali scatenati. Finirà persino, egli, il nunzio papale nella Polonia cattolica con essere quasi una persona «*non grata*», se la Santa Sede il 1º febbraio 1920 per misura di prudenza e per stato di necessità lo solleva dell'incarico di seguire la questione ucraina, nominando il padre Giovanni Genocchi, dei Missionari del S. Cuore, Visitatore apostolico in Ucraina, insieme, mons. Ogno veniva incaricato in sua vece delle funzioni, sempre rimaste ingrate, di commissario pontificio per i territori, sottoposti a plebiscito, dell'Alta Slesia e della Prussia orientale». ТАМВОРА Angelo, op. cit., p. 20.

⁸ КАРМАНСЬКИЙ П., *Ватикан і Україна*. Спомин написаний у Відні в місяці вересні 1920 року і виданий в « Віденськім Календарі » Української Мистецької Накладні на рік 1921, ст. 46-54. *Наша дипломатична станція при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920* в «Літопис Червоної Калини» лютий 1939, ст. 3-4.

⁹ ЛУКАСЕВИЧ Е. д-р Граф Михайло Тишкевич (В 70-ліття народження). В «Літературнім Науковім Віснику» 1927, кн. V, ст. 86-89.

¹⁰ ОНАЦЬКИЙ Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані* В «Українських Вістях» (Едмонтон), листопад 1953. *По похилій площі. Записки журналіста і дипломата*. Частина I-II. Мюнхен 1964, 1969.

¹¹ ТРЕМБІЦЬКИЙ В. д-р, *Дипломатичні відомини Української Держави в Вселенським Престолом у 1918-1920 роках*. В «Патріархат», березень 1979, ст. 10-13.

Про перші зв'язки між Апостольським Престолом і Україною в часі визвольних змагань є також копія записки італійською мовою в Архіві Українського Католицького Університету в Римі.¹² Нею мабуть користувався о. Кирило Королевський, коли писав про іменування апостольського візитатора України.¹³

У цій записці сказано, що призначений гетьманом Павлом Скоропадським український посол в Константинополі — Михайло Суковкін, хоч ще офіційно не виїхавши Високою Портою, 7 листопада 1918 року зложив візиту апостольському делегатові в Константинополі — монс. Анджельо Дольчі, прохаючи його передати подяку папі Бенедиктові XV за його прихильність до України, бо він (посол Суковкін) в великом вдоволенням довідався від царгородських українців про те, що апостольський делегат інтервенював від імені папи в користь українських старшин. Монс. Анджельо Дольчі повідомив про те кардинала Нікольо Маріні, секретаря Конгрегації для Східної Церкви (1917-1922).

5 грудня 1918 року апостольський делегат у ЗСА — монс. Джованні Бонцано повідомив Апостольський Престол, що о. Петро Понятишин цікавився українським питанням в Європі і більше разів був у Державному Департаменті у Вашингтоні, поручаючи йому політичні аспірації українців.

Бейкер, Рой С., на підставі документів архіву американського президента Вудро Вілсона писав у своїй праці: «Тут (у паперах Вілсона) є лист від надійних Українців із Росії, який апелював за право їм самим управляти собою; вони бажають, щоб можна впровадити в їх матірному краю, Україні, ідеали американської влади і американську систему виховання, аби проводити здорові демократичні принципи між своїм народом».¹⁴

Ця цитата дослівно взята з меморіалу Українського Народного Комітету в Америці до президента Вудро Вілсона. Меморіал підписали: о. прелат Петро Понятишин — адміністратор греко-католицької Церкви в Америці, як голова цього Комітету, д-р Кирило Д. Білик — місто-голова, Володимир Б. Лотоцький — секретар. Отець Понятишин і Лотоцький — це галичани, а Білик — це киянин, тому також з огляду на особи, що підписали доку-

¹² Диви, Додаток, документ ч.1.

¹³ KOROLEVSKIY Cyrille, *Metropolite Andre Szeptyckyj 1865-1944*. Romae 1964, p. 178.

¹⁴ BAKER Roy Steward, *Woodrow Wilson and the World Settlement*, written from his unpublished and personal material. Volume I. Garden City, N.Y., p.5.

мент, меморіал мав соборницький характер.¹⁵

Українці сподівалися, що іх допустять на мирну конференцію в Парижі, і тому різні національні Комітети у Вашингтоні, Парижі та інших європейських містах вибирали своїх делегатів і прохали їх. Понятишина поїхати до Європи, щоб зустрітися з галицькими єпископами й обговорити справи Церкви.

О. Петро Понятишин, ставши адміністратором греко-католицької Церкви у ЗСА після смерті єпископа Сотера Ортинського (28.3. 1916), мав зв'язки з урядовими колами у Вашингтоні. Наприклад, він поробив заходи у справі « Українського дня », які увінчались успіхом 24 січня 1917 року, коли президент Вудро Вілсон прийняв його разом з делегацією « Української Ради » (о. В. Довгович, голова « Провидіння » і Д. Капітула та С. Ядловський, представники У.Н.С.). Вони представили президентові справу революції в Конгресі щодо « Українського Дня ». « По ухвалі конгресу мав бути цей день проголошений президентом держави як такий, в якому можна б збирати в цілій державі пожертви для підмоги українського населення у східній Європі, що терпить нужду, спричинену воєнним лихоліттям. Президент розпитував ширше про положення українського народу і обіцяв, що ту справу підтримає. Того самого дня всі члени отсєї делегації були на галерії в палаті репрезентантів свідком, як конгресмен Джеймс А. Геміл з Джерзі Сіті внес резолюцію в справі Українського Дня. В тому самому часі внес ту саму резолюцію в сенаті Вільям Гюз, сенатор з Нью Джерзі. Ту резолюцію передала теж і проклямація президента Вілсона, якою проголошено день 21 квітня 1917 року як « Ukrainian Relief Day ». Вона теж замітна з цього боку, що це перший раз з'явилась українська назва в урядовім американськім акті ».¹⁶

Немов доповненням інформації монс. Бондано про контакти о. П. Понятишина з державним департаментом у Вашингтоні є повідомлення « Свободи » з 2 серпня 1919 року, що о. П. Понятишин очолив делегацію Українського Народного Комітету, яка була у Вашингтоні 29, 30 і 31 липня 1919 року. Її членами були: Володимир Лотоцький, Олександер Неприцький-Грановський, Конгресмен Джеймс А. Геміл і адвокат Вільям Кернс. Делегація була в

¹⁵ Стаків Матвій д-р, *Західна Україна. Нарис Історії Державного Будівництва та Збройної і Дипломатичної Оборони в 1918-1923. Том III* Скрентон 1959, ст. 141-142.

¹⁶ Калітула Дмитро, *Три делегації до Вашингтону*, в « Ювілейний Альманах 1894-1944 » виданий з нагоди 50-ліття УНС, зредагував д-р Лука Мишуга. Джерзі Сіті 1944, ст. 181-182.

державного секретаря Роберта Ленсинга, якому з'ясувала українську справу в Європі й передала меморіал. Ленсинг відповів, що справа Галичини ще не вирішена; прирік зреферувати меморіал американській мировій делегації в Парижі. Потім делегація була у заступника державного секретаря — Б. Майнса, до якого належали східно-європейські справи, також у Б. Дж. Дейвиса, начальника державного секретаріату і в Дж. Дж. Бейлі, спеціаліста східно-європейських справ у державнім секретаріаті, який щойно був вернувся з Парижа. Делегацію запевнювали, що східний кордон Польщі ще не було визначено. Пізніше делегація відвідала кількох сенаторів і конгресменів.¹⁷

У зв'язку з висилкою дипломатичної місії від Директорії УНР до Італії, якої головою був проф. Дмитро Антонович, виринуло питання висилки такої самої місії до Ватикану. Кандидата на голову цієї місії намічено графа Михайла Тишкевича, що жив тоді в Льозанні (Швейцарія). Дехто з членів Директорії, також перший її голова — Володимир Винниченко, були противні тому, щоб аристократ став головою місії. І справа затягнулася.¹⁸ Однак у лютому 1919 р. Директорія УНР назначила гр. М. Тишкевича послом при апостольському престолі, а Петра Карманського секретарем місії. «Але, як звичайно, — пише д-р Е. Лукасевич (посол у Швейцарії), — український уряд навіть не надіслав декрета про призначення графа послом, а тільки коротке листовне повідомлення, через що українська дипломатична місія у Швейцарії мусіла взяти на себе роля уряду та провадила переписку з кардиналом Л. Маліоне,¹⁹ послом при швейцарській конфедерації в Берні в справі прийняття графа Тишкевича, як представника українського уряду при Ватикані. Кардинал Маліоне повідомив українську дипломатичну місію 31 березня (1919), що понтифікальна столиця не має звички приймати дипломатичні місії нових держав, які ще не визнані бодай кількома великими державами. Але проти приїзду гр. М. Тишкевича до Риму Ватикан нічого не має».²⁰

¹⁷ Т. Українсько-американська політична акція у роках 1914-1920. Хроніка. Див. «Ювілейний Альманах 1894-1944», ст. 122-123.

¹⁸ Карманський П. Наша дипломатична станція при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920. Див. нота ч.8.

¹⁹ Маліоне Люїджі від 28 лютого 1918 року був «тимчасовим Представником Св. Престолу» в Швейцарії, а апостольським нунцієм у Швейцарії був іменований 1 вересня 1920 року. Кардиналом став пізніше. Див. De MARCHI Giuseppe. *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956*. Roma 1957, р. 248.

²⁰ Лукасевич Е. д-р, *Граф Михайло Тишкевич*, ЛНВ, 1927, кн. V, ст. 88.

« Місія до Ватикану — писав П. Карманський — в очах соціальних демократів і соціалістів-революціонерів, які складали уряд Директорії, була непопулярна і вона зразу мусіла боротись з фінансовими труднощами », і, коли, при кінці березня 1919 року, П. Карманський приїхав до Львовани до графа Тишкевича, то « царські », рублі, « якими розпоряджала наша каса в Швейцарії », втратили зовсім своє значення. І тому граф Тишкевич поручив П. Карманському вертатися на Україну до уряду Директорії з метою поширити місію новими урядовцями і здобути фонди на її діяльність.

Євген Онацький у своїх записках « По похилій площі »²¹ згадує, що Петро Карманський приписував собі велику власність створення української дипломатичної місії при Ватикані. Він оповідав, що голова уряду УНР і міністер закордонних справ Володимир Чехівський хотіли привізнати його на дипломатичну місію в Італії, бо він знав італійську мову, яку вивчив в « Руській Колегії » в Римі, під час своїх філософічних і богословських студій. Коли голова дипломатичної місії проф. Дм. Антонович не хотів прийняти Карманського, тоді Чехівський звернув його увагу на створення дипломатичної місії при Ватикані і запитував Карманського, кого б він пропонував на голову такої місії. І Карманський запропонував графа Михайла Тишкевича, бо він ревний католик і радо згодиться бути послом при Апостольському Престолі.

Сам Карманський про те не згадує ні у своєму спомині « Ватикан і Україна », писаному в 1920 році, ні в статті « Наша дипломатична станиця при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920 », писаній в 1939 році.²²

Граф Михайло Тишкевич справді радо прийняв номінацію на українського посла при Ватикані, як це видно з його листа в 12 березня 1919 року до д-ра Дмитра Донцова: « Між нами говорячи, пости послів, у теперішніх часах... не дуже важні, — назначення однакож мое вважаю собі за велику честь і щиро це скажу, бо це — доказ довір'я від лівих груп до когось, кого вони могли брати за контрреволюціонера, полонофіла, або політикану... Це довір'я для мене найкраща і найвища нагорода ». ²³

Наступного дня (23.3.1919) писав Тишкевич до українського посла в Італії — проф. Дмитра Антоновича: « Вельмишановний Пане

²¹ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина II, ст. 88-89.

²² Див. нота 8.

²³ Онацький Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані* В « Українські Вісті » (Едмонтон), листопад 1953, ч. 48 (237).

Посол, Дорогий Товаришу! Дуже я Вам вдячний за Вашого листа. Я Вам зараз телеграфував, але не знаю, чи Ви дістанете телеграму. Я був у цирих і добрих відносинах зі славним покійним Батьком Вашим. Все мене щось до нього тягнуло. І ми разом гадали і сумували про безнадійну тоді долю України. Я маю ще фотографію з покійного, і дуже сумно мені було б, щоб вона тепер згоріла, або пропала. Я рад буду з Вами працювати в Римі, тим більше, що знайомий і читав Ваші артистичні дослідження. Так добре було б закласти фундамент під культурну працю нашої молоді в Італії і закласти Академію України. Там ми масмо Академію Франції, Еспанії, Англії і т.д. — і заснувати Наукову Комісію при Ватикані і т.д.²⁴

Граф Михайло Тишкевич

Граф Михайло Тишкевич народився 20 квітня 1857 року в селі Андрушівці, на Київщині, як нащадок старого аристократичного, давно спольщеного, українсько-литовського роду. Він виростав і виховувався поза Україною у Варшаві та Вильні, серед чужого середовища. Закінчивши гімназію у Вильні, повернувся до рідного дому і швидко відчув свій кровний зв'язок з батьківчиною, захопився українською природою, історією і побутом. Захоплення українськими красвидами спонукало його вступити до Петербурзької Академії Мистецтв, яку закінчив з відзначенням. Під час студій в Петербурзі визнав уже себе відверто українцем і викликав цим «згіршення» серед польської колонії. Після закінчення Академії і однорічної військової служби (1879-1880) вернувся знову на Україну і тоді познайомився та заприязнівся з відомим українським істориком Володимиром Антоновичем, і з творами Тараса Шевченка. Під їх впливом навернувся назад до українського народу, став цілком на його службу, жертвуючи йому своє знання, маєток і всю свою працю, не дивлячися на всі прикроці, що йх зазнавав з цього приводу.

В 1887 році М. Тишкевич продав своєму братові багату колекцію стародавніх родинних друків і документів з XVI і XVII століття (писаних його предками по українському) і за отримані гроші встановив при львівській «Просвіті» т.зв. «Михайлова премію» за найкращий драматичний або історичний твір з минулого Укра-

²⁴ Там само. Див. *По похилій площі*. Частина I. ст. 27-28. Див. Додаток, документ, ч. 2.

їни, писаний українською мовою. З тих грошей нагороджено і віддано два знані і вартісні твори: О. Маковея « Ярошенко » і О. Назарука « Ярослав Осьмомисл ».

У себе на селі та околиці, М. Тишкевич став меценатом молодих талантів з-поміж місцевих селян, висилаючи їх до школ та допомагаючи ім закінчити вищі студії. Під час оживленого політичного руху в 1900 роках почав запрягати й дооколичну шляхту до громадської роботи. У зв'язку з цим у 1906 році заснував у Києві « Ліберально-консервативний союз шляхти і земельних власників » та « Красну Партию на Україні », де обережно висував справу автономії України та домагався продажі землі виключно місцевим селянам. В 1907 році заснував « Київське Товариство Прихильників Миру » і був його головою, під гаслом: об'єдданої праці для добра України.

У 1908 році митрополит Андрей Шептицький старався закупити від графа Тишкевича маєток Дзедаїловичі, над рікою Березиною. У зв'язку з цим весною 1908 року митрополит їздив з о. митратом Войнаровським до Парижа, щоб там дістати позичку на заснування в Росії Акційного Парцеляційного Банку з французькою фірмою, бо Франція була тоді в приязніх відносинах з Росією.

Заснування цього Акційного Банку мало на меті парцеляцію ґрунтів великої власності на українських територіях у кордонах Росії між галицьких емігрантів, що виїздили без пляну до Америки, Канади, Бразилії, а також між місцеве населення. В кожній такій парцеляційній оселі був намір поселити 10 господарів, свідомих галицьких селян-патріотів, і наділити їх даром землею 50 десятин. За те вони мали ширити між місцевим населенням українську національну свідомість. У цих оселях мали постати також греко-католицькі церкви для поширювання унійних ідей та школи для просвітних цілей.

За цей маєток, що мав 14.000 десятин, Митрополит заплатив графові Тишкевичеві 1.200.000 рублів. План Митрополита не увінчився успіхом, бо до російського міністерства внутрішніх справ надійшла денунціяція, що митрополит Шептицький основує Парцеляційний Банк, щоб дорогою парцеляції поширювати в межах Росії церковну унію та українську національну ідею. Граф Тишкевич радо звернув Митрополитові ціну купина, бо мав інших покупців.²⁵

²⁵ Войнаровський Тит, о. митрат, *Спогади з моого життя. Історичні постаті Галичини XIX-XX ст.* НТШ Бібліотека українознанства Ч. 8. Нью Йорк 1961, ст. 57-50.

В 1911 році, коли українські мистці влаштували самостійний виступ, граф Тишкевич дав на цю першу українську виставку свою картину « Сон України », яку московська цензура заборонила виставляти.

Крім згаданої « Михайлової премії » граф Тишкевич встановив ще інші фундації: 50.000 франків на придбання віллі для недужих мистців, 20.000 рублів передав Науковому Товариству ім. Шевченка з нагоди 100-літніх роковин народження Шевченка і 3.000 франків університетові в Люксембурзі (Бельгія) на відкриття відділу українознавства. Також видавав книжки своїм накладом і підпорядковав різні видання.

Перед серпнем 1914 року М. Тишкевич виїхав до Швейцарії і жив у маленький кімнатці Beau-Rivage-Palace в Lausanne-Ouchy, друкуючи на сторінках швейцарської преси статті про Україну. Там видав вартісні брошури та документи: « Історичні документи про Україну »,²⁶ « Україна перед мировим конгресом »²⁷ і « Українська література »,²⁸ проломлюючи мур байдужості, а то й ворожості чужої, особливо французької преси, яку засипував підписаними ним або інспірованими статтями й замітками про Україну в 1914-1922 роках.

Водночас вдержував зв'язки з високою всесвітньою аристократією: з еспанським інфантом Альфонсом, жонатим зі сестрою румунської королеви Beatrічею Едінбурзькою, з графом Сежуром, з графом Кастеллане, з маршалом Фошем, адміралом Дегі і іншими.²⁹

²⁶ « Documents historiques sur l'Ukraine et ses relations avec la Pologne, la Russie et la Suède (1596-1746) publiés avec notices explicatives et cartes par le C-te Michel Tyszkiewicz, de la Société ukrainienne des Sciences de Kiev, avec une étude sur la Russie, la Petite-Russie et l'Ukraine, par M. Serge Cheloukhine, ancien Ministre et Sénateur » (1919).

²⁷ *L'Ukraine en face du Congrès*. Lausanne 1919.

²⁸ TYSZKIEWICZ M. C-te, *La Littérature Ukrainienne*. Berne 1919.

²⁹ « ...він Українцем не від 1918 року, і ціле своє життя та маєток посвятив українській справі. Число, як не його і звязками з високою всесвітньою аристократією, от хочби з іспанським інфантом Альфонсом, жонатим зі сестрою румунської королевої Beatrічею Едінбурзькою, з яким живе в довголітній дружбі, з гр. Сежуром з гр. Кастеллане, з маршалом Фошем, адміралом Дегі й др., користується тепер Україна? Н. пр. згаданий гр. Кастеллане, це великий особистий і політичний приятель майбутнього премієра Франції Брієна й хто зна, чи ще не доведеться нам через него добути доступу до верхів французької політики? », « Лист з Парижа », « Український Пралор » Віденський 15.XI.1919. Див. ІСАІВ Петро, д-р. *Інформаційне Товариство « Україна » в Швейцарії 1914-1915 та діяльність графа М. Тишкевича і В. Степанківського. « Богословія »* (1972), стор. 167-178.

У лютому 1919 року Тишкевич став першим українським послом при Ватикані від уряду Української Народної Республіки, звідки переїхав на становище голови української делегації при мирній конференції в Парижі. Граф М. Тишкевич із жестом справжнього патріота та чесного громадянина видав останні свої ощадності на пропаганду української справи на чужині. І аж тоді, коли, дослівно, не мав уже на найскромніший прожиток, покинув Париж, щоби користати з гостинності своїків у Познанщині, в селі Жодові, продовжуючи, наскільки міг, допомагати рідній справі. Туди на Познанщину писав до нього з Парижа, 22 лютого 1922 року французький міністер закордонних справ — Реймонд Пуанкарє, дякуючи йому за побажання з приводу його повороту до влади. «Водночас Ви звернули мою увагу на справу України, яку Ви не перестаєте обороняти. Ви можете бути певні про прихильність і симпатію, що оживляє французький Уряд відносно українського населення і високе почуття справедливості його політики буде дальше надхнінням у питаннях, що заторкують європейський Схід».³⁰

Помер 3 серпня 1930 року на чужині в Познанщині. Смерть перервала нитку цього довгого, повного тяжких ударів долі, життя. Був він відважний патріот, що на ціле своє життя і діяльність наложив своєрідну печать.

Перший український посол при Ватикані

Граф Михайло Тишкевич, одержавши з початком лютого 1919 року номінацію на українського посла при Апостольському Престолі, мав великі і широкі плани у зв'язку з своїм побутом у Римі. Між іншим, він думав заснувати Наукову Комісію при Ватикані і просив д-ра Дмитра Донцова стати головою або членом такої архівно-історичної Комісії при Ватикані, свідомий, що вона може віддати великі послуги.

Після різних перешкод посол М. Тишкевич з початком травня 1919 року одержав італійську візу і десь коло 15 травня приїхав сам до Риму, бо секретар місії — Петро Карманський не дістав візи і М. Тишкевич вислав його зі звітами до уряду на Україну. Десять днів опісля — 25 травня 1919 року — граф Михайло Тишкевич був на приватній авдієнції в папи Бенедикта XV і вручив йому

³⁰ Див. Додаток, документ ч. 20.

вірительні листи, як Голова Надавичайної Української Дипломатичної Місії при Апостольському Престолі. Потім передав Папі протест проти нападу польської армії генерала Юзефа Галлера на Галичину та проти безправних арештів українських католицьких священиків. Саме тоді прийшла вістка про арештування більше ніж 200 українських священиків, яких вивезли до польських концетраційних таборів.

Папа прийняв дуже прихильно графа Тишкевича, що вже давніше був відзначений папським орденом св. Григорія Великого, з ентузіазмом говорив про українську самостійність, запевнив про свою прихильність до українського народу та висловив надію, що українська справа буде вирішена згідно з засадою про самовизначення народів.³¹ Посол Тишкевич прохав папу: підтримати українську справу на Мирній Конференції в Парижі, призначити день збірки для українців, що потрапили в часі війни, вислати апостольського делегата на Україну, видати енцикліку про Унію.³²

Помітним і знаменним є те, що перший український посол при Апостольському Престолі, просить енцикліки про Унію. Вправді він сам був католик, однака напевно не просив цього в особистому імені, тільки в імені уряду УНР. На підтвердження цього можна навести слова Володимира Чехівського, голови ради міністрів УНР, які він сказав у серпні 1919 року в Кам'янці Подільськім до о. Йосафата Жана: «Першим кроком усіх українців буде відлучитися від Москви, а наступним злучитися з Римом». Такої самої думки був і міністер закордонних справ — Андрій Лівицький і про це він сказав апостольському нунцієві у Варшаві — монс. Ахілеві Ратті: «Вірю, що Унія буде в усій Україні нашою національною Церквою», «Я самий за тим, щоб греко-католицизм був державним визнанням цілої України, і вірю, що так воно буде». Подібно думав і Головний Отаман Симон Петлюра, бо на питання о. Й. Жана чи він погоджується з думками свого міністра, що їх він висловив нунцієві, відповів: « Я сам цього бажаю, але, на жаль, не можу цього публічно сказати ».³³

Після авдієнції в папи Бенедикта XV посол М. Тишкевич був у державного секретаря кард. Петра Гаспаррі, що дуже цікавився українськими проблемами і небаром опісля, 16 червня 1919 року

³¹ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина I, ст. 28.

³² Онацький Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані* В «Українських Вістях» (Едмонтон), листопад 1953. 48 (237).

³³ Жан Йосафат, о., ЧСВВ, *Мое служіння Україні*. Едмонтон 1953. ст.10,16.

(N.B. 91664) в порозумінні й за схваленням папи, вислав письмо до Голови Директорії УНР — Головного Отамана Симона Петлюри (у французькій мові), що має значення офіційного визнання Української Народної Республіки.

Дослівний переклад цього письма такий:

« Ватикан, 16 червня 1919. Н.Б. 91664. Ексцептенці! Святий Престіл отримав грамоту, якою Ваша Ексцептенція інформує, що Директорія Української Народної Республіки призначила графа Михайла Тишкевича на Голову Надзвичайної Української Дипломатичної Місії при Святому Престолі. Дякуючи Вашій Ексцептенції за цього ласкавого листа, я зі свого боку можу запевнити, що Святий Престіл, визнаючи, як належить, благородний характер української нації, піднесе свої молитви за її щастя, у твердому переконанні, що право самовизначення, вже визнане для інших народів, які належали до колишньої російської імперії, буде визнане також для України. Мені дуже приемно запевнити Вашу Ексцептенцію, що граф М. Тишкевич, якому доручено цю місію, працює з тактом, який йому всі визнають. Користуюся в радості цією нагодою, щоби передати Вашій Ексцептенції вислови моє найбільшої пошани. П. Кард. Гаспаррі ».³⁴

Граф М. Тишкевич уважав це письмо офіційним визнанням Української Народної Республіки, бо в листі з 12 листопада 1919 року (з Паризя) до голови Надзвичайної Місії УНР у Вашингтоні — Юліянові Бачинському — писав: « Реaultatom моєї праці в Римі було і те, що кардинал Гаспаррі — державний секретар — надіслав Отаманові Петлюрі листа, який є фактично визнанням нашої самостійності ».³⁵ Так само думав і Головний Отаман Симон Петлюра. Він на початку липня 1919 року в Чорткові, в присутності уряду ЗУНР і президента д-ра Євгена Петрушевича, висловив свою радість, що папа Бенедикт XV прийняв його посла графа Михайла Тишкевича на приватній авдіенції, та вдовolenня з листа, що його написав був державний секретар П. Гаспаррі. Нав'язуючи до цього листа Головний Отаман Петлюра дослівно сказав: « Яке велике щастя! ³⁶ Це ж повне визнання Української Держави Католицькою Церквою ».

³⁴ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина I, ст. 28. Див. Додаток, документ ч. 3.

³⁵ Лужницький Григор д-р, *Українська Церква між Сходом і Західом. Нарис історії Української Церкви*. Філадельфія, 1954. ст. 566-7. Див. Додаток, документ ч. 5.

³⁶ Жан Йосафат, о., ЧСВВ *Мое служіння Україні*. Едмонтон, 1953, ст.11-12.

Коли уряд УНР опинився в Тарнові (Польща), Міністерству Закордонних Справ було дуже потрібне вищезгадане письмо, і 20 листопада 1920 року зверталось воно до Керуючого Справами Дипломатичної Місії УНР в Італії, щоб надіслав копію того письма. Керуючий Місією УНР, М. Сремієв, відповів 20 грудня 1920 року, що одержання документу визнання Св. Престолом Української Народної Республіки утруднене, бо вже пів року нема Дипломатичної Місії при Ватикані; але він сконтактується з бувшим послом графом Тишкевичем і сподіється справу скоро полагодити.³⁷

Користаючи з побуту в Римі митрополита Андрея, який приїхав 16 грудня 1920 року і замешкав в монастирі Отців Редемптористів при вулиці Мерулана,³⁸ радник української дипломатичної місії в Римі, Теодот Галіп, звернувся до нього з проханням, щоб своїми зв'язками з Державним Секретаріятом допоміг одержати копію письма кард. П. Гаспаррі. Митрополит Андрей написав у тій справі листа 5 січня 1921 року до субститута Державного Секретаріяту монс. Федеріко Тедескіні і передав через Т. Галіпа.³⁹ 12 січня 1921 року і сам Теодот Галіп написав також в тій самій справі до монс. Ф. Тедескіні.⁴⁰ Їхні старання увінчались успіхом, бо 22 січня 1921 року секретар Місії, Євген Онацький, вислав копію письма кард. А. Гаспаррі до голови Директорії з 16 червня 1919 року до Міністра Закордонних Справ У.Н.Р. у Тарнові.⁴¹

Прийняття українського представника в папи Бенедикта XV і прихильна постава до суверенності України знайшла відгомін в італійській католицькій пресі. Почали з'являтись прихильні інформації про Україну. Наприклад в римському щоденнику «Іль Коррієре д'Італія» (орган Народної Партиї, предтечі теперішньої Християнської Демократії) з 9 червня 1919 року була довга стаття п.н. «Нації, що відроджуються. Представник України при Св. Престолі».

³⁷ Див., Додаток, документи ч. 8 і 9.

³⁸ «Il tardait au Metropolite de pouvoir se rendre à Rome: il y arriva le 16 décembre 1920, et, le Collège ruthène étant encore occupé, descendit au grand convent des Rédemptoristes de St. Alphonse sur la via Merulana. Il se savait l'objet de nombreuses attaques, toutes de la part des Polonais, qui l'accusaient d'avoir outrepassé ses droits en ordonnant évêque Kyr Joseph Bocian et en constituant un Exarque en Russie dans la personne de Léonide Fedorov. Je raconterai plus tard comment il se justifia pleinement, et se vit confirmer par Benoît XV les facultés exceptionnelles qu'il avait reçues de Pie X». KOROLEVSKYJ Cyrille, *Metropolite Andre Szeptyckyj 1865-1944*. Romae 1964, p. 176.

³⁹ Див., Додаток, документ ч. 10.

⁴⁰ Див., Додаток, документ ч. 11.

⁴¹ Див., Додаток, документ ч. 12.

Граф М. Тишкевич подбав про італійський переклад і видання його брошури, що вийшла в Льозанні, «Україна перед Мирною Конференцією», яку поширювали в італійських політичних колах, щоб дати об'єктивні відомості про Україну.⁴²

Роля князя Івана Токаржевського-Карашевича

Для нав'язання і закріплення дипломатичних стосунків між Україною і Ватиканом причинився і князь Ян Токаржевський-Карашевич.

Князь Іван-Степан-Маріян Токаржевський-Карашевич уродився 24 червня 1885 року в Чабанівці, ущицького повіту, на Поділлі, і належав до тієї частини української аристократії, яка хоч була римо-католицького обряду, почувала себе приналежною до українського народу та, як член цього народу, брала активну участь у його житті. Доктор філософії і політичних наук він до першої світової війни брав жваву участь у з'їздах українців разом з Липинським і іншими нащадками колишніх українських шляхетських родин. Під час визвольних змагань, в літі 1918 року він був радником українського посольства у Відні. «У Відні — пише у своїх споминах Олександр Лотоцький — познайомився я з радником Посольства кн. Яном Токаржевським-Карашевичем. Мимо так само соціального розводження у наших поглядах, в'язала нас, ще більш ніж з Липинським, єдність національно-державних поглядів, і той ідейний зв'язок з часом перейшов у дружні особисті відносини. (Князь одружився в дочкою Лотоцького-Оксаною). Тут у Відні, умовились ми з п. Токаржевським, що буду просити уряд про перевід його до царгородського Посольства (яке очолював сам Лотоцький) і се мос прохання уряд пізніше задоволив. Само собою розуміється, се сталося в порозумінню та за згодою Липинського».⁴³

Про свою дипломатичну працю у Відні, в Римі і в Константинополі написав князь Токаржевський-Карашевич в листі до автора цеї статті з дня 16 лютого 1954 року, відповідаючи на поставлене йому питання, що він знає про іменування о. Дж. Дженоцкі Апостольським Візитатором України. Він, бувши в літі 1918 року радником посольства у Відні, одержав доручення від Міністерства Закордонних Справ (міністром був тоді проф. Дмитро Дорошенко),

⁴² Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина I, ст. 28.

⁴³ Лотоцький Олександр, *Сторінки минулого*. Частина Четверта. В Царгороді. Варшава 1939. Видання Української Православної Церкви в ЗША. 1966. ст. 16-17.

за згодою католицьких єпископів Луцького, Житомирського і Кам'янецького, ввійти в стосунки з апостольською нунціатурою в справі виділення України в окрему провінцію з архієпископом в Києві. Князь познайомився тоді з апост. нунцієм Ляврі і його автитором Мікара та з апост. візитатором для Польщі — Ахілем Ратті. Митрополит Андрей Шептицький знов про це, бо була одночасно мова про відновлення католицького генерального вікаріату і греко-католицького єпископства в Києві.

В літі 1919 року кн. Токаржевський-Карашевич перейшов на становище радника українського посольства в Константинополі; а іхав туди через Італію і цілий місяць задержався в Римі, де послом при Апостольському Престолі був його давній приятель граф Михайло Тишкевич. В порозумінні з послом Тишкевичем представив вищезгадану справу та інші справи в Державному Секретаріяті і самому державному секретареві кардиналові П. Гаспаррі. Зустрів у нього прихильне ставлення і зацікавлення тими питаннями. Вкінці прийняв його і папа Бенедикт XV на приватній авдієнції, яка тривала майже годину, розпитуючи докладно про предложені справи.

У Константинополі кн. Токаржевський-Карашевич був від 2 серпня 1919 до 11 грудня 1921 року, спершу як радник посольства до 24 березня 1920, після димісії посла Олександра Лотоцького, як Повірений у справах, а потім як посол.

У Константинополі був апостольський делегат монс. Анджело Дольчі, якому князь з обов'язку зложив візиту. Ті візити стали часті, коли князь став послом, і монс. Дольчі нераз приїздив до князя та бував на його офіційних прийняттях, і між українським послом та представником апостольського престолу нав'язалися тісні і близькі стосунки в Константинополі.⁴⁴

Посол Ол. Лотоцький у своїх споминах підтверджує відомості князя: «Добре зносини з Папським Нунцієм в Царгороді мали на меті допомагати більш активній участі Ватикану в справах фактичних зносин з Україною. Монсіньор Дольчі, представник Ватикану, в сій справі брав діяльну участь».⁴⁵ Він з великим зацікавленням і прихильністю ставився до бажань українців, висловлених йому князем і мабуть мав велику роль в призначенні о. Дж. Дженоцкі апостольським візитатором України. Про вислід тих розмов князь регулярно звітував графові Тишкевичеві.

У свою чергу монс. А. Дольчі повідомляв своїх настоятелів

⁴⁴ Див., Додаток, документ ч. 1, 22 і 23.

⁴⁵ Лотоцький Олександр, *Сторінки минулого*. Частина IV, ст. 78.

у Римі, що 31 серпня 1919 року був у нього князь Токаржевський-Каращевич, радник українського посольства в Константинополі і прохав постаратись, щоб Апостольський Престіл вислав свого представника на Україну, за що український уряд буде завжди вдячний. Крім цього також повідомив, що посол Лотоцький одержав доручення від уряду, нав'язати зв'язки з Константинопольським патріярхом і старатись про автокефалію для Української Православної Церкви. Ці старання, по думці і від'єді посла Лотоцького, продовжував князь Токаржевський-Каращевич. І на весну 1921 року отримав патріяршу грамоту з благословенням для голови держави, уряду і Української Православної Церкви, але не признано їй автокефалії.

На службі українській державі князь був потім заступником міністра і міністром закордонних справ УНР в Тарнові, та й лишився вірний українській державній ідеї до кінця свого життя, стараючись свою політичною, громадською і публіцистичною працею принести якнайбільшу користь українській визвольній справі. Особливо треба згадати його науково-популярну і науково-дослідницьку працю. В цілій низці статей, нарисів і розвідок з великим знанням аналізував він проблеми нашого минулого, зокрема нашої княжої доби і козаччини. Залишився ще не виданий рукопис його праці «Історія Української Дипломатії». Свої статті друкував також у чужинній, головно в англійській і французькій пресі.

Довший час перебував у Франції, потім в Італії, а останніми роками у Великій Британії, в Лондоні, де він помер 18 листопада 1954 року. З цього приводу англійські часописи «Дейлі Телеграф», «Дейлі Мейл» і «Нью Кронікл» присвятили її підряд слова пошани і подиву для цього українського аристократа-патріота.

Перенесення графа Тишкевича до Парижа

Українська Делегація на Мирну Конференцію в Парижі була найважливішим з українських представництв закордоном в 1918-1919 роках, бо Париж був тоді осередком міжнародного життя і там засідала Мирна Конференція. Згадана Делегація була одночасно і дипломатичним заступством України перед французьким урядом. Її вислали на початку січня 1919 року в імені УНР, а після об'єднання ЗУНР з УНР (22.1.1919), отримала компетенцію 30 березня 1919 року заступати перед Мирною Конференцією Соборну

Україну. Делегація складалась із 5 членів, а її головою був інж. Григор Сидоренко.

Рада Міністрів, викликавши його до Кам'янця Подільського і вислухавши його звіту 29 вересня 1919 року,⁴⁶ дійшла до переконання, що йому не по силі вести тяжкі й дуже відповідальні обов'язки голови паризької делегації. Вирішила призначити його послом до Відня, на місце В. Липинського, що подався до димісії. На його місце, постановою Ради Міністрів, що її затвердила Директорія, призначено графа Михайла Тишкевича.⁴⁷ Він « отримав від Голови Директорії Петлюри, що тоді знаходився у Варшаві, нову інструкцію і повноваження, відмінні від попередніх інструкцій, які мала ціла делегація. Нова інструкція говорила, що голова делегації Тишкевич сам єдиний має рішати про всі політично-дипломатичні кроки, а всі інші делегати мають тільки дорадчий голос, якщо він поради від них заਬажас ».⁴⁸

Перенесення графа Тишкевича з Риму до Парижа спровоцило добре враження в колах Антанти. Також поважна паризька преса прийняла прихильно цю вістку і багато часописів висловили своїх співробітників інтервювати його. Потім надрукували зміст своїх роамов з графом Тишкевичем такі газети: « Le Temps », « Figaro », « Le Gaulois », « L'homme livre », « Le petit Parisien », « Matin », « La parole Libre », « L'Evénement », « La Démocratie Nouvelle », « Le Pays », « Le Radical », « La Constitution », « La Petite République », « Revue Diplomatique ».⁴⁹

Переїхавши до Парижа, граф Тишкевич у першій своїй ноті до Мирової Конференції домагався визнання незалежності Української Народної Республіки. Передтим він видав заклик до українців в Америці, щоб підтримували його акцію. « Покликаний до проводу делегації Української Народної Республіки у Франції, у незвичайно важку хвилину для майбутньої долі нашого безтаканого рідного краю, звертаюсь още до наших братів і земляків у Злучених Державах, із закликом, щоб подали нам свою моральну поміч. Піднімайте свій голос, де тільки можете, щоби підтримати справу повної незалежності України і Галичини. Наша віра в тих, що боронили права народів, за які ви теж по геройськи

⁴⁶ МАЗЕЛА І., *Україна в осні й бурі революції*. Прага 1943. III, ст. 189-197.

⁴⁷ МАЗЕЛА І., *Україна в осні й бурі революції*, Прага 1942, II, ст. 96.

⁴⁸ СТАХІВ МАТВІЙ д-р, *Західна Україна. Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923. Нарис історії*. Том VI. Скрентон 1961, ст. 67-68.

⁴⁹ Лист з Парижа. « Український Пропор » Віденський 15.XI.1919.

проливали кров у рядах американської армії. – Михайло Тишкевич, голова делегації У.Н.Р. в Парижі ».⁵⁰ В Парижі, за короткий час він розвинув велику діяльність, зустрічаючи багато труднощів. В письмі з 12 листопада 1919 року до Юліяна Бачинського, голови Надзвичайної Місії У.Н.Р. подав звідомлення про свою діяльність від свого приїзду до Парижа.⁵¹

Отець Франц Ксаверій Бонн

Коли уряд УНР іменував графа Михайла Тишкевича головою української делегації на Мирну Конференцію в Парижі, «тоді міністерство закордонних справ (в Кам'янці Подільським) доручило мені (Карманському) представити на голову місії при Св. Престолі іншу особу і на мою пропозицію виробляло документи для о. Франца-Ксаверія Бонна » (ЛЧК). Водночас міністерство закордонних справ виставило в Кам'янці Подільським акредитив на гроші на утримання місії на ім'я Карманського. Так, отже, Карманський виконав доручення графа Тишкевича, що в тій цілі висилав його з Львовани на Україну.

Тодішній міністер закордонних справ, Володимир Темницький, перебував у Відні. Він, не знаючи нічого про П. Карманського, призначив на секретаря Місії при Ватикані М. Лучинського, що первісно був призначений в члени української делегації на Мирну Конференцію в Парижі, однаке потім з уваги на обмеження персоналу делегації його до неї не включено, і він з Відня поїхав до Швейцарії. При тій нагоді він познайомився з графом Тишкевичем, якому подобались його виховання, товариськість і знання мов. Лучинський в 1920 році переїхав до Парижа, коли граф Тишкевич став головою української делегації на Мирній Конференції.

Міністер Темницький після приїзду Карманського до Відня сконфіскував акредитив на гроші для утримання місії при Ватикані, заявляючи, що вони до Риму не поїдуть, а тимчасове виконування обов'язків голови місії при Ватикані поручив проф. Дми-

⁵⁰ К. Три Українські Місії у Вашингтоні. Ювілейний Альманах 1894-1944 виданий з нагоди 50-ліття У.Н.С. Джерзі Сіті, 1944, ст. 292.

⁵¹ Лужницький Григор д-р, Українська Церква між Сходом і Захадом. Нарис історії Української Церкви. Філіадельфія 1954, ст. 566-567. Див., Додаток, документ ч. 5.

трові Антоновичеві, голові місії в Італії (Лист міністра Темницького до посла Дмитра Антоновича з Відня 23 липня 1919, Ч. 426(В)). Крім цього, 17 листопада 1919 року, вони обидва приїхали на місце свого призначення, але без фондів на утримання місії; і від самого початку мусіли боротися з фінансовими труднощами.⁵²

Отець Франц Ксаверій Бонн, редемпторист, флямандець, бельгійський громадянин, уродився 4 лютого 1882 року в місті Брюж, в Бельгії. В 1902 вступив до Згромадження Редемптористів, в 1903 році зложив чернечі обіти, в 1909 році став священиком, а в 1911 році приїхав до Галичини, щоб у монастирі в Уневі вивчити українську мову та наш обряд і приготувитись до місійної праці серед наших поселенців у Канаді. Та в 1914 році війна захопила о. Бонна в Галичині і він зробив великі прислуги українцям спершу в душпастирській праці, а потім на державній службі.

Окупована російськими військами Галичина була предметом насильного насаджування православ'я. Російський архиєпископ Євлогій старався завести православ'я в Галичині. В хронологічному порядку першою жертвою такої насильної російської православної акції було місто Броди, де після ув'язнення і депортації митрополита Андрея, три наші церкви архиєпископ Євлогій передав православним. В тій справі іздив зі Львова до Бродів о. Юліян Даєрович, але нічого не міг осiąгнути. Тоді була спроба з отцем Бонн, що як бельгійський громадянин (Бельгія належала до Антанти разом з Росією), завдяки старанням свого головного настоятеля в головнокомандуючого Николая Николаєвича, одержав доавіл від генерального губернатора поїхати до Бродів. Але коротка була його радість, бо коли о. Бонн приїхав до Бродів і зайшов до православного священика Остоловського, щоб умовитись з ним про час відправи богослужень у церквах, він стрінув рішучу відмову і заяву, що він не визнає ніякої губернаторської влади над собою, бо йому церкви віддав архиєпископ Євлогій і він ні одної церкви не відступить. Отець Бонн переконував, промовляв до совісти, до амбіцій, до християнської любові, до віротерпимості, але нічого не помогло, і він мусів вернутися до Львова.⁵³ Небаром опісля він став адміністратором тернопільської парохії на місце о. Громницького, що його вивезли на Сибір.

⁵² КАРМАНСЬКИЙ П., *Наша дипломатична станція при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920*, ст. 3.

⁵³ Даєрович Юліян. о., *Матеріали до історії мартирології нашої Церкви в часі всесвітньої війни*. В « Нива » 1916, Ч. 9-10, ст. 446-447.

Дмитро Дорошенко, що зустрів його в 1915 році в Тернополі пише: « Потім пішов я до о. Бона, познайомився з ним і довідався, що він заступає о. Громницького, якого вивезли москалі, і взагалі виконув церковні треби по тих селах, де не лишилося священиків. Людина енергійна, жвава, віддана своєму ділу. Отець Бон широ полюбив український народ, з яким зв'язала його доля, прийняв до серця його лихо і працював, як тільки міг, щоб чимось помогти, принести бодай моральну поміч і розраду. Москалі нічого не могли йому зробити, як бельгійському громадянинові, отже — ”союзникові”. Це бельгійське громадянство давало йому певний іммунітет. Пізніше, через о. Бона я встановив контакт з місцевою українською громадою, властиво з її недобитками, переслав на його руки листи від засланців, що приходили на мою київську адресу, привозив йому гроші від київських земляків на культурні потреби Тернопільщини і т.д. Він один міг вільно, не боячись нікого, піддержувати зносини зі мною, й не боятись, коли я в своїй військовій уніформі заходив до його хати біля старої церковлі князя Острозького ».⁵⁴

Після повороту в заслання о. Громницького о. Бонн ще деякий час залишався в Тернополі, а потім був полевим духовником при Українській Галицькій Армії (при Диктатурі в Кам'янці Подільськім),⁵⁵ опісля був перекладачем українських делегацій для переговорів з місіями Антанти. Про одну з них згадує у своїх споминах д-р Степан Шухевич,⁵⁶ а про другу — д-р Михайло Лозинський.⁵⁷

⁵⁴ Дорошенко Дмитро, *Moї спомини про недавне минуле (1914-1920)*. Друге видання. Мюнхен 1969. ст. 64.

⁵⁵ Леведович Іван, о., *Полеві Духовники Української Галицької Армії*. Вінниця 1963, ст. 81, 209.

⁵⁶ « Антанські делегати — пише Шухевич — під проводом французького генерала Бертлемі. Українська делегація: полковник Тарнавський, о. Франц Бон і ще хтось ». Шухевич Степан д-р, *Спомини з УГА (1918-1920)*. I Частина, ст. 131-132.

⁵⁷ Згідно з закликом Найвищої Ради Мирної Конференції з 19 березня 1919 року за підписом: Вудро Вільсона, Ллойд Джорджа, Клемансо і Орляндо в справі завішення збройї між українцями і поляками дійшло до переговорів 27 березня 1919 року в Хирові, який був в польських руках. « В переговорах, які велися в присутності (американського) ген. Кермена і його адютанта, українську сторону заступали: ген. Гембачев, підполк. Фідлер, майор Долежаль, поручник Малецький і політичний делегат д-р Михайло Лозинський, а також як перекладач о. Бонн ». Лозинський Михайло д-р, *Галичина в рр. 1918-1920*. Нью Йорк 1970. Видавництво « Червона Калина ». ст. 86-87.

В 1919 році о. Бонна інтернували румуни, але незабаром авільнили завдяки його бельгійському громадянству; і тоді він прибув до Кам'янця Подільського, а звідти український уряд вислав його до Риму.

Українська Місія при Ватикані під проводом о. Бонна

Отець Бонн вісім років прожив у Галичині, придивився до тамтешнього життя, до боротьби українців з польським насильством і, маючи розвинене почуття справедливості, дуже скоро включився в українське організоване життя. З уваги на різні труднощі, зв'язані з переїздом з України за кордон, він прибув до Риму щойно в половині листопада 1919 року.

Він старався вирішити справу секретаря Місії при Ватикані, запропонувавши М. Лучинському, що до того часу виконував обов'язки секретаря, перейти до української делегації в Парижі, тим більше, що він первісно до неї належав і граф Тишкевич радо його прийме. З початком грудня 1919 року о. Бонн поїхав до Парижу побачитися з графом Тишкевичем і 4 грудня прислав телеграму, що П. Карманський⁵⁸ залишається секретарем місії, а Лучинського вже призначено до Парижу. 26 грудня 1919 року Лучинський одержав телеграму від графа Тишкевича з проσбою приспішити свій приїзд до Парижу,⁵⁹ і 4 січня 1920 року він переїхав до Парижа.⁶⁰

Повний склад місії мав бути: голова, два радники, аташе і секретар. На радників було намічено о. Юзика, але його не пустили в Галичину політики. Ще до приїзду о. Бонна, Андрій Лівицький пропонував на радників: Володимира Полетику, що від 1918 року був старшим секретарем в посольстві у Відні, і князя Токаржевського-Каращевича. Але Карманський був противний, бо перший кандидат був молодий і православний, а другий був уже призначений на радника посольства в Константинополі. На аташе намічено Хв. Коломійченка, але безуспішно, потім поета В. Пачовського, що не хотів їхати до Риму.⁶¹

Остаточно місія при Ватикані складалася з о. Бонна і Карман-

⁵⁸ Петро Карманський (1878-1956) родом з Чесанова. Після закінчення середньої школи, філософічні і богословські студії відвідував у Римі і тоді мешкав у «Руській Колеї». В 1922-1925 рр. був представником ЗУНР в Бразилії.

⁵⁹ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина I, ст. 84-85, 106.

⁶⁰ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина II, ст. 12.

⁶¹ Там само, ст. 141.

ського. Від перших днів свого побуту в Римі о. Бонн почав робити дипломатичні візити, нав'язувати зв'язки з римськими церковними достойниками і амбасадорами інших держав при Ватикані. Прийняв його державний секретар — кард. Гаспаррі, що тоді дуже цікавився українською справою. Під час першої авдієнції в державного секретаря о. Бонн з'ясував дуже важке положення України і просив помочі.⁶²

10 січня 1920 року о. Бонн брав участь в дипломатичній нараді в Римі. Присутні були: голова дипломатичної місії при Квіриналі — Антонович, заступник голови дипломатичної місії при Ватикані — о. Бонн, заступник голови місії в справі військово-полонених — отаман Коссак, радник дипломатичної місії — Мазуренко, консультант дипломатичної місії і завідувач Пресовим Б'юром в Римі — д-р Галіп і секретар дипломатичної місії — Пащенко.

Посол Антонович поставив питання: справа організації кількох урядів на Україні, офіційльних інформацій від уряду нема, як поступати за кордоном?

На думку радника Мазуренка, формація кабінетів Ткаченка в Києві і Мазепи в Козятині виникла по катастрофі в Кам'янці. Місія репрезентув уряд Мазепи.

Отець Бонн згадав, що згідно з одержаними відомостями, Петлюра почав наступ на Київ у спілці з польським військом. Петлюра віддав Польщі за допомогу: Галичину, Буковину і Бесарбію... «Український народ ніколи не погодиться з приходом Петлюри з польським військом рятувати Україну».

Д-р Галіп сказав, що Галичина мусить виступити окремо на користь української справи і подав приклад борця за об'єднану Італію — Гарібалльді, що рідну Савою віддав французам, щоб дістати від них поміч для відбудування Італії.

Остаточно рішено: «Триматися Уряду, котрий нас вислав, Уряду Петлюри (одноголосно)».

Мабуть вищезгаданий критичний виступ о. Бонна про угоду Петлюри з поляками став причиною його усунення. В письмі з 1 листопада 1921 року Міністерство Закордонних Справ УНР до Керуючого Справами Дипломатичної Місії в Римі (цілком таємно) сказано, що дійшло до відома Міністерства, «що бувший заступник (уже звільнений зі служби в У.Н.Р.) гр. Тишкевича при Папському Престолі в Римі — о. Бонн, виступав вороже проти У.Н.Р. і її

⁶² Жан Йосафат, о., ЧСВВ, *Моя служіння Україні*. Едмонтон 1953, ст. 18.

представників за кордоном. Міністерство просить негайно і детайльно повідомити його про діяльність о. Бона в Римі і, якщо відомості Міністерства правдиві, то пояснити, що зроблено Місією для паралізування діяльності о. Бонна ».⁶³

Перед отцем Бонн були, зокрема два великих завдання: домогтися від Ватикану призначення Апостольського Візитатора на Україну і дістати допомогу в грошах і ліках для України. Про те прохав Папу і граф Тишкевич на авдіенції 25 травня 1919 року. Остаточно 13 лютого 1920 року Папа Бенедикт XV іменував отця Джованні Дженоккі Апостольським Візитатором на Україні.

Наступного дня, 14 лютого 1920 року о. Бонн вислав таке повідомлення: « Завдяки заходам нашої місії при Святому Престолі, Його Святість Бенедикт XV допіру призначив о. Дженоккі Апостольським Візитатором України. Він виїздить з офіційним дорученням від Папи нести допомогу в грошах і ліках (загально на суму 100.000 лір) хворим і недужим України. Святий Отець дуже цікавиться всім, що відбувається в нашій нещасній країні. Призначення спеціального делегата — новий цьому доказ, і ми можемо тільки радіти щасливому виборові. Отець Дженоккі користується репутацією цілосної людини, він має глибоке знання людей і речей, він користується глибокою загальною повагою і в Римі, і за кордоном ».⁶⁴

Назначення о. Дженоккі « Апостольським Візитатором на Україну » настутило рік після проголошення соборності — злуки Західної Української Республіки з Українською Народною Республікою, отже його місія мала охоплювати всю Україну, а не тільки « Велику Україну », і його титул вказував на те, що він був післаний до нас, як до державного народу і, що мав відіграти визначну роль в реалізуванні плянів Апостольського Престолу на Сході Європи. Це був перший крок, щоб опісля стати Апостольським Нунцієм на Україні, подібно як було з монс. Ахіль Ратті, що 30 квітня 1918 року став Апостольським Візитатором в Польщі, а 6 червня 1919 року став Апостольським Нунцієм для неї.⁶⁵

Апостольський Візитатор України мав займатися і справами Галичини; і він це робив, хоч не мав змоги дістатись до Галичини. Таке заключення можна зробити, на основі листа Папи Бенедикта XV з 21 лютого 1921 року до митрополита Андрея Шептицького.

⁶³ Ізв. Додаток, документ Ч. 16.

⁶⁴ Онацький Євген, *По похилій площі*, Частина II., ст. 54.

⁶⁵ De Marchi Giuseppe, *Le Nunziature Apostoliche dal 1800 al 1956* р. 209.

В тому листі Папа уживає двох термінів: « Рутені, Україні ». Перший вислів відноситься до галичан-католиків, а другий до наших співбратів на схід від Збруча.⁶⁶

22 лютого 1920 року папа Бенедикт XV прийняв на приватній аудієнції отця Бонна, четара К. Парфеновича, від Української Місії для Воєннополонених в Італії і Ніну Онацьку. Під час аудієнції папа живав інформувався про політичне і релігійне положення в Україні, багато розпитував про митрополита Андрея Шептицького, а о. Бонн оповідав йому про польські утиスキ, яких вазнають українці в Галичині.

4 березня 1920 року українська дипломатична місія при Ватикані робила офіційне прийняття у своєму пансіоні « Санта Катеріна » (на розі вія По і Кордо д'Італія) для вшанування отця Дженнокі Апостольського Візитатора на Україну. Зaproшені всю українську колонію в Римі.⁶⁷

30 березня 1920 року о год. 10.30 Папа прийняв отця Бонна і П. Карманського, які вручили йому меморандум про українську справу взагалі і про переслідування українців-католиків поляками. Меморіал був писаний французькою мовою і його заголовок в українському перекладі був такий: « Українська Республіка — Дипломатична Місія при Святім Престолі. Меморіал предложеній Його Святості Бенедиктові XV. Предмет: українська справа та польські переслідування українців-католиків ». При кінці є дата вручення цього меморіалу папі — 30 березня 1920 року і підписи: виконуючий обов'язки голови Місії Фр. Ксаверій Бонн та секретар — Петро Карманський.⁶⁸

⁶⁶ « Che se dobbiamo riandare con la memoria le paterne premure di questa Sede Apostolica ed il Nostro personale interessamento per il diletto popolo Ruteno, Ci è caro di ricordare che una tangibile prova fummo lieti di darne non appena da alcuni rappresentanti del popolo Ruteno venimmo a conoscere lo strazio di quelle misere popolazioni. Fu allora che Noi Ci affrettammo non solo a spedire soccorsi, ma anche ad instituire e ad inviare sul posto un Nostro speciale Delegato che portasse a tutti da parte Nostra ed in Nostro Nome, parole di conforto ed aiuti di carità; e quantumque circostanze indipendenti dal voler Nostro e dallo zelo del Pontificio Visitatore abbiano impedito al diletto figlio, il P. Giovanni Genocchi dei Missionari del Sacro Cuore, di portarsi fino fra gli Ukraini, pure dalle relazioni che egli ci ha inviato, abbiamo avuta, non disgiunta purtroppo dalla dolorosa conferma del martirio di quel popolo generoso ». WELYKYJ A.G. *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*. Vol. II, p. 529-530.

⁶⁷ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина II, ст. 60, 80.

⁶⁸ Стахів Матвій д-р, *Західна Україна*. Том VI, книжка друга, ст. 63 і 167. Див. Додаток, документ ч. 7.

Меморіял починається словами: « Виконуючи мандат, довіреній від уряду Української Республіки й усього українського католицького духовенства, представники українського народу при св. Престолі осмілюються скласти у стіп Вашої Святості голос смутку і страждання, — голос, що виривається з сердець мільйонів вірних, глибоко переконаних, що Ваша Святість зверне свої, повні милосердя очі, на народ, який за п'ять з половиною років безперервної війни спинався по уагір'ях свого горя — Кальварії, однак не стає йому більше сил донести цей тяжкий хрест до кінця.

« Те, що Ваша Святість зволила вже осолодити беачисленні терпіння цього народу шляхом призначення Апостольського Візитатора й уділення багатої матеріальної допомоги, надав нашому благанню ще більше сподівань і запоруки, що наші уклінні благання будуть увolenі ».

Автори меморіялу вичислюють факти про зв'язки України з Апостольським Престолом в минулому: коронація короля Данила в 1253, Констанцький (1414-1418) і Фльорентійський (1439) Собори і наступні унійні змагання. Після того переходять до згадки про переслідування українців-католиків спершу росіянами, а потім поляками.

« Росія, що в сімнадцятому столітті зруйнувала Унію в Україні, допіру здобутій силою зброї; що виявила свою варварську впертість у ріках крові, протягом півстоліття мучеників Холмщины й Підляшши за їх вірність Св. Престолові, — завважася розвправитися в такий спосіб і з тими українцями, які ще залишилися вірними Римові, себто з населенням Сх. Галичини ».⁶⁹

У дальшому меморіял говорить про ув'язнення і про звільнення митрополита Андрея Шептицького, про його працю, і подає опис фактів про знущання над українцями, головно священиками в польських тюрях і концентраційних таборах. Крім того в меморіялі подано, що Комісія Міжнародного Червоноого Хреста відвідала чотири табори воянно-полонених і цивільних та ствердила жахливі умовини в Берестю, де від 10 серпня до 11 вересня 1919 року було 1.124 смертні випадки, що в тюрмі у Львові на 2.000 інтернованих було 612 священиків. Між ув'язненими українцями були також матері з маленькими дітьми.

Меморіял підкреслює факт, що впродовж 1919 року митропо-

⁶⁹ Онацький Євген, *По похилій площі*. Частина II, ст. 114-115. Див. Онацький Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані. «Українські Вісті»* (Едмонтон), листопада 1953, ч. 49-238.

літ Андрей Шептицький був уповні ізольований польською владою і не міг виконувати своїх архіпастирських обов'язків, а в резиденції перемиського єпископа Йосафата Коциловського три рази польська влада проводила ревізію в листопаді 1918 року.

«Святіший Отчел Влада Республіки України — написано дослівно в меморіалі — визнала від початку свого існування, що Апостольська Столиця, незалежна ні від кого, безстороння, може більше, ніж хто інший, помогти народові українському здобути собі місце між народами. Вона розуміє, що одно слово Святої Столиці, прихильне найнешастливішому народові в Європі, може вирішити його майбутнє на століття».⁷⁰

Д-р Матвій Стаків подаючи зміст меморіялу української дипломатичної Місії при Ватикані, в нотці вказує, що шукав слідів чи Папа виступив тоді на оборону переслідуваних поляками українців-католиків, і не міг знайти якихось публікованих документів.⁷¹ Тимчасом папа Бенедикт XV виступив на оборону переслідуваних українців, зокрема священиків, зараз після одержання перших вісток, які одержав між іншими від посла графа Михайла Тишкевича 25 травня 1919 року. Потім отримав докладний звіт з датою 1 серпня 1919 року від українського посольства з Відня. Потім, 14 вересня 1919 року, писав про те апостольський нунцій в Варшаві — монс. Ахіль Ратті. Поляки заперечували ті факти і Апостольський Престол, щоб мати об'єктивні відомості про дійсний стан, вирішив вислати на місце достовірену особу, щоб провірила ті факти. І таке завдання мав отець Джованні Дженоккі, Апостольський Візитатор на Україні.⁷² Про те загадус і сам Папа в листі до митрополита Ан-

⁷⁰ Окацький Євген, *По поганій площі*. Частина II, ст. 116 Див. Окацький Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані*. «Українські Вісти» (Едмонтон), листопад 1953, ч. 49-238 і 50 (239).

⁷¹ СТАКІВ Матвій д-р, *Західна Україна*. Том VI, книжка друга, ст. 65.

⁷² «Nel frattempo alcuni informatori avevano inviato a Roma alcune relazioni sulle lotte dolorose e talvolta sanguinose tra Polacchi ed Ucraini in Galizia e altrove. Da ricordarsi la relazione del 1 agosto 1919 della Legazione Ucraina a Vienna, con l'elenco minuzioso dei fatti e lettere di alcuni sacerdoti ucraini. Lo stesso faceva il Nunzio Ap. a Varsavia Mons. Achille Ratti, in data 14 sett. 1919. I Polacchi, dal conto loro, o negavano assolutamente i fatti addebitati, oppure ne davano una contrastante versione. Affinché la S. Sede fosse bene informata sul vero stato delle cose, si venne nell'idea di inviare sul posto una persona di fiducia per controllare i fatti e riferirne. E per coprire in qualche modo la missione di questo visitatore venne a proposito una domanda degli Ucraini: essi, addolorati perché la S. Sede, che aveva avuto parole buone per tutti i popoli oppressi, non aveva ancora dato una prova manifesta di benevolenza verso di loro, avevano

дрея з 21 лютого 1921 року.⁷³

Під час авдієнції, 30 березня 1920 року, Папа відразу прочитав деякі уступи з меморіалу, почав докладно розпитувати про польські переслідування українців-католиків у Галичині і на Волині та виявив незвичайне схвилювання і співчуття до нещасних жертв. Водночас заявив, що Апостольський Престол зробить все, щоб тому зарадити, подякував за прийняття на честь Апостольського Візитатора на Україну, передав благословення для України і її представників. Згаданий меморіал доручено всім амбасадам при Апостольському Престолі, визначнішим представникам Церкви і політикам.

Крім пожертви папи в сумі 100.000 лір для населення України, Східня Конгрегація передала 50.000 лір у формі допомоги для священиків у Галичині.⁷⁴

6 квітня 1920 року о. Дженоцкі виїхав через Париж і Віденсь до Варшави з наміром дістатись на Україну. До Відня супроводив його о. Бонн, що залишився у Відні, щоб роздобути гроші для української Місії при Ватикані і повернутися до Риму. Фінансова сторона української дипломатичної місії при Ватикані була незабезпечена від самого початку і тоді, коли о. Бонн приїхав до Відня, щоб шукати фондів, українська скарбниця вже вичерпалася і дипломатичні місії поволі обмежували свій персонал, або просто ліквідувалися. У Відні о. Бонн жив убого, від 2 серпня 1920 року помагав йому, скільки міг, отець Дженоцкі, що переїхав з Варшави до Відня. До Риму він більше не вернувся та 1 листопада 1921 року його звільнено з дипломатичної місії при Ватикані. Він виїхав до ЗСА, щоб працювати серед українських поселенців, зокрема на терені Стейту Пенсильвінія. Помер 21 листопада 1941 року в Савт Дірфільд.

chiesto al S. Padre medicinali ed aiuti contro la febbre tifoidea, che infieriva nelle regioni. Il visitatore scelto dalla S. Sede avrebbe potuto così recarsi in Galizia ed Ucraina a distribuire i soccorsi necessari e nello stesso tempo studiare la situazione a riferirne». Див. Додаток, документ ч. 1 Слова курзивом в остаточнім тексті перекреслені.

⁷³ ВЕЛІКУЙ А.Г., *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*. Vol. II, p. 529-530.

⁷⁴ КАРМАНСЬКИЙ П., *Наша дипломатична станція при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920. «Літопис Червоної Калини» лютий 1939, ст. 3.*

Посольство З.У.Н.Р. при Апостольському Престолі

Петро Карманський у своїй статті « Наша дипломатична станція Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920 » згадує, що митрополит Андрей Шептицький в часі свого побуту в Римі увійшов в контакт з маркізом Франческіні, який зголосив свою охоту заступити З.У.Н.Р. перед Св. Престолом безкорисно. Маркіз Франческіні навіть погодився відступити свою палату на осідок українського посольства, тільки домагався призначення секретарем посольства українця, якого удержував би уряд. « I я дістав уже призначення — пише П. Карманський — на секретаря та для мене готовили відповідні документи, коли наспіло до Уряду повідомлення Ватикану, що він з певних оглядів на особу Франческіні не може дати згоди, у ав'янку з тим вийшло бажання назначити головою місії кого іншого ».⁷⁵

Однака на тому історія маркіза Франческіні не скінчилася, бо 28 травня 1921 року в листі до Закордонного Бюро Українського Червоного Хреста такого змісту: « Посольство має честь повідомити, що ласкаво надісланий при Nr. 165 « Rapport à la Xième Conference Internationale de la Croix Rouge » Посольство одержало і складає сердечну подяку », мав би підписати Др. Гастон Франческіні. Під підписом печатка в середині з тризубом, а довкола тризубу напис: « Посольство З.У.Н.Р. при Апостольськім Престолі — Légation de la République Ukrainienne près Saint Liège à Rome ».

25 жовтня 1921 року Микола Василько, посол У.Н.Р. в Берліні писав до Євгена Онацького, секретаря українського посольства в Римі так: « Що торкається маркіза Франческіні, то доручаю Вам подбати про те, щоби в Міністерстві Закордонних Справ, так само і газетам, було відомо, що він є лише представником Західної України при Св. Престолі, але ні в якім разі не виконує жадної дипломатичної функції у нас ».⁷⁶

Доктор Кость Левицький у своїй статті « Дипломатична діяльність З.У.Н.Р. (1918-1923) » вичислює 15 делегацій чи представництв або посольств і їх членів, але нічого не згадує про посольство З.У.Н.Р. при Апостольському Престолі. Він пише, що були такі посольства, представництва, місії та делегації З.У.Н.Р.: Делегація на Мирову Конференцію в Парижі, Представництво в Лон-

⁷⁵ Там само, ст. 4.

⁷⁶ Див., Додаток, документ, ч. 15.

доні, Посольство у Відні, Представництво в Берліні, Представництво в Будапешті, Представництво в Києві (до 22.I.1919), Представництво в Празі, Місія в Білгороді, Місія в Римі, Представництво в ЗСА, Представництво в Канаді, Представництво в Бразилії, Делегація на Мирну Конференцію в Ризі (1920), Делегація до Союзу Народів в Женеві і Делегація на Міжнародну Конференцію в Генуї (1922).⁷⁷

Міністерство Ісповідань У.Н.Р. і Церковні та Богословські Установи в Римі

Міністер Ісповідань У.Н.Р. – проф. Іван Огієнко більше разів звертався до українського посла в Римі з проханням надіслати інформації про церковні і богословські установи в Римі.

Він письмом з 23 березня 1921 року просив докладні відомості про Східну Конгрегацію, засновану в 1917 році, про Папський Східний Інститут, його ціль, програму, список професорів, число студентів, кого приймають до Інституту, чи є студентські стипендії і чи українець дістав би стипендію. Просив відомостей про «Руську Колегію», про польську, про «Грегоріанум» (Папський Університет, що його ведуть езуїти).⁷⁸

Бажаючи підготовити освічене українське духовництво, проф. І. Огієнко 10 серпня 1921 року звернувся до всіх Послів і Голов Дипломатичних Місій У.Н.Р., щоби вжили всіх заходів, аби хоч по кілька українських кандидатів прийнято на різні богословські факультети.⁷⁹

31 грудня 1921 року просив голову Надзвичайної Дипломатичної Місії У.Н.Р. в Італії вжити заходів, щоб Ректор Української Колегії в Римі о. Лазар Березовський призначив точно, коли саме і в якій кількості може «прийняти до своєї школи наших українців». ⁸⁰

У письмі з 15 березня 1922 року згадує про харитативну працю для українських дітей і про видання релігійно-богослужбових книжок. Отець Дженонкі, перед від'ездом з Відня до Риму, обіцяв

⁷⁷ Левицький Кость д-р, *Дипломатична діяльність З.У.Н.Р. (1918-1923).* «Літопис Червоної Калини», листопад 1938, ст. 3-4.

⁷⁸ Див., Додаток, документ ч. 13.

⁷⁹ Див., Додаток, документ ч. 14.

⁸⁰ Див., Додаток, документ ч. 17.

виєднати матеріальну допомогу, і тому проф. Огієнко просив українського посла в Римі відвідати о. Дженоккі і довідатися про обіцяну матеріальну підтримку.⁸¹

На кінець, 18 березня 1922 року, проф. Огієнко пише: він довідався, що в Орієнタルному Інституті викладають між іншими і московську мову, а нема української; тому просить нашого посла порушити цю справу з ректором Інституту і іншими впливовими чинниками, щоби введено виклади української мови, і подає причини, чому це важливе.⁸²

1. « В особі професора української мови ми б мали в Римі свою людину, яка б завжди могла стати нам в пригоді правдивими і повними інформаціями про всі цікаві для нас справи.

2. Зазначена особа могла б ширити в певних колах римського громадянства (а може й в італійській пресі) українські ідеї в корисному для нашої справи напрямку, що набирає особливої ваги з огляду на різноманітний склад слухачів Інституту вібраних з цілого світу.

3. Виклади в українській мові в Орієнタルному Інституті піднесли б і наукове значення нашої мови та сприяли б її популяризації в Європі, яко дісципліни рівноправної іншим викладам Інституту ».

На тлі тих письм треба підкреслити дуже позитивне ставлення Міністра Ісповідань У.Н.Р. до церковних установ у Римі, і до вищих богословських шкіл, зокрема до Папського Інституту Східних Студій, від його оснування в 1917 р., який вели і ведуть єзуїти, бажаючи, щоб там могли студіювати українські православні студенти. Водночас він ставався, щоб ректор Папської « Руської Колегії » о. Лазар Березовський, василіянин, прийняв до колегії, що її після воєнної перерви знову відкрив папа Бенедикт XV 20 лютого 1921 року, а осідком (« Пiazza Мадонна дей Монті 3) при церкві святих мучеників Сергія і Вакха, від 1971 року — Патріарший Двір.

Дивлячися з двадцятьрічної перспективи на працю української дипломатичної Місії при Ватикані, її секретар Петро Карманський писав у 1939 році, що успіхи Місії: « треба записати на рахунок першого і другого голови місії. Перший, гр. Тишкевич, мав широкі

⁸¹ Див., Додаток, документ ч. 18.

⁸² Див., Додаток, документ ч. 19.

знайомства, головно в церковних колах, та втішався авторитетом; другий, о. Бонн, був людиною дуже рухливою і вмів використати кожну нагоду. Використовуючи своє становище дипломатичного представника України, він не поминав і світових політичних чинників, щоби справу української державності спопуляризувати... Від себе можу сказати, що я помічав аж забагато ревности в його праці для української справи, очевидячки в тому часі як ми працювали вкupi ».⁸³ Тут треба додати і слова Євгена Онацького: « ...о. Бонн має ту добру прикмету що крім особистої видатної енергії та непідкупної чесноти, ні на кого не звіряється, сам усього допильнує й не робить з себе великого "чабе", що просто вражає в інших ».⁸⁴

Апостольський Престол ішов Місії назустріч, після того як папа Бенедикт XV заявив у письмі з 8 листопада 1918 року до свого державного секретаря кардинала Петра Гаспаррі, що недавно дав інструкції своєму нунцію у Відні увійти в приязні зв'язки з різними націями австро-угорської імперії, які створили незалежні держави. Між ними була і Західна Українська Народна Республіка. Дальше, коли в січні 1919 року Директорія Української Народної Республіки вирішила вислати — графа Михайла Тишкевича, як свого представника при Апостольському Престолі, папа Бенедикт XV і його співробітники радо прийняли голову української дипломатичної місії в травні 1919 року, а 16 червня 1919 року державний секретар кардинал П. Гаспаррі, з доручення папи, в письмі до голови Директорії УНР, Гол. Отамана Симона Петлюри, визнавав УНР як суверенну державу та дав вислів симпатії Ватикану до нової Держави.

Наступними виявами прихильності Ватикану до України була підтримка української делегації на Мирній Конференції у Парижі через свого делегата монс. Черетті, інтервенція перед італійськими властями в користь українських полонених в Італії, велика матеріальна допомога потребуючим українцям, а зокрема іменування 13 лютого 1920 року Апостольського Візитатора на Україну в особі отця Дженоцкі. З існуванням української держави Ватикан зв'язував великі надії. На жаль, большевицька окупація Великої України і польська окупація Західної України припинили дальшу діяльність української дипломатичної місії при Ватикані.

⁸³ КАРМАНСЬКИЙ П., *Наша дипломатична станція при Св. Престолі в Римі в рр. 1919-1920.* «Літопис Червоної Калини» лютий 1939, ст. 4.

⁸⁴ Онацький Євген, *По погилій площі. Частина II*, ст. 107. Див., Додаток, документ ч. 23.

ДОДАТОК

1

*Зв'язки Апостольського Престолу з Україною
в 1918-1922 роках (*)*

CONTATTI TRA LA S. SEDE E L'UCRAINA NEGLI ANNI 1918-1922

Nel novembre 1918 il Sig. Michele Soukowine (Sukovkin), Ministro dell'Ucraina accreditato presso la Sublime Porta, benchè non ancora ufficialmente riconosciuto, faceva visita all'Ecc.mo Mons. Dolci, Delegato Apostolico a Costantinopoli per incaricarlo di ringraziare il S. Padre della sua sovrana benevolenza verso l'Ucraina, avendo appreso con grande soddisfazione dagli Ucraini residenti in quella città che lo stesso Delegato Apostolico era intervenuto nel nome Augusto del Santo Padre a favore degli Ufficiali Ucraini. (*Ciò che Mons. Dolci ebbe premura di comunicare al Cardinale Marini, Segretario della S.C. Orientale*).

(Il 5 dicembre 1918 Mons. Bonzano, Delegato Apostolico). Intanto negli Stati Uniti di America, (*riferì che*) il Rev. Pietro Poniatishin, Amministratore degli Ucraini colà residenti, si era interessato (*più volte*) della questione ucraina in Europa e si era presentato (*più volte*) al Dipartimento di Stato per raccomandare le aspirazioni politiche di quella nazionalità. Gli Ucraini speravano di essere ammessi alla Conferenza della Pace e perciò i vari comitati nazionali di Washington, Parigi ed altre città di Europa stavano scegliendo i Delegati, ed avevano officiato il Rev. Poniatishin perché si recasse in Europa e si abbozzasse coi Vescovi di Galizia, in vista degli interessi della Chiesa.

Il 31 agosto 1919 il Sig. Jean de Tokary Tokarzewski Karaszewicz, Consigliere della Legazione di Ucraina a Costantinopoli, si presentava a Mons. Dolci, Del. Apost., pregandolo di interessarsi perché fosse inviato in Ucraina un Rappresentante della S. Sede, dicendo che una tale disposizione, dati i momenti in cui si trattava dell'esistenza stessa dell'Ucraina, sarebbe stata oltremodo gradita al suo Governo, che ne avrebbe conservato perenne riconoscenza. E ciò mentre il Governo stesso aveva autorizzato il Suo Rappresentante a Costantinopoli ad entrare in trattative col Patriarca Ecumenico del Fanar, affinché la Chiesa nazionale ucraina venisse riconosciuta come autocefala: le pratiche non erano riuscite perché il Fanar aveva risposto con un dilata-

* Archiv V.K.V.

Nel frattempo alcuni informatori avevano inviato a Roma (*erano arrivate alla S. Sede*) alcune relazioni sulle lotte dolorose e talvolta sanguinose tra Polacchi ed Ucraini in Galizia e altrove. Da ricordarsi la relazione del 1 agosto 1919 della Legazione Ucraina a Vienna, con l'elenco minuzioso dei fatti (*e lettere di alcuni sacerdoti ucraini. Lo stesso faceva il Nunzio Ap. a Varsavia Mons. Achile Ratti, in data 14 sett. 1919.*). I Polacchi, dal canto loro, o negavano assolutamente i fatti addebitati, oppure ne davano una contrastante versione. Affinché la S. Sede fosse bene informata sul vero stato delle cose, si venne nell'idea di inviare sul posto una persona di fiducia per controllare i fatti e riferirne. E (*per coprire in qualche modo la missione di questo visitatore*) venne a proposito (*considerata una*) domanda degli Ucraini: essi, addolorati perché la S. Sede, che aveva avuto parole buone per tutti i popoli oppressi, non aveva ancora dato una prova manifesta di benevolenza verso di loro, avevano chiesto al S. Padre medicinali ed aiuti contro la febbre tifoidea, che infieriva nelle regioni. Il visitatore scelto dalla S. Sede avrebbe potuto così recarsi in Galizia ed Ucraina a distribuire i soccorsi necessari e nello stesso tempo studiare la situazione a riferirne.

Il 28 gennaio 1920 Il Santo Padre Benedetto XV era messo al corrente di ogni cosa da Mons. Papadopoulos, Assessore della S.C.Oriental e la scelta cadeva sulla persona del P. Giovanni Genocchi, dei Missionari del S. Cuore, cui veniva aggiunto un Segretario nella persona del P. Giuseppe Schrijvers, Redentorista, che, stando in Galizia, ne conosceva bene i luoghi e la lingua.

2

Листи графа Михайла Тишкевича до посла Дмитра Антоновича в Римі ()*

« Вельмишановий Пане Посол, Дорогий Товаришу!

« Дуже я Вам вдячний за Вашого листа. Я Вам зараз телеграфував, але не знаю, чи дістанете телеграму.

« Я був у цирих і добрих відносинах зі славним покійним Батьком Вашим. Все мене щось до нього тягнуло! І ми разом гадали і сумували про безнадійну тоді долю України. Я маю ще фотографію з покійного, і дуже сумно мені було б, щоб вона тепер згоріла, або пропала.

« Я рад буду з Вами працювати в Римі, тим більше, що знайомий і читав Ваші артистичні дослідження. Так добре було б за класи фундамент під культурну працю нашої молоді в Італії і закласти Академію України. Там ми маємо Академію Франції, Еспанії, Англії, і т.д., — і заснувати Наукову Комісію при Ватикані і т.д.

« Надіюсь, що перешкоди, які ставлять зі сторони Італійського

* Онацький Євген, *Українська дипломатична місія при Ватикані*. в «Українських Вістях» (Едмонтон) листопад 1953 ч. 48 (237). «По похилий», частина I, ст. 27-28.

Правительства (не давали Дм. Антоновичеві віз для нього і його місії, є.о.) удається нам усунути, і що ми скоро здобуємося у вічному місті.

« З високою пошаною, Михайло Тишкевич ».

« 1 мая 1919. Бе-Ріваж-Паляс. Уші - Льозан.

« Високоповажаний Пане Посол!

« Незвичайно мені прикро, що я під час моєї недуги не мав можливості Вас бачити. Не знаю, чи Ви дістали листа, якого я Вам писав до Відня... Боюсь, щоб ми не розминулися так, як і Ви не вернулися на Україну, а я не поїхав звідци, не познайомившись. А я дуже хотів би Вас побачити і познайомитись з Вами — не тільки як старий учень і приятель Вашого славного батька, до котрого завжди мене щось тягнуло, але також як із мистцем і висококультурним знатцем штуки. Я все надіюсь, що Ви іште поїдете до Риму, і що приайдеться нам разом працювати для культури нашого краю. Але все таки дуже був би радий Вас іште перед цим побачити — може, я не поїду. Надіюсь, що, як будете в Льозанні, то зайдете, як ласка, до мене.

З широю пошаною відданий Вам М. Тишкевич ».

« 8 мая 1919. Уші.

« Високоповажний Пане Посол!

« Спішу увідомити Вас, що я дістав візу. Я не іду зараз тільки через те, що мої гроші у Відні. Я телеграфував до д-ра Лукасевича, але довідався, що він у Бадені. Може, могли б Ви бути ласкаві цю справу улагодити і — заавансувати гроші, які д-р Лукасевич віддав би з моїх, як прийдуть, бо вони в його руках. Це, здається, буде коло 20 тисяч шв. франків. Позаяк Ви були ласкаві мені це пропонувати, дозволю собі користати з Вашої ласки.

Остаюсь з глибоким поважанням відданий широ М. Тишкевич ».

3

Письмо державного секретаря кардинала Петра Гаспаррі до Головного Отамана Симона Петлюри і італійський переклад цього письма

Du Vatican le 16 Juin 1919

N.B. 91664. « Excellence, Le Saint Siège a bien reçu l'adresse par laquelle Votre Excellence l'a informé que le Directoire de la République Démocratique Ukrainienne avait nommé Monsieur le Comte Tychkewitch Chef de la Mission Extraordinaire Diplomatique auprès du Saint Siège.

En remerciant Votre Excellence de cette gracieuse communication, j'ai l'honneur et la plaisir de l'assurer que le Saint Siège appréciant, comme il convient, les nobles qualités de la généreusse population Ukrainienne, forme les meilleurs voeux pour sa prospérité et ne doute aoint que le Droit d'autodécision, déjà accordé à d'autres populations appartenant jadis à l'Empire Russe, sera de même reconnu à l'Ukraine.

Il m'est aussi agréable d'assurer Votre Excellence que Monsieur le Comte Michel Tychkevitch s'est acquitté de la délicate Mission qui lui avait été confiée, avec le tact que tout le monde lui reconnaît ».

Je saisis avec empressement cette occasion pour offrir à Votre Excellence de ma plus distinguée considération.

(Signe) P. Card. GASPARRI

A Son Excellence
Monsieur le President du Directoire
de la République Démocratique Ukrainienne
Vynnytza

Il Papa per il riconoscimento dell'indipendenza ucraina

Il giornale ucraino « Wolia » pubblica la lettera che è stata inviata dal Cardinale Gasparri al Capo del Direttorio Ucraino. Eccone il testo: « Eccellenza, la Santa Sede, ha ricevuto la lettera, con la quale Ella comunica che il Direttorio della Repubblica Democratica Ucraina ha inviato il sig. conte Mychailo Tyschkiewicz come Capo della Missione Diplomatica Straordinaria presso la Santa Sede. Esprimendo all'E.V. i ringraziamenti per questa comunicazione, ho l'onore ed il piacere di assicurarLa che la Santa Sede, apprezzando debitamente i nobili ideali del popolo ucraino, farà le più calde preghiere per la sua felicità ed è pienamente convinta che il diritto di autodecisione, già riconosciuto a tutti i popoli che dipendevano dall'ex-impero russo, sarà riconosciuto anche all'Ucraina. Con piacere approfitto di questa occasione per trasmettere all'E.V. l'assicurazione della mia più alta considerazione Fo.: Cardinale GASPARRI ».

Ufficio Ucraino della Stampa
Roma, via Torino, 163 — 23 settembre 1919 — Anno Iº — n° 9

4

Письмо міністра Темніцького до посла Дм. Антоновича в Римі ()*

Міністр Закордонних Справ
У.Н.Р.

Відень, дня 23 липня 1919
Ч. 426/В

До Високоповажаного Пана
Дмитра Антоновича
Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії
УНР в Італії у Римі, готель Регіна

Постановою Кабінету Міністрів, затвердженою Директорією,
з дати Кам'янець Подільський 16 липня с.р., призначеного пред-

* Архів У.К.У.

ставника нашого уряду при Ватикані, графа Михайла Тишкевича, головою нашої Делегації на мирну конференцію у Парижі і рівночасно головою нашої тамошньої дипломатичної місії.

На час неприсутності п. М. Тишкевича в Римі тимчасове виконування його обов'язків отсим поручаю Вам.

Відповідні папери до папської курії вже вислані.

Темницький
Міністр Закордонних Справ
У.Н.Р.

5

Письмо графа М. Тишкевича до посла Бачинського у Вашингтоні

DELEGATION
DE LA RÉPUBLIQUE UKRAINIENNE
37, Rue la Pérouse
Tél.: Passy 33-67

Paris, le 12 падолиста 1919
Washington Dec 9 - 1919

Високоповажний Пане Посол.

Маю честь переслати Вам в залученню звідомлення про мою діяльність від часу моого прибуття до Парижу до 1-го листопаду цього року.

Прошу приняти запевнення моєї глибокої пошани.

Тишкевич
Президент Делегації У.Н.Р.
у Парижі

Його Ексцептенції Пану Бачинському,
Голові Надзвичайної Місії У.Н.Р. у Вашингтоні.

Приймаючи на себе обов'язкі Голови Української Делегації в Парижу, я був свідомий того, що спіткаю через край багато всіх утруднень, однаке я вжив всіх залежних від мене заходів, щоб виконати прийняті на себе обов'язки.

Для мене ясно було, що делегація повинна добивати ав'язків і зносин не так з урядовими, а і з громадськими колами, щоб утворити і використати найширше всякі впливи. Ще в Римі я чув, що члени політичної секції української делегації в Парижі завели зв'язки з соціалістичними колами суспільства. Я, для повності справи, рішив звернути свою увагу більше на урядові і другі впливові кола.

Мушу завважити, що утруднення побачень ще збільшилось з того часу, як Вищою Радою було вирішено провізорочно питання за західну область У.Н.Р. (Галичину), а питання за східну Україну відкладено до розгляду загального питання про бувшу Росію. В Римі я прохав Папу підтримати нашу справу і Папа зараз же

зателеграфував в Париж до свого легата Монсініора Черетті який після свого повороту до Риму, сказав, що він говорив з Радою П'ятох і довідався, що справа наша стойть дуже погано через те, що наші вороги представили її як німецько-більшовицьку авантюру купки недослідних політиків, позаяк масса населення є темна і національно не свідома. З цього приводу я негайно зробив спростовання в офіціозну італійську часопис « Popolo Romano », яке було передруковано в богатих часописах інших держав.

Папа запевняв мене, що він цілком на боці Самостійної України і сказав, що Рада П'ятох останнє слово про Україну не сказала.

Результатом моєї праці в Римі було і те, що кардинал Гаспарріо — державний секретар — надіслав Отаманові Петлюрі листа, який є фактично визнанням нашої самостійності: « Подаючи подяку Вашому Превосходительству за ввічливе послання, спішу запевнити, що Св. Престол, шануючи як належить благородний характер українського народу, буде славити гоячі молитви про його добробут і твердо вірючи в право самовизначення, візнате за другими народами, які належали до бувшої Россійської Імперії, вірить що і Україна скористується цім правом (*) ».

6

Два Комунікати Українського Пресового Е'юра в Римі (**)

296. L'Incaricato d'Affari della Repubblica Ucraina presso la S. Sede ricevuto dal Papa

Il 22 febbraio, l'incaricato d'affari della Repubblica Ucraina presso la S. Sede, Padre F.S. Bonne è stato ricevuto dal Papa in un'udienza privata. Il Padre Bonne ringraziò il Papa per il dono di 100.000 lire in danaro ed in medicamenti, che il S. Padre ha fatto per gli ammalati ed infermi in Ucraina.

Durante l'udienza, che fu molto cordiale e durò più di venti minuti, il Papa si interessò alla situazione politica e religiosa in Ucraina, dimostrando una viva simpatia per il paese e ripeté più volte che egli non ha dimenticato i suoi figli d'Ucraina e che con tutto il suo cuore benedice i vescovi, i preti e tutta la nazione ucraina.

297. L'invio di un Visitatore Apostolico in Ucraina

In seguito ai passi fatti dalla Missione Diplomatica Ucraina presso la S. Sede, il Papa ha designato il padre Giovanni Genocchi, Missionario del Sacro Cuore, visitatore apostolico in Ucraina. Egli partirà prossimamente per l'Ucraina incaricato ufficialmente dal Papa di portare

* Лужицький Григор д-р, Українська Церква між Сходом і Західом. Нарис історії Української Церкви. Філадельфія 1954 ст. 566-567.

** Архів У.К.У.

i soccorsi in danaro ed in medicinali agli ammalati ed agli infermi dell'Ucraina.

Il Padre Genocchi, Assistente Generale della Congregazione dei Missionari del Sacro Cuore, è uomo di profonda cultura ed un profondo conoscitore degli uomini e delle cose dell'Oriente. Egli per molti anni visse a Costantinopoli come Vicario Generale. Il nuovo visitatore apostolico dell'Ucraina gode la più grande stima negli ambienti intellettuali di Roma ed all'estero, e con successo compì già simili missioni.

Ufficio Ucraino della Stampa

Roma, Corso d'Italia 6 — 24 febbraio 1920 — Anno 1º nº 55

7

Меморіал українського Посольства до папи Бенедикта XV

« Ваша Святосте!

« Виконуючи мандат, довірений їм урядом Української Республіки і всім українським католицьким духовенством, представники українського народу при Святому Престолі, осмілюються зложити у стіп Вашої Святості голос їх смутку і страждань, — голос, що виривається з сердець мільйонів вірних, глибоко переконаних, що Ваша Святість зверне свої, повні милосердя, очі на народ, який за п'ять з половиною років безнастаниної війни вспинався по узгір'ях свого гор'я — своєї Голготи, однак не стало йому більше сил донести цей тяжкий хрест до кінця.

« Коли сильні світу цього позатикали вуха, щоб не чути цього голосу, український народ падав у стіп Вашої Святості, як останнього свого захисту, молить Вас із глибини свого серця, прийняти його під свою покрову і спасти його від нещастя, що грозить йому фактам переслідування такого страшного, що йому подібного не приходилося жодному народові на всій кулі земній переживати. То, що Ваша Святість зволило вже зм'ягшити безчисленні терпіння цього народу, наприклад, призначенням Апостольського Візитатора й уділенням щедрої матеріальної допомоги, дав ще раз нашому благанню ще більше віри, — дав нам запоруку, що наші уклінні прохання будуть вволені.

« Український народ, що числити коло сорока мільйонів душ, і що цілі століття стогнав у ярмі Росії й Австрії, був колись одним із наймогутніших народів. Сходу і, хоч він в дійсності належить тепер до православної східної Церкви, але протягом століть він робив заходи, щоб перейти під ласкавий скіпетр заступників св. Петра. Один із його наймогутніших володарів, король Данило, удостоївся був корони, яку піslav йому був у році 1253 папа Інокентій IV, і дістав був із Риму мандат боронити, агідно з іншими володарями, західну Європу, який тоді загрожували монголи...

« Залишається, проте, факт, що ні тоді, ні на Константійськім Соборі, в якій брав участь один український делегат, ні на тім

Соборі, що відбувся у Фльоренції і що на ньому митрополит київський особисто заявив був, що він готов признати зверхність папи, ані в ніякому іншому випадку не пощастило українському народові довести ці заходи до бажаної мети, тобто повернутися на лоно Правдивої Церкви. Хай же, однак, Святий Престол не тратить надії на осягнення цієї мети, себто — довершення унії української Церкви з Римом. Світлої пам'яті його святість Урбан VIII вказав був одного дня словами, що залишилися славні свою багатозначністю, що її саме свята Католицька Церква прив'язує такій злуці:

“Per vos, mei Rutheni, totum Orientem convertendum spergo”.

(“Через вас, мої русини, надіюсь, навернеться ввесь Схід”). Ці слова ще й досі з своєї великої багатозначності нічого не страстили. Навіть навпаки!

« Велика Й могутня колись Росія знала це надто добре. Як тільки заняла була Східню Галичину в рр. 1914-1915, запрягла була всі свої сили й хитроці, щоб вигунити українське духовенство і знищити греко-католицьку Церкву в тій нещасній країні. Явним доказом того чортівського пляну було заслання в глиб Росії нашого улюблена і поважаного Митрополита, Його Екзеленцію Андрея, графа Шептицького. Численні священики, вірні Церкві св. Петра, пішли згодом у слід за своїм великим улюбленим пастирем на жалюгідне заслання. Російський уряд поважав греко-католицькі церкви і повивозив, або систематично винищував, літургічні книги та святу оздобу. Людей силоміць примушували приймати православіє.

« Росія, що в сімнадцятім столітті зруйнувала унію в Україні, дошіру здобутій силою зброї; що виявила свою варварську впертість в ріках крові, протягом цівтоліття, мучеників Холмщини й Підляшшя за їх вірність Св. Престолові, — заваялася розправитися в такий спосіб і з тими українцями, які ще залишилися вірними Римові, себто в населенні Сх. Галичини.

« Це — чудо Всешинього, що цей народ зміг залишитися вірним вірі своїх батьків, і треба подивляти сталість і витривалість цієї героїчної нації, що зуміла встояти супроти намагань зажерливих вовків, радих знищити стадо св. Петра.

« Щоб краще зрозуміти справу, необхідно агадати насамперед, що велику частину греко-католицького духовенства Галичини, облудно оскарженого шовіністичною та макіяavelською політикою Польщі, ніби воно хилилося до православія, було інтерновано в австрійських концентраційних таборах у стіп Альпійських та Карпатських гір, і тут погане поводження з ними та тиф її здесялкував. Багато наших священиків загинуло ганебною смертю на шибеницях. Таке поводження католицької Австрії у відношенні до вірного духовенства страшенно обурило українське населення Галичини, і тому агіатори православія анаходили пригожий ґрунт для здійснення їх диявольських плянів. І все ж таки, не зважаючи на таке поступовання австрійської імперії, не зважаючи на те, що тільки незначне число священиків і мирян пішло на відступництво.

« І це все в часі, коли український народ Галичини дав найкращий доказ, відомий історії, своєї вірності Престолові св. Петра та його наслідників. Примір та геройна самопосвята нашого митрополита, Екзеленції Андрея, графа Шептицького, його неархієпископа смика волі та витривалість, були вогняною зорею, за якою йшло його стадо, — через що навіть не один із противників по вірі повернувся на лоно правдивої Церкви, тоді як інші висловлювали їй симпатію, що без сумніву, дає запоруку успіху в майбутньому.

« Так сталося, що з перших днів російської революції, нашого Митрополита випущено було на волю та дозволено повернутися до рідного краю. Його переїзд православною Росією був справжнім тріумфальним походом. Не один москаль, з аристократії, перейняв славою цього мученика, заявив про свою готовість стати католиком. Так важевріла в нас надія, що скоро вже побачимо здійснення слів величного папи Урбана VIII.

« Всі ці факти виказують наглядно, яка велика користь була б майбутньому через створення української незалежної держави, що обіймала б всі території був. Росії з півдня, себто України, і губернії Холмську, Волинь, Підляшши і Східну Галичину. Через злуку цих територій під одним урядом вплив католицької Церкви східного обряду, який закорінився глибоко в Галичині, відновив би традиції Церкви, які ще недавно були зруйновані на Холмщині та на Волині. Поворот цих частин України до віри греко-католицької додасть їм розмаху, що вплине й на інші провінції, щоб ішли їхніми слідами.

« Залишається фактом, що, завдяки старанням, праці та жертвенності нашого Митрополита, православний Київ відчинив свої брами для католицької Церкви: там сформовано одну громаду, збудовано одну церкву, — це, головно, серед інтелігенції, і у вищих колах виявляється палке бажання прийняти католицтво.

« Ця тенденція тим сильніша, що католицтво з'являється в Україні у формі східного обряду. І це власне здобуде вплив тим більший, що для загалу, а головно для інтелігенції, ця форма релігії являється одним із кращих засобів для поборювання московської політики. Тут треба відзначити працю галицьких священиків, що їх вислав був до Києва й Одеси Митрополит, що використав присутність в Україні австрійських військ і повисилав своїх місіонарів під виглядом і в одностроїх військових капелянів.

« Стас, отже, ясно, що змагання українського народу тільки допомагають місії католицької Церкви. Тому цілком природно, що народ звертає з благанням свої очі до Св. Престолу, як до свого найкращого Приятелия, Оборонця і Підперття.

« Через жалюгідний імперіалізм і спрагу панування одного католицького народу пірвано цей гарний ланцюг природного розвитку і знищено одну з найкращих сторінок нашої славної історії. Цей народ — це народ польський. Засліплений своїм національним егоїзмом, він зруйнував цю величню й святу працю тріумфу католицької Церкви на Сході Європи.

« Не хочемо обвинувачувати на цих сторінках всього народу

Польщі, беа різниці, а лише стверджуємо з жалем, що терпіння, спричинені українському народові під час польської окупації, а перед тим уже в інших занятих частинах Холмщини та Волині, заповнили б сторінки найкривавішою релігійною мартирологією.

« А причина?

« Українське духовенство все було одним із найважливіших чинників національної культури і національних змагань до свободи. Сам же обряд — одна з найвідповідніших сил проти продуманої та зорганізованої полонізації краю. Тут і корінь, чому вся сила польського шовінізму, розповсюднена по всій армії, зверталася насамперед проти священиків і проти католицької Церкви грецького обряду.

« Щоб направити шкоду, заподіяну переслідуваннями українського духовенства австрійським та російським урядами, що сильно зменшили кількість священиків, як уже було вище сказано, і тому половина греко-католицьких парафій по завалена священиків, — наш запопадливий Митрополит, від часу свого повороту з заслання, доловжив усіх своїх зусиль на те, щоб побільшити число кандидатів на священиків, бо він певний, що майбутнє відкриє для нас широке поле праці для наших священиків — місіонарів, що йшли б в Україну для здобуття душ. Маючи, отже, головне це на меті, Митрополит розпочав з захопленням нову кампанію за целібатом священства, а навіть і прийняв уже кількох кандидатів, що зобов'язалися прийняти священство і целібат.

« Але польський наїзд не тільки знищив заходи греко-католицької Церкви в Східній Галичині і поставив перепону до здійснення тої величньої й святої праці Спасення в був. південній Росії, але й спричинив — що являється найнебезпечнішим — велику небезпеку для католицизму в Східній Галичині. Нещасна історія з Холмщиною й Підляшшям може тут повторитися в іншій формі. Запроваджуване російським урядом силоміць православіє кинуло католиків грецького обряду (в Холмщині й Підляшші) до церкви латинської: переслідування, що походять від уряду польського, може мати в Східній Галичині фатальні наслідки, бо може кинути нещасне й покинуте стадо вірних, що шукає собі допомоги, охорони й захисту перед релігійним переслідуванням, в обійми православія. Історія Церкви в Україні вже має один такий приклад.

« У році 1595 українські єпископи заявили були свою готовість перейти на лоно католицької Церкви. Але польський уряд, з політичних цілей, кинув їх до Унії. Що ж з того вийшло? З іспаністи до польського імперіалізму величезна маса народу і поважна частина його священства кинулася в обійми опозиції і підтримала православну Церкву. Прийшла релігійна війна козаків України з Польщею, війна, яка тяглася більше староків і скінчилася тим, що зробила в Україні ім'я Унії рівнозначне з польським імперіалізмом, з гнобленням і поневоленням, як політичним, так і інтелектуальним українського народу. Наслідком цього, по всій вільній Україні і в частинах, що звільнилися від польського панування, Церква греко-католицька стратила ґрунт, а православіє знову загніз-

дилося. Лишилася в нас і приповідка: "Не уб'еш духа, ні душі, ні указом, ні мечем".

Оправданий страх за нещасливе майбутнє католицької Церкви диктує нам ці слова, — страх за Церкву, яка, замість троїмфувати й захоплювати під свій стяг мільйони нових синів у великім, розкутім стаді вірних України, може, навпаки, через засліплення й національний егоїзм польських імперіалістів, стратити вірних, що живуть в Галичині. Нетерпимість з боку поляків у цім краю, який вони називають "Ойчизною польською" (!) — річ, здана з історії. Не місце тут говорити про страшні погроми, що їх поляки влаштовували жидам, по захопленні Львова. Наведемо ліпше декілька фактів, що відносяться до українського населення, головно з боку релігійного.

«Зараз же по занятті Східної Галичини, польська армія на самперед поспішила інтернувати всю українську інтелігенцію, що залишалася в краю. Між нею були також і найвизначніші міщани та селяни. Дійсне число вивезених подати дуже трудно, бо багато цих нещасних погинуло в дорозі від побоїв польської солдатні перше, ніж прибуло до концтаборів у Польщі.

«Чисельть інтернованих на десятки тисяч! Число самої інтелігенції доходить до десяти тисяч, а між ними найменше тисяча священиків.

«А які страшні життєві умовини! Про них пише й польська преса. От, наприклад, що пише польський часопис у Варшаві "Роботник" під датою 16 вересня 1919 р.: "Життя в тaborах в Молдині і в Берестю Литовським застрашливе. Табор у Бересті — це ганьба Польщі. Від двох місяців з цього табору, в якім знаходилося коло шести тисяч інтернованих, викидувано від 50 до 100 трупів денно. В однім місці при пошеснім шпиталі труни були поскидувані без похорону протягом трьох тижнів, і тут іх пороз'їдали щури"...

«Міжнародна комісія Червоного Хреста оглянула чотири табори полонених і інтернованих цивільного населення і малає страшне пекло в Берестю Литовським в ще чорніших барвах: "Від 10 серпня до 11 вересня, — каже звіт, — згинуло 1,124 особи!" Від перших днів серпня щонайменше 180 осіб гинуло денно. Цей табор був справжнім "містом смерті".

«У всіх цих тaborах — а їх є кільканадцять! — самі умовини життя цілком неможливі, говорить про це також і польська преса і навіть протестує! У часописі "Новіни Понедялякове" з дня 24 листопада 1919 р. читаемо: "У таборі Пікуличі коло Перемишля кожного дня вмирають десятки людей на годину! Ми не можемо довше мовчати! Мовчанка була б ганьбою супроти держави, ганьбою супроти гуманності"!

«Нема нічого, отже, дивного, що кращі мислителі польського народу костеніють перед ганебним каригідним вчинком, та що відомий польський письменник Вацлав Сорошевські, який вазнав депортациі в Росії, апелював до совісти польського уряду такою декларацією: "Треба покінчити з тортурами людей навіть тоді, коли б вони були винні супроти нас. Треба повинувати їх якнайскоріше

на волю, якщо не хочемо, щоб заразні невилічимих хворіб їх досягли. Між ними дуже багато невинних жертв, арештованих помилково на підставі наклепницьких доносів”.

« Та це, на жаль, голоси лише кількох людей, — людей, що адалека засуджують шовіністичне й імперіялістичне засліплення, бо самі залишаючи поза політичними впливами.

« Польська армія не знала і не знає меж у своєму поході на знищення українського народу. Вона палила цілі села, винищувала маси невинного й безоборонного українського населення, не щадячи ні жінок, ні маленьких дітей. Вона вживала найстрашнішого роду тортур у своїй піметі супроти маси селян за те, що ті залишалися вірними своїй національній справі. Вона стероризувала і знищила все, що мало сліди української культури, — школи, архіви, і бібліотеки було знищено, або поганюкано.

« В одній в'язниці у Львові булоoko 2.000 інтернованих, між ними 612 священиків. По кількох місяцях, завдяки інтервенції Митрополита Шептицького, і британської Місії, около 400 цих нещасних священиків звільнено. Та з цих звільнених поляки зараз же около 200 конфінували. Між інтернованими знаходилися також жінки в маленькими дітьми! Наприклад, у Вадовицях, Анастасія Відей в шестимісячною дитиною. Учителька Кічера в Вишеньки з двохмісячною дитиною. Анастасія Зелена з Камінки Струмілової з шестерма дітьми, і т.д.

« За причину переслідувань найчастіше служила принадлежність релігійна. У в'язницях Холма, Люблина, Білої, Берестя Литовського і т.д., знаходяться тисячі селян Підляшшя, інтернованих за те, що не хотіли переходити від обряду греко-католицького до латинського, що означало б зникати своєї української національності, бо в тих краях національність позначається обрядом.

« У Львові наш поважаний Митрополит був цілковито ізольований в своїй палаті, і ще досі він не має змоги вільно зноситися з своїм духовенством: виходить із цього, що він не має спромоги вільно урядувати в своїй юрисдикції.

« Зазначити б мимоходом наглядний контраст.

« Коли влада Східної Галичини перейшла в руки українців, траплялося, що деякі польські священики були інтерновані, властиво ті, що провадили кампанію революційної пропаганди проти уряду. Наш Митрополит вніс меморіал до Президента Ради Державних Секретарів, домагаючися звільнення інтернованих польських священиків, і в дійсності, рішенням від дня 9-го березня 1919 року, Рада випустила священиків латинського обряду на волю.

« Який контраст, яка різниця поступування! Єпископа перемиського преосв. Коциловського поляки не пощадили. Військові власті не перестали його мучити й переслідувати. Це була одна з багатьох нагод для польського війська виказати свою культуру! Польські вояки дозволяли собі “тикати” єпископові і штуркати револьвером у груди, загрожуючи розстрілом. Та якщо вони так поводилися з князем Церкви, можна собі уявити, як вони трактували авчайних священиків! В дійсності около 1000 священиків

було заарештовано, і багато з них досі чекають свого звільнення, Велике їх число, через погане відживлювання, тільки тиф порятував хіба від страшних тортур, моральних і фізичних. На багатьох видно сліди кайданів, у які були закуті, та побиття, якими їх частувано у в'язниці. Їх держано звичайно в найгірших касарнях поміж злодіями та вбивниками без огляду на їх вік, чи їх священичий стан. Не дозволилося їм вчашати до церкви, ані відправляти Служби Божі.

«Оттак старенький радник консисторії, якого москалі заслали були за вірність Церкві до Росії, і який пізніше був навіть генеральним вікарієм у Києві, парох Камінки Струмілової, священик Цегельський, 73-літній старець, переживав найстрашніші дні муки в неможливих в'язницях Львова, знаних під іменем "Бригідки". Лише завдяки інтервенції Святого Престолу увільнено його з того пекла, дано йому відносну свободу, бо, справді, заборонено і на далі вертатися до своєї парафії, і його стадо залишається без пастиря.

«Так само замкнули, як злочинця, священика Марка Гуя з Угнева. Сторожа в'язниці, користуючи з такої нагоди, кидала найгірші образи на адресу священиків і греко-католицького обряду.

«Поляки не соромилися бити в лиці, і то публічно, священика д-ра Константина Богачевського, декана греко-католицької катедри і ректора перемиського духовного семінари. З лицем, залитим кров'ю, його запроторено до в'язниці. Вони заарештували і тримали в тюрмі священика Березовського, декана консисторії, 90-літнього старця. Священик Онишкевич, куратор, один із найкращих наших організаторів і бувший посол до австрійського парламенту, знаючи, що його хочуть арештувати, не хотів, щоб його родина й парафіяни бачили, як його провадитимуть жандарми, та щоб не завдавати їм великого жалю, сам зголосувався до військової влади, але його таки привели до дому і тут арештували. Щоб справити посміховище, його провадили жандарми через усе село, а потім вивезли — перше до Берестя Литовського, а звідти аж до Домб'я. Недавно його випущено, щоб підкріпив свої підпалі сили, і конфіковано його дома. Та зaledви він перебув хворобу і підвісився з ліжка, як його заарештовано знову і знову відставлено до тюрми в Домб'ю.

«Щасливіші були ті священики, що своєю мученицькою смертю могли поставити перед Богом і цивілізованим світом свідоцтво брутальності й жорстокості польської нетерпимості.

«Якщо їх терпіння були навіть менші, їх імена залишаються глибоко в наших серцах. Їхня мука підтримуватиме наш народ в його витривалості, у вірі до своєї релігії і Церкви.

«Згадаємо тут лише кілька цих імен:

«Священик Евстахій Нижанківський, в Голобута, один із найпопулярніших духовників. Поляки під претекстом воєнного стану, розстріляли його без суду.

«Священик Захарій Підляшецький, 70-літній старець.

« Священик Адальберт Галібей, префект духовного семінара Станіславського.

« Священик Йосип Заторський.

« Священик Сухаровський, що його жандарми вбили на порозі церкви.

« Священик Лопатинський і т.д. і т.д.

« Сорок шість черців Чина Св. Василія Великого арештовано і вивезено в Польщу (недавно випущено), маєтки монастирів у Крехові та в Жовкові сконфісковано. Велику друкарню оо. Василіян у Жовкові, яка була одною з найдіяльніших, цілковито розграбовано. Саму друкарню скофіковано, всі акти, документи і архіви, 50.000 примірників книжок для нижчих кляс, 20.000 примірників молитовників сконфісковано, а частину знищено.

« Сконфісковано також і вивезено до Варшави велику друкарню Ставропігійського Інституту у Львові, де друковано було звичайно всі релігійні та літургічні книжки для всіх дієцезій.

« Щоб дійти у винищуванні самого існування греко-католицької Церкви в Східній Галичині до кінця, польські власті забрали духовний семінар, розграбили інвентар, і зробили там дім забав! Не мали сорому обернути каплицю, де сковані були Св. Дари, на кінематограф!

« Семінарі духовні перемиський та станіславський зачинено. Відібрано допомогу і фонди для питомців. Жаль і розпуха беруть за будучину. Нема священиків греко-католицьких! Нема пасторів, щоб пасли своє стадо! У кількох парафіях, як у Рогатині і Дрогобичі, з 30-40 священиків, залишилося заледви від 2-5.

« Ми знаємо наміри поляків. Вони хочуть, і надіються своїм поводженням щодо українського населення і його Церкви навернути його на латинський обряд і таким чином зденаціоналізувати.

« Тому вони не тільки позамикали, але й попалили церкви, як найгірші варвари, навіть порозкрадали священну церковну оздобу (наприклад, у Великій Вислоці, Козичі, Рудні, Руській Рясні, Черніві, Фердісі, Підгородці і Маріямполі), опоганювали церкви (як у Никловичах та в Домажирі), повертаючи їх на стайні.

« Дуже часто забороняли церковні хори, головно, коли приходилося ховати якого українського вояка. Небагатьох священиків, що залишалися на волі, було віддано на цілковиту руйну реквізіції і постійне грабування. Словом, відновлено було змагання XVI-XVII вв., коли вогнем і мечем поборювало схизму, забуваючи, що тепер галицькі українці вважаються вірними, найбільш відданими Престолові Св. Петра. Невинну кров наших священиків проливано, як за часів переслідувань, тільки за те, що вони залишилися вірними своєму покликанню і не кидали свого стада.

« Як члени тої греко-католицької Церкви, ми з оправданим жалем ставимо собі тепер ці питання: Що нас чекає? Чи не грізна катастрофа? Бо ж може скоро відчутися реакція на ці звірства польського уряду.

« Серце обливачтесь кров'ю, коли бачиш, як наші брати по вірі руйнують, топчуть під ноги овочі наших найкращих надій

топчуть успіхи католицької Церкви на нашій землі українській, унеможливлюють тріумф Церкви між нашими братами, які ще не мали щастя пізнати ближче правдивий шлях, що веде до Бога... Тріумфальний переїзд великого нашого Митрополита, дорогої архієпископа, сповнив був нас надією, і ми передбачали день, коли на землі українській, на тих коло 800,000 квадратових кілометрах, великий сорокамільйоновий народ привітає цю Церкву, виавольницю душ і помолиться спільно в одній любові і вірі.

« Замість переживати дні перемоги, переживаємо дні розпukи. Що станеться з вірними без пастирів? Що має зробити цей нещасний народ, бачучи, як переслідують його католицьку віру? Де має шукати слова розради.

« В цій годині розпukи і нищення звертаємо ми наші очі ще раз до Того, хто в Батьком і Пастирем усіх вірних, що громадяться навколо Престолу св. Петра. Падаємо у стіп Вашої Святості, щоб зложити наші смиренні благання про рятунок, захист і допомогу.

« Святіший Отче!

« Влада Української Республіки признала, від початку свого існування, що Святий Престол, ні від кого незалежний, беасторонній, може більше, ніж будьхто інший, допомогти українському народові здобути собі місце між народами. Вона розуміє, що одне слово Святого Престолу, прихильне найнешасливішому народові Європи, може вирішити про його майбутнє на століття.

« Тому, отже, повна віра і надій, вона звертається на адресу Св. Престолу, маючи на увазі багатозначні слова:

“Do ut des, facio ut facias”.

(“Даю, щоб ти дав, роблю, щоб ти зробив”). У цій хвилині найбільших страждань українського народу, коли тортури внеможливлюють самий голос про поміч, являючись представниками уряду сорокамільйонового народу, осмілюємося зложити перед Вашою Святістю, в якій вбачаємо останню іскру наших надій, цих кілька сторінок.

« Маємо переконання і повну надію, що Ваша Святість — як і в минулому — своїми необмеженими виливами спарапізує пляни імперіялістів, що намагаються зруйнувати націю, яка бажає жити, і припинить насамперед криваві муки нашого народу і нашого українського духовенства в Галичині, що її загарбали поляки.

« Це буде нове свідоцтво великого й дійсного заступництва і ласки Святого Престолу до тих його вірних дітей, що завжди повинні знаходити в ньому тим більше джерело віри й щирої відданості.

« Рим, дня 30-го березня, 1920 р.

« о. Єсаверій Бонн, голова Місії.

« П. Карманський, секретар ».

*Письмо Міністерства Закордонних Справ УНР до Українського
Посольства в Римі*

УНР - Міністерство Закордонних Справ
Департамент Чужоземних Зносин
30 листопада 1920
Ч. 833/4140 - ф. Тарнів

Дуже негайно

До Пана Керуючого Справами
Дипломатичної Місії У.Н.Р. в Італії

Міністерство Закордонних Справ вже декілька разів зверталось до Дипломатичної Місії У.Н.Р. при Ватикані надіслання оригіналу чи копії акту визнання Української Народної Республіки Св. Престолом.

Зі згляду на те, що зазначений акт визнання або його копія Міністерству негайно потрібні, Міністерство має честь прохати Вас, Вельмишановий Пане, поробити відповідні заходи в справі отримання згаданих документів та негайно переслати їх до Міністерства, за що Міністерство буде Вам правдиво вдячне.

За Директора Департаменту Чужоземних Зносин - Шкільник
Начальник Дипломатичного Відділу - Дяків

*Письмо Українського Посольства в Римі до Міністерства
Закордонних Справ УНР*

20 грудня 1920

Ч. 1015

До Міністерства Закордонних Справ

У відповідь на 833/4140 Місія має честь повідомити Міністерство, що надіслання копії акту визнання Св. Престолом прав України в цей час утруднене, через відсутність через пів року Української Місії при Ватикані і невідомість її адреси, а також через те, що наша Місія як акредитована при Квириналі не має безпосередніх стосунків з Ватиканом.

Не зважаючи на це Місія знесеться з бувшим Представником графом Тишкевичем і представниками других аложенів при Ватикані і сподівається в короткім часі цю справу залагодити.

Єремієв
Керуючий Місією

Чехівський
Секретар

Галіп
Радник

10

Письмо митр. Андрея Шептицького до субститута державного секретаріату Монс. Федеріка Тедескіні

Roma, S. Alfonso, 5 gennaio 1921

All'Ilmo e Rev.mo Mgr Federico Tedeschini
Segreteria di Stato
Vaticano

Venmo Monsignore

Il Sig. Teodote Halip, Consigliere della Missione diplomatica straordinaria dell'Ucraina mi ha fatto sapere che nella primavera del 1919 (egli non poteva precisare di più la data) l'Emmo Cardinale Gasparri Segretario di Stato di Sua Santità, indirizzava al Generale Ataman Petliura (Ucraina) uno scritto pieno di benevolenza, nel quale esprimeva i migliori voti di prosperità per quella Repubblica.

Quel prezioso Documento, a causa degli ultimi tempi di guerra, per ora non può più ritrovarsi. Quindi il suddetto Consigliere desiderrebbe poter avere una copia di quello Scritto, essendo questo, nei tempi presenti di grande ed urgente necessità per il Governo di quel nuovo Stato dell'Ucraina.

Se V. Sig.Illma e Revma può soddisfare il desiderio del lodato Consigliere, ne sarei contento. Egli stesso Le presenterà queste righe. Ed io, con i più rispettosi ossequi, mi rassegno

+ ANDREAS SZEPTYCKI
Archiepiscopus Leopoliensis Ruthenorum

11

Письмо радника Українського Посольства Т. Галін до субститута державного секретаріату монс. Федеріка Тедескіні

Roma, Corso d'Italia 6
12 gennaio 1921

Illmo e Revmo Monsignore

Sua Eminenza Revma il Sig. Cardinale Gasparri, Segretario di Stato di Sua Santità, Si benignò indirizzare nella primavera del 1919 al Generale Ataman Petliura uno scritto pieno di benevolenza nel quale esprimeva i migliori voti di prosperità per la nostra Nazione.

Quel preziosissimo Documento a causa degli ultimi tempi di guerra, per ora non può più ritrovarsi. Lo scrivente, quindi, bramerebbe avere

una copia, essendo questo Scritto nei tempi presenti di grande ed urgente necessità per il Governo d'Ukraina.

Fiducioso che la S.V.Illma e Revma Si degnerà dare alla Nostra Nazione questo nuovo segno di benevolenza e di simpatia, Gliene porgo i ringraziamenti più fervidi e passo al grato dovere di rassegnarmi con i più rispettosì ossequi

di V. Sig. Illma e Revma
devmo per ServirLa
THEODOT HALIP

Illmo e Revmo
Mons. FEDERICO TEDESCHINI
Sostituto della Segreteria di Stato
Vaticano

12

*Письмо Українського Посольства в Римі до Міністра
Закордонних Справ УНР*

Ч. 410
Тарнов

Рим, дnia 28 січня 1921
До Пана Міністра Закордонних Справ У.Н.Р.

При цьому Місія має честь заслати копію листа Кардинала Гаспаррі, даного у Ватикані 16 червня 1919 року за Ч. 91664 на ім'я Папа Президента Директорії У.Н.Р., чим сповінено Місією доручення Високого Міністерства за Ч. 883/4140 від 30 листопада 1920 року.

До листа долучається також конверта з печаткою Ватиканської Держави.

Радник Керуючий Справами
(*секретар*) Євген Онацький

13

Письмо Міністра Ісповідань УНР до Українського Посла в Римі

У.Н.Р. - Міністр Ісповідань
23 березня 1921 р.

Ч. 398 - М. Тарнів
Високоповажаний Пане После!

До Пана Посла в Італії

Міністерству Ісповідань в теперішній час дуже потрібні детальні відомості про всі школи, що існують в Римі при Ватикані, а тому ласкаво прошу прислати мені детальні відомості вкупі з відповідними матеріалами про слідуєче:

1. В 1917 році при Ватикані було засновано так звану Східну Конгрегацію. Прошу подати про неї детальні відомості.

2. Тодіж при Ватикані було засновано так званий Папський Східний Інститут. Ласкаво прошу прислати мені про цей Інститут детальні відомості історія заснування Інституту, задачи його, програма, список професорів, кого приймають до Інституту, чи єсть стипендії, чи могли б прийняти українця на стипендію, число студентів і слухачів і т.п. Чи єсть філія цього Інституту (мала філія така заснувалася в Велеграді)?

3. Чи засновано вже « Collegium Ruthenum »? Подайте детальні відомості.

4. Як працює польський коллегіум?

5. Як працює « Gregorianum »? Подайте про його відомості, як і по Східному Інституту.

За прислані відповідні друковані матеріали буду щиро Вам вдячний.

Міністр Ісповідань

Професор І. Огієнко

14

Письмо Міністра Ісповідань УНР до всіх Українських Послів УНР

У.Н.Р. - Міністр Ісповідань
10 серпня 1921 р.
Ч. 1710

До всіх Послів і Голов
Дипломатичних Місій У.Н.Р.

Високоповажаний Пане После!

В теперішній час на Україні відбувається великий церковний рух в напрямку створення національної української Церкви. По церквах вже відновлено старі українські звичаї, скрізь заведено українську церковну проповідь, служби Божі правляться з українською вимовою або українською мовою. По багатьох містах засновуються українські церковні братства, які справу відновлення і збудування національної української Церкви міцно беруть в свої руки.

В самому короткому часі потрібним стане велике число добре освічених пан-отців для праці як в самій церкві, так і на ріжких посадах церковних і в Міністерстві Ісповідань. Для підготовки таких священиків Україна зараз не має абсолютно ніяких засобів. Київська Духовна Академія, а також Богословський факультет Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету — дві вищих богословських школи на Україні большовиками закрита, професура цих шкіл почали повіралася з голоду, по частині розійшлася « дякувати » на села. Всі духовні семінарії і духовні школи на Україні большовиками теж закрито, а учительство розігнано,

повмірало з голоду або повтікало на село. Духовну школу — від нищої і до вищої — большовиками знищено в щент і приток до церкви освіченого духовенства цілком припинився.

Проте релігійний український народ з цим миритися не хоче, церкви овідуються вірними значно більше, ніж до революції, і потреба в священиках задовольняється ріжними «домашніми» засобами. А потреба ця ще збільшилася тим, що багато священиків повмирало від пошесних хороб, або забито большовицькими чреавичками за контрреволюцію... І на Україні з'явилось вже дуже багато малоосвічених пан-отців, які в культурному відношенні навряд чи будуть корисними своїй батьківщині.

От із-за всього цього став конче потрібним звернутися на захід, до західних богословських шкіл для підготовки освіченого українського духовенства. Західні духовні школи — як православні так і неправославні мусять прийти з допомогою українському люду і не дати можливості перевестися у його культурному духовенству. Це буде іх самий звичайний культурний і християнський вчинок помочі ближньому своєму. Україну зруйновано люд її духовно дичавів. Всехристиянська Церква не може, не повинна обійти пасивно духовну загибелъ 40 міліонів християн, вона мусить негайно прийти з своєю допомогою в справі виховання нашого духовенства...

Коли сербська Церква під час світової війни опинилася в скрутному становищі, то церква англіканська братська прийшла ій на допомогу і взяла на себе в Оксфорд, молодих сербських богословів і виховув їх на свій кошт. В Англії існує навіть спеціальний Комітет із політичних діячів і духовенства для допомоги по вихованню сербських богословів.

Во ім'я гуманності, во ім'я любови Христової до 40 міліонової християнської людності це ж саме повинна б зробити англійська церква і українському народу — взяти до себе в Оксфорд і Кембридж на виховання українських богословів. На заході єсть багато ріжних вищих богословських шкіл, православних і неправославних, які б могли в цей скрутний час прийти з своєю братською допомогою християнському українському народові.

В свій час Київська Українська Духовна Академія давала науку багатьом вихованцям із православних слов'янських земель. Український Київ був центром, звідки світ вищої науки Христової вільно світив по всіх землях православних. Чи вже ж тепер ці землі не прийдуть з допомогою Україні і не візьмуть її дітей до себе в науку? Чи цього не зробить наша Грекька Духовна Академія на Халки, Духовна Академія в Софії, Богословський Факультет Білгородського і Загребського Університету чи Університету Атенського, Сербські Богословії Карловичка св. Сави і св. Петра в Цетинє?

Чи цього не зроблять християнські вищі школи всіх європейських держав і не візьмуть до себе в науку наших вихованців? Чи цього не зrolяють богословські факультети в Берліні, в Лайцизі, Геттінгені, Оксфорді, Кембріджі?

Крінко віримо, що християнський світ зрозуміє духовну трагедію 40 міліонового народу і прийде Йому з потрібною братньою допомогою.

На основі всього вищевгаданого, ласкаво прошу Вас, Високо-поваажаний Пане Постле, про слідуюче:

1. Підняти в пресі, особливо церковній зааначену тут мною справу.

2. Зверніться до відповідних вищих богословських шкіл і вжийте всіх заходів, аби до них було прийнято хоч декількох наших українських молодих людей, або священиків на державні кошти або на громадські стипендії.

3. Про це все детайльно сповістіть мене і повідомите також, які взагалі умови вступу до цих шкіл, і чим можна буде допомагати тим особам, що не володіють мовою школи.

З правдивою до Вас пошаною, Міністр Ісповідань

Професор І. Огієнко

15

Посол Василько до Українського Посольства в Римі

Надзвичайний Посол і Уповноважений Міністр
Української Народної Республіки
Берлін, дня 25.X.1921

До п. Секретаря Посольства
Євгена Онацького, Рим

...Що торкається маркіза Франческіні, то доручаю Вам подбати про те, щоби в Міністерстві Закордонних Справ, так само і газетам було відомо, що він є лише представник Західної України при св. Престолі, але *ні в якім разім* не виконує жадної дипломатичної функції у нас.

...Василько.

16

*Міністерство Закордонних Справ УНР до Українського Посольства
в Римі*

У.Н.Р. - Міністерство Закордонних Справ

Департамент Чужоземних Зносин

1 листопада 1921

Негайно - Цілком таємно

До Пана Керуючого Справами

Дипломатичної Місії в Римі

До відома Міністерства дійшло, що бувший заступник (уже звільнений зі служби в У.Н.Р.) гр. Тишкевича при Папському Престолі в Римі о. Бона, являючися довіреною особою митрополита Шептицького виступає вороже проти У.Н.Р. і її представників закордоном.

Міністерство просить негайно і детайльно повідомити його про діяльність о. Бона в Римі і якщо відомі Міністерства правдиві, то пояснити, що зроблено Місією для паралізування діяльності о. Бона.

Міністер Закордонний Справ - підпис

Директор Департаменту Чужоземних Зносин - підпис

17

Письмо Міністра Ісповідань УНР до Українського Посольства в Римі

У.Н.Р. - Міністр Ісповідань

грудня 31 дня

Року Божого 1921-го

Ч. 3191

До Пана Голови

Надзвичайної Дипломатичної Місії

У.Н.Р. в Італії

Високоповажаний Пане Голово,

Ласкаво прошу сповістити мене про Вищі Богословські школи в Римі, а саме:

1. Надіслати надруковані плани навчання, програми викладів і росклади лекцій Вищих Богословських Колегій.

2. Подати відомості про Східній Інститут в Римі та інші заклади, де викладаються православна та греко-католицька (уніатська) теологія.

3. До яких шкіл могли вступити наші богослови.

Щиро прошу вжити заходів, аби п. Ректор Української Колегії о. Березовський назначив точно, коли саме і в якій кількості він міг би приняти до своєї школи наших українців.

Не одмовте передати п. о. Березовському разом з моїм листом додані до цього видання «Української Автокефальної Церкви» Ч. 2,7,15,22,41,43 і 45.

З правдивою пошаною до Вас, Міністр. Ісповідань

Професор І. Огієнко

18

Письмо Міністра Ісповідань УНР до Українського Посольства в Римі

У.Н.Р. - Міністр Ісповідань	Довірочно
Бересня 15 дня Року Божого 1922	До Пана Голови
Ч. 675	Дипломатичної Місії У.Н.Р.
	в Італії

Високоповажаний Пане Голово,

Я давно вже віддаю багато сил і часу на справу допомоги українським дітям на еміграції та проваджу культурно-освітну роботу по виданню на українській мові книжок як релігійно-історичного змісту, так і Богослужбових.

Я мав певні зносини з Апостольським Візитатором України патером Дженоцкі який, при побаченнях з нашим Послом у Відні, п. Сидоренком, обіцяв свою сприятливу підтримку і матеріальну допомогу як нашим дітям, так і культурно-освітній праці.

Тепер патер Дженоцкі раптово відбув до Риму. При своєму працільному візитові він заявив п. Послу Сидоренкові, що його викликають до Риму якраз у вищезазначеній допомоговій справі.

Пройшло вже досить часу, але про допомогу патері Дженоцкі я нічого не знаю. Крім того, в політичних колах кружляють чутки, ніби то патер Дженоцкі вийшов до демісії, та взагалі — у зв'язку з обранням нового Папи можливо сподіватися, давніше напередбачених змін.

Отже ласкаво прошу Вас, Високодостойний Пане Голово, побачитися з патером Дженоцкі (Римська адреса його, Via Sapienza 32, Roma XIX) і по можливості детально з'ясувати справу з матеріальною допомогою для дітей і на культурно-освітні цілі з боку патера, а також повідомити мене, о скільки правдиві чутки про його демісію.

Прийміть, Високодостойний Пане Голово, мої запевнення в правдивій до Вас пошані.

Міністр Ісповідань

Професор І. Огієнко

19

Письмо Міністра Ісповідань до Українського Посольства в Римі

У.Н.Р. - Міністр Ісповідань
 Березня 18 дня
 Року Божого 1922-го
 Ч. 725

До Пана Голови Дипломатичної
 Місії У.Н.Р. в Італії

Високодостойний Пане Голово,

В Римі існує Орієнタルний Інститут, в якому викладається між іншими і московська мова, але не знайшлося місця в програмі для мови української. Цю шкідливу для нас річ треба виправити з огляду на такі підстави:

1. В особі професора української мови ми б мали в Римі, свою людину, яка б завжди могла стати нам у пригоді правдивими і повними інформаціями про все цікаве для нас справи.

2. Зазначена особа змогла б ширити в певних колах римського громадянства (а може й в італійській пресі) українські ідеї в корисному нашої справи напрямку, що набирає особливої важості з огляду на ріжноманітний склад слухачів Інституту зібраних з цілого світу.

3. Виклади в українській мові в Орієнタルному Інституті піднесли б і наукове значення нашої мови та сприяли б її популяризації в Європі, яко дісципліни рівноправної іншими викладам Інституту.

Вищезазначені підстави мають для нас загально-державне значення. Безсторонні докази необхідності викладання української мови в Орієнタルному Інституті можуть бути сформульовані по таких точках:

1. Підвищена релігійність українців в віковим явищем, що віддавна характеризує сuto-українську вдачу її ріжність її від московського релігійного формалізму, буквідства та « обрядовір'я ». Большевицька анти-моральна ідеологія помітно призвишила релігійне життя на Москві, тоді як проти-релігійні репресії їхні дали цілком протилежні наслідки на Україні, спричинившись до надзвичайного піднесення « духа живого ». Отже українське релігійне життя поволі стає найважнішими та найвидатнішим на Сході Європи.

2. З давніх давен Київ був центром церковно-релігійного життя, під впливом якого почалась і довго розвивалась релігійна культура цілого простору бувшої Російської Імперії. За наших часів жваво і міцно відновляється могутня роля та міцний вплив Старого Київа. Вже половина української території з живим захопленням хвалить Господа на рідній, українській мові, яка знов повернула собі старі права — мови Богослужбової.

Тим чином Орієнタルний Інститут, не маючи української мови серед своїх дієціплін, не має одної з Богослужбових мов.

Ласкаво прошу, Високодостойний Пане Голово, порушити вищеназначену справу перед ректором Орієнタルного Інституту в Римі та іншими впливовими чинниками.

Коли б справа ця стала на реальний ґрунт то я маю й кандидата — досвідченого професора української мови одного з наших університетів який міг би прибути до Риму і приступити до викладів.

Прийміть, Високодостойний Пане Голово, мої заlevнення в правдивій до Вас пошані.

Міністр Ісповідань

Професор I. Отінко

20

*Письмо французького екс-прем'єра, і екс-президента R. Poincaré
до графа Михайла Тишкевича*

République Française
Ministère des Affaires Etrangères

Paris, le 22 février 1922

Monsieur le Compte,

Vous avez bien voulu m'adresser vos voeux à l'occasion de mon retour au pouvoir. Je vous remercie des sentiments aimables dont vous m'avez fait parvenir l'expression. Vous rappelez en même temps à mon attention la cause dell'Ukraine que vous n'avez cessé de défendre. Vous pouvez être assuré de la bienveillante sympathie qui anime le Gouvernement français à l'égard des populations ukrainiennes et du haut sentiment de justice dont sa politique continuera à s'inspirer dans les questions qui touchent à l'Orient européen.

Veuillez agréer les assurances de ma considération distinguée

Poincaré

Monsieur le Compte
Michel Tyszkiewicz
Piotronki
Chodzic
Poznanie

21

Лист князя Івана Токаржевського-Каращевича до о. Івана Хоми

16 лютого 1954 р.

Всечесний і Вельмишановний Пан Отче,

З приємністю відповідаю на Вашого листа з 1-го лютого, який лише 13-го був мені доручений. Не є Ви для мене Вельмишановний Пан Отче невідомою особою, бо згадували мені про Вас, як раз в розмові про бл.п. О. Дженоцкі, мої лондонські приятелі о. мітран Малинський і о. д-р Михальський.

О. Дженоцкі я добре знав і він був в дуже близьких стосунках з родиною моєї жінки.

Не знаю що й де писав п. Онацький бо, признаюсь, на читання писань п. Онацького не маю часу.

Питання яке Ви мені поставили в цілому виглядає так:

Ще в літі 1918, коли я був у Відні, як Радник Посольства, з моїм приятелем В'ячеславом Липинським, за згодою католицьких єпископів Луцького Житомирського і Кам'янецького, спеціально мені доручило Міністерство Закордонних Справ (Міністром був тоді відомий історик Дмитро Дорошенко) ввійти в стосунки з Нунціатурою в справі виділення України в окрему провінцію з Архиєпископом в Київі. Це мене привело, через тодішнього Нунція пізнішого кардинала -- Ліврі та його авдитора, теперішнього кардинала Мікара до знайомства з Апостольським Візитатором, пізнішим Папою, Ратті. Митрополит Шептицький з яким я, від дитинства майже, був близько зв'язаний знав про це, бо говорилося теж про відновлення Кам'янецького Генерального Вікаріату і Спископство греко-католицьке в Київі. Завдяки політичним ускладненням Монсіньор Ратті до Київа, як збирався, поїхати не міг.

В літі наступного 1919 р. я перейшов на становище Радника Посольства до Царгороду де послом був Олександер Лотоцький. Іхав я до Царгороду через Італію і пробув цілий місяць в Римі, де тоді нашим послом при Святім Престолі був мій старий приятель граф Михайло Тишкевич, голова Київського Союзу Українців-Католиків (розуміється латинського обряду бо у нас інших не було).

В порозумінні з ним цю саму справу і низку інших, як наприклад справу арешту Митрополита Шептицького, бо це вже було після оголошення з'єднання Українських Земель 22.1.1919, обговорював я в Державному Секретаріаті і в Кардиналом Гаспаррі і зустрів дуже прихильне відношення і зацікавлення питаннями, які цікавили нас, не зважаючи на зміни в уряді.

Папа Бенедикт XV прийняв мене на приватній авдієнції і теж, видно, тим що я казав зацікавився бо тримав мене майже годину розпитуючи докладно.

В Царгороді пробув я від 2-го серпня 1919 до 11 грудня 1921. З того часу до 27 березня 1920 як Радник, потім після демісії і від-

їзду Посла Лотоцького як Повірений в Справах, врешті як останній Посол при останньому Султані.

У Апостольського Делегата був я з обов'язку з візитою, але так ми видко один одному до серця припали, що зав'язалися тісні і близькі стосунки. Монсіньор Дольчі у якого я досить часто бував коли я став Послом приїздив не раз до мене, бував на моїх офіційних приняттях і у мене з ним залишилися найліпші стосунки, коли він став кардиналом, аж до його смерті.

Розуміється широко і довго говорив я з ним про те чого б ми хотіли і він з великим зацікавленням та серцем до всього цього поставився, тому, гадаю, що його вплив і познайомлення з питанням могли відіграти велику роль в призначенні 1920 О. Дженоцкі візитатором. Зasadничо могло це сходитися з акцією Посла графа Тишкевича, якому це було відомим і з яким я регулярно перепи-сувався оповідаючи йому про мої розмови з Апостольським Делегатом в Царгороді.

О. Бонна я ніколи не зустрічав. Наскільки собі пригадую він в списках нашого дипломатичного корпусу не значився. І так само, як собі пригадую, мав в Римі якісь доручення, але не від Уряду Української Республіки, а від Диктатора Е. Петрушевича і його Уряду вже після сумного зірвання стосунків літом 1919 р. та переходу Галицької Армії до Деникіна і большовиків.

Про мої стосунки з Монсіньором Дольчі я в моїх, надрукованім в лондонськім «Шляху», Царгородських Спогадах я не згадував, бо цьому питанню і моїм зустрічам з грецькими православними єпархами думаю присвятити другу ще не писану частину.

Не знаю, чим Вам відомі, Вельмишановий Пан Отче, спогади Посла Олександра Лотоцького «В Царгороді»? Отже там (надруковано в 1939 р.) на стор. 78 є таке: «Добрі зносини з Папським Нунцієм в Царгороді мали на меті допомагати більш активній участі Ватикану в справі фактичних зносин з Україною. Монсіньор Дольчі, представник Ватикану, в сій справі брав діяльну участі».

В спогадах Проф. Лотоцького детально обговорене питання зносин з Грецьким Патріярхатом і його зміст. Після його від'їзу я ці зносини, з обов'язку, утримував і на весну 1921 р., отримав від Патріярха грамоту складену во всіма грецькими викрутасами, але закінчену благословенням Голови Держави, Уряду і Української Православної Церкви. Розуміється це було не повне визнання, але крок вперед. Щож дивуватися коли у нас положення все гіршало!

З о. Дженоцкі познайомився я в травні 1922 коли був в Римі після моєго шлюбу і бачився того ж року в осені в Варшаві. Проф. Лотоцький з ним переписувався.

У мене листи Папи Пія XI, кардиналів Граніто ді Дельмонте, Камасеї, Мікара, Дольчі, хоч частина пропала, як нас в 1945 в Падові обікрали, не говорячи про листи Митрополита Шентицького.

Гадаю, що моя відповідь на Ваше питання Вас задовольнять. Вона цілковито потверджує те, що Ви написали у Вашій розвідці про О. Дженоцкі. З тою тільки різницею, що Українське Посоль-

ство (не Місія) в Царгороді не зверталося до Монс. Дольчі, з якимсь новим проханням та чимось що лише воно вигадало, але це була одностайна плянова акція наших представництв за кордоном. Що мені особисто випало і в Відні, і в Царгороді, і в самім Римі цим займатися, то це випадок, а ті кроки які в Римі робив постійно там перебуваючий граф Тишкевич напевно не були якими «перегонами» в кимось іншим з своїх колегів.

П. Онацький говорить про це з того, що щось, від когось чув, але дрібний урядовець Місії при Квіриналі, потім власник заїзжого дому, гадаю мав мале відношення до того, що робив, які отримував інструкції і з ким переписувався граф Тишкевич.

Прошу приняти, Вельмишановний Пан Отче, вислови моєї глибоко пошани

Кн. Токаржевський-Каращевич

22

Лист князя Івана Токаржевського-Каращевича до о. Івана Хоми

Всечесний і Вельмишановний Пан Отче,

дуже мене тішить, що деякі мої спогади можуть Вам стати в пригоді.

Чи не помилися я пишучи Вам, що нунцієм у Відні в 1918-1919 був монсіньор Ляурі? Це була б помилка! Нунцієм у Відні в тому часі був монсіньор Вальфре ді Бондо, а з монсіньором Ляурі познайомився я в Варшаві під час моого тарнівського міністрування 1922-1924. Потім ми бачилися кілька разів в Римі, коли він був вже кардиналом і великим пенітенціярем.

Вертаючись до особи кард. Дольчі, гадаю, що йому можна приписати могутній вплив на становище і відношення Державного Секретаріату до України і її представництв, бо він дуже широко брав питання сходу Європи. Зі мною вів він про це дуже довгі розмови, щось собі занотовував. Всеж таки ми пробули разом в Царгороді два роки з половиною і бачилися по два або три рази на місяць.

Прошу, Вельмишановний Пан Отче, прийняти вислови мої правдивої пошани

Кн. Токаржевський-Каращевич

23

Письмо отца Ср. К. Бонна до графа М. Тишкевича

Mission Diplomatique
Ukrainienne
près le S. Siège.

Rome, le 4 Janvier 1920

Excellence!

Il y a une heure que je viens de recevoir Votre aimable lettre adressée à M. Karmansky. Il y avait à peine deux bonnes heures que mon cher secrétaire venait de partir pour Vienne! Vu l'importance de celle-ci je l'ai expédiée immédiatement par « Express-Recommandé ». Quant à M. Jeremiew il est encore à Varsovie comme je viens de lire dans le journal « Vpered ». Par « lettre expresse » on vient de lui communiquer déjà la proposition de Votre Excellence. La réponse ne tardera donc pas d'arriver. Ce serait avec regret que je verrais partir M. Karmansky, mais en cette occasion je ne veux point influencer, sachant trop bien combien il est précieux et qu'un homme de confiance et un patriote sincère de sa taille se rencontrent rarement parmi les nôtres. D'ailleurs Votre Excellence a besoin d'être entouré par des hommes surs, ce qui d'ordinaire a manqué! Que je regrette ne pouvoir venir travailler avec Votre Excellence! Enfin je prendrai patience, peut-être qu'un jour viendra où j'aurai ce bonheur espéré.

Je me permets d'envoyer à Votre Excellence le projet de mémoire à présenter au S. Siège. N'auriez-Vous pas la bonté de parcourir ces quelques pages et de me faire parvenir votre avis? J'en serais extrêmement reconnaissant. J'attendrai expressément de le faire imprimer.

J'envoi en même temps une copie des actes envoyés au Gouvernement, le plus grand et le plus important « Doklad » manque mais je l'enverrai dès que copie en sera faite à la machine.

Ici nous sommes sans nouvelles de notre Gouvernement. Quel est-il? Je n'en sais rien, et voilà une chose bien ennuyante car partout où l'on vient chez les Cardinaux comme chez les Monsignore c'est toujours la première question! Et puis cette question de la Galicie...! Je serais très reconnaissant si Votre Excellence voulait charger quelqu'un de m'envoyer un petit exposé, je dis « quelqu'un » parceque je sais trop bien que je ne puis exiger ce travail de Votre Excellence, qui n'a déjà que trop de besogne.

M. Loutchinsky arrive donc accompagné de son grand ami, personnage assez mystérieux et qui ne jouit guère de trop bonne réputa-

tion. Depuis ma rentrée j'ai pus constater plus d'une fois que M. Loutchinsky appartient à cette catégorie d'hommes qui n'aiment qu'une chose, rammasser tous les racontars et les lancer comme nouvelles sûres jetant bien souvent la discorde là où il faudrait entente complète. Dans la colonie ukrainienne d'ici il n'est aimé de personne!

Un exemple des fausses nouvelles qu'il lance:

La nouvelle de l'arrivée de M. Dorochenko c'est de lui que je la tenais! La nouvelle que Votre Excellence avait donné sa démission, c'est encore de lui que je la détenais et c'est par suite de cette nouvelle que je me suis permis de demander l'autre jour à Votre Excellence ce qu'il en était de cette nouvelle bulle de savon que venait de lancer M.L...

La lettre de Votre Excellence en donne aujourd'hui un démenti! Dieu merci!!! Que Dieu garde Votre Excellence longtemps encore plein de forces et de santé sur la brèche pour le plus grand bien de notre chère Ukraine!!! Puisse Votre Excellence pendant cette nouvelle année 1920 voir couronné ces efforts et inscrire dans les fastes de l'Histoire la reconnaissance d'une « Ukraine libre et indépendante!!! »

Permettez moi de Vous causer encore un moment d'ennui!!! Toujours la même et éternelle question financière!!! J'en suis à mes derniers mille lires!!! M. Loutchinsky avant le départ est venu demander de l'argent, ce qu'il n'a pas reçu vu que je n'en ai pas moi-même!!! Pour le mois de Novembre je lui ai donné 2.000 lires il lui resterait encore 1.200 à obtenir (le tout évidemment pour n'avoir absolument rien fait!!!) J'ai eu l'audace de demander de l'argent à M. Antonovitch qui n'a pas l'air de vouloir en lâcher! Alors que faire? Tout ceci simplement pour avertir, parceque je sais que M.L. viendra sûrement frapper à la porte de Votre Excellence, et d'une autre coté je lui ai promis de dire à Votre Excellence ce qe je lui devais encore. A sa place j'aurais honte de réclamer de l'argent ne faisant absolument rien, mais rien de rien!!! Enfin il y a des hommes qui ont toutes les audaces!!!

Je finis, Excellence, en voilà assez pour aujourd'hui! Je crois que je ne Vous fatigue que trop par mon bavardage!

Recevez, Excellence, l'hommage de tout mon respect et l'assurance de mon dévouement sincère

J.K. BONNE

Chargé d'Affaires
de la Mission Ukrainienne
près le Sant-Siège

Проф. Костянтин Чехович

АЗБУЧНІ ВІРШІ В ПЕРШИХ ВІКАХ ХРИСТИЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

(Prof. Constantinus Czechowycz, *Acrostichis in primis saeculis christianitatis in Ucraina*)

Азбучні вірші (між ними і « азбучні молитви ») своїм віком сягають початків християнської культури південних і східних Слов'ян. Давня Україна (« Київська Русь ») теж переживала розквіт цього літературного жанру і теж завдячує цим творам, запозиченим у своїх початках з болгарського середовища, велику частину християнської релігійності і християнської культури.

Своїми розмірами це невеликі твори, пристосовані кількістю рядків до кількості букв слов'янської азбуки. При тому засада акrostичового віршування вимагала, щоб кожний рядок зачинався черговою буквою слов'янської азбуки. Часом навіть обов'язувала не тільки сама буква, але ціла назва даної букви (« аз », « буки », « віди » і т.д.). Авторство цих перших поетичних творів болгарської літератури в староболгарській (староцерковнослов'янській) мові приписується св. Кирилові, подібно як і авторство первіснослов'янської азбуки (глаголиці).

Болгарські вчені багато уваги присвячують цій справі і шукають за рештками давніх рукописних копій азбучних віршів на території СССР, де майже всі рукописи згуртовано в Москві і Ленінграді. Цікавляться теж хронологією їх поширення з Болгарії на Україну. Бо немає сумніву, що майже всі ці рукописи в російських музеях походять з України і свідчать про культурні взаємини християнської Болгарії з давньою Україною. Болгарія прийняла християнство в 865 році за панування князя Бориса I, а в 893 році собор у Преславі вирішив усунути грецьку мову, яка досі була офіційною мовою державних установ, церкви і школи. На її місце прийнято свою слов'янську (староболгарську) мову, що надзвичайно позитивно вплинуло на розквіт всіх ділянок культури в Болгарії. Можливо, що приклад емансидації Болгарії впливав

теж на давню Україну, де початки офіційної християнізації були зв'язані з діяльністю грецьких митрополитів у Києві.¹

Цікаві здобутки болгарської науки треба доповнити деякими вислівленнями, бо наш давній термін «Русь», що ним колись називала себе Україна, змінив своє значення і зводить деяких вчених на шлях неправдивих висновків в справі національної принадлежності українських авторів чи переписувачів. Російський термін «Русь» означає тепер те саме, що «Росія», і так його звичайно вживають в чужих славістичних чи історичних творах. Через те всю староукраїнську творчість залучають до чужої російської скарбниці. Декотрі болгарські вчені теж часом не усвідомлюють собі того, що термін «Русь» чи «руський» тепер вже не вживається для визначення, ані давньої, ані повітньої України. Наукова докладність вимагає, щоб термінологія не була двозначна і щоб не затемнююла правди. Уживані подекуди в болгарській науці терміни «Русия» і «русин» для визначення давньої України і давніх українців теж ще не вповні вияснюю український характер «Київської Русі».

Термінів «Русия» і «русин» (т.а. «руся» і «русін») уживає теж Куйо М. Курс у своїй праці про «Азбучну молитву». Там згадує і про те, що перед офіційним хрещенням України, а саме в часах походів українського князя Святослава до Болгарії (в роках 968, 969-972), українські війська забирали багато болгарських книг і вивозили їх на Україну.² Немає сумніву, що разом з тими книгами ширилася у нас і початкова освіта і християнська віра. Це обумовлювалося також торгівельними відносинами. Азбучні вірші грали при тому ролю своєрідних букварів.

Наукові досліди тих віршів ще не можуть дати повне вияснення їх первісних літературних оригіналів. Багато в тій ділянці вже виконано на підставі пізніших копій і перероблень. Але все ще немає тих найстаріших первовзорів. Найбільше уваги присвячено дослідженню таких азбучних віршів, котрі завдяки свому молитовному оформленню дістали назву «азбучних молитов».

¹ Павлов Теодор, Акад., *Бесмъртно славянско и общечовешко-культурно дело.* (в) « Константин-Кирил Философ. Доклади на симпозиума, посветен на 1100-годишнината от « смъртта му », София 1971, Б.А.Н., стор. 8-9. (Далі зазначено: « К.К.Ф. 1971 »).

² Куйо М. Курс, *Распространение и сегашно местонахождение на Азбучната молитва —* (в) « Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му », Издательство на Българската Академия на Науките, София 1969, ст. 281-308. (Далі зазначено: « К.К.Ф. 1969 »).

Найстаріша копія азбучної молитви (т.зв. синодальна) міститься в рукописі Учительного Євангелія з XII віку. Цей рукопис українського походження знаходиться тепер в Історичному Музеї в Москві (Сим. 262). Справді, сліди болгарськім і рисунок болгарського князя Бориса на золотому тлі (з написом стъ II Борисъ) на першому листі свідчать про залежність цього рукопису від болгарського оригіналу. Вже проф. Осип Бодянський писав 31.VIII.1847 р. до П.І. Шафарика, що ця копія була правдоподібно, «виконана з болгарського первовзору без найменших змін, крім відкинення всюди систематично носового Я і ЙЯ».³ Як дату постання найстарішого учительного Євангелія, твору болгарського єпископа Костянтина Преславського, приймається рік 894. Один відпис цього твору знаходиться у Віденській Національній Бібліотеці.⁴ Хоч немає ще цілковитої певності, але можемо прийняти як здогад, що саме цей твір послужив як підстава для згаданого українського рукопису з XII віку.

На території давньої України («Київської Русі») азбучна молитва «а'явилася як складова частина Учительного Євангелія». Часом була вона переписувана як окремий твір, і навіть служила «як поетична ілюстрація до історичних вісток про початки слов'янської азбуки і письменності. Була теж складовою частиною твору прологъ о Христѣ».⁵

В рукописі Палеї з 1518 р. української редакції, що зберігається тепер в Ленінській Бібліотеці в Москві (під шифром Ф 310, № 719) на листах 811б і 812 в текст азбучної молитви, що зачиняється словами: Сице же рече Святыи Кирилъ. Азъ симъ словомъ молюся Богу ... Ці початкові слова перед першим рядком акrostиха (т.зв. перед словом азъ) вказують на те, що український переписувач і його попередники приписували авторство азбучної молитви св. Кирилові.

Першу вістку про цей рукопис подав Осип Бодянський в 1855 р.⁶

³ FRANCEV V.A., *Korespondence P.I. Šafarika*, č.I. Praha 1927, ст. 117.

⁴ Михайлів А.В., *Къ вопросу объ Учительномъ Евангелии Константина епископа болгарского*, «Древности» - Труды Славянской Комиссии Московского Археологического Общества I., Москва 1895 г.

⁵ Куйо М. Курев, *Цит. твір*, ст. 285-286.

⁶ Бодянський О., *О времени происхождения славянских письмен*, Москва 1855, ст. 93.

Іван Франко звернув увагу на те, що виданий Бодянським текст аабучної молитви взятий саме з цього рукопису.⁷

Болгарські вчені взагалі підкреслюють тепер у своїх працях той факт, що св. Кирило це не тільки апостол Слов'ян і автор сло в'янської азбуки, і не тільки перекладач на староцерковну-слов'янську мову цілої групи церковних книг, але теж визначний вчений, що стояв на вершинах візантійської науки і культури, а також поет і творець найдавнішої болгарської літератури, що використовувала найкращі вірці грецької літературної творчості, м.ін. теж мистецтво віршування.

Про українську літературну творчість в початках християнізації України звичайно повторюється твердження про непереможний наступ візантійської літератури на Україну за панування князя Володимира Великого після офіційного акту хрещення 988 року. Немає сумніву, що переклади грецьких оригіналів на староцерковнослов'янську мову мали вирішальний вплив на загальний характер літератури християнської України. Але не треба забувати і про те, що вже і в часах перед Володимиром Україна в деякій мірі християнізувалася. В тій справі болгарська літературна творчість, а зокрема творчість св. Кирила, мала свої незаперечні заслуги.

Дослідник культури давньої України Андрій Поппе⁸ добре з'ясував розвиток і оригінальність української християнської письменності і всіх ділянок культури в перших віках християнства, підкресливши тривалі самостійні вартості тієї культури і високі досягнення української рукописної творчості при позитивних впливах візантійських вірців. Але це ще не вичерпує всіх складових елементів, що агуртовані у самих підвалах тієї культури разом з самобутніми завдатками природних талантів, привели їх до оригінальної інтеграції і надзвичайного буйного розквіту та експансії на довколишні краї і народи, особливо на східних і південних Слов'ян.

Треба мати на увазі епохальну вартість українського сприйняття староболгарського (староцерковнослов'янського) письма, мови і літератури і їх перетворення українськими авторами у могутню культурну силу, що в дальших наслідках дала підставу для

⁷ ФРАНКО І., *Kleine Beiträge*, «Archiv für slavische Philologie», т. XXXV (1914), ст. 160.

⁸ ПОРПЕ Andrzej, *Kultura pismiennicza dawnej Rusi*, «Slavia Orientalis», R. XXI, Nr. 4. Warszawa 1972. ст. 365-382.

надзвичайного розвитку християнської культури не тільки самої України.

Українське сприйняття староболгарської літературної творчості, м. ін. теж найдавнішого азбучного віршування, мала теж значення для поширення і закріплювання основних засад християнської віри і культури на українських землях вже в часах перед офіційним хрещенням і перед організацією початкового християнського шкільництва започаткованого князем Володимиром Великим.

Куйо М. Кузев, вияснюючи, де тепер знаходять рукописні тексти азбучної молитви, згадує про Крехівську копію, що «незнане в місце переховування Крехівського відпису. Правдоюдібо в він у Львові».⁹

Початкові слова цього твору, що творять неначе заголовок цілого акrostиха, теж підкреслюють авторство св. Кирила «Сице рече сяятъ Кириль»... Такий самий заголовок має і «Псковський» текст (з 1494 р.) і «Попконстантинівський» (з 1518 р.) і «Архангельський». Інші три тексти не мають ніякого заголовка. В рукописі Волоколамського монастиря (№ 573) цілий цикл азбучних віршів має загальний заголовок: «азбуки толковыя святого Константина Філософа, нарицаемого Кирила, мужа праведна і істинна». Текст у збірці В.М. Ундорльського має заголовок «Азбука Кирила Філософа». Інші тексти мають заголовок «Молитва Константина філософа створена азбуковою». Уваровський текст зачиняється словами: «Молитва святого Константина Мудрого філософа, складена азбуковою».¹⁰

Всі ті заголовки вказують на непохитну традицію, що приписує авторство цих азбучних молитов св. Кирилові. Їх початок треба віднести до дев'ятого століття, навіть якщо відкинути ту загальну традицію про авторство св. Кирила. Але немає підстав для здогадів, що цей жанр літературної творчості християнської Болгарії поширився на поганській Україні ще перед походами князя Святослава. Брак безпосередніх контактів і та обставина, що азбучні вірші мали тенденцію не тільки закріпляти загальну грамотність, знання азбуки і слов'янської літературної мови, але теж головні засади християнської віри і культури, неагідні з засадами поганської України, заперечують таку можливість.

Не всі азбучні вірші мають характер молитви. А.І. Соболев-

⁹ Куйо М. Кузев, Цит. твір, ст. 289-305.

¹⁰ Куйо М. Кузев, Цит. твір, ст. 305 і д.

ський здав іхколо 20 і всі називав «аабучними молитвами».¹¹ Згодом прийнявся звичай називати «аабчною молитвою» лише ті аабчні вірші, котрі починаються словами «Аз словом сим молюся Богу».

З різних текстів, часом дуже попсованих і неповних, памагається Куйо М. Кубів зложити повний текст аабчної молитви. Початок складеної ним реконструкції виглядає так:

- а Аз Словом сим молюся Богу:
- б Боже всея твари вижителлю
- в Видимим і невидимим
- г Господня Духа послі живущаго
- д Да вдохнет ми в серце слово,
- е Еже будет на успіх всім
- ж Живущим в заповідех Твоїх.¹²

В дальших рядках зазначений слов'янський характер молитви:

- і І просить дари Твої прияти словенско племя,
Ко крещенію бо обратишася всі.

При кінці повторюється загальне молитовне прохання, за зазначене вже в початкових словах:

- х Херувимску ми мисль і ум даж
- ц Ціломудreno да начну писати
- ч Чудеса Твоя предивная зіло.

Акростих «Аз всм всему миру світ», що його видав А.І. Соболевський оцінює В.І. Лук'яненко у своїй праці «К истории русского букваря»¹³ як переробку самого Івана Федорова, видану у Львові 1574 року у його «Аабуці». Виясняючи ролю і значення аабчних віршів в процесі навчання в XIV, XV і в першій половині XVI віку, Лук'яненко на підставі фотокопій виказує відхилення тексту Федорова від давнішого тексту, збереженого в ру-

¹¹ Демкова Н.С., Дровленкова Н.Ф., *К изучению славянских аабчных стихов*, Литературные связи древних Славян. «Труды Отдела древнерусской литературы», т. XXIII. А.Н. СССР, Ленинград 1968, ст. 28. (Там є повна бібліографія аабчних молитов).

¹² Покидаючи традиційну церковнослов'янську ортографію цих текстів, зберігаючи українську вимову. Російські вчені теж не тримаються церковнослов'янського правопису і напр. кожні «ять» передають буквою «есть» (Е), що очевидно деформує українську вимову староукраїнських текстів.

¹³ *Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии*, Сборник Отделения Русского Языка и Словесности. т. L XXXVIII N 3. СПб. 1910.

копісі Ленінградської Бібліотеки ім. М.Е. Солтикова-Щедріна (сигн. 9.I.1202).¹⁴ При тім Лук'яненко використовув працю Р. Якобсона (з 1935 р.) про «Азбуку» І. Федорова.¹⁵ Саме цей азбучний вірш став предметом докладних дослідів проф. Ф.В. Мареша,¹⁶ який змагає до того, щоб устійнити первісний текст і вияснити авторство св. Кирила та ав'якати цей твір з глаголицькою азбukoю. На думку проф. Мареша цей твір був написаний однадцятискладовим віршем з досить вільною цезурою і був зв'язаний з глаголицькою азбukoю. Всі слабі півсамозвуки («глухі») мають в цім тексті вартість складотворчу, що теж свідчить про стародавність твору. Проф. Мареш підкреслює теж високий мистецький рівень поетичного оформлення, а крім цього висуває навіть припущення про те, що ці вірші були першим джерелом назв слов'янських букв ще в часах Кирила і Методія. З цим пов'язана теж справа авторства самого св. Кирила.

Всі ті справи вимагають дальших наукових дослідів, щоб усунути сумніви і підтримати або заперечити деякі гіпотези проф. Мареша. Треба визнати, що йому вдалося поставити на перший плян цілий ряд питань, важливих для славістики, і одночасно звернути увагу наукового світу на великі скарби, що криються в наших давніх рукописах. Щораз виразніше постає вимога, щоб шукати в наших рукописах (хоч вони тепер у більшості перенесені поза межі України на Північ) фрагментів і цілих творів св. Кирила. Болгарські вчені не гублять надії, що в давніх рукописах знайдеться ще й гімн в честь св. Климента Папи Римського.¹⁷

Церковнослов'янські азбучні вірші «Аз есм всему миру світ» відрізняються від інших т.зв. азбучних молитов тим, що окремі рядки починаються не тільки черговими буквами слов'янської азбуки, але цілими слов'янськими назвами букв. Своїм змістом

¹⁴ Лук'яненко В.И., *И истории русского букваря*, «Труды Ленинградского Библиотечного Института им. Н.К. Крупской», т. IV. Ленинград 1958, с. 240, і того ж автора *Азбука Ивана Федорова, ее источники и видовые особенности*, «Труды Отдела Древнерусской Литературы Института Русской Лит.», Т. XVI, 1960, ст. 217-219.

¹⁵ JAKOBSON R., *Ivan Fedorov's Primer*, «Harvard Library Bulletin», 1955, N. 1 ст. 45-48.

¹⁶ MAREŠ F.V., *Azbučna basen z rukopisu státní veřejné Knihovny Saltykova-Ščedrina v Leningrade* (Sign. Q.I. 1202). (Původní test abecadní basně), «Slovo», Časopis staroslovenskog Instituta, Zagreb 1964, N. 14, s. 21.

¹⁷ Ангелов Боню Ст., *За едно още неиздирено съчинение на Кирил Философ*, «Археология», София 1969, 2, ст. 6-9.

цей вірш є неначе « концентратом основних засад християнської релігії про всемогучого Бога ».¹⁸ Інші азбучні вірші звертають увагу на конкретні теми християнської віри і біблійної історії (напр. про Адама, про Ісуса Христа, про воскресення Христове і ін.). Друкована у Вильні граматика для молоді (з 1621 р.) має теж той загальний текст « Аз єсм всему миру світ ».¹⁹

Н.С. Демкова і Н.Ф. Дробленкова у своїй праці про слов'янські азбучні вірші аналізують 19 текстів вірша « Аз єсм всему миру світ » при чому ділять їх на дві групи. Перша група має в своїй основі первісний текст (що його і проф. Мереш оцінює як первісний). Друга група основана на тексті І. Федорова. Від букви *A* до *M* обидві групи майже однакові. Від букви *H* тексти неоднакові. При тому перша група далі зберігає на початку кожного рядка повні назви букв, а друга група зберігає лише алфаветичний порядок перших букв.

Цей азбучний вірш звичайно бував в рукописах не сам, але у відповідному оточенні. Найчастіше якусь цілість творять цілі циклі таких віршів. В склад найдавнішого циклу входять чотири азбучні акrostихи:

1. вірш « Аз єсм всему миру світ »,
2. вірш про Адама,
3. вірш про воскресення Христове, і
4. Азбучна молитва.

Бував так, що азбучну молитву заступав вірш « Аз єсм Бог ». Часом бувають скорочення текстів, зложених з двох або трьох віршів, а бувають і поширення цілості, до якої входять 6 до 10 творів. Є теж і переробки текстів, особливо тоді, коли цикл має свою загальну тематику. Помітний теж вплив апокрифів на зміст азбучних віршів (напр. в творі про Адама), а навіть деяке споріднення з літописним « Словом фільософа про віру » (з Повісти времінних літ).²⁰

Наукові досліди текстів азбучних віршів ідуть теж в тому напрямі, щоб вияснити їх стародавність і можливість авторства самого св. Кирила. Це авторство вже досить загально прийняте для твору « Аз єсм всему миру світ », хоч пізніші переписувачі

¹⁸ Демкова Н.С., Дробленкова Н.Ф., *Цит. твір*, ст. 35-36.

¹⁹ « Граматика або сложение писмен хотящим ся учить словенского языка младолітним отрочатам », ст. 39-42.

²⁰ Демкова Н.С., Дробленкова Н.Ф., *Цит. твір*, ст. 37 і 53.

дозволяли собі робити деякі зміни (скорочення, поширення чи по-в'язання з іншими віршами в одну цілість). Подібно і азбучний вірш «Аз прежде о Господі Бозі починаю віщати» належить до тих найдавніших і може бути зачислений до творів самого св. Кирила. При тому підкреслюється і те, що літературне оформлення цього вірша таке, що його слова проголошує не Бог (як у вірші «Аз есм всему миру світ»), але автор вірша, і через те цей вірш стоїть близче до віршів типу «азбучної молитви» («Аз словом сим молюся Богу»), а навіть своїм текстом ці два типи віршів бувають іноді дуже споріднені.

За авторством св. Кирила промовляє теж високий поетичний стиль і особлива досконалість мистецького оформлення вірша. Це узгоджується з тою характеристикою поетичного таланту св. Кирила, яку залишив нам римський перекладач творів св. Кирила на латинську мову з другої половини дев'ятого століття, Атаназій Бібліотекар (ок. 800-880 р.). У своєму листі до Велетрійського єпископа Гавдеріка він згадує про три твори св. Кирила, у яких говориться про віднайдення мощів св. Клиmentа, папи римського, і про свої переклади тих творів на латинську мову. При тій нагоді згадує про високу мистецьку вартість творчості св. Кирила і про труднощі перекладу на іншу мову таких поетичних творів.²¹ Болгарські вчені не сумніваються, що переклад гімну в честь св. Клиmentа на староболгарську (староцерковнослов'янську) мову був виконаний, але тексту цього гімну досі ще не вдалося знайти.

Поетична творчість св. Кирила, окрім його азбучні вірші, зачисляються не тільки до найдавнішої болгарської літератури, але у висліді українського сприйняття староболгарської азбуки і мови належить теж до літератури і системи освіти давньої України.

Загальне переконання про авторство св. Кирила можна ще доповнити згадками про авторство Константина Преславського. К. Куев у своїй найновішій праці про азбучну молитву²², в якій опрацював 38 рукописних текстів української редакції (додаючи болгарський переклад і реєстр слів), висуває свою гіпотезу, що автором найстарішого тексту азбучної молитви міг бути Константин Преславський і подає як первовзір цієї молитви акrostих Гри-

²¹ ATANASIUS BIBLIOTECARIUS, *Epistola ad Gaudentium episcopum de actis Constantini Philosophi*. Извори за българската история, т. VII, София 1960, ст. 206-207.

²² Куев К., *Азбучната молитва в словянските литератури*, София 1974, ст. 361.

горія а Назінау. Треба при тому пам'ятати, що популярність акrostичного віршування в грецькій літературі і її незаперечні впливи на слов'янський світ заохочували багато авторів до подібної творчості. Азбучні вірші (« азбуковния ») та інші акrostихи (знані у нас під грецькою назвою « акростіхіє » і під слов'янською назвою « краєгранесіє ») знаходяться в пізніших наших друкованих книгах, призначених для церковного і шкільного вжитку, при чому часто визначений і автор вірша. Наприклад: « Краєгранесіє твореніє недостойного Теодора (Студита) » – (Тріодь Постна, Київ 1640 р., лист 34). – « Канон святому Николаю, ємуже краєгранесіє: Т з б і Н и к о л а з... Твореніє Йосифово » (Октоїх, Львів 1765 р., лист 32). – « Канон честному і животворящему Кресту, ємуже краєгранесіє: « Страсть честную хвалю Владичнюю »... Твореніє Йосифово » (Там же, лист 37). « Акростіхіє: Т во і х Христе, рабов напиши в книзи животных... » Твореніє Кир Теофана (Там же, лист 46). – « Краєгранесіє: Т р о й ци пою Богоначалія честь... ». Твореніє Митрофаново. (Там же, лист 50). З того видно, що авторство інших віршів було у нас респектоване, а при копіюванню чи при друкуванню було точно зазначуване. Щодо азбучних віршів українська традиція послідовно підкреслює авторство св. Кирила.

Педагогічна роль азбучної молитви в перших століттях розбудови нашої християнської культури знайшла свій відгомін і в найновішій літературній творчості. Російський письменник Антонін Петрович Ладінський (1896-1961), автор історичних романів про часи перших контактів давньої України з Візантією, Німеччиною, Францією, Англією і Скандинавією, описав у своїй трилогії часи Володимира Великого (І), Ярослава Мудрого (ІІ), і Володимира Мономаха (ІІІ). Там згадує про освіту Анни Ярославни в дитячому віці і про роль азбучної молитви, « Аз словом сим молюся Богу ». Авторові роману, вихованому в теїстичному дусі, дуже не до смаку цей християнський вірш. В уста доньки Ярослава Мудрого він вкладає критичні уваги і невдоволення зі змісту цього вірша.²³

Роля азбучних віршів при християнізації давньої України була пізніше доповнена букварями чи т.зв. « граматками » для

²³ Ладинский Ант., *Исторические романы: I. Когда пал Херсонес, II. Анна Ярославна-королева Франции, III. Последний путь Владимира Мономаха*, Советский Писатель, Москва 1973, (ст. 851) на ст. 242.

молоді. Брак азбучних віршів в цих « граматках » заступали звичайно іншими молитвами, сентенціями чи афоризмами християнського змісту.²⁴

Даліші наукові досягнення в цій ділянці вимагають докладнішого розгляду українських рукописів і стародруків. Болгарські вчені не гублять надії, що знайдуться у нас ще дальші скарби для вияснення різних ділянок початкової християнської культури в слов'янському світі.

²⁴ Біда К., *Нова пам'ятка українського письменства середньої доби*, « Богословія », т. X I, Рим 1977, ст. 190.

Михайло Демкович Доврянський

**ПОТОЦЬКИЙ І БОБЖИНСЬКИЙ
ЦІСАРСЬКІ НАМІСНИКИ ГАЛИЧИНИ 1903-1913**

**Боротьба галицьких українців за демократичний Сойм у Львові й
миротворча роль митрополита Андрея Шептицького**

MICHAILO DEMKOWYCH-DOBRIANSKYJ

(*Potocki et Bobrzynski — vicegerentes imperatoris in Galizia
1903-1913*)

Certamen uscainorum Galiziae ad conventus democraticum Leopoli
acquirendum et actio pacemferens Metropolitae Andreae Szeptycyj)

У сімдесяті роковини «Акту 12 квітня 1908» — атентату українського студента Мирослава Січинського на цісарського Намісника Галичини, графа Андрея Потоцького — я написав статтю «Січинський і Потоцький після 70 років» (Наш Голос, Трентон 1978, IX). Стаття викликала живавий відгомін, я дістав ряд листів, деято з авторів пропонував написати на цю тему щось більше. Це заохотило мене опрацювати її ширше з погляду історичного. Але Потоцький, як Галицький Намісник, — це початок особливо цікавого етапу в українсько-польських стосунках, який триває до вибуху війни 1914 р., а właściwo до 1 листопада 1918. На цьому етапі окремої уваги заслуговує правління Михала Бобжинського, в ролі Галицького Намісника. Визначний історик і політик великого формату в консервативному таборі, Бобжинський прагнув довести до порозуміння поляків з українцями, передовсім у питанні реформи виборів до Галицького Сойму. Його заходи зірвали, напередодні угоди, шовіністичні елементи в польському суспільстві. Довершено цю угоду за В. Коритовського, дякуючи допомозі митрополита Шептицького, на початку 1914 р.

З різних причин я мусів обмежитися до проблеми виборчого закону, тобто до боротьби за демократизацію Галицького Сойму. Це й була головна проблема української політики в Галичині після демократизації виборів до Австрійського Парляменту.

Подаю це опрацювання українському Читачеві, бо гадаю, що воно має вартість не тільки академічну. Я глибоко переконаний, що тривкий союз України і Польщі, як двох рівноправних і самостійних народів, є передумовою їхньої свободи, ба більше — свободи народів Східної Європи. Союз цих двох братніх народів вимагає, як від нас так і від поляків, усебічно вивчити українсько-польські стосунки в минулому, щоб не повторяти їх помилок у майбутньому.

Зокрема приемно було мені пізнати миротворчу ролю Митрополита Андрія Шептицького на тлі ворожнечі двох національних таборів і його (за словами Костя Левицького) «благородне посередництво» у приведенні до українсько-польської угоди.

I. Найважче завдання Потоцького — замирити поляків з українцями

« Великий селянський страйк так налякав консерватистів, що вони довели до уступлення Пінінського » з уряду цісарського намісника Галичини.¹ Східногалицькі дідичі (великі землевласники) не могли йому простити неактивності супроти страйкового руху.

« Граф Леон Пінінський, людина незвичайно освічена, професор римського права у Львівському університеті, глибоко застряг у переконаннях подільської шляхти, з якої вийшов. Вона була великим ворогом національного руху руського-українського, бо цей рух, змагаючи до рівноправності русинів, обмежував тим самим польський стан посідання... Народова Демократія принесла (до Галичини) польський націоналізм, що брав свої зразки в націоналізму німецького й російського... він здобував молодь, а велика маса урядовців, загрожена конкуренцією українців, бачила в ньому свого оборонця. Як засіб, щоб зламати українців, Народова Демократія висунула руську москвофільську партію... Ця політика швидко дала свої плоди. Це був великий аграрний страйк у східній частині краю, викликаний українцями, який налякав подільську шляхту й остаточно західав позицію Пінінського. Його наступником став 1903 р. Анджей граф Потоцький з краківської консервативної партії, яка віддавна змагала до згоди з ру-

¹ HENRYK WERESZYCKI, *Historja polityczna Polski popowstaniowej 1864-1918*, Warszawa 1948, p. 188. Про селянський страйк у східній Галичині дивись: Михайло Демкович-Доврянський, *Українсько-польські стосунки в XIX сторіччі*, Мюнхен 1969, стор. 88-100.

синами. Він мав розв'язати найважчі суспільні й національні завдання».² Подільська шляхта звернула увагу на графа А. Потоцького,³ бо він уже тоді (1903) був відомий, як прихильник політики твердої руки в Галичині.⁴ Галицькі дідичі «сподівалися, що він придушить соціальний селянський рух у Галичині».⁵

«Не винищувати, а плекати руську національність»

Кандидатуру Потоцького підтримали й західно-галицькі консерватисти, але з інших мотивів. Вони бачили нерадо, як «Подоляки» (східно-галицькі дідичі) підпадають під вплив «Ендеків» 'всепольського руху Романа Дмовського), зокрема під вплив його русофільської пропаганди. Вони очікували від Потоцького, що він загальмує несподівано швидкий ріст ендецьких впливів у східній Галичині. Зокрема вони бажали, щоб він довів до порозуміння з українцями.⁶ Поляки західної Галичини, на відміну від східно-галицьких, як консерватисти, так і демократи, «віддавна були переконані, що не лише в інтересі австрійської держави але й у загальному інтересі польської політики... треба підтримувати національний розвиток русинів».⁷

Напередодні приходу до влади А. Потоцького закликав поляків В. Фельдман⁸ підтримати національне відродження українців

² MICHAŁ BOBRZYNSKI, *Dzieje Polski w zarzysie, T. III, Dzieje poroszbiorskie* Warszawa 1931, p. 326.

³ Анджей Потоцький (нар. 1861) був сином Адама, що належав до засновників краківської консервативної партії («Станьчики») і був її провідником. «Pan na Krzeszowicach» (зах. Галичина), граф Анджей закінчив юридичні студії, політичну кар’єру розпочав у австрійській амбасаді в Істамбулі, був послом до Галицького сейму й Австрійського парламенту; 1901-1903 «Крайовий маршалок». Власник великих земельних маєтків у Галичині і за Збручем та Поділлі. Лондонський «Таймс» (1908) оцінював його прибутки на чверть мільйона фунтів стерлінгів річно.

⁴ *Ukraine's claim to Freedom*, New York 1915, p. 87-88.

⁵ H. WERESZYCKI, цит. тв., p. 188.

⁶ Там же.

⁷ М. BOBRZYNSKI, цит. тв., p. 296. Бобжинський нагадув погляд одного з чоловічих представників краківської консервативної школи, Станіслава Тарновського, який писав (1866): «У Галичині не винищувати а розводити й плекати треба руську національність, тоді вона зміниться і над Дніпром».

⁸ Там же.

⁹ Вільгельм Фельдман (1868-1919), польський публіцист, літератор і політичний діяч, єврейського походження, прихильник асиміляції євреїв, на

у Галичині. Характерна для тодішніх українсько-польських стосунків його стаття з 1902 р.:

...« Несправедливість супроти русинів — це те найсмутніше у спадщині, що залишила нам шляхецька Польща. Асимілювавши жменьку бояр і руської шляхти, вона з погордою відштовхнула духовництво і руський народ. Даремно цей народ морем крові засвідчував про свою волю до життя, даремно справа іновірців завдала вирішальний удар Річ Посполитій. Шляхецька Польща, нездібна ані з'єсти, ані визволити русинів, залишила для здійснення сучасній Галичині свої претенсії, не підтримані ані правом ані силою. І ось, після страшної минувшини, після мирної праці русинів, яка дала їм ряд творчих умів... після творів цілої плеяди письменників від Котляревського до Шевченка й Федьковича, Ян Лям підживлює легенду, що русинів створив граф Стадіон.

Як польська справа для москалів лише інтрига, а для німців "реакція варварства проти цивілізації", — так руська проблема представляється досьогодні для численної маси поляків. Зустрічамо такі голоси у Львові, чуємо їх у Krakovі. Зі збільшеною силою відвиваються вони як відповідь на прагнення народу створити власний університет... Отже, русини — якийсь меншечінний народ; отже, треба инищити підстави цієї національності... ».

В. Фельдман цитує анонімно видану 1901 р. брошуру проти русинів, що пише м.ін.: « Навіщо ті зусилля, щоб творити нову руську мову, той аліпок людових висловів, змішаний із фразами церковнослов'янськими і російськими, зліпок, якого руський селянин не розуміє, а не один інтелігент не вміє, — навіщо накидувати народові цю штучну, ще навіть невитворену мову?... Адже важко припустити, що іх (самозваних провідників) робота зможе створити якусь руську державу... Хотіти вирвати Русь від Росії це те саме, що хотіти сапою (мотикою) стягнути місяць на землю ».

В. Фельдман дивується, що авторові чи авторам таких поглядів, не спаде на думку аналогія між справами польською та руською.

І що дивного, веде Фельдман далі, коли супроти таких поглядів, які породжують відповідну політику, щирий народовець (це означає: не русофіл — МДД), як наприклад, д-р Окуневський у настрої розочарі кликнув у Соймі: « Гляньте, панове, на цю го-

смертному ложі приняв хрещення. Незвичайно талановитий і творчий, має великі заслуги для польської політичної та літературної культури.

сподарку, а арозумієте, що навіть найліпші між нами починають сумніватися щодо можливості мирного розвитку руського народу в Австрії, і люди, які справді не є русофілами, під впливом настроїв, кажуть: якщо вже маємо потонути, то втопимось радше в російському морю ніж у польській калабані...».

Зрештою, не ідеалізуємо русинів. Автор цих стрічок знає їх близько — походить із руського гнізда, знає їх зі спілкування з ними впродовж довгих років. Їх національний характер має не одну рису не конче симпатичну. Ці риси — наслідок одної головної причини: неволі. Це найсмутніший проклін утиску й залежності, що спроворює і псув душу однаково того, хто переслідує, як і того, кого переслідують. Витворився на окраїнах (кресах) тип польського короленяти, витворився русин з бездонною пасивністю, ніби створений на те, щоби приймати накази і їх не слухати, тип закутаний у туман елегійної меланхолії, з якої він пробуджується до дикого танцю серед шалених присудів, тип, що від ворожого натиску рятується невольницькою чеснотою: хитрістю, щоб, коли врешті переливається міра горя, закипіти і вибухнути страшним бунтом невільників...

Це — смутні факти, супроти яких знов виривається: *nostra culpa!* (наша вина), а в людей чину приходить тим гарячіший гін до протидії, до вишукання здорових підстав, щоби будувати майбутнє. А знайдуться вони (люди чину) сильніші та підстави ширші, ніж це може уявити поляк, який не знає їх стосунків. Хто будь-коли був на вічу руських радикалів і бачив селян у кожухах..., як вони на клаптиках паперу на колінах робили нотатки, щоб виступити в дискусії, хто чув, як промовляв Гурик, Новаківський, Остапчук..., той мусів набрати подиву й пошані для інтелігенції цього народу і його здібностей до розвитку. Хто знає величезний чин культури, довершений народовцями, зокрема радикалами, за наших часів, той прийде до переконання, що поляки можуть не одного навчитись від них. Часто посилаємося на Познанщину, на свідомість національну й політичну дозрілість тамтешнього люду. Але, де його Новаківські, де його Гурики й Остапчуки, «хлоп із хлопа» (селянин зі селянина), гомерівські свинопаси, яких голос змушував би до послуху й пошани в Соймі?

Значуще є те діло відродження, що його довершила сучасна генерація руських патріотів: двадцять часописів, тисяча народних читалень і стільки ж «народної торгівлі»..., постійний мандрівний театр, ліпший як усі мандрівні ансамблі польські; мають щось на подобу Академії Наук — «Наукове Т-во ім. Шевченка».

Які ж ще мають дати докази національної живучості? Мають літературу й мистецтво, хоча значно слабші за наші... Але русини від віків живуть у стані війни, а *inter arma silent Musae*. Все-таки русини мають таланти — поетичні, літературні, наукові у величному стилі. Дока з цього та численна кількість полководців, політиків, письменників, яких вони дали — Польщі. За інших умов ці таланти розвинулися б для слави руського народу, але вже сама можливість їх існування усуває несмачні порівняння з кафрами...

А чому ні одне місто, крім Львова, не має ні одної народної школи руської?... Брак народних шкіл у містах є серйозною перешкодою для руських шкіл середніх, а таки є в Галичині приблизно 3 000 руських гімназистів. Але заведення для них? Польських гімназій є 28, реальних шкіл 6, руських гімназій 4, реальних шкіл — зеро. Це не є рівноправність.

І рівноправністю не є сім номінальних катедр у Львівському університеті, бо дав їх русинам центральний уряд 30 років тому. Польському правлінню вони не завдають нічого. А що живуть і розвиваються і мають силу в народі, то мають і право. Для руського університету бракує слухачів? Львів має приблизно 650 руських студентів, поза Галичиною є іх також кількасот. Бракує професорів та підручників? Але є руські вчені у Відні, Празі, Грапу, і виростуть, як з-під землі, з Росії...

Над культурними вимогами цілого народу не вільно переходити до денного порядку, — перестерігав своїх земляків польський учений В. Фельдман.⁹

Ендеки робили все, щоби поглиблювати загострення між поляками й українцями

Справа призначення Потоцького намісником Галичини шаткнулася спочатку на труднощі, бо він вимагав таких повновластей, які робили б його віцекоролем Галичини, незалежним від центральної влади. Але він мав настільки добре зв'язки з цісарською палатою у Відні, що й без особливих привileїв Потоцький, ставши (1903) намісником Галичини, дістав значно більшу владу, ніж її мали його попередники. Він міг дозволити собі ігнорувати розпо-

⁹ Статтю Фельдмана опублікував у своїй збірці STEFAN KIENIEWICZ, *Galia w dobie autonomicznej, 1850-1914*, Wrocław 1952, p. 318-324.

рядки ресортових міністрів віденського уряду. Він явно говорив, що цей уряд не має права йому наказувати.¹⁰

Правління Потоцького розпочалося в атмосфері готовості до українсько-польської угоди. Вступні промови при відкритті нової сесії Галицького Сойму були виразом бажання обидвох сторін до замирення і співпраці після бурхливого 1902-го року. Граф Потоцький, перший серед галицьких намісників, промовив також по-українському на відкритті сесії. Дуже помірковано говорив голова Українського Носольського Клубу, д-р Євген Олесницький.¹¹ Але швидко виявилося, що намісник незважаючи на більшу незалежність у стосунках з Віднем, не вже виключним паном у Галичині. Найважливішою справою для українців тоді було здобути українську гімназію в Станиславові. Українці дістали цісарське запевнення в цій справі, до неї прихильно поставились маршалок Сойму Станіслав Бадені, так теж і намісник. А проте Сойм іровалив український внесок про гімназію. Це була перемога ендецьких впливів у Соймі. Українці відповіли сецесією зі Сойму.¹² Початкова атмосфера щезла. Боротьба розпочалась заново.

Граф Потоцький усупереч сподіванням краківських консерватистів не зробив нічого, щоб злагіднити нове напруження. Він постановив приневолити українських провідників залишити шукання помочі у віденському уряді, а потім подиктувати обом сторонам умови українсько-польського порозуміння. Ця тактика — «за відсутності політичного вироблення» в Потоцького — мусіла дати погані наслідки. І замість відпружнення приходило до ще більшого загострення. А галицькі ендеки робили все можливе, щоб його поглиблювати. Становище погіршив сам намісник, коли під час другого селянського страйку в Східній Галичині (1906) післав на села жандармерію та військо, щоби придушили страйк.¹³

Ситуацію ускладнювала підтримка русофілів проти українського національного табору.

Пише Константин Сроковський: А. Потоцький, хоча сам був передовим представником краківської групи в консервативній пар-

¹⁰ *Ukraine's Claim to Freedom*, New York 1915, p. 87-88.

¹¹ Кость Левицький, *Історія політичної думки галицьких українців, 1848-1914*, Львів 1926-1927, ст. 382-384.

¹² Там же, 382-386.

¹³ Там же, 422.

тії, підпадаючи за посередництвом Подоляків під впливи ендеків, пробув у своїй руській політиці застосувати засаду *divide et impera*, виграючи проти українців т.зв. галицьких «росіян» під проводом Дудикевича. Ця група, зосередивши весь свій політичний інтерес на промоціювання в Галичині дороги для російських впливів, менше дбала про (місцеві) народні здобутки; тому за даних умов була вигідніша для Потоцького, який прагнув нейтралізувати шкідливі наслідки від реформи парламенту.¹⁴

Політика Потоцького в стосунку до українців — однобічними авторитарними рішеннями шефа галицької адміністрації довести до залагодження українсько-польського конфлікту — могла б виправдатися лише за одної умови: якщо Потоцький зумів би оздоровити галицьку бюрократію і приневолити її шанувати закони. Але реформувати галицьку систему правління можна було або за підтримкою центрального уряду або у співираці з польськими та українськими демократичними елементами. В такому випадку намісник мусів би піти проти тієї верстви, яка винесла його на чоло галицького правління. Та Потоцький не був здібний на таку революцію. Тому галицька система далі йшла втертими шляхами повної беззаконності. Вона давала вільне поле всім, хто хотів гнобити українське населення та придушувати його національне відродження. Ця система розрослась до такої сили, що в ній намісник перетворювався зі суворена в ширму, яка прикривала її серпанком коституційної монархії. Український речник у віденському парламенті дав їй таку характеристику:

Галицька феудальна система

« Ніщо в галицькій системі не врізується так глибоко, боляче й криваво в організмі населення, як сваволя та беззаконність адміністрації. На чолі (тієї системи) стоїть невидна, зовсім небожеська, навпаки, людська, а навіть нелюдська всеохоплююча і все проникаюча сила. Ця сила не знає ніяких законів, усі писані закони бере під ноги, якщо вони суперечать її егоїстичним інтересам. Вона опановує цілу адміністрацію краю. Їй передовсім мусить коритись кожний шеф країни. Якщо він піддається їй добровільно, буде прославлений як незвичайний адміністратор. У протилежному випадку мусить відійти. Щоб відповісти бажанням тієї сили, він

¹⁴ KONSTANTY SROKOWSKI, *N.K.N. zarys historji Naczelnego Komitetu Narodowego*, Kraków 1923, p. 25-26.

мусить мати до диспозиції відповідний апарат; його дають старостинські уряди, відповідно для такої служби підготовлені; а вони знов мають відповідних для такої системи начальників громад. Деморалізовані системою начальники громад стали плягою для сільського населення. На сто війтів є хіба кілька порядних людей. Коли війт був чесною людиною, то поставлений між молотом і ковалом, між усемогучим старостою та інтересами своєї громади, став безпомічний і безрадний, став посміховиськом села, вкінці шукав розради й поради в коршмі.

« Кожний повітовий староста — це самовладний пан повіту. Він самостійно рішає про особисту свободу громадян, про їх спосіб думання, про їх вировизнання. Він на власну руку звільняє від військової служби, він самостійно розподіляє фонди, призначенні для потребуючих громад. Під час селянського страйку 1902-го року значно збільшено станиці жандармерії. Майже кожний дідич дістав охорону. Після страйку не зредуковано жандармерії, то ж треба було дати їй нове заняття. І — ”жандармерія перешкує кожну хату, кожний комин, кожне подвір'я. Цікавиться кожним курцем, чи не курить тютюну власного хову. Наглядає кожну людину, яка з'являється в селі. Бере на облік кожну собаку й кожну безрогу. Над усіми сільськими громадянами розиростерто вийнятковий стан ». На інтелігентів є арешти, гонення пішком до тюрми, навіть з ланцюгом на руках. Суддя пустить на волю невинно заарештованого, але пошкодований далі чувє, що терор діє. Селяни менше вразливі на арешти, то ж для них є грошові кари, бо це вдяряє селянина найдошкульніше. Ці кари сипляться на села в такій розперезаності, що це виявляє систему в усій її наготі й показує її жорстокість супроти сільського населення.

« Після виборів 1907-го року галицькі суди були завалені скаргами про зловживання виборчих органів, але суди пів року не реагували на них. Тоді, у відплату, посилались масові доноси жандармерії, і вони зараз пішли на стіл судді. Таким чином штучно витворювалося враження, що це не адміністрація, а українські партії чинили масові надужиття у виборах. Тисячі невинних людей по кілька разів кликали перед суд, щоб змучити населення тією свободою, якої воно так дуже бажало; а теж на те, щоб заливати національно активні елементи, бо зближались вибори до сейму ».¹⁵

¹⁵ Stenograph. Protokole über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates, Wien 1908-1909, XVIII. 3680-91.

Державні прокурори в Галичині (майже всі польської національності) постійно ігнорують зажалення за виборчі аловживання. «Але з люттю кидаються проти українських виборців. Зокрема вносять карні обвинувачення проти кожного такого виборця, що його визнала руським агітатором таємна поліція, спеціально для цього створена», — говорив в парламенті проф. Станислав Дністрянський.¹⁶

Молодий священик, який працює в культурно-освітніх організаціях села, може й кілька десятків років чекати безуспішно «на презенту» від дідича-поляка.¹⁷ Сільський учитель, якщо він працює у просвітній організації села (а це відповідає його званню), наражується на перенесення до польської частини Галичини. Перенесення українських учителів на захід стали масовим явищем. Розпорядки віденського уряду, якщо вони йдуть на користь українцям, могли бути безкарно ігноровані або здійснювані в такий спосіб, щоб користь із цього для українців була якнайменша.¹⁸ Два роки домагались українці провести в життя розпорядок про українські написи на залізничних квитках — без успіху. Щойно спеціальний страйк українських пасажирів змусив галицьку дірекцію залізниць виконати розпорядок вищої влади.

Щорічно маса польських селян зі західної Галичини виїздили на сільсько-господарські роботи до Німеччини, головно до Пруссії. Це тягнуло за собою зрост зарплати на місцевих дідичівських маєтках; і цим пояснюється, що в західній Галичині не було страйку 1902 р. Нарешті й українські селяни дістали контракти на працю до Німеччини.¹⁹

¹⁶ Ibid., XIX. 1373.

¹⁷ У Галичині до 1939 р. збереглося право феодального устрою, що давало «панові села» й «опікунові» місцевої церкви право визначувати пароха для села. Часто такий «пан», хоч і римо-католик, опікувався греко-католицькою церквою в позитивному сенсі. Але під впливом ендецької організації дійшло до порозуміння між східно-галицькими дідичами давати «презенту» передовсім священикам русофільського напрямку. Наслідком того найбагатші парафії в Галичині опинилися в руках найбільше ряних русофілів.

¹⁸ Ukraine's Claim to Freedom, цит. тв., ст. 87-88.

¹⁹ Подбав про це професор Львівської політехніки, Роман Залозецький, що був головою т-ва «Сільський Господар» у Львові. Його прислуга східно-галицьким селянам стягнула на нього нещадну нагінку шовіністичної польської преси. Це приневолило його арезигнувати з посту британського консуля. У зв'язку з цим ендецька преса пустила в світ легенду про українсько-prusьку змову проти поляків. З того часу ця легенда ввійшла до арсеналу

Найбільше боялися цього східно-галицькі дідичі, бо ж це і тут мусіло б довести до підвищення зарплати для сільсько-господарських робітників. Тому галицька адміністрація почала робити всі можливі перепони при виїзді селян ві Східної Галичини до Німеччини. Польська преса й адміністрація повели газетну війну проти заробітчанської еміграції зі Східної Галичини до Прусії. Дійшло до того, що залізничні станції відмовляли селянам квитків на їзду.²⁰ Кампанія проти виїзду галицьких селян до Німеччини вийшла й на міжнародне форум. Пруський міністер заговорив у німецькому парламенті про тяжке становище українців під польською владою в Галичині, проти чого запротестував австрійський міністер закордонних справ граф Агенор Голуховський (мол.). Галицька адміністрація припинила репресії щойно тоді, коли пруський уряд заборонив німецьким землевласникам брати селянських робітників із західної Галичини.²¹ Це дало ендецькій пресі нагоду для кампанії, яка обвинувачувала українців у таємній змові з прусаками проти польського народу, хоч такої змови взагалі не існувало. Тут галицька адміністрація доцільно вдаряла українського селянина в найболючіше місце, бо відбирала йому хліб. Не треба пояснювати, що це мусіло викликувати огорчення й почуття безнадійності та розpacії серед найбідніших прошарків українського села.

Була й друга мета галицької системи — політична: обсадити своїми людьми всі посади в самоуправі, в адміністрації, в соймі, щоб успішно вести польонізацію краю. Український селянин, міщанин, купець, урядовець — як тільки піддається польонізації, визнає зараз цілком іншого трактування: його хвалять, протегують і підносять угому. Тоді для нього відкриті всі уряди. Для тієї мети ламають основні закони конституції, — говорив Григорій Цеглинський у віденському парламенті.²²

У Галичині все складалося на те, що правління графа Потоцького було виповнене безупинною боротьбою проти українців, хоча він бажав польсько-українського замирення. В тому часі галицька жандармерія осягнула рекорд у стрілянні українських селян за їх участь у політичному житті.

ендецької пропаганди в таборі Антанти, щоб там дискредитувати українську справу. — З інформації Романа Залозецького, сила львівського професора.

²⁰ Кость Левицький, цит. тв., ст. 404.

²¹ Там же, ст. 404, 406.

²² *Stenograph. Protokole*, XXIII, 3689-90.

Цісар демократизує Парламент

Революція в Росії мала безпосередній вплив на ситуацію в Галичині. Вона зі свого боку причинила до ускладнення українсько-польських стосунків. Вона дала поштовх усім демократичним тенденціям у габсбурській монархії. Збільшився тиск на династію і зросли домагання реформувати виборчу систему. Цісар усвідомив, що мусить піти на поступки, бо інакше боротьба між національностями розсадить монархію зі середини.²³

«Здавалося цісареві, що єдиний засіб рятунку це — запровадити загальне рівне право голосування на послів до парламенту, бо посли, вибрані найширшим загалом людності, займуться її суспільними вимогами й залишать національну боротьбу». ²⁴

Крім того були інші мотиви: цісар в інтересі династії пішов на демократичні реформи. На переломі 19/20-го сторіч загострилися стосунки між Будапештом і Віднем. Причини були економічні й політичні (аграрна Угорщина — індустріальна Австрія, суперечки за митну політику), зокрема драалівими стали військові справи. Угорці почувались покривджені, що несправедливо заступлені в командному складі «спільноти» армії. Тому висунули вимогу розподілу армії на дві галузі: австрійську та угорську. Король Угорщини Франц Йосиф, він же цісар Австрії, найрішучіше спротивився такому поділові. Щоб ослабити шляхецьку олігархію, бо саме вона дуже вперто вимагала такого поділу, Франц Йосиф постановив провести реформу Угорського Сойму, щоб дати в ньому більше голосу демократичним елементам угорським і не-угорським національностям. Коли наткнувся там на сильний опір, розпочав реформу від Австрійського Парламенту.

Наслідком «рішучої опозиції» польського парламентарного клубу, що її, як пише Бобжинський, «дуже зручно провадив» Войцех граф Двєдушицький, перепав проект виборчої реформи президента міністрів Гавча. Тоді, на бажання цісаря, приїхав до Відня Потоцький і за його посередництвом прийшло до угоди між Колом Польським і цісарем у справі реформи виборів до парламенту.²⁵

²³ H. WERESZYCKI, *цит. тв.*, ст. 188-189.

²⁴ M. BOBRZYŃSKI, *цит. тв.*, ст. 326.

²⁵ Як рішуче виявся цісар до цієї справи, ілюструє факт, що він звільнив з уряду міністра закордонних справ, Голуховського (мол.), за його «інтриги» проти виборчої реформи (К. Левицький, *цит. тв.*, ст. 428).

Ще інтенсивніше посередничив Леон Білінський, в тому часі губернатор австро-угорського державного банку. З його споминів довідусмося:

Цікар особисто впливав на партії. «Щоби приєднати поляків, телеграфував до маршалка Станіслава Бадені з гарячим проханням про допомогу». Бадені порозумівся з Білінським і цей скликав до себе в банку всіх польських членів Палати Панів. «Ця історична конференція відбулась у великому комплєті в дирекційній залі (банку)... Після довгої дискусії всі, більш-менш радо, погодились голосувати за реформу».²⁶

За це польська сторона дісталася поширення автономії в Галичині в ділянці шкільництва і культури та отримала право визнавати спосіб виборів. Дзєдушицький став міністром для Галичини, Коритовський — міністром фінансів. Коло Польське випрацювало постанови, що стосувалися спеціально Галичини, приняло для східної частини краю систему двомандатних округів із пропорційним голосуванням... і запевнило русинам 28 мандатів, а поляки мали решту зі загального числа 106 мандатів.²⁷ Що означали двомандатні округи, пояснює сучасний польський історик: На галицькому селі запроваджено двомандатні округи, «щоб українці не змайоризували поляків».²⁸

При впровадженні нового виборчого закону «створено в Галичині спеціальні постанови для українців, які на половину вкоротили їхні виборчі права», — заявив у парламенті Український Клуб.²⁹

Новий голова центрального уряду, барон Бек, поширив проект Гавча і провів через парламент (1.XII.1906) виборчу реформу. Щоб вона пройшла через Палату Панів, допомогла інтервенція цісаря та посередництво Білінського й Потоцького.

Закон про реформу парламентських виборів увійшов у силу в січні 1907. Він дав право активної участі у виборах до Австрій-

²⁶ LEON BILINSKI, *Wspomnienia i dokumenty, 1846-1914*, Warszawa 1924, т. I, р. 146. Леон Білінський (1846-1923) професор політичної економії у Львівському університеті, посол до Галицького сейму, до віденського парламенту, член Палати Панів, один з передових членів консервативної партії, двічі голова Кола Польського, губернатор австро-угорського державного банку, міністр фінансів австрійський, потім австро-угорський.

²⁷ BOBRZYNSKI, цит. тв., ст. 327.

²⁸ STEFAN KIENIEWICZ, *Historia Polski 1795-1918*, Warszawa 1969, р. 458.

²⁹ К. Левицький, цит. тв., ст. 579.

ського Парляменту, на основі чотироприкметникового голосування всім громадянам (за винятком війська і жінок) повище 24 років.

Перелім в історії Галичини

Це був переломовий момент в історії Галичини. Він означав початок кінця неподільного панування польської шляхти в цій країні.³⁰ Для українців — початок «нової ери в наших визвольних змаганнях».³¹ Єдина дійсна несправедливість цього закону це «незаслужена перевага поляків над русинами в Галичині. Бо зрештою... претенсії обох національностей були потрактовані чесно».³²

Значення цього перелому з'ясував польський публіцист Константин Сроковський. Передаю у скороченні його думки.

Упродовж перших років 20-го сторіччя зasadничо змінився характер українсько-польських стосунків у Галичині. Рішальний вплив мали на цю зміну два факти: реформа виборчої ординації до віденського парляменту (1.XII.1906) і перемога русофільської орієнтації в польському суспільстві під російською займанчиною.

Виборча реформа, що впроваджувала чотироприкметникове голосування, «мала глибокий і переломовий вплив на політичне життя Галичини. Польське суспільство не було до неї приготоване з жодного погляду. Лиш русини, а з поляків тільки людовіці Стапінського і соціалісти, широ станули в ряди чемпіонів цієї реформи. Реформа вдаряла не лише в основи дотогочасної переваги польської шляхти, але також створювала для польської національної політики нові й важкі завдання».

Польська позиція в парляменті, отже, й у державі, була послаблена — по-перше, через некорисне для поляків пересунення силового стосунку на користь русинів, які свою політикою абсолютної і послідовної негації підстав польської політики, цю шкоду ще побільшували; по-друге, через те, що Польське Коло (парляментарна репрезентація), поділене внутрі, втратило ту політичну ефективність, яку мало під керівництвом консерватистів.

У такій ситуації перед польською політикою в Галичині постали два завдання: знайти якийсь властивий стосунок до наці-

³⁰ H. WERESZYCKI, *цит. то.*, ст. 189.

³¹ К. Левицький, *цит. то.*, ст. 432.

³² GEOFFREY DRAGE, *Austria-Hungary*, London 1909, p. 103.

нального розвитку українців у Східній Галичині і зберегти польську солідарність як передумову затримання політичних впливів у державі. А тим часом розбилася суцільність польського консервативного табору наслідком розходжень між краківськими й східногалицькими консерватистами. Краківська школа не загрожена українською експансією, давно сформулювала польську політичну ідею: узгіднення польської національної політики в Галичині з політикою держави, з одночасним опертям на династію.

Поляки приняли зasadничі вимоги рації стану австрійської держави й габсбурзької династії; і за це дістали й забезпечили собі панівне становище в цілій Галичині. А державна рація стану вимагала компромісового трактування проблем двох національностей у Східній Галичині, але не боротьби, бо вона штовхнула б русинів як цілість в обійми Росії. Трудність польського становища була в тому, що поляки за будь-який компроміс мусіли платити — поступатись українцям зі своєї монопольної влади. Наслідком парламентарної реформи зросли значення і впливи українського чинника; отже, зросли й кошти на польському боці. Ці кошти можна було вирівнювати на широкій платформі польської всенародної політики, зорівтованої проти Росії. Бо тоді українці були природним союзником на майбутнє. Така концепція українсько-польських справ могла втриматись, як довго напрямні польської громадської думки в Королівстві (під російською займанчиною) мали антиросійське скерування.

Тим часом панівна політична думка в Королівстві, після японської війни й революції 1905, пішла на угоду з Росією та визнала її великорідженевну рацію стану. І тут уже не було місця для тамтої широкої концепції, що єдина могла виправдати перед польським суспільством якісь більші поступки для українців в Галичині. Так зав'язався вузол того конфлікту, що мав рішальний вплив на останні довгі роки. Але всі об'єктивні умовини зневолювали польську політику в Галичині втримувати далі дотогочасну поставу супроти австрійської держави. А з цього випливало конечність компромісу з українцями. Та будь-який компроміс був можливий тільки за рахунок польського стану посідання. І цей рахунок мусів бути не одноразовий а постійний, раз-у-раз доповнюваний.

Виринало питання, що Австрія дасть полякам за польські поступки українцям, роблені вже не заради польської, а заради австрійської рації стану. Позитивної відповіді не було й не могло бути. Все, що поляки могли досягти в межах австрійської дер-

жави в Галичині, вони вже мали. Будова польського політичного становища в краю була істотно закріплена. Тепер, щоб зискати тривалий компроміс з українцями, треба було зрікатися з багатьох політичних позицій, не маючи змоги дістати щонебудь за це. Во було виключене сконструювати такий комплекс поступок українцям, який — раз учинений — полагоджував би справу остаточно. Щонебудь отримали б українці від поляків, вони вимагатимуть більше аж досягнення остаточної мети — політичного опанування Східної Галичини. А поляки не могли цього прийняти.

Дві польські орієнтації та «українська експансія»

Більше того. За зростаючого антагонізму між Австрією і Росією дві польські політики, австрофільська й русофільська, мусіли довести до глибокого розладу в польському суспільстві. Польська політика в Галичині, яко скординована з австрійською політикою, мусіла логічно вести до змінення українців. Польська політика в Королівстві, що пов'язалася з російською рацією стану, вимагала послаблення тих же українців. Коли керівні польські чинники в Галичині мусіли заявлятися за постанням українського університету у Львові, то польські політики в Королівстві не могли ігнорувати факт, що російський уряд (це виявилося пізніше в документів Київського генерал-губернаторства) був готовий прийняти заснування українського університету у Львові за *casus belli* проти Австрії.

Поступки, яких австрійська рація стану вимагала від поляків у користь українців, мали оплачувати східногалицькі поляки, отже передусім два там пануючі прошарки — шляхта й уряднича інтелігенція. «Народова Демократія», всадовившись у Львові зі своєю централею, а після російської революції з важливою експозитурою, ще раніше зуміла здобути значні загони однодумців серед галицької інтелігенції. Пропаганда про потребу оборонної боротьби проти української експансії була тут найефективнішим засобом.

Коли влітку 1902 на галицькому Поділлі вибухнув великий аграрний страйк, тамошня польська шляхта, до того часу переконана, що її панування нічим не загрожене, усвідомила безпосередню грізну небезпеку. Як охорона накидала себе ендецька ідеологія. І вже кілька тижнів після страйку починається наближення східно-галицьких консерватистів до «Народової Демократії». Най-

енергійнішим протагоністом у цьому напрямку був жертвенний Тадеуш Ценський. А частина польського клиру, на чолі з вірменським архієпископом Теодоровичем, сильно його підтримувала.

У дальшому розвитку подій пересувається головна вага ендеків до Варшави, де вона переймає керування політичним життям і бере курс на угоду з Росією. У Галичині ідеальні умови для її діяльності створює реформа парламенту і її політичні наслідки. Східногалицький консерватизм опинився перед альтернативою: або продовжувати австрійську політику за ціну поступок українцям, яких Австрія не може компенсувати, або передати свої симпатії русофільській концепції, ика не вимагає таких жертв, навпаки, диктує зasadничу опозицію супроти неї. І він поволі перехиляється на бік другої. Це зробити тим легше, що русофільська концепція має ще одну перевагу: не потягає за собою втрати клясового і станового становища польської шляхти Східної Галичини, де вона загрожена постійними зазіханнями селян на панську землю.³³ Стільки польський автор — Константин Сроковський.

Цей проникливий аналіз політичної ситуації полегшує нам зрозуміти розвиток українсько-польських стосунків у Галичині після парламентської реформи 1906/7 р.

Вибори до парламенту 1907 р. дали українцям близьку перемогу над русофільським напрямком: на 28 мандатів вони здобули 27 і разом з українськими послами з Буковини ввійшли до віденського парламенту, як сильна українська група: 35 послів.³⁴ Крім того українськими голосами вийшли два євреї-сіоністи. На польському боці дістали перевагу ендекі. І перший раз головою польського клубу став не-шляхтич, професор Львівського університету Станіслав Гломбінський, завзятий ворог українців. Перемога ендеків, спричинена головно тим, що польська селянська партія — її провідником був Ян Стапінський³⁵ — пішла до виборів окремо від шляхетського виборчого комітету, а також тим (а може головно тим), що від Намісництва ендекі дістали велику суму на виборчу агітацію.³⁶ Перемога ендеків була прикрою несподіванкою для кра-

³³ KONSTANTY SROKOWSKI, цит. тв., ст. 17-25.

³⁴ К. Левицький, цит. тв., ст. 442.

³⁵ Ян Стапінський (1867-1946) один з основоположників і провідник Польської Партиї Людової (селянської), посол до Галицького Сойму й Австрійського Парламенту, публіцист, здобув незвичайну популярність серед польських селян західної Галичини. У невалежній Польщі важливішої ролі не відіграв.

³⁶ S. KIENIEWICZ, цит. тв., ст. 354.

ківських консерватистів. Вони постановили зашахувати Гломбінського Стапінським. Заходами Потоцького Партия Людова вступила до польського парламентарного клубу.³⁷

Українська угода з віденським урядом (1907)

Український успіх у парламентських виборах відбився фатально на виборах до Галицького Сойму наступного року. Складлись на це такі причини:

1. Перемога українців над русофілами, яку вони здобули незважаючи на несправедливу виборчу ординацію й на різкі зловживання при виборах, налякала однаково консерватистів та ендеків. Із цього вийшло тверде рішення направити зло при соймових виборах.

2. Порозуміння консерватистів зі селянською партією, при чому головним аргументом був страх перед «агресивністю русинів»;³⁸ і консерватисти постановили здобути у східній Галичині, що вони втратили в західній на користь селян Стапінського.³⁹ Надія на таку компенсацію була цілком реальна, бо угоду консерватистів зі Стапінським робив сам вамісник.

3. Порозуміння українців з центральним урядом також мало свої наслідки.

Віденський уряд зареагував на українську перемогу. Він, перший раз, устами президента ради міністрів, барона Бека, признав, що в австрійській монархії існує українське питання, якого «центральний уряд досі не зізнав», але хоче зацікавитися ним.⁴⁰ Барон Максиміліян В. Бек «був перший державний муж Австрії, що пізнає значення нашого народу для австрійської держави і розпочав поважні заходи, щоб довести до рівноправності обох народів» у Галичині, — пише Кость Левицький.⁴¹ Він потребував українських голосів у «Австрійській Делегації»,⁴² щоб залагодити ряд

³⁷ H. WERESZYCKI, цит. тв., ст. 190.

³⁸ К. Левицький, цит. тв., ст. 462.

³⁹ *Stenograph. Protokole* XXIII. 4945.

⁴⁰ К. Левицький, цит. тв., ст. 458-459.

⁴¹ Там же, 460.

⁴² Там же. — Австро-Угорська монархія, від 1867, складалася в двох федераційних, рівноправних частин, одна від одної незалежних; для полегоджування спільних справ періодично відбувалися зустрічі делегатів Австрійського та Угорського Парламентів — «Делегації».

австро-угорських справ. Він також хотів забезпечитись, щоб українці не спаралізували парляменту свою обструкцією.

Барон Бек, після порозуміння з Колом Польським, уклав з українцями угоду. Зобов'язання українців були: сприяти нормальній праці парляменту, що означало не застосовувати обструкції принаймні до кінця 1908 р.

Зобов'язання центрального уряду:

Дбати, щоб обіжник намісника Потоцького в 20.X.1907 до старостів про об'єктивність і беастроність у трактуванні громадян обох національностей був точно виконуваний. Вплинуть в порозумінні з Колом Польським, щоб Галицький Сойм ухвалив реформу соймових виборів. Розвіддіти важалення в приводу виборчих зловживань і перенести винних урядовців. Полагодити справу урядової мови у громадах і провести правильні вибори до громадських рад.

Вплинуть на сенат Львівського університету, щоб — «як довго не залагоджена справа руських університетських студій на самостійній базі» (так замасковано сформулювали потребу українського університету) — дати право руським студентам вписуватись до університету руською мовою і нею користуватись на дисциплінарних розправах, іматрикуляційне приречення складати по-латинському. Спричинити, щоб сенат створив дві нові руські катедри у Львівському університеті (малось на увазі: римське право та хімію). Підтримати вимогу русинів про створення нових середніх шкіл.

Уряд забезпечував концесію на гіпотечний банк у Львові, призначає постійні субсидії для «Просвіти», схвалює фундацію Народного Дому у Львові.⁴³

«Політична автономія Галичини захитається»

Міхал Бобжинський, наступник Потоцького, писав про цю угоду у своїх споминах після резигнації з уряду намісника:

«Руські послі виступили до уряду з рядом пристрасних скарг на польську адміністрацію в Галичині і на політичне упослідження свого народу, подали урядові меморандум, 18.VII.1907, в якому

⁴³ К. Левицький, цит. тв., ст. 456-460; протокол угоди 19.XI.1907 опублікований: М. BOBRZYNSKI, *Z moich pamiętników. Wrocław-Kraków 1957*, p. 386-388.

еформулювали всі свої вимоги. Уряд потрактував дуже серйозно їх вимоги, бо, хоч 28 руських послів у Державній Раді становили невелику фракцію, проте руські вимоги зустріли прихильний відгомін в інших партіях, головно в німців і чехів, які нерадо бачили впливове становище польських послів ». А крім того руські посли мали важку зброю напоготові, обструкцію. Тому голова уряду, барон Бек, після наради з Потоцьким провів переговори з Колом Польським і з русинами. І дав (19.XI.1907) руським послам протоколовану відповідь, що становила програму уряду в руському питанні. — « Угода уряду з русинами... була проявом політичного розкладу, якому підпала Австрія, бо залишення обструкції з боку русинів вона окупляла національними концесіями. Однак угода мала велике значення для Галичини, бо давала урядові право втрутатися в цілість стосунків між поляками й русинами, та незвичайно збільшила його вплив на внутрішнє становище в краю. Політична автономія Галичини захиталася, русини зискали підтримку центрального уряду й надмірно зросли в силу. Було це наслідком і проявом того, що від уведення автономії Галичини польська більшість не вміла чи не могла сама провести угоду з русинами. Із цим смутним фактом мусів рахуватися Потоцький і, бажаючи для довершеної угоди приєднати й поляків, представив її на Колі Польському. Викликало це трохи денну гарячу дискусію, в котрій також намісник уявив участь. У дискусії винесено на верх усі негативні сторони угоди, але Коло Польське, беручи до уваги становище в краю, щоправда не визнalo угоди, але й не запротестувало проти неї.⁴⁴

Факт, що центральний уряд увігіднив з Колом Польським свою угоду з українцями, давав їм надію, що зобов'язання уряду не викличуть протестів на польському боці. Ото ж українці рахували на чисті вибори до Сейму, на мир з поляками й на остаточну ліквідацію русофільства. Але надії не виправдались. Угода барона Бека з українцями викликала на польському боці малу революцію, яку спричинив Леон Білінський.

Пише Білінський: « На запрошення президента міністрів Бека мав я з ним досить грунтовну розмову; я поклав головний наголос на тому, щоб не полагоджувати ніякої важливішої руської справи, не порозумівшись раніше з Колом (Польським). Діставши запевнення, я тим більше адивувався, коли в осені 1907 появив-

⁴⁴ М. Вовржинський, *Z moich pamiętników*, чит. тв., ст. 6-7.

лася в НФ Прессе стаття, де вичисляли цілий ряд національних концесій, признаних русинам. Прочитавши це в кулюарах парламенту, я пігнав до Палати і там зробив баронові Бекові гвалтовну сцену, посилаючись на його вище згадане запевнення. Тоді я дістав відповідь, що, як міністер (Галичини) Дзєдушицький, так і президія Кола «знали про концесії». Білінський довів до того, що мусіли уступити Войцех Дзєдушицький і голова Кола Польського Давід Абрамович.⁴⁵

І сталося так, як говорив у парламенті польський соціяліст Герман Ліберман: «Panovе rusinи, я вас перестерігаю перед цими концесіями... bo Baron Beck denkt und der Graf Potocki lenkt. Тут, у Відні йде все гладко, а в краю прийде розчарування. Бо в Галичині граф Потоцький — цісар і там ніхто не сміє йому втручатися».⁴⁶

Ендецька преса в Галичині підняла крик проти українців за те, що посміли піти до Відня зі скаргами на крайову адміністрацію. А намісник Потоцький був ображений на українців, що вони зробили угоду з центральним урядом поза його плечима. Він, що-правда, видав розпорядок за чистоту виборів, але зробив це так, що барон Микола Василько, український посол з Буковини, називав це «фарсою».⁴⁷ Бо поруч із цим розпорядком «старости дістали від намісника усні доручення стинати голови українським кандидатам».⁴⁸

«У виборах до сейму (1908) галицькі старости напружили всі свої сили, щоб утримати «стан посаддання» шляхти. Цей принцип став провідною віркою адміністрації, керованої графом Потоцьким. Однаке її акція виявилася інакше у східній, інакше в західній Галичині. На сході, згідно з 'національною традицією', адміністрація пильно дбала, щоби послом українського селянина став князь або граф, або принаймні шляхтич. У випадку, коли неможливо було досягти цього завдання, поручалось обрати москвофіла, якого соромливо називали старорусином».⁴⁹

Ще до виборів ситуація ускладнилась новою політикою «Народової Демократії» (табору Дмовського, популярно званого «Ен-

⁴⁵ L. BILINSKI, цит. тв., т. I, ст. 157-8.

⁴⁶ *Stenograph. Protokolle XVIII*, 2357.

⁴⁷ *Stenograph. Protokolle XVIII*, 4946.

⁴⁸ К. Левицький, цит. тв., ст. 469.

⁴⁹ JOSEF BUSZKO, *Sejmowa reforma wyborcza w Galicji, 1905-1914*, Warszawa 1956, p. 111.

деки») в українській справі. Йдеться про політичне русофільство ідеолога польського націоналізму (Народової Демократії), Романа Дмовського.⁶⁰

Русофільська концепція Дмовського

Русофільство серед поляків зродилося а тих самих причин, що в чехів: натиск німців і їхня екстермінаційна політика змушувала чехів шукати помочі на сході. Нещадна протипольська політика Пруссії на західних землях Польщі привела Дмовського до висновку: найбільшим ворогом польського народу є прусські німці й німецький Райх. Визволити західних поляків від національної загибелі під прусським чоботом зможе тільки переможна війна Росії проти Німеччини. Надії галицьких поляків на Австрію зовсім безосновні, бо Габсбурги попадають у щораз більшу залежність від Райху. Вся політика Дмовського була скерована до одної мети: війна між Росією та Німеччиною.

Тому поляки повинні бути зацікавлені в тому, щоб Росія була чимшивидше готова до війни з Німеччиною і була досить сильна таку війну виграти. Протиросійська поетапна поляків буде тільки відстрашувати Росію від війни; польська ірредентиста в Росії буде її послаблювати; те ют буде її штовхати в обійми германофільства й у політичну залежність від Райху.

Тому Дмовський з незвичайною послідовністю й упертістю проводив русофільську політику та скеровував громадську думку Польщі на русофільські шляхи. У голосній свого часу публікації⁶¹ Роман Дмовський заявив усьому світу, що польський на-

⁶⁰ Роман Дмовський (1864-1939) політик, журналіст і громадський діяч, один із засновників і головний провідник «Народово-демократичної партії». У Варшавському університеті закінчив природознавчі студії. Політичну діяльність розпочав у підпільних організаціях, які виступали проти угоди з Росією. З 1895 редактор «Пшегльонду Повшехнега» спільно з Яном Поплавським. Основи ідеології Народової Демократії (всепольського руху) виклав у книжці «Думки новочасного поляка» (1902), де пропагує: політичний реалізм, динамізм, національний солідаризм, бойовий націоналізм, крайній анти-семітизм. 1906-1909 посол з Варшави до II Російської Думи і голова Кола Польського в Думі. 1917 голова «Комітету Народового» в Парижі. 1919 підписав, як представник Польщі, Версайський Трактат. Після перевороту Пілсудського (1926) зорганізував «Обуз Великої Польщі».

⁶¹ ROMAN DMOWSKI, *Niemcy, Rosja i kwestya*, Lwów 1908; польське і російське видання, 1909 — французьке.

рід не змагає до відбудови незалежної держави (щоб не лякати Росії), не хоче відділятись від Росії, а в майбутній війні стане беззастережно по її стороні. В Європі тоді ще не думали про війну, але Дмовський і зближені до нього польські кола приймали, що війна є неминучою.

Дмовський так обосновував свої передбачування війни:

«Хто хоче знати, як ми дійшли до незалежності, той має добре арозуміти, чим був у політиці 1907 рік». Того року мали місце вагомі наслідками зміни в міжнародній ситуації, зокрема в російській і німецькій політиці. Того року оформилась остаточно й політика польська. Програш японської війни Росію та її важка внутрішня криза дуже послабили Росію назовні, тим самим зміцнили становище Німеччини. Передбачаючи це, Англія і Франція ще 1904 р. залагодили всі свої спірні справи й довели до взаємного порозуміння, яке поширило й на Росію. Європа поділилась на два табори: потрійний союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія), на другому боці Англія, Франція, Росія.

Після програної війни царська держава все таки почала здобувати самопевність у своїй зовнішній політиці, зокрема в стосунку до Німеччини. І вже 1907 р. стало очевидним, що велика війна, в якій Росія зудариться з Німеччиною, це тільки питання часу. Але також було очевидним, що — коли зовнішня політика Росії розвивається у противімецькому напрямку, — то у внутрішній політиці панує германофільство, поєднане з нагінкою на поляків. Громадська думка Росії бачила головного ворога Росії в Австро-Угорщині й гадала, що розіправа з Австрією можлива безвійна з Німеччиною.

У нас же була свідомість, що війна між Росією та Німеччиною наближається швидкими кроками, і що в цій війні вирине польська проблема, але по стороні її ворогів. Про таку можливість свідчило поживлення ініціативи в польській справі з боку держав, що брали участь у поділі Польщі:

- у Прусії нечуване посилення протипольського законодавства;
- в Австрії «безцеремонне організування й оточування опікою русинів (? - МДД), перейменованих на українців, з виразним намаганням вирвати Східну Галичину з польських рук»;
- у Росії неофіційне проголошення апетитів на Східну Галичину.

Мета в усіх трьох державах — одна: звести до мінімуму по-

льський простір; і всюди поспіх у їхній польській політиці.

Від 1907 р. події розвивалися з великою швидкістю: анексія Боснії і Герцеговини, перша балканська війна і друга. Все підтримувало передбачування, що остаточний зудар недалеко. Треба було підготувати польську справу на вибух війни між Німеччиною і Росією.⁵²

« Ми хотіли цієї війни, заявляє Роман Дмовський... Ми мусіли прагнути уладку німецької потуги, яка душила нас, яка по-слідовно йшла до цілковитого знищення нашого національного буття, ...яка кинула нам своє брутальне *ausrotten!*... Розгром німецької потуги — це була перша річ, якої ми очікували від війни ».⁵³

Таким поставленням польської проблеми Дмовський намагався заінтересувати нею протинімецьку Антанту, яка тоді могла би впливати на Росію, щоб ішла полякам назустріч.

Русофільство всепольського табору дуже відповідало французькій політиці. Франція, від укладення союзу з Росією (1891), робила заходи, щоб російські поляки стали лояльними громадянами царської Росії. І невдачі в цьому напрямі викликували протипольські настрої в громадській думці Франції. Бо вороже наставлення поляків супроти Росії зменшувало мілітарну вартість франко-російського союзу. Рівне погіршення польсько-російських стосунків у 1904-1906 рр. наново розворушило протипольські ре-сантименти у Франції. В такій ситуації Дмовський опублікував свою, вище згадану, книжку, що обосновувала його русофільську політику і всюди викликала здивування, за винятком Франції. Російським германофілам, які перестерігали уряд перед війною проти Німеччини, цей виступ Дмовського був дуже не на руку, тим часом французи приняли його з явним задоволенням.⁵⁴

Відтоді Дмовський уперто йшов на політику беззастережної співпраці з Росією, не зражувався ніякими полічниками, які ця політика діставала від самих росіян; і не звертав уваги на різку критику протиросійських кіл у польській громадськості. Дмовський був цілком глухий на цю критику й невразливий на російські полічники, які дискредитували його русофільство; це дово-

⁵² R. Дмовський, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Warszawa 1925, p. 85-89.

⁵³ Там же, ст. 90, 139.

⁵⁴ WALTER RECKE, *Die polnische Frage als Problem der europäischen*, p. 185.

дить декого до припущення, що він уже перед виданням книжки мав порозуміння з французькими політиками. Вони мали пообіцяти Дмовському, що в заміну за безумовну лояльність поляків супроти Росії підтримають польські домагання автономії в Росії.⁵⁵

« Ця нечувана концепція » не викликала протесту

Історик Міхал Бобжинський писав, шукаючи причин різкого звороту в політиці ендеків:

« Цей зворот, несподіваний, був подиктований не лише політикою розpacії. Відіграли тут не меншою мірою міркування економічні, великі вигляди, які з'явою в Росію відкривав для польського промислу й торгівлі. Разом із тим захиталося найсильніше до того часу почуття оборони західної культури перед гнилициною Сходу. Російська школа й російська література почали давати свої плоди і проникати в душі нового покоління в російській займанщині... Для генерації, вихованої в російській школі, для її публіцистики в Варшаві, Галичині, якої правління було в польських руках, і яка, підносячися з вікового занедбання, плекала польську культуру і польські традиції, представлялась як образ відсталості і як австрійська система, для якої, щоб її оцінити, нема досить слів критики й насміху. Цей зворот у думках польського суспільства в російській займанщині найліпше усвідомила собі партія Народової Демократії. Вона піддалася новому напрямкові суспільства, щоб за всяку ціну взяти в свої руки керівництво над ним.

« Революція 1905 року, що в Королівстві відбилася робітничими та селянськими страйками, дала ендеції бажану нагоду виступити в ролі обороноця власницьких класів і притягти їх до себе. Під час виборів до першої Думи партія народових демократів проголосила визнання російської державності і за це обіцювала собі автономію Королівства. Дмовський проповідував, що Польща мусить стати забороном для Росії проти експансії Німеччини, що це її історичне завдання, і вона, заради цього, має виректися своїх литовських і руських провінцій. Ця нечувана програма не викликала в польському суспільстві одностайного протесту », — зі смутком стверджує польський історик.⁵⁶

⁵⁵ Там же, ст. 185.

⁵⁶ М. BOBRZYNSKI, цит. тв., ст. 8-11.

Не легко приходилося Дмовському обороняти свою політику, бо сам російський уряд компромітував її брутально. Тому всепольська організація мусіла не раз послуговуватися різними трюками, щоб утримати громадськість в атмосфері русофільських настроїв. Заради цього ендецька преса звичайно переискравлювала протипольські заходи німців, з другого боку затушовувала протипольські потягнення російського уряду. Коли ще 1897 р., під час приїзу царя до Варшави, польська столиця «прийняла його незвичайно сердечно...», а загал прагнув угоди з Росією,⁵⁷ то тепер — після масакри Варшави — настрої були рішуче проти Росії і проти політики Романа Дмовського. Зручний трюк здобув настрої Варшави для Дмовського. «Один варшавський редактор, пересічної мірноти й подлости,⁵⁸ за намовою Зигмунта Баліцького (він був близький співробітник Дмовського) пустив у світ тривожний оклик: «Прусаки йдуть!».⁵⁹

Першого листопада 1905 розповсюдили у Варшаві летючки, що прусаки перейшли кордон та йдуть до Варшави помагати росіянам здушити польське повстання. І сталося щось особливe: варшавські поляки, яких саме тоді масакрувала російська кіннота, помирилися з російськими козаками у сліпій тривозі, що до Варшави йдуть прусаки.⁶⁰

«Чому ж так дуже налякалась Варшава? — запитує польський автор самостійницької орієнтації. Адже в останніх тижнях стільки разів була скроплена кров'ю своїх дітей і стільки разів чула свист канчуків і крик тривоги масакрованої юрби. Природним відрухом було би прийняти як визволителя кожного, хто виганяє з нашої країни дикого варвара... Але Варшава була баламучена й деправована надіями на Росію... О, довголітня неволе, як ти роз'їдаєш мозок і серце! Не знаю хвилини, якої спомин упокорював би більше, як та хвилина первого листопада, коли людність Варшави хотіла брататися з російським військом. Тоді Варшава поцілуvalа той кнут, який бив її ще того же дня».⁶¹

⁵⁷ H. WERESZYCKI, *цит. тв.*, ст. 152.

⁵⁸ Це був Ян Гадомський — МДД.

⁵⁹ WŁADYSŁAW STUDNICKI, *Sprawa polska*, Poznań 1910, p. 544. WILHELM FELDMAN, *Geschichte der politischen Ideen in Polen*, 1795-1914, München 1917, p. 367.

⁶⁰ W. RECKE, *цит. тв.*, ст. 173.

⁶¹ W. STUDNICKI, *цит. тв.*, ст. 544.

Народова Демократія про українську проблему

Як ця історія так і питання про джерела русофільства Дмовського — на перший погляд — далекі від польсько-українських справ. Але вони важливі, як ілюстрація тієї безоглядності, з якою всепольський (ендецький) табір проводив свою русофільську концепцію. Це мусіло відбитись і в Галичині, яку цей табір здобув майже цілковито в перших роках 20-го сторіччя (мається тут на увазі польську громадськість Східної Галичини). Саме тоді, як всепольський рух вийшов на політичну арену Галичини, русофільство русинів хилилося до нехибної смерти, незважаючи на всі заходи в Росії підтримувати його штучними інекціями та щедрими субвенціями. Вже при кінці 19-го сторіччя русофільство стало в Галичині « quantité negligible супроти українського національного розвитку ».⁶² Але всепольська політика підняла його щераз до політичного значення і за її підтримкою ще два десятки років воно розсаджувало національну єдність галицьких українців.

Всепольська ендецька доктрина поставила справу русофільства в Галичині на нову площину. До того часу польські шляхетські кола, передовсім східно-галицькі дідичі, т.зв. Подоляки, найвпливовіша польська партія у Східній Галичині, підтримували московофілів — радше з мотивів ідеологічних ніж національних. Галицькі русофіли, орієнтуючись на реакційний режим царської Росії, могли притягати до себе тільки найбільш консервативні елементи серед українського суспільства, а якими Подолякам було найлегше знайти спільну мову. Вже перший ідеолог всепольського руху, Ян Л. Поплавський, « провів основну ревізію традиційних польських поглядів та стосунок до обох руських таборів. Він переконував, що московофільство на галицькому ґрунті не загрожує полякам ніякою небезпекою, бо його цілі зовсім утопійні і під австрійським пануванням нездійсняльні... Зате московофільство як ворог національно-русського напрямку є природним союзником поляків на Русі, бо послаблює їх найгрізнішого ворога — український табір... З поширенням впливу ендеків у Східній Галичині цей погляд здобував собі популярність і став провідною ідеєю в боротьбі польського націоналізму з русським ».⁶³

Пише Ігнаци Дашинський до цієї теми:

⁶² LEON WASILEWSKI, цит. тв., ст. 120.

⁶³ Там же, ст. 120-121.

« Королівською ідеєю Народової Демократії було розбиття національної єдності українців. Завершили цю направду диявольську роботу шляхом сильної та безоглядної, урядової та ендецької, підтримки для партії москвофілів... Страшний експеримент, що його виконували на живому тілі українського народу, який проголошував у Галичині свою окремішність від росіян, (той експеримент) зродився в мозках польських шовіністів, які від часу революції шукали наближення до Росії і закривали очі на божевілля цієї антипольської, антиукраїнської, антиавстрійської політики. Зродила його справді шалена ненависть до українців, у яких в результаті виплекано таку саму ненависть до поляків ».^{63а}

Погіршення стосунків між Росією та Австро-Угорщиною і тут доливало оліви до вогню.

У 1907-1908 рр. прийшло до нового загострення між Росією та Австро-Угорщиною через суперництво на Балканах. Щоправда, російський міністер закордонних справ Александр Ізвольський погодився на анексію Боснії та Герцоговини Австрією, але в колах російських панславістів закидали йому, що пішов задалеко, і почали організувати протиавстрійську кампанію. Неослав'янський рух, розпалюючи в російському суспільстві appetiti на Галичину, докоряв Ізвольському: « Росія не могла дістати навіть Галичини від Австрії за її захоплення Боснії », — як писав найвпливовіший тоді публіцист, М. Меншиков, висловлюючи популярну думку в Росії.⁶⁴

Царський уряд не міг аважитись на війну, за те повів жвану пропаганду. Під натиском російських націоналістів почав вербувати ворогів Австрії, що поглиблювало провалля між Віднем і Петербургом. Анексія викликала гнів Англії. « Від того часу Англія переслідувала австро-угорську монархію зі завзятістю бульдога ».⁶⁵ Ця співзвучність антигабсбурзьких ресантиментів між Лондоном і Петербургом це — поруч згаданої вище польської пропаганди — друга причина, що в Англії легко повірили в нульпортувану російськими агентами легенду про те, що Відень випродукував « штучний український рух », і підтримує його як зброю проти Росії.

^{63а} IGNACY DASZYNSKI, *Pamiętniki*, Kraków 1925-1926, II, p. 9.

⁶⁴ W. STUDNICKI, *цит. тв.*, ст. 555.

⁶⁵ HEINRICH FRIEDYUNG, *Das Zeitalter des Imperialismus*, 1884-1914, 2 Bände, Berlin 1919-1292, B. II, p. 264.

Союз Дмовського з російським пансловізмом проти українців

Царський уряд руками своїх панславістів посилив русофільську пропаганду в Галичині. Дмовський порозумівся з російськими офіційними колами за деякі поступки полякам у Королівстві. І, принявши російську програму неославізму, домовився з російськими націоналістами в уряді щодо спільної боротьби проти українського національного відродження. З позицій всепольського (ендецького) руху «було ліпше, щоб русинів з'їла Росія, аніж мала би постати українська держава... Спільна загроза більшою мірою ніж будь-що інше причинила до угоди між російськими поляками (табору Дмовського - МДД) та ліберальними елементами Російської Думи».⁶⁶

На слов'янському конгресі, що відбувся в Празі (12-18.VII. 1908) заходами Дмовського і Кареля Крамаржа (лідера чеських русофілів), прийшло до угоди між Дмовським і провідником російських панславістів, графом Владіміром Бобринським. Цією угодою «Дмовський зобов'язався протидіяти розвиткові українства в Галичині».⁶⁷ Демонстрацію цього порозуміння була врочиста зустріч еліти східногалицької еденції з делегацією Бобринського на банкеті у Львові.⁶⁸ «Російських делегатів, що верталися з конгресу, приймали в Krakovі, але в малому колі, зате Львів улаштував на їх честь великий банкет, в якому взяли участь усі партії, бургомістр і вірменський архієпископ Теодорович».⁶⁹

Граф Бобринський записав: «Сильне враження зробив на мене цей польський банкет на пошану русских і то русских не космополітів а явних націоналістів».⁷⁰

Ендечким політикам у східній Галичині дуже не подобалася невдача русофілів у парламентських виборах 1907 р. «Почались таємні переговори» між всеполяками і русофілами.⁷¹ Союз галицьких русофілів з ендеками й подоляками для соймових виборів, визначених на початок 1908 р., був логічним наслідком загальної ситуації у східній Галичині. Голова польського виборчого комі-

⁶⁶ WALTER ALISON PHILIPS, *Poland*, London 1915, p. 221.

⁶⁷ K. SROKOWSKI, цит. то., ст. 21.

⁶⁸ MICHAEL LOZYNSKI, *Dokumente des polnischen Russophilismus*, Berlin 1915, p. 75, 83.

⁶⁹ M. BOBRZYNSKI, *Z moich pamiętników*, цит. то., ст. 127. Теодорович від 1902 р. «був у дуже близьких стосунках з Ендечією» – там ж.

⁷⁰ Бобринський В.А., *Православний съезд*, Петербург 1909, ст. 59.

⁷¹ LEON WASILEWSKI, *Ukraina i sprawia ukraińska*, Kraków 1911, p. 180.

тету, лідер подоляків і симпатик єндеків, Тадеуш Ценський,⁷² договорився з галицькими русофілами, а польська Рада Народова знайшла спосіб, щоб заставити намісника респектувати цей виборчий договір. Граф А. Потоцький не мав симпатії до русофілів, але прийняв договір до виконання. Маршалок (голова) Галицького Сойму, гр. Станіслав Бадені, намагався відмовити Потоцького від «такого небезпечноного кроку», але без успіху.⁷³

Вибори до Сойму 1908 р. і їх наслідки

Вибори до сойму, далі за старою двоступневою і куріяльною ординацією, в лютому-березні 1908 були проведені в супроводі репресій і терору, зверненого передусім проти селянських активістів національного напрямку,⁷⁴ коли русофільський табір користав із повної підтримки крайової адміністрації.⁷⁵ При соймових виборах галицькі «росіяни», сильно підтримані крайовим урядом, здобувають половину руських мандатів.⁷⁶ Традиційні надужиття влади й виборчі зловживання були застосовані супроти українських кандидатів і у висліді до сойму ввійшли, поруч одинадцять українців, десять москофілів.⁷⁷

Крім терору кинули на виборчий терен великі суми грошей

⁷² Т. Ценський дивився на польські справи з перспективи Східної Галичини; польські інтереси, з його погляду, загрожені тут українцями. «Отже, боротьба з ними на життя і смерть, без передиху, без ніяких скрупулів у виборі союзників, отож навіть у союзі з русофілами», — свідчить про цього Міхал Бобжинський, *цит. тв.*, ст. 133.

⁷³ К. Левицький, *цит. тв.*, ст. 469. С. Бадені — «один із найвизначніших польських політиків», прихильник польсько-українського порозуміння, ворог русофільства, прилюдно заявляв: «хіто з розумних поляків не повірить, що можна спольонізувати українців — пише Кость Левицький, ст. 382.

⁷⁴ Яскравим прикладом такого терору було вбивство молодого селянина, Марка Каганця зі села Коропець Бучацького повіту. Каганець стягнув на себе люту місцевої жандармерії свою активністю під час виборів 1907 р., які дали близькчу перемогу на терені його повіту. Був убитий багнетом жандарма, коли вертався з виборчого віча (6.2.1908). Обставини вбивства і той факт, що жандарм-убивник не був притягнений до відповідальності, викликали якнайбільше роз'ярення серед селянського загалу. Смерть Каганця представив у Віденському парламенті Свген Левицький

⁷⁵ К. Левицький, *цит. тв.*, ст. 469.

⁷⁶ K. SROKOWSKI, *цит. тв.*, ст. 26.

⁷⁷ LEON WASILEWSKI, *цит. тв.*, ст. 180.

на корупцію. У повітах, загрожених з погляду шляхетських інтересів, «ніяка сума не була завелика», коли треба було ламати опір, — говорив з парламентської трибуни Ігнаци Дашинський.⁷⁸

Усі надії українського проводу на об'єктивні вибори були розбиті. «Москофіли тріумфували, а українців до глибин роз'ярила штучна перемога москофілів. Тон українських газет загострився ще більше, а зміст протицольських статей був надиханий фанатичною ненавистю» до поляків як «недвозначних протекторів москофільства».⁷⁹

Д-р Євген Петрушевич характеризував соймові вибори:

«Адміністративні стосунки в нашій країні не виявляють ніякої тенденції до поліпшення, навпаки: у страхітливий спосіб загрожують увесь правопорядок у країні, бо не визнають громадянських прав, у брутальний спосіб ламають навіть конституцію. Як наслідок цього збуджується величезне обурення серед руського народу, найбільше тут поневоленого й переслідуваного. Останні вибори це довга серія разючого беззаконня і цинічних зловживань у всіх повітах краю, а головно в його східній частині, де живе руське населення. За наказом адміністративних властей майже в усіх громадах були пофальшовані виборчі списки» — в інтерпретації в парламенті 2.IV.1908.⁸⁰

Краківський професор, Маріян Здаєховський, розшифрував сенс виборчого союзу ендеків і подоляків з русофілами: «На політичному горизонті виринула можливість замирення поляків з русофільською партією проти українофілів».⁸¹

Поміркований напрямок, який обстоювала українська парламентарна репрезентація, був скомпромітований. У Галичині постала ситуація найвищою мірою небезпечна.

Барон Микола Василько, представник буковинських українців у Віденському парламенті, один із найздібніших серед українських політиків австрійської доби, почав у Відні інтенсивні заходи, щоб розрядити напруження в Галичині. «Я апелював до всіх партій допомогти поміркованим послам, щоб воїни не втратили впливу на українське населення, ...але я зустрів повну апатію цілої бюджетної комісії і дуже вічливу та дуже слабу заяву

⁷⁸ *Stenograph. Protokole XVIII*, 4758.

⁷⁹ L. Wasilewski, цит. тв., ст. 180, 184.

⁸⁰ *Stenograph. Protokole XVIII*, 3951.

⁸¹ Цитую за В.А. Бовринской, цит. тв., ст. 53.

міністра внутрішніх справ... А міністр для Галичини, — глумом було все те, що він мав для цієї небезпечної ситуації ».

Єдиний, хто поставився поважно до цієї ситуації, був граф Потоцький, неаважаючи на те, що Василько сильно застакував його в бюджетній комісії. Він простудівав промову Василька і мав з ним довгу нараду. Обіцяв заходи, щоб змінити галицьку систему правління. Голова ради міністрів, барон Бек, хотів врятувати Потоцького на пості намісника й радив йому дійти до порозуміння з українцями. Потоцький справді почав (18.III.1908) довірочні розмови з д-ром Євгеном Олесницьким, головою українського соймового клубу.⁸² Зараз після повороту в Відня « поїхав автом до п. Олесницького в Стрию і став з ним переговорювати на тему наладнання своїх відносин до українців... (заявив, що) піде нам назустріч... обіцяв уневажнити кілька русофільських мандатів соймових ».⁸³ Цього самого дня Олесницький був у Львові, щоб говорити про ці справи з проводом своєї партії.

Дня 12 квітня 1908 р. в уряді Намісництва у Львові під час години звичайних авдієнцій Мирослав Січинський вистрілом з пістоля вбив ціарського намісника Галичини, графа А. Потоцького. Без опору віддався в руки влади.⁸⁴

⁸² « Олесницький втішався загальною пошаною як добрий юрист, чесна людина, найбільш поміркований серед українців » — свідчить Бобжинський, *там же*, 115. « Чоловік незвичайно характерний і розважлив », пише про нього Кость Левицький, *цит. тв.*, ст. 643.

⁸³ К. Левицький, *цит. тв.*, ст. 472-473.

⁸⁴ Польський журналіст, Александер Янта, мав 1967 р. інтерв'ю з Мирославом Січинським про атентат. Оповідає Січинський:

Я був майже певний, що мене смертью не покарають за смерть намісника. Мені здавалося, що тисячі людей обставатимуть за мною, і що уряд не скоче ображувати почування більшості людей виконанням присуду. Я знов, що суд присяжних може дати мені смертний присуд, але ціар має право потвердити присуд, або його зменшити. Я знов, що можу дістати досмертну тюрму а може тільки двадцять років. І я дивувався, що в підготові до такого страшного вчинку можу мати так багато спокою, щоб обмірковувати наслідки...

— Отже викинують ваше ім'я, відчиняються двері і ви входите до кабінету намісника.

— Я сказав від дверей: « Ви вбиваєте моїх людей і за це мушу вас покарати ». Чи може: « Мушу вас забити », — щось такого...

— Чи направду ви хотіли його вбити?

— Так.

— Якою людиною був для вас Потоцький? Що ви знали про нього?

Січинський признається, що не знов. Бачив у ньому передовсім людину, яка живе традиційми давніх магнатів. Була думка про нього, що має велику

II. Після атентату Січинського

В одному моменті були вірвані всі греблі й береги динамітом наладованої країни. Східна Галичина потонула в морю взаємної ненависті двох народів. Нагло спустилась між них невидна але довгий час непрохідна куртина взаємного бойкоту, що розбивав навіть родини, роз'єдинував і найсердечніших приятелів, якщо вони належали до двох національностей.

Обидва народи дістали своїх героїв. Українці — « месника за безвинну смерть » селянського провідника, а поляки жертву « гайдамацького терору ». Ендецький табір дістав вимріяну нагоду для діяння. Для публічної опінії світу сконструйовано легенду про українську терористичну організацію, розгалужену в цілому краю.

« Усе пропало, — крикнув розвучливо Євген Олесницький, коли довідався, що зробив Січинський. І впав від серцевого приступу. Потім пояснив: Січинський знищив велику справу. З Потоцьким ми вже були домовилися про українсько-польську угоду.⁸⁵

Д-р Кирило Трильовський, посол до віденського Парляменту від Української Радикальної Партії, писав у книжечці: « Усі русини, з якими я говорив, хлопи, робітники, урядники, а навіть пани, були майже одушевлені вчинком Січинського... Загал руського народу вважав Січинського за народного героя ».⁸⁶

Д-р К. Трильовський говорив у Парляменті 22.V.1908:

« Руське населення східної Галичини прийняло вчинок Січинського зі загальним захопленням ». Посол інформував, що українські селяни співають пісню:

« Наш Січинський най жив,
А Потоцький най гнів ! »

Протоколянт записує репліку: « Ekelhaft! » (гідне).

протекцію в цісаря..., амбітний, багатий, здібний, упертий... А. Janta, цит. та., ст. 404.

Мирослав Січинський — син « померлого перед роками українського патріота й соймового посла », священика Миколи Січинського. Мирослав був студентом на філософському факультеті Львівського університету, мав 21 рік, належав до галицької української соціал-демократичної партії, « як мала відвагу заявляти (газета) Земля і воля » (Михайло Лозинський).

⁸⁵ Інформація д-ра Миколи Хробака.

⁸⁶ Кирило Трильовський, *Потоцький, Січинський, Шептицький, Коломия* 1908, ст. 47-48.

Далі говорив посол:

« Шляхетська кліка і всепольська банда дуже добре усвідомили цей загальний настрій руського народу й пізвали його значення. Ці люди мусіли розглянутись за протиасобами, за якоюсь допомогою. Шукання не тривало довго. І допомога, гаряче виждана, з'явилася швидко... ».

Трильовський інформує про твір найбільшого польського поета, Адама Міцкевича « Конрад Валенрод »: Литовець під іменем Конрада Валенрода йде в табір ворогів свого народу, вступає до ордену « Хрестоносців » з метою нищити їх у їхньому середовищі. Здобуває там найвищий уряд і владу й, сприяючи внутрішньому розкладові, доводить орден до руїни.

Далі посол говорить:

« ...Польський шляхтич, граф Шептицький... залишив світську кареру і вступив як монах до василіянського монастиря, реформованого езуїтами... Швидко став єпископом у Станиславові, потім львівським митрополитом. Тут не місце, щоб розглядати його езуїтську політику, я тільки вкажу на його останній політичний чин, в якому його валенродизм виявився у повній красі. Після атентату Січинського граф Шептицький дав оголосити в польській і руській пресі, що він у руську великоміну п'ятницю, 24 квітня, в руському катедральному храмі виголосить проповідь, в якій зайдеться вчинком Січинського. 24 квітня о 1-ій годині зібралась у руській церкві велика маса людей, поляків і русинів. Граф Шептицький з'явився на проповідальніці і тут — ангел показав кінське копито. До народу говорив не добрий пастир, не приятель і проповідник народу, який хоче в його критичну грозову хвилину бути з ним і скріпити його оборонну силу. Говорив до нього справжній дійсний Конрад Валенрод, який надуживає свій високий церковний уряд, щоб саме паралізувати цю оборонну силу, щоб юнака, який жертвував своє молоде життя на жертівнику батьківщини, представити як найгіршого серед кримінальних злочинців і заплямити його ім'я лайкою та образами... (і навпаки — графа Потоцького представив як доброго християнина).

« Граф Шептицький намагався очистити іншого графа, свого клясового товариша, та прийти в допомогою іншим шляхтичам у їх потребі, в їхньому страху перед дальшими евентуальними атентатами. У своїй проповіді він спеціально наголосив на тому, щоб остерегти своїх слухачів перед прославлюванням учинку Січинського як вчинку геройського, і сенс його викладу йшов явно до того, щоб за всяку ціну не допустити до наслідування тактики

Січинського (тут репліка: « На це він і єпископ »). Граф Шептицький, 24 квітня, виконав свою повинність, але не як мурин, що може відійти, коли виконав діло, тільки як дійсний Конрад Валенрод, який далі залишається на своєму уряді, щоб удавано грати роль доброго пастурия а дійсно, щоб розпорошити руські народні сили й таким чином гальмувати розмах руського національного відродження. Графові Шептицькому вдалося підмовити двох інших руських єпископів і спонукати їх спільно видати пастирське послання, в якому очевидно подається суть проповіді Шептицького широким масам народу. Це справді дуже ганебний факт, що вони дозволяють польському Валенродові водити себе за ніс ».

На закінчення посол Трильовський завважує: та частина моого виступу, яка стосується гр. Шептицького і двох інших єпископів, виголошена тільки від імені руської радикальної фракції в руському клубі.⁸⁷

Перед Трильовським промовляв В'ячеслав Будзиновський. Він говорив проти наглого внеску українського клубу, який вимагав розслідити виборчі зловживання в Галичині. Будзиновський обстоював думку, що династія Габсбургів, « фактор поза межами відподальності », зробивши угоду з польською шляхтою, віддала їй Галичину в її неподільне панування. Цьому факторові мусить коритись кожний міністер і тому він мусить бути глухим на всі важалення русинів, бо все, скільки в цьому краю зловживань політичної влади робиться проти русинів, є династичною необхідністю, навіть як це становить злочин проти всіх державних законів. В. Будзиновський розпочав і закінчив свою довгу бесіду образою Габсбурзького державного гербу.

На початку: « Той уряд, що у власній країні втримує авіянський режим гноблення, брутального насильства й вбивства, хоче виступати супроти Туреччини як репрезентант європейської культури! Держава, яка в одному зі своїх країв усі свої засоби влади й суду зловживав для противозаконного поневолення русинів, вимагає реформи юстиції в Македонії! Ганьба! Яка боягузливість і забріханість безсумліної дипломатії. Якби македонці довідались, як ця так звана конституційна держава править у себе вдома..., вони Богу дякували б, що Македонія попала під панування Башибожуків, а не в лабети двоголового чорного хижака-птаха ».⁸⁸

⁸⁷ *Stenograph. Protokole XVIII*, 4858-59.

⁸⁸ *Stenograph. Protokole*, XVIII, 4807, 4811.

Наприкінці: « Закінчу тим, що звертаю мої очі та мої кулаки на Габсбурзького орла, там над головою пана президента, і кличу до нього словами Гайне: Ти гідка птиця, хай тільки дістану я тебе до моїх рук, повириваю я твої пера і твої кігті пообтинаю ».⁶⁹

Президент Парляменту осудив цей виступ: « Пан посол Будзиновський у своїх кінцевих словах виговорював проти Габсбурзького орла в такий спосіб, що мушу висловити йому за це догану. Також за ряд інших поганих непристойностей у його бесіді даю йому напімнення ».⁷⁰

Виступав також міністер унутрішніх справ. Барон Бінерт виголосив заяву: « Виводи двох моїх безпосередніх промовців викликали в мене глибоке обурення... Я мушу заявити: іхні бесіди зміцнили мое переконання в тому, що тенденції радикального крила національно-демократичної руської партії дійсно такі, як це твердять бесідники польської сторони. Ще ніколи в цій високій палаті не виголошувалось так відкрито ідей перевороту, як це зробили оба панове посли Будзиновський і Трильовський ».⁷¹

Гр. Вацлав Даєдушицький цитував на пленумі парляменту з української інтерпеляції: в одному галицькому повіті « всі русини, діти і старці, чоловіки та жінки, коли зранку встають і коли спати лягають, моляться за одного молодого русина, який жертвував своє життя за народ ». Але цієї інтерпеляції не підписали — Романчук, Олесницький і Василько.⁷²

Президія українського парляментарного клубу, за підписами Романчука і Василька, осудила атентат Січинського « як страшний акт насильства ». Але заява викликала невдоволення серед українських студентів, тому пізніше (30.IV) з'явився комунікат від пленуму клубу, який мав доповнити заяву Президії. Він говорив, що акт Січинського це результат панівної системи в Галичині, довголітнього гнету й самоволі адміністрації.⁷³ Голова клубу Юліян Романчук взяв участь у похороні А. Потоцького. Орган радикальної партії, газета « Громадський голос », назвав це ганьбою.

⁶⁹ Там же, 4842.

⁷⁰ Там же, 4863.

⁷¹ Там же, 4880.

⁷² Там же, 4743.

⁷³ К. Левицький, *Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914*, Львів 1926-1927, ст. 476.

Виступ митрополита А. Шептицького

У великомінно п'ятницю, 24 квітня 1908, у катедральному храмі св. Юра у Львові говорив митрополит Андрей Шептицький з приводу атентату Січинського. Цитую за журналом « Нива », який подав проповідь митрополита.

« Як мара насувається всім нам злочин, сповнений перед двома тижнями. Місто напе, ціла наша суспільність були свідками мерзінного злочину і предметом загального страшного згіршення. Чоловік, котрий з імені лиши був християнином, допустився страшного морду на найвищім представнику світської влади в нашім краю. В непонятнім засліпленні відважився здоптати Божий закон, найважнішу з Божих заповідей "Не убий"; і пролялася кров неповинна чоловіка, що в послідній хвилі ще дав піднеслий примір християнських переконань; і заплакала вдовиця і слізи сиріт полялися.

« Публічний злочин мусить бути публічно осуджений. Мусить викликати серед християн рішучий, енергійний протест, протест обурення і відрази проти такого зневаження світlosti Божого закону. На нас лежить особливий обов'язок наполячувати сповнений злочин, бо той, котрий його допустився, думав у засліпленні своїм, що так послужить народній справі. Ради Бога, так не єсть! Злочинами не служиться народові; злочин, сповнений в ім'я патріотизму, є злочином не лише перед Богом, але і проти власної суспільності, є злочином проти вітчини.

« Досі справа нашого народного відродження не була ані разу сплямлена кровю; досі не заважила на важці справедливості Божої ані одна така сліза вдів і сиріт. Днесъ з роздертим серцем видимо пляму крові на білій одежі любови вітчини, і кождий, що любить вітчину, що для справи народної хоче працювати, що для неї хоче посвятити свою працю, своє життя, мусить ту пляму стирати, або радше словами і ділами виказати, що кров не обризкала нашої білої ризи, що між справою народною і словесним злочином не було і нема нічого спільного та що ті поняття можуть бути злучені лише у хворобливій мислі нещасного, котрий злочину допустився.

« Коли проте з обуренням і відразою осуджуємо кровавий чин яко християни, то особлившим способом яко русини мусимо піднести як найголосніший протест проти самої гадки, що можна святій справі народній служити закровавленими руками. Ні! ні! — ради Бога ні! Народові служиться любов'ю, працею, пожертвован-

ням; народові служиться святістю, чеснотою, а далеко від тої праці хай стоять ті, що її в безодню крові і болота пхають. Протест обурення і відрави з нашої сторони мусить бути тим сильніший, тим голосніший, тим загальніший, чим більше в противнім случаю ми могли би бути наражені на ту страшну небезпеку, що декому з нашої молодіжки злочин може видатися геройством. А та небезпека дійсно грозить; грозить для того, бо в наших часах чимраз більше — нажаль — людей, котрі в політиці хотять бути вільними від християнської етики; від відкинення християнської етики до відкинення всякого морального закону лиш один крок, — крок над пропастю.

« Небезпека грозить і для того, бо не численними є ті, котрі сміло і отверто уміють заступитися за Божий закон, за святу віру. Люди бояться осудити зло там, де покажеться зі страху, щоби, осуджуючи зло, не наразитися на закид непатріотизму, так, якби коли-небудь якенебудь зло могло чистій і святій справі служити, так якби не було якраз першим і найважнішим обов'язком горожанина голосно п'ятинувати всяке зло, хотяби лише для того, що справі народній шкодить. Небезпека грозить і для того, що загальна опінія нам противної преси, скидаючи на весь народ відвічальність за злочин одного, стає для наших покусою для солідаризовання зі злочином. Ми виділи, як жажда пімети аверталася сліпими проявами самоволі проти тих, котрі найдаліше стояли від всякого можливого підоаріння, що злочин боронять... ».⁹⁴

Тиждень пізніше, « у п'ятницю перед Томиною неділею 1908 », єпископат Галицької Провінції — митр. Андрій Шептицький, єп. Константин Чехович, єп. Григорій Хомишин — видав пастирське послання « до вірних своїх спархій » з приводу вчинку Січинського. Послання, написане в дусі проповіді митрополита, ширше розширювало її думки.

« Не може бути, щоб у хвилині загального згіршення Ваші Єпископи-душпастирі мовчали. Їх обов'язком єсть прилюдно забрати голос, щоб осудити і напіятинувати кроваве діло, злочин перед Богом, перед людьми... Мусимо прилюдно осудити гріх і згіршення і заставитися за заневаженім в Його заповіді Христом Спасителем... ».

Заситувавши з Біблії (Ісаї V, 20) « Горе тим, що беруть лу-

⁹⁴ « Нива », Львів, 1.5.1908, стор. 285-7. Передано за сучасним правописом, замінено деякі польоніями.

каве за добре, а добре за лукаве...», автори послання пишуть:

« Таке помішання понять приводить не одно а сотки нещастя на суспільність. Там, де затерлася границя між добром а злом, з конечності зникає всяка любов між людьми, а верх мусить брати самолюбіс, (там) упадає святість родини, там зникає всяке почуття якоїнебудь поваги, власти, там слабне і никне всяке почуття обов'язку, бо пристрасть, силою нічим не здержаною, пхав людей до того, щоб уважали добром те, що кожному догаджас, — (там) завмирає голое совісти... (там) зникають всі етичні поняття, а ціла просвіта і всякий добробут грязне в багно...».

« Богу дякувати, що в нашого народу поняття добра і зла стисло розграничено і глибоко в переконаннях усталене. Але нема сумніву, що число тих, що світло беруть за тьму, а тьму за світло, нажаль не мале... А ту роботу, противну св. вірі і Церкві як також правдивому добру народу, попирають нехристиянські наші часописи. Вони то розпалюють фальш і небезпечну науку, що в політиці все вільно, що політика не повинна оглядатися на Божий закон. А з того йде, що... вони готові навіть злочин представляти за геройство, за чесноту, за святість. Не може бути більшого замішання понять і більшого згіршення».

На закінчення автори послання закликають усіх, « котрі над молодіжжю працюсте..., у вихованні дітей найбільше про те старайтесь, щоби в молодечі серця вщілювати глибоке переконання, що лиш на дорозі Божих заповідей усильною і витривалою практикою можна прислужитися свому народові... ».⁹⁴

К. Трильовський видав окрему книжечку про Січинського і там повторив свої думки проти митрополита — з віденського Парламенту.

Михайло Лозинський писав у своєму коментарі з приводу проповіді митрополита у храмі св. Юра, навівши деякі його вислови:

« I хто се говорить? Граф А. Шептицький, котрого предки 'для панства великого, для лакомства' виреклися нашого народу і перейшли в табор найлютіших його ворогів, польськихмагнатів; граф Андрій Шептицький, котрий виріс у панських розкошах, вигодувався хлопським потом, яким скроплені широкі лани ясновельможного батька... Ні, пане графе! Можна при помочі Риму і Відня стати 'князем руської церкви', але се ще не дас права промовляти в імени народу... ».⁹⁵

⁹⁴а *Посланіє пастирське*, Жовква, 1908. За сучасним правописом.

⁹⁵ М. Лозинський, *Акт 12 квітня 1908*. Львів 1909, ст. 39.

Ця стаття одного з членів редакції щоденника « Діло », була друкована не в « Ділі », а в « Громадському голосі » (ч. 30), коли після конфіскати стала предметом посольської інтерпеляції у віденському Парламенті і таким чином була звільнена від цензури.

За свідченням Лозинського, такої однодушності, яку проявила українська преса всіх трьох партій, народно-демократичної, радикальної та соціал-демократичної, мабуть іще ніколи не було. « Українська преса осудила не акт Січинського, тільки ті відносини, які довели до такого акту ». Лише київська « Рада », на думку Лозинського, внесла деякий дисонанс.⁹⁶

За статтю « Політичний замах у Галичині », поміщену в журналі « Wohlstand für Alle », Михайло Лозинський мав судову розправу. « Віденська прокуратура обжалувала мене о провину... вихвалення каригідних вчинків і закликання до них... Процес мав широкий розголос... розправа дала мені нагоду представити з лави обжалованого основні принципи моєго суспільного ідалу: комуністичного анархізму, і взяти його як також віденський анархістичний рух і його орган « Wohlstand für Alle » в оборону перед тенденційними виводами ц.к. прокуратора ». Суд присяжних звільнив Лозинського від вини.

Видаючи свою збірку статей з приводу акту 12-го квітня, він писав:

« Нехай вони пригадують нашій суспільності ті великі й гарні дні, в яких вони постали, — великі і гарні тим під'ємом духа і тою однодушністю, яка тоді панувала в нашему народі ».⁹⁷

Не всі українці були « одушевлені » вчинком Січинського. Було багато таких, що різко васуджували його чин як з моральних так і з політичних мотивів (інформація д-ра Івана Німчука). Д-р Німчук, журналіст із 1912 р., досліджував денадіоналізацію українців у Львові; він стверджував, що після атентату на Потоцького дуже зросла в усіх львівських парафіях кількість переходів до римо-католицької церкви. А зміна обряду означала й зміну національної приналежності. Між цими людьми були такі, що міняли обряд під тиском морального терору з польської сторони, щоб не втратити праці. А були й такі, які відходили від українського народу добровільно в протесту проти « гайдамаччини ». До таких належав, напр. Константин Сроковський, що в молодому

⁹⁶ Там же, ст. 50, 52.

⁹⁷ М. Лозинський, цит. тв., ст. VI-VII.

віді покинув українство, мавши вже друковану (Львів 1901) збірку оповідань українською мовою. На польському боці він став видатним публіцистом.

Дашинський про Січинського

Речник польської демократії Ігнаци Дашинський говорив у віденському Парляменті:

« Чи спроможеться ця висока палата на моральну силу та політичний розум, щоб заняти справедливе становище супроти скарг русинів? Їх зажалення звучать із новою силою і новою міццю... Ці нарікання чути вже тринадцять років, від коли (1895) велика валка руських селян прийшла до білого дому просити цісаря визнати їх людські права. Але, як високопарно відіслав їх тоді до дому уряд Бадені-Білінського! Як придушено їхні голоси, а цісареві перешкоджено знайти контакт з одною віткою його громадян! Від того часу не минають ні одні вибори, які не викликували б тут масових скарг... Вислід завжди один: слухність має панівна меншість, слухність завжди на боці губернатора — аж до найнижчого жандарма. А великі партії, що репрезентують великі маси обидвох народів, ставали предметом глуму. Показуючи пальцем на них, завжди закликали уряд: Панове, твердими будьте! Січинський, поскільки я його знаю, — це ентузіаст, який любить свій народ. Він уже від ранньої молодості мусів вдихати задушливу атмосферу національної боротьби. Можливо, що він бував на вічах, можливо бачив службовців губернатора при праці, або ті віча, які в найбільш безглуадий спосіб були розв'язувані; можливо бачив провокації, бачив, як жандарми вели закованих селян... Він бачив злидні свого народу і мусів не раз у безсилі затискати кулаки... А проте, незважаючи на весь мій згляд на молодого фанатика, я засуджу якнайрішучіше його вчинок... Я називав львівський морд трагічним. І такий він не лише у політичному але й іншому сенсі. Коли назвемо за чергою попередників Потоцького — Бадені (Казімеж), Сант'ушко, Пінінський — і поставимо їх в один ряд (поруч із Потоцьким), то я, як ворог системи, которую репрезентував граф Потоцький, можу сказати: граф Потоцький, як з особистого так і з політичного погляду не має причини боятися такого порівняння, на ньому він не втрачав нічого ».

Дашинський нагадував своїм землякам, що Галичина це « досвідне поле взаємин між двома народами в цілому: між поляками

й русинами ». І тому закликав не забувати, що крім поляків та українців в Австрії є ще поза Австрією 14 мільйонів поляків і 25 мільйонів українців. І саме їх треба мати на увазі. Тому заявляв Дашинський — польська соціал-демократія « підтримувала русинів і буде підтримувати ».

Він стверджував, що після атентату Січинського « фурія національної ненависті своїми горючими смолоскипами почала розпалювати найнижчі суспільні пристрасті. По обох сторонах вийшли на верхи шовіністи... і вона в цілому краю приводить до голосу й до значення найбільших і найбільше безглуздих крикунів ».⁹⁸

У своїх споминах пише Дашинський:

« Родина гр. кат. священика Січинського жила в сердечних стосунках з поляками. А о. Січинський, який був колись соймовим послом, зовсім не виявляв ворожості супроти польського суспільства. Походив із Збаразького повіту й мав багато поляків своїми особистими приятелями. Син і дочки були гарячими українськими патріотами, які вважали творення московофільського руху за удар у серце свого народу, а виховались у шляхетній ненависті до системи насильства й корупції, стосованих політичною владою до нещасних селянських мас ».⁹⁹

Фурія національної ненависті

« Уся польська преса 'народова' вдарила з фурією проти будь-яких концесій для українців у мовному питанні, які підтримували соціалісти ».¹⁰⁰

На публічну опінію незаангажованих країн найбільше вплинули такі факти: 1) це був перший політичний атентат в Австро-Угорщині, 2) атентат Січинського осиротив дев'ятеро дітей А. Потоцького,¹⁰¹ 3) вдова публічно заявила, що прощає вбивцеві його

⁹⁸ *Stenograph. Protokole XVIII*, 4744-4750.

⁹⁹ I. DASZYNSKI, цит. тв., ст. II, 10.

¹⁰⁰ J. BUSZKO, цит. тв., ст. 114.

¹⁰¹ Александр Янта пише про сім'ю Потоцького в дні 12 квітня: « Після обіду вся родина була зібрана у вітальні. (Мешкали в будинку Намісництва). Не було найстаршого сина Адама (навчався в Англії). Намісник обідав окремо, бо швидко пішов приймати петентів. Через двері хтось викликав паню Потоцьку. Потім прийшов Стефан Сіжинський, комісар Намісництва, який цього дня мав службу при аудієнціях. Сказав дітям що батька поранено, щоб усі

злочин. (Вона походила зі старого руського аристократичного роду Тишкевичів).

Масарик: це прояв анархістичного тероризму

Томас Г. Масарик висловлює опінію нейтральних слов'янських кіл. Він говорив у цьому ж Парляменті: «Дивно, що тепер у Галичині, й не тільки в Галичині, в усій публіцистиці хотіли б радо відкрити широко розгалужену терористичну партію. Думають, що таким чином зроблять важливішим самий акт... Я бачу в акті Січинського не чин підготовленої змови, не діло таємної політичної організації..., а тільки типовий прояв анархістичного тероризму... і мушу такий вчинок засудити... Я був би задоволений, якщо справді знайшли б таку організацію, а не тільки конструювали її поліційними засобами, бо тоді можна б добавувати якийсь глупізд у цій політиці терору... Такі акти не можуть повалити політичну систему, і навіть колега Трильовський признав, що смерть Потоцького не пошкодила системі ».

Т. Масарик натякав на непарляментарну поведінку деяких радикальних послів і закидував українським послам, що не вміють вести парляментарної політики. Він ставив їм за зразок буковинського посла барона Василька. Полякам звертав увагу на те, як в європейській публічній опінії шкодить їх добрій справі несправедливість супроти українців і нагадував слова Кавура: « Найгірша політика це політика помсти ».¹⁰²

« Таймс »: жоден губернатор не був такий примирливий супроти русинів

Лондонський « The Times » писав 14.IV.1908:

« Уже давно не було події, що зробила би в Австрії таке глибоке враження, як атентат на губернатора Галичини, графа А. Потоцького. І довго потриває зажи проминуть його політичні на-

прийшли до його кабінету. Потоцький сидів у фотелі, а рани на голові спливала кров. Діти по черзі підходили, клякали перед батьком, він поблагословив кожне і « кожному сказав якесь сердечне слово ». Від вистрілу Січинського Потоцький жив одну годину і двадцять хвилин ». Aleksander Janta, *Lustra i reflektory*, Warszawa 1982, p. 406-7.

¹⁰² *Stenograph. Protokole*, XVIII, IV, 1908.

слідки. Неважаючи на насильство в національних конфліктах, в імперії ніколи не вживали атентату як засобу в політичній боротьбі... Атентатчик Січинський не мав спільників, він діяв під впливом атмосфери екальтатації, що подібна до тієї, яка панує в російських терористичних гуртках... Від запровадження загального виборчого права в Австрії русини страждають від почуття кривди, бо кількість руських виборчих округ непропорційно мала, якщо порівняти їх з польськими. Частину вини за це русини приписали Потоцькому, хоча не можна заперечити факту, що жоден губернатор Галичини не був такий примирливий супроти русинів, як граф Потоцький. Але руські націоналісти гніваються на нього за те, що він — так вони твердять — підтримував кандидатів руської, русофільської партії. З цього обурення зродився фанатичний акт убивці Січинського... Він не кається за свій злочин, а заявляє, що його вчинок усуне сучасне нестерпне становище русинів у Галичині... Серед русинів спостерігається разюче мало осуду цього вчинку... Зате в польських колах це вбивство засуджують із незвичайним обуренням... ».

Суд над Січинським

Після ¹⁰³ стрілів на Потоцького, Січинський — вистріливши всі набої — залишився на місці, бо хотів, щоб відбувся суд, на якому « скажу, за що це все сталося ». Суд відбувся у Львові 30. VI.1908. Голова судового трибуналу — віцепрезидент краївого карного суду Пржилуський, воланти (члени трибуналу) — радники краївого суду Лекчинський і Стефанович (українець). Обвинувачував державний прокурор Барт, його заступник прокурор Слоневський (старорусин). Лава присяжних — 12 членів і два заступники, судячи з прізвищ усі поляки. Лава обoronців: Кость Левицький, Теофіль Окуневський, Володимир Старосольський, Володимир Загайкевич, Сидір Голубович.

Обвинувачений не жалів свого вчинку. Як український соціаліст не міг стерпіти політичної діяльності Потоцького. Стріляючи думав про Марка Каганца. До возних сказав: « Це за ваші кривди, за Каганца ». Хід судової розправи за урядовою « Газета Львов-

¹⁰³ За книжкою А. ЯНТА, чит. тв., ст. 390-499.

ска » з 40.VI. і 1.VII.1908: Серед авдиторії — мати і сестри підсудного.

З акту обвинувачення, як його подає Янта за Г.Л., видно, що акт зовсім невірно представляє історію вбивства Марка Каганця. Вчинок підсудного стався під впливом подій у Ляцькому й у Горицьку, де під час передвиборчої кампанії були вбиті і поранені. Січинський заважаючи вимовляти політичним життям. Радо вів бесіди на ці теми, влаштовував віча, усвідомлював нижчі прошарки людности в дусі власних переконань, їздив на перевірку сільських читалень, брав жваву участь у виборчій агітації... взагалі намагався настроїти нижчі верстви свого суспільства, вмовляючи в них, що дістється їм нечувана кривда, — настроїти проти польського суспільства й проти староруської партії... Був відомий як фанатичний галицький українець, якого легко можна було роз'ярити й нахилити до вчинку навіть найрадикальнішого. Тому найшлисъ люди, які, йдучи слідами російських революціонерів, постановили завести терор і в нашому краю та вибрали світлої пам'яті Намісника Потоцького, як свою жертву, а Мирослава Січинського як найбільш податливе знаряддя, відомого зі своїх радикальних поглядів, щоб виконав підступно обдуманий плян.

Про Намісника Потоцького акт обвинувачення говорив:

Він... «не признавав першотності галицьким українцям, жадним влади, мандатів і почестей, а схилявся радше до старорусинів і не допустив до знищенню краю селянськими страйками та внутрішніми заколотами. І це було причиною, що групка українських діячів стала плекати проти нього безмежну ненависть і наслала на нього месника гаданих кривд галицьких українців».

Акт обвинувачення твердив, що Січинський діяв не сам, а мав спільників.

Після відчитання акту обвинувачення польською та українською мовами трибунал переслухув обвинуваченого.

Січинський «виголосив свою оборону як вивчену декламацію». На вступі заявив, що тепер скаже більше ніж міг сказати на слідстві. Те, що сталося, не сталося з чиєюсь намови, а склалось на це багато справ. З наміром убити Потоцького ходив два роки. Потоцький діяв тільки на користь польської шляхти і міщанства і на шкоду руського народу. Всіма засобами намагався 1902 р. придушити селянський страйк. В'язнення людей за участь у страйку мусіло викликати в ньому ненависть проти того, хто хотів придушити страйк на користь шляхти. Граф Потоцький не був Намісником Галичини, а удільним князем. З черги предста-

вив утиск руського народу, внеможливлення виборчої реформи, розв'язування народних віч.

Далі, говорив про надужиття старостів в подіях в Ляцькому, Городські і в Коропці, які закінчилися убивством кільканадцяти осіб. Усе це викликало сильне хвилювання й обурення серед руського народу. Що стосується останніх виборів, а ініціативи графа Потоцького об'єдналися всі польські партії і староруська партія в одну організацію проти руського народу. Вбивство селянина Каганця жандармами перехилило чашу й штовхнуло Січинського до атентату. Роздумуючи над своїм замислом, брав до уваги всі за і проти. Знав, що граф Потоцький має жінку і дітей, але й він має матір і сестри. Переважила в ньому думка, що Потоцький відбирає його народові життя, тому треба його усунути як представника системи. Після того мусить прийти до зміни цієї системи. Бо його вчинок зверне увагу на галицьку адміністрацію та на кривди руського народу.

Січинський не відчуває ненависті супроти польського народу але проти правлячої партії, яка діє на загибель, як народу руського, так і польського. Виконуючи свій вчинок, гадав, що таким чином дасть руському народові моральну сатисфакцію. Вчинком своїм зробив початок на шляху терору, але не хоче, щоб це було заохотою для інших. Чину свого не жалув і не почувався до вини. Жаль йому Потоцького, його жінки і дітей, але зовсім не жаль йому Потоцького як представника системи. Січинський говорив дві години.

Після переслухання обвинуваченого говорить оборонець д-р Теофіль Окуневський: оборона мусить ствердити, що в деякому випадку в підсудного не діяли ні легкодушність, ні ненависть, ні зухвалство, а моральний примус. Оборонець звертає увагу на родинні обставини підсудного. Мирослав Січинський є одинадцятою дитиною своєї матері, яка породила троє дітей неживих. « Якби ви подивились на ту матір, з лона якої вийшло одинадцять дітей, то ви мусіли би признати, що тут не все в порядку. А якщо, далі, взяти до уваги, що рідний брат підсудного і три брати його матері, один по одному, відібрали собі життя в розквіті віку, то муситься прийти до переконання, що є тут щось, чого не можна ясно з'ясувати ».

Оборонець ставить внесок покликати зі Львова експертів для вияснення « правної автономії волі у підсудного ». Прокурор Слоневський супротивляється внескові, трибунал після кількох хвилин наради відкидає внесок Окуневського.

Слідує переслухування свідків, між іншим комісар поліції, Діоніз Бігун, колишній член Української Студентської Громади. Викликаний до Намісництва з Дирекції Поліції, він заарештував Січинського. Своїми зізнаннями обтяжує обвинуваченого. Але Січинський рішуче заперечує його твердження. На запит оборонця, д-ра В. Старосольського про його стосунок до українського народу, відповідає: « Я русин і русином залишуся ».

Після слухання свідків та експертів і після внесків оборони, відкинених трибуналом, справу обвинувачення обосновує прокурор Слоневський, справу оборони — д-р К. Левицький.

Присяжні за пів години вирішили всіма 12 голосами: обвинувачений стрілив з наміром убити й убив. Трибунал визначив кару смерті через повішення. К. Левицький в імені засудженого він схвалив зажалення неважності проти присуду.

Касаційний трибунал у Відні, 3.IX.1908, скасував львівський вирок з формальних причин і зарядив нову розправу, яка відбулась 15.IV.1909. Лава присяжних знов підтвердила вину й Січинський знов дістав цей самий присуд з рекомендацією на помилування. У Відні 2.VI.1909 мала місце друга касаційна розправа: суд відкинув зажалення оборони про неважливість львівського присуду.

Після первого суду краківський « Час », орган партії намісника, писав: « Січинський не вдергався на п'єдесталі, на якому старались поставити його з початку, не вдергався не тільки через свої суб'єктивні властивості, але також тому, що ззовні, з української суспільності, не витягнено до нього руки, яка підперла б його на тій висоті. Цей момент треба підкреслити. Український народ не приняв на себе алочину ».¹⁰⁴

М. Лозинський назвав цей виступ « Часу » провокацією. « Кур'єр Львовські », орган польських людовців і « Всік Нови » (відзеркалював настрої широкого загалу, зокрема жидівського) виступили за помилування Січинського. « Заступилася за ним у цісаря шляхетна вдова по забитому, Христина гр. Потоцька ». Також превидія « Кола Польського » заявила за помилуванням.¹⁰⁵

Убивство Потоцького було величним потрясінням для цісаря, пише Янта: « Лежить перед ним на бюрку лист удови по замордованому Намісникові. Христина з Тишкевичів Потоцька, в імені

¹⁰⁴ Цитовано за М. Лозинським, цит. тв., ст. 113-114.

¹⁰⁵ M. Bobrzynski, *Z moich pamiętników*, p. 109.

власнім і дев'ятеро сиріт, просить дарувати життя молодому українському терористові. Писала цього листа, скропленого слізами, майже під диктат Бобжинського, як про це оповідає... Адам Гжимала-Седлецький.

Січинський пригадує Янті, що його справа була предметом багатьох інтервенцій і розмов на найвищому рівні. У споминах Конрада фон Гоетцендорфа, шефа штабу австро-угорської армії, є розділ про розмову з цісарем у цій справі. Перед лицем небезпеки конфлікту з Росією, поглиблення опозиційних, а навіть революційних настроїв на прикордонних просторах монархії не було в її інтересі. З Галичини йшов рекрут для армії, ішли харчі. Не можна роздмухувати іскру, від якої могли б розпалитись голови, ехильні до вибуху.

Після обміркування всіх можливих наслідків із виконання присуду на Січинськім, за порадою світлих і розсудливих голов з його оточення, цісар, (26.VII.1909) заміняв присуд смерті на двадцять років важкої тюрми.

Пише К. Левицький:

« Наша суспільність домагалася від нас, послів, щоби підняти всякі заходи для улаштування Січинського, а попри те що покидати опозиції супроти правительства. В сім положенні ми звернулися з проєсбою до президента міністрів барона Бінерта про його посередництво до цісаря за помилуванням Січинського. Барон Бінерт не відмовив і зараз пішов до цісаря ».¹⁰⁶

Урядова « Газета Львовська », 29.VII.1909, повідомила про помилування Січинського і про переведення його того ж дня до тюрми в Станиславові.

Вночі 9/10 листопада 1911 Мирослав Січинський утік з тюрми. Втечу підготовили Дмитро Вітовський і Микола Цеглинський. 1914 р. Січинський прибув до США.

Оповідає Січинський Янті:

« ...Я знов опинився в Швеції з підробленим паспортом, який здав свій іспит і з цим паспортом я виїхав до Америки. На Елліс Айленд я сам зголосився. Можна було не признаватись до того, хто я і що я зробив, але я думав про майбутнє. Зрештою, моя справа політична, а не кримінальна. Урядовець, що це приняв, каже:

¹⁰⁶ К. Левицький, цит. то., ст. 520.

« все, що тут написане, може бути правдою, але таких людей нам не треба. Масно своїх досить ». Зізнацня пішло далі. Прочитав його асистент Секретаря Праці у Вашингтоні, син німецького бойовика з 1848-го року. Він написав « Admit ».

Олександер Янта закінчує:

Того часу президент Буковини, пізніше прем'єр Австрії Konrad zu Hohenlohe-Schillingfürst, якого називали також « червоним князем », сказав маршалкові Буковинського сейму, Степанові Смаль-Стоцькому (Янта помилувся, написав « Романові »): « Втеча Січинського є для всіх, поляків, українців і уряду, найліпшою річчю, яка могла трапитись. Проблема героя в тюрмі розвладувалась ».

Занепокоєння у Відні з приводу польсько-українського конфлікту

Постійно зростаючий конфлікт між поляками й українцями в Галичині непокоїв урядові кола у Відні, головно з уваги на міжнародну ситуацію. Це був час, коли Росія після невдачі на Далекому Сході відновила свої заходи, щоб опанувати Дарданелі. Австро-угорський міністер закордонних справ, граф Еренталь,¹⁰⁷ ще як був цісарським амбасадором у Петербурзі, сильно працював для наладнання добрих стосунків з Росією. Його впливам на цісарському дворі Росія завдячувала, що під час її війни з Японією Відень зберігав супроти неї доброзичливу нейтральність. Але тепер Еренталь побачив, що Росія безпосередньо загрожує австро-угорській політиці на Балканах. У складній міжнародній ситуації він підготовив інкорпорацію Боснії і Герцоговини,¹⁰⁸ щоб зрівнова-

¹⁰⁷ Альйоз Лекса фон Аехренталь (1854-1912) амбасадор у Петербурзі (1899-1906), міністер закордонних справ 1906-1912, один з найвизначніших державних мужів Австрії в останній добі монархії.

¹⁰⁸ Боснія і Герцоговина, захоплені в 15-му сторіччі турками, піднялися 1875 р. проти турецького панування. Повстання було жорстоко придушене, але воно спричинило війну Сербії проти султана. На допомогу сербам Росія посилає добровольців; одночасно домовляється з віденським урядом, що, у випадку російсько-турецької війни, Австро-Угорщина зберігає нейтральність, за те Росія погоджується, щоб Австрія забрала Боснію і Герцоговину. Росія починає (1877) війну проти Туреччини. Неаважаючи на воєнні успіхи не може захопити Істанбула через опір європейських держав. Приходить до миру в Сан Стефано (1878) і Берлінського Конгресу (1878). Рішенням Конгресу Австрія окупує Боснію і Герцоговину, які юридично залишаються складовою частиною турецької імперії. Російський уряд незадоволений вислідом Конгресу, зокрема поведінкою Бісмарка. Наступного року Бісмарк доводить до таєм-

жити російські впливи на Балканах. Віденський уряд мусів брати до уваги можливість війни з Росією. Тому не міг бути пасивним, як у Східній Галичині розпалювалась польсько-українська боротьба. Отож до Львова на посаду намісника треба було дати політика, про якого знали, що він прихильник польсько-українського порозуміння.

(Закінчення в наступному числі)

ного союзу Німеччини й Австро-Угорщини проти російської загрози. Повстання «молодогурків» (1908) проти султана викликає у Відні побоювання за окуповані краї. Віденський уряд проголошує інкорпорацію Боснії і Герцеговини, за згодою російського міністра закордонних справ, Ізвольського, якому Еренталь признає вільну руку в справі Дарданелів. Інкорпорація викликує жгучу реакцію в європейських столицях, головно велике обурення в Лондоні й Паризі. Коли Англія і Франція спротивилися російським посяганням на Дарданелі, Ізвольський заявив, що не давав згоди Еренталеві на анексію, іншими словами, закинув неправду Еренталеві. Сербія протестує проти анексії та погрожує зброями, Туреччина також голосно обурюється. Але Еренталь перемагає, головно через підтримку Німеччини. Учасники Берлінського Конгресу погоджуються на австрійську інкорпорацію, Сербія обіцяє не виступати проти Австро-Угорщини. Але серби в Боснії організають підпільну боротьбу, яка доводить до атентату в Сараєві 28.VI.1914, що став безпосередньою причиною вибуху першої світової війни.

ВИБРАНІ ПИТАННЯ (ANALECTA)

КУЛЬТ СВЯТИХ КИРИЛА І МЕТОДІЯ НА УКРАЇНІ

Друкуюмо цей переклад статті Блаженнішого Йосифа, яка була поміщена в латинській мові у «Богословії» том XIV за 1938 рік і в I-му тому «Творів Кард. Йосифа» 1968 року (ст. 381-388). Була це доповідь Блаженнішого в часі Велеградського Конгресу (Div. Acta VII Conventus Velehradensis anno 1936, Olomoucii 1937, p. 147). Друкуюмо її в цьому числі «Богословії», щоб долучитись до всесвітнього сьогодні возвеличення обох Братів — слов'янських Апостолів — з нагоди проголошення їх співпатронами Європи, що зробив торжественно слов'янський папа Іван-Павло II, Апостольським листом «Egregiae virtutis» з 31 грудня 1980 року. Робимо дуже малі доповнення з додатком при кінці найновіших бібліографічних джерел для студій про святих Кирила і Методія.

Культ св. Кирила розпочався зразу по його блаженній смерті в Римі 869-го року. Кажеться бо в «Панонському Житі» Слов'янських Апостолів, що тіло Кирила зложено в церкві св. Климентія і стверджено, що при гробі творились чуда. Тому вірні Риму приходили на гріб Кирила та вдень і вночі свічі воскові та кандила запалювали.¹ Бібліотекар Анастазій в передмові про питання обговорювані на синоді в Константинополі (869-870) зве Кирила «мужем великої святости», а в листі до єпископа Гавдеріха (875-879), називає його «великим мужем» і «зразком апостольського життя». Слава про його святість рознеслась з церкви св. Климентія на слов'янські землі, де апостоли проповідували слова віри і тут день-у-день зростав його культ. Святість життя, вчинені на славу Божу діла, письменні заслуги перед слов'янським світом, вдячність за поширення світла віри, спонукували та заохочували слов'ян віддавати йому честь. По смерті Методія в 885-му році обох братів почитувано в XI-му сторіччі через спорідненість і спільну їхню працю. В евангельській Менології Ассемані (XI в.) споминається смерть блаженного Методія 6-го квітня. Рівно ж в «Житії Климентія» (XI в.) Методія звуться святим.

Перші учні Апостолів вшовні подбали, щоб пам'ять їхня за-

¹ «Римляне болѣ приложиша святыми его и чести и написавше икону его надъ гробомъ его, начаша свѣщи надъ нимъ возжигати день и нощъ, хвалише Бога, прославляющаго тако славицыя его. А. Петровъ, Честование свв. словянских апостоловъ Кирилла и Методія въ древне-русской Церкви, въ «Христианское чтеніе» 1893, III, ст. 526.

кріпилась серед приїдешніх поколінь, що й дійсно проявляється з писань тих учнів в IX та X ст. Церковні пісні і служби, які вони створили на честь перших слов'янських Апостолів, поширювали святу іхню пам'ять. Таким робом чернець Храбрій свідчить, що всі учені того часу знаменою знали, що святі Кирило і Методій винайшли письмо для слов'ян і переклали для них богослужебні книги. Так само Йоан, що переложив твори св. Іоана Дамаскина на слов'янську мову, а згодом болгарський екзарх багато розповів про життя й діла Кирила й Методія.

Крім цього, тому що Кирила й Методія почитано вже як святих, іх учні були змушені прослідити іхнє життя та діла, та й це все списати. В тому же часі уложенено богослуження на честь святих, як троцарі ікос, увесь канон Утрені і т.д. У Минеях свято Кирила призначається 14-го лютого, а Методія 6-го квітня.

В 907-му році місто Святооплука в Моравії збурено, у наслідок чого культ Апостолів не міг далі продовжуватись. В тім самім часі Нормани 1084-го року зруйнували храм св. Климентія в Римі, і започатковане почитання Святих перервалося. Але помимо цього зерно культу посіяне по інших слов'янських краях, не стало вирване, а навпаки розвивалось.

В службах в IX і X сторіч лише Кирила почитувано як святого, бо його брата (помер 885 р.) ще не зачислено до лицу святих в слов'янській Церкві, ані на Заході, головно через міжусобиці в Моравії. Аж вкінці X та XI ст. його вшановано як святого, як це бачиться з ватиканської Минеї (Ассемані з XI ст.), в день 6-го квітня.² Службу 6-го квітня, — день, в якому упокоївся Методій, — уложенено для обидвох братів. Пам'ять св. Кирила, 14-го лютого, не злучено з братом Методієм, бо, здається, що служба Кирила постала, коли архієпископ Методій був ще в живих, або тому, що автор мабуть уклав дві окремі служби на два окремі свята. Навпаки ж, Методія святкується завжди з братом, тому що злучено його з святым братом. Згодом ім'я Кирила зникло з дня 6-го квітня і празник Методія таким чином постав в тому самому дні з власною службою.

Південні слов'яни передали враз з богослужебними книгами на українські землі культ святих Апостолів. Владика Філарет³ та А. Петров⁴ твердять, з певністю, що вже від перших сторіч почитувано в Україні обох Апостолів. В Минеях Остромирівської Євангелії⁵ і в Топографічних Минеях⁶ (Московська бібліотека) також і в інших з XI ст. святкується празник св. Кирила 14-го

² «И память о усъпении прѣподобнааго отьца нашено Методія архиепипа вишинія Моравыи, брата прѣподобнааго Курила философа». Див. А. Петров, *цит. твір*, стор. 530.

³ Чл. в *Общ. истор. и древн.* 1847, кн. 7, стр. 34.

⁴ А. Петровъ, *цит. твір*, стр. 534.

⁵ Преподобного отца нашего Константина философа, нареченаго въ чрьньчество именемъ Курила

⁶ Память отца Методія архієп-а моравска. Ягичъ, *Вопросъ о Кир. і Мет. въ слав. филології*, Спб. 1885, див. А. Петровъ, *цит. твір*, стр. 533.

лютого і Методія 6-го квітня. Літургічні книги з XI-XIII сторіч мають канон служби утрені враз з іншими стихарами. Крім цього Четі-Минеї XII-XIII ст. подають «Життя Панонське» так, що в Україні мається повну службу Апостолів.

В піснях, синаксаріях, читаннях та інших літургічних службах аж до XIII ст. прославляються святість життя та подвиги Кирила і Методія. Поклонники прославляли мудрість св. Кирила, яку він вже змалку вибрал собі за подругу в житті: «оть пелень прилежно пръмудростъ себъ сестру створъ». Його прихід в Константинопіль з Тессалоніки (Солуні) прирівняно до мандрівки Авраама. Кирило завершив науку як учень Фотія та Лева, а потім глибше поглибив науку про Боже Слово і поставив її як основу віри.

Рівно ж оповідається про його диспути із Патріархом Іоаном іконокластом. Прославляється і його місію до Хозар, яких обманювали єbreї та Сарацени, а Апостоли принесли справжнє сліяво віри. Святих Кирила і Методія порівнюються до св. Павла, тому що вони пройшли піхотою слов'янську землю, проповідуючи Христову віру. З'явився новий Павло, який навернув світ до Бога. Самітне життя Методія, відтак його апостолят в Панонії та Моравії, переслідування з боку ворогів в предметом прослави.⁷ Дехто (напр. Воронов) думали, що старослов'янська служба була переложена з грецьких текстів. Але це мало правдоподібне, тому що Візантійці не святили пам'яти Кирила і Методія. Правдою є, що тропарі, стихири та інші пісні відзеркалюють грецькі тексти, тому що уложені на спосіб грецької служби інших святих.

В панегіриках, евлогіях (похвалах), читаннях, хроніках Кирило й Методій звуться і прославляються як Апостоли Слов'ян, тому що слов'яни прийняли від них письмо і переклади св. Письма. Вони ж самі й знищили науку поган та бретиків вогнем правдивої віри і були готові віддати своє життя за віру. Вичерпно описані іхня подорож до Риму, ласкавий привіт папи Адріана, хіротонія і все інше.

Дивним однак являється це, що культ такою багатою службою оздоблений, починаючи від XIV-го і в наступних сторіччях, зникає в богослужебних книг і відомості про обидвох святих стають дедалі щораз то рідшими. В межичасі опис іхнього життя зберігається в прологах і в Четі-Минеях під датою 14-го лютого й 11-го травня. Де шукати причини такої зміни? Трудний цей запит і тому не легко є відповідь на цього. Нез'єдинені єпископи Сергій і Димитрій⁸ думають, що служба апостолів зникла в богослужебних книг, тому що в XIV ст. Єрусалимський Типікон, в якому немає служби св. Кирила і Методія, усунув з церковного життя на Україні досі уживаний Студитський Типікон. Через це, зда-

⁷ Службу вперше видав А.В. Горський в «Кирилло-Методіївській Сборнику», стр. 285-296.

⁸ Мѣсяцесловъ святыхъ всею русскою церковью и мѣстно чтимыхъ III, 296. А. Петровъ, цит. твір, стр. 535.

ється, почитування перших апостолів слов'ян занедбано. А. Петров подає ще іншу гіпотезу, що служба святих Отців (т.е. Апостолів Слов'ян) зникла з часом з деяких літургічних книг в XIV ст. вже перед ревізією типіона, в других же мишеах, хоч іх мало, збереглась, треба отже шукати іншої причини цього явища. Петров подає якийсь типіон з XIV-го сторіччя, в якому відзначується пам'ять св. Кирила 14-го лютого і подає Типографічний типіон (теж з XIV ст.), в якому вгадується, (14-го лютого) Кирила і (6-го квітня) Методія. Отже, служба не зникла цілковито. Аж до XIV-го сторіччя типіони й богослужебні книги були різних редакцій і вкінці під час XIV-го ст. іх видано на один аравок. На думку Петрова це зроблено встановленим вибором практичної служби святих в церковному житті, чи перевагою якогось тоді дуже поширеного типіону. Здається можна розрізнати два роди типіонів — римсько-студитський і атоно-студитський. В цьому останньому не було служби на честь святих Кирила й Методія і від 1072-го року введено його в монастирі св. Теодосія Печерського. Від того ж року переважав атоно-студитський типіон в Києві, і по всій Україні та північній Росії і він почав помалу усувати й інші типіони, що мали служби наших святих. З того часу особливо зник римсько-студитський типіон, що його видано під впливом західної Церкви. До тієї групи належить Mineя Остромирівської Євангелії, в якій находитися служба святих Кирила й Методія.

Врешті в XIV-му сторіччі введено Єрусалимський типіон, в якому, як це відомо, нашої служби немає. Проте Єрусалимський типіон, що його прийнято в сербському виданні, треба було пристосувати до української Церкви. З цієї причини були збережені деякі власні святі і нічого дивного, що в типіонах XV-XVII ст. згадується Кирила 14-го лютого і задержано тропар з давньої служби. Таким чином в Krakівському Часослові 1491 року і в Часослові Горажди з 1529 року, в Київській Общині Mineї з 1628-го року, в Євангелії львівського митрополита, виданої Слоським 1644-го року, пам'ять св. Кирила святкується 14-го лютого.

Нову трудність, коли мова про культ Святих, ставить типіон московський, видрукований 1682-го року, зладжений на основі грецьких книг. В ньому пропущено 50 святих враз із св. Кирилом, тому що в грецькому типіоні їх не було. Але теж і тим робом не зник зовсім культ святих в Україні.

В православних культах святих в XIX ст., в 1863 році, з нагоди тисячоліття перекладу Євангелії на слов'янську мову, значно ожив. Тоді встановлено на Петроградськім Синоді день 11-го травня святої св. Кирила і Методія. В 1885-му році святковано тисячоліття смерти св. Методія, той же самий Синод зарядив зладити на честь Святих чини служб. Тоді й була виготовлена нова служба.

Настанку, треба добре підкреслити, що пожвавлення національного життя в нез'єднених українців завдячується Братству, яке назовано іменем Святих (Кирило-Методіївське Братство).

В українців католиків мученик св. Йосафат († 1623) називає Кирила і Методія, вчителями і свідками З'єднання. Їхню подорож

до Риму він вважає свідоцтвом визнання примату папи.⁹

30-го вересня 1880-го року папа Лев XIII проголосив Кирила й Методія енциклікою « Grande munus » святыми всієї католицької Церкви і встановив їхнім святом день 5-го липня. Отець Ісидор Дольницький написав нову службу в честь Апостолів, яку видано 1881-го року. Культ св. Кирила й Методія в українців католиків справді віджив і 1891-го року Львівський Синод заохочував цей культивувати.¹⁰

Ледве чи находяться образи та ікони Святих з IX ст. до XVI ст. В підручників технічного іконопису (Подлинника) з XVI ст. вказано як треба малювати Апостолів Слов'ян: св. Кирила належить малювати як старця з бородою св. Василія та св. Николая.¹¹ Такі аразки находяться в Новгородському індексі Святих з XVI ст., в Брановійському з XVII ст., в Ярославському з XVII ст., Хохловському з XVII ст., Палехівському з XVIII ст. Але ця традиція походить з пізніших сторіч, тому що Кирило не був єпископом і помер на 42-му році життя.

Багато книжок, творів, образів, численних дисертацій, місячних журналів з XIX століття та й теперішнього,¹² братства в їх честь засновані, вчинили імена святих відомими, дорогими, любленими і святыми для Українців!

Праці католицьких і некатолицьких авторів:

- I. 1) Ісидор Дольницький, *Tuniczъ церкве-католической*. Львовъ 1899.
- 2) Univ. - prof. Dr. Franz GRIVEC, *Die heiligen Slavenapostel Cyrillus und Methodius*. Olmütz-Mainz 1928, pg. 148-153.
- 3) Nicolaus NILLES S.J., *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*. Tomus I. Oeniponte 1896.
- 4) Dr. Jos. VASICA, *De momento SS. Cyrilli et Methodii pro unitate ecclesiae restituenda*. Acta V conventus Velehradensis a. 1927, p. 75-87.

- II. 1) Кирилло-мефодіївський Сборникъ въ память о совершившемся тысячелѣтии славянской письменности и христіянства въ Россіи. Изданный М. ПОГОДИНЫМЪ. Москва 1865.

⁹ О. д-р Йосиф Сліпий, *Богословське образування і письменська творчість св. Йосафата Кунцевича*, Праці Богословського Наукового Товариства, т. I, стр. 243.

¹⁰ Чинності і рішення руського провінційного Собора в Галичині 1891, Львів 1896, стр. 140.

¹¹ Див. Огінсько Іван, *Костянтин і Мефодій, іх життя та діяльність*, Історично-літературна монографія, частина II, Варшава 1928, стр. 356.

¹² Кирил і Методій, письмо м'єсячне для народу. Ярославъ 1886, видав о. К. Селецкій.

- 2) Петро ЛАВРОВ, *Кирило та Методій в давньо-слов'янському письменстві*. Київ 1928.
- 3) Проф. Іван ОГІЕНКО, *Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність*. Історично-літературна монографія, частина II. Варшава 1928, ст. 190-198, 340-359.
- 4) А. ПЕТРОВЪ, Честованіс свв. славянскихъ апостоловъ Кирилла и Мефодія въ древне-русской церкви. Християнское чтеніе 1893, III, 526-547.

о. д-р Йосиф Сліпий (1937)

Бібліографічні Збірники про свв. Кирила і Методія:

Г.А. Ильинский, Опыт систематической кириллометодиевской библиографии (до р. 1933), София 1934; М.Г. Попруженко, С.М. Романски, Кириллометодиевска библиография за 1934-1940 год, София 1942; J. Hahn, Kyriollomethodianische Bibliographie 1939-1955, s'Gravenhage 1958. И. Дуйчев, А. Кирмагова, А. Паунова, Българска кириллометодиевска библиография за периода 1944-1962, Хиляда и сто години славянска писменост 863-1963. Сборник в чест на Кирил и Методий, София 1963, с. 515-41; I. Petrović, Literatura o Cirili i Metodiju prilikom 1100. jubileja slavenske pismenosti, Slovo, 17, 1967, с. 136-88; 18-19, 1969, с. 233-82; Н. Ozanne, аргеси bibliographique cyrillométhodien (1940-1965), Кυρίλλω καὶ Μεθόδιῳ. Τόμος ἑβρτιος ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ καὶ ἑκατοστῇ ἑτηρίδι, Ἐν Θεσσαλονίκῃ, т. 2, 1968, с. 319-47; И. Дуйчев, А. Кирмагова, А. Паунова, Българска Кирило-Методиевска библиография за периода 1963-1968 г., Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му, София 1969, с. 425-50; А. Кирмагова, А. Паунова, Библиография на българските публикации излеали около чествуването на 1100-годишнината от смъртта на Константин-Кирил Философ, Константин-Кирил Философ. Доклади от симпозиума посветен на 1100-годишнината от смъртта му, София 1971, S. Nicolova, Nouvelles recherches sur la vie et l'œuvre de Cyrille et Méthode, Palaco-bulgarica, 1, 1977, пр 4, с. 34-49; И.Е. Можаева, Библиография по Кирилло-Мефодиевской проблематике, 1945-1974 гг., М. 1980.

Cfr. *Słownik Starożytności Słowiańskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, том II, ст. 461-463.

Там же показник джерел і літератури про Кирила і Методія біля опрацювань про святих Апостолів – Т. LEHR-SPŁAWIŃSKI, *Konstantyn i Metody*.

«ХОЗАРСЬКА МІСІЯ» СВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ ТА РУСЬ-УКРАЇНА

1. Св. Кирило приносить мощі св. Климента до Риму

В кінцевій главі «Житія Костянтина» Апостола слов'ян оповідається про його смерть і похорон, та що його брат Методій бажав віднести його тлінні останки на його батьківщину, згідно з волею іх матері.

Однаке, папа Адріян II вирішив, щоб його тлінні останки спочили в соборі св. Клиmenta папи й мученика, третього наслідника св. Петра на Римському престолі. Він у час переслідувань був засланий до Херсонесу в Крим, де навернув багато людей на віру Христову та заснував багато християнських громад. За те він був замучений, а його тіло, прив'язане до якоря, було втоплене в Чорному морі. Морські хвилі винесли його на берег і в тому місці християни збудували невеличку церкву й у ній поховали його мощі, біля яких діялися чуда.

Ідучи за тією традицією, св. Кирило-Костянтин в половині IX ст. віднайшов мощі св. Клиmenta і приніс їх до Риму, а папа Адріян II побажав щоб їх поховали у церкві, збудованій у його честь в давніших часах. В тій самій церкві папа Адріян II побажав поховати тлінні останки св. Кирила.

У тій же церкві збереглися досьогодні деякі фрески з IX ст., отже намальовані незабаром після смерті св. Кирила. Одна з них зображує Христа Спасителя, Вічного Суддю, на троні. З його правого боку є архистратиг Михаїл, а з лівого-Гавриїл; біля архістр. Михаїла стоїть св. Апостол Андрей Первозваний, що проповідував Слово Боже в Криму і південній Скитії-Україні; а біля арх. Гавриїла є св. Климент папа, що також голосив Слово Боже в Криму і вмер там мученицькою смертю. Перед Спасителем праворуч стоять на колінах брей з чашию в руках, а ліворуч постать держить одною рукою Євангеліє, а другою вказує на Спасителя. Архистратиг Гавриїл держить над ним свою руку, а св. Климент папа свою рукою доручає його Вічному Судді. Арх. Гавриїлзвістив Преч. Діві Марії, що вона стане Матір'ю Божого Сина і тому колонього мистець поставив св. Кирила, що навчив слов'ян любити Матір Божого Сина. Під образом є такий напис: «Боже, дай грішнику Кирилові вічний супокій. Амінь! »¹

Ця композиція з IX ст. намальована в східньому стилі і має велику не лише артистичну, але й історичну вартість для україн-

¹ WILPERT, J., *Die Römischen Mosaiken und Malereien der kirchlichen Bauten vom IX bis XIII Jhrh.*, Freiburg, 1924, V, p. 1022.

ського народу. Христос Спаситель з обох своїх боків оточений особами дорогими українській землі. Св. Апостол Андрей Первозваний за історичними пам'ятниками був Апостолом Скитії, як у тих давніх часах була знана світові Україна. Кілька десять років пізніше св. Папа Климент, третій наслідник св. Петра, жив на вигнанні в Криму, голосив там Слово Боже таврискитам, між якими, як свідчать археологічні розкопки і знахідки, було чимало слов'ян, і це вияснює, чому культ св. Клиmenta був віддавна дуже поширений в Русі-Україні.

Свв. Архистратиги Михайл і Гавриїл від найдавніших часів є зображені на фресках і мозаїках українських церков. Особливо образ св. Михаїла був уміщуваний на прaporах Київської Руси-України, згодом Гетьманської України і в нових часах Вільної Соборної України.

Врешті, особи: св. Кирила (з Євангелієм) і св. Методія (з чащею), це улюблені і сердечно почитані українським народом Апостоли слов'ян. Завдяки їх геніеві та апостольським подвигам наш народ увійшов в коло культурних народів світу.

2. Св. Кирило і «Хозарська Mісія»

Один з норманістичних істориків Сходу нарахував аж вісім теорій стосовно початків християнства та установлення церковної ієрархії в Київській державі IX-XI ст.² І вже цей факт вказує, як важко вияснити історичні події в Східній Європі впродовж попередніх одинадцяти століть.

Ці події почали розвиватися з часів занепаду іконоборчої бресі після смерті візантійського імператора Теофіля в січні 842 р. Його жінка Теодора стала регенткою в імені її малолітнього сина, Михаїла III. У березні 843 року вона скликала Собор ієрархії Грецької Церкви, що урочисто проголосив віднову почитання святих ікон.³

І в наслідок цього Візантійська Церква внутрішньо скріпилася, так що імператриця Теодора могла взятыся за місійне діло між сусідніми поганськими народами, що загрожували безпеці візантійської держави, а особливо наверненню Київської Руси-України. В 8-ій розділі «Житія Костянтина» читаемо, що посли хозарського кагана прибули до Костянтинополя з проханням послати до них чоловіка, здібного навернути їх народ на правдиву віру.

Хозари були фіно-турецького походження і в половині VII ст. з'явилися над північними берегами Чорного моря, знаних те-

² MUELLER I., *Osteuropa und der deutsche Osten*, Köln-Braunsfeld, 1959, pp. 11 seq.

³ OSTROGORSKY G., *History of the Byzantine State*, New Brunswick, 1957, p. 195. cf. DVORNIK F., *Patriarch Photius and Iconoclasm*, Dumb. Oaks papers, p. 69.

пер як південна Україна. Український літописець Нестор згадує, що дружинники хозарського хана були в Києві щоб зібрати данину,⁴ але вже в другій половині VIII ст. в околицях Чорного моря діяла нова сила-держава, яку греки називали «Рос» (Русь), про яку довідуємося із сучасних джерел, напр. «Житіє св. Івана з Готи» або «Житіє св. Стефана з Сурожа».⁵

Згідно зі стародавніми пам'ятниками руський князь Бравлин пристулом узяв від хозар город Дору в Криму. Проф. М. Грушевський і інші дослідники думають, що князь Бравлин був попередником київського князя Аскольда, що князював в половині IX ст.⁶

В «Житії св. Стефана» згадується, що після того як князь Бравлин був чудом вилікуваний від прокази, він і його дружинники вирішили охреститися. Ця записка є першою згадкою про хрещення руського князя і його дружинників. Можливо, що він був тим самим князем, який у тому самому часі воював проти греків в околицях Дунаю, про що згадує грецький хронограф Теофан. Подібно в Житії св. Юрія з Амастриди оповідається, що руський князь напав на місто Амастриду в Малій Азії в першій четверті IX ст.⁷

Таким чином руський народ, помагаючи грекам вигнати хозарів з міста Дори в Криму, захопив для себе Сурож і напав на Малу Азію, загрожуючи не лише інтересам хозарів, але й греків у басейні Чорного моря, що вже незадовго мало називатися Руським морем.

Для стримання цієї експансії Руси імператор Теофіль на прохання хозарського хана збудував був фортецю Саркел над Доном у 833/34 рр. Її завданням було, як контролювати походи Руси, так і стримувати натиск варварських народів з Азії, що тиснули хозарів з азійських степів.⁸ З приводу цього і інших подій руські посли з'явилися в Костянтинополі 838 року. Однаке, іх місія не мала повного успіху, бо Русь заатакувала грецьку столицю Костянтинопіль двадцять-два роки після цього першого контакту.

Зріст сили молодої динамічної поганської Київської держави став великою загрозою обом згаданим союзникам і вони дійшли до висновку, що її силу можна дещо засобами послабити далекосіжної політики а не військовою силою. Саме це було головною причиною пляну християнізувати агресивну Русь. І в Житії Константина говориться, що коло 843 року хозарські послі прибули в Костянтинопіль і просили імператора прислати до них християнських місіонерів. Автор Житія підкреслює, що послі просили прислати їм ученого мужа вчити їх народ правдивої віри. В наслі-

⁴ DVORNIK, F., *Slavs, Their Early History and Civilization*, Boston, Mass, 1956, 190-191. cf. *Atlas of Spruner and Menke*, map 3, Europe.

⁵ VASILIEV A.A., *The Goths in Crimea in 768-874*, Cambridge, Mass. 1936, pp. 90-197; cf. VASILIEVSKII V.G., *Trudy*, Spb, 1903, (13), pp. 95-96.

⁶ Грушевський, М., *Історія Руси-України*, I, 1954, ст. 393, 410.

⁷ Там же, ст. 393.

⁸ VERNADSKY G., *Ancient Russia*, New Haven, 1943, p. 304; cf. BURY J.B., *History of the Eastern Roman Empire*, London, 1912, p. 418.

док цього прохання імператор і патріярх вирішили вислати туди філософа Костянтина.⁹ І ґрунтовною була його підготовка щодо виконання цього завдання. Він, найперше, поплив до Херсонесу, де перебув давший час вивчаючи мову народу, якому мав голосити Слово Боже.¹⁰

Студії християнства східної Європи ще до VIII ст. свідчать, що в Хозарії існувала окрема церковна провінція, що мала вісім єпископських престолів.¹¹ Історичні досліди свідчать також що навіть хозарська вища верства визнала закон Мойсея. Церква в Хозарії мала досить посередників і можливість християнізувати саму Хозарію. Прохання хана до Костянтинополя за місіонерами свідчить, що в даному випадку вони самі не могли дати собі раду і просили помочі у своїх союзників. Яка поміч була їм потрібна, свідчить інший пам'ятник.

Анонімний автор «Житія Методія» каже, що греки любили також Костянтинового брата Методія ще від його дитинства, а імператор, який пізнав його надзвичайні здібності, іменував його губернатором слов'янської провінції, щоб він учився і поволі звикав до слов'янських звичаїв; а було це немов би він передбачав, що прийде день, коли Методій буде посланий до слов'ян як їх учитель і єпископ.¹² В кількох розділах згодом автор підкреслює свою думку в ясніший спосіб, кажучи, що імператор Михайло запропонував філософові Костянтину і його братові ігумену Методієві проповідувати слов'янам, бо обидва вони походили з Тессаліоніки, де кожний говорить чистою слов'янською мовою.¹³

Є ще інші уступи в Житіях обох св. Братів, які виразно вказують, що обидва вони були вибрані імператором і патріярхом трудитися для навернення слов'ян, а не хозарів, яких вища верства навернулась була на юдаїзм, а маси народу не розуміли слов'янської мови, хіба за вийнятком самих слов'ян. Отож, прохання

⁹ GINZEL A.J., *Geschichte der Slavenapostel Cyril und Method und der slavischen Liturgie*, Leitmeritz, 1857, (Wien, 1861), pp. 12-18. «Eodem tempore ad praefatum imperatorem in Consiliu venerunt Gazarorum Legati, supplicantes quatenus dignaretur aliquem ad illos mittere virum eruditum, qui eos fidem Catholicam veraciter edoceret; adjicentes inter cetera, quomodo hunc Judaei modo Saraceni, ad suam fidem eos molierentur convertere. Tunc Imperator cum Patriarcha habito consilio, praefatum Philosophum illuc transmittit».

¹⁰ Vita cum translatione S. Clementis, ibidem: «Et vestigio igitur praeparatis omnibus necessariis, iter arripiens venit Chersonam, quae nimurum terrae Gazarum et contigua est, ibique gratia discendi linguam gentis illius est aliquantulum demoratus».

¹¹ GELZER H., *Ungedruckte und wenig bekannte Bistumverzeichnisse der Orientalischen Kirche*, in Byz. 1892; cf. VASILIEV, op. cit., pp. 71-72; cf. DE BOOR C., *Nachträge der Notizen Episcopatum*, ZK, 8 (189), pp. 520-534. Вісім єпархій належали до тієї митрополії: 1. Дорас, 2. Хоцире́ська (Карасубазар), 3. Астельська (Ітиль), 4. Хорезмійська, 5. Оногурська (Пров. Кубань), 6. Ретельська (Терен), 7. Гунська (Ворочан, Семандер) і Тмуторонань (Тамань).

¹² ЛАВРОВ, П., *Кирило і Методій*, Київ, 1928, ст. 300; cf. STOEKI G.-BUJNOSCHA J., *Zwischen Rom und Byzanz*, Graz, 1958, p. 87.

¹³ Idem, p. 88; cf. DÖLGER F.R., *Ein Fall slavischer Einsiedlung in Hinterland von Thessalonike*, Phil. Hist. Kl. 1952 (1), München, 1952.

Хозарського хана прислати місіонерів могло стосуватись тільки слов'янської частини його держави, знаної згодом Київської Русі, що вже в тому часі загрожувала хозарському і грецькому домінуванню в басейні Чорного моря.

Інші сучасні факти і події виправдовують таку думку. Найбільш гідним згадки є факт навернення князя Аскольда після його несподіваного нападу на Константинополь, 18 вересня 860 року. Цей факт чи, радше, історична подія великої ваги, має своє підтвердження в грецьких, латинських і слов'янських пам'ятниках. Згідно з ними князь і руський народ прийняли хрещення і для них був призначений єпископ.^{13-а}

Окружний лист патріярха Фотія до єпископських престолів Східних Церков є для нас важливим свідченням. В одному місці він каже так: «А ті, що називаються Русь (Рос), тепер смиренно визнають правдиву чисту віру Христа... Їх любов і ревність у вірі призвела їх до прийняття пастыря і єпископа, що був ім запропонований; вони радо прийняли обряди християнської релігії і широко їх виконують». ¹⁴

Сто років згодом імператор, і в той же час письменник, Костянтин VII Порфирородний, пишучи про життя свого дідуся, імператора Василя I Македонця, каже, що в часі його володіння руський народ охрестився і прийняв архиєпископа, якого висвятив для них патріярх Ігнатій.¹⁵ З цього видно, що після єпископа-хрестителя, на Русь був висланий автономний архиєпископ, говорячи мовою нашого часу «верховний архиєпископ» з правами рівними патріархові.

На мою думку всі вище згадані події вказають, що св. Брати з Сальоніки вели свою місію від слов'ян під Хозарією, скоро знаних на весь світ «Київською Руссю», навернувшись іх князя Аскольда, його дружинників та людей його найближчого оточення на християнську віру 861/62 рр.

^{13-а} OBOLENSKY DIMITRI, *Byzantium and the slavs: Collected studies*, London, 1971, p. 496: «It was Askold and Dir who led the Russian campaign on Constantinople in 860, and it scarcely be doubted that the expedition was launched from Kiev.

«The Byzantine response to the Russian attack, whose failure they ascribed to the protection of the Mother of God, was swift and characteristic. It is highly probable that the main political object of Constantine's mission to Khazaria in 860-1 was to concert with the Khan on a joint policy against the Russians, the common enemy of Constantinople and Itil. This diplomatic encirclement of Kiev was followed up by an attempt to convert the Russians to Christianity. Soon after 860 ambassadors from the RHOS were baptized in Constantinople and in 867 the Patriarch Photios was able to announce that Russians, who formerly surpassed all peoples in cruelty, had now accepted Christianity and were living under the spiritual authority of a Byzantine bishop as "subjects and friends" of the Empire. Finally, in the reign of Basil I, possibly about 874, the Russians concluded a treaty with Byzantium and an archbishop was sent to them by the Patriarch Ignatius».

¹⁴ Patriarch Photius in Migne, P.G., CII, 735.

¹⁵ THEOPHANES CONTINUANTES, *Chronographia*, V: 91, Migne, P.G. CIX.

3. «Руські письмена»

У 8-му розділі «Житія Костянтина» згадується про підготовку філософа Костянтина до місії та про його подорож до Херсонесу на Кримському півострові, так: «Він знайшов там Евангеліє і Псалтир написані "руськими письмени" (тобто руським письмом), і так само він знайшов там чоловіка, що говорив тією мовою, коли ж він поговорив з ним, зрозумів силу його мови: і порівнював зі своєю власною; він розбирав її літери голосівки і шелестівки, — і помолився Богові; він скоро почав читати і говорити тією (руською) мовою; і багато було таких, що дивувались і хвалили Господа».¹⁶

Вищеприведений текст «Житія» на увесь зрист висуває справу існування слов'янської абетки і писання ще до часу місії св. Братів із Солуня до слов'ян. Очевидчаки, це свідчення «Житія» захопило вчених слов'янологів несподівано і тому деякі з них хотіли розв'язати цю справу, так би мовити, на скору руку, кажучи, що руський чоловік, якого філософ Костянтин стрінив у Херсонесі, був готов і говорив до нього готською мовою, якою було написане Евангеліє і Псалтир; це кінці інше, як переклад еп. Вулфіла, за походженням сирійця, що винайшов готське письмо і переклав на нього св. Письмо.¹⁷

Така думка дуже легка і приваблива і виглядає як послідовна для прихильників т.зв. норманістичної теорії стосовно творення Руської Київської Держави, бо згідно з тією теорією, мова Київської Русі не була слов'янська, але готська або варязька.

Але є інші дослідники, що не можуть прийняти такої теорії, бо св. Брати із Солуня були навмисно вибрані і призначенні для «хозарської місії» і, саме, через знання слов'янської мови. В джерелах немає ані сліду, щоб вони знали готську або варязьку мови. Отож, руська мова, це слов'янська мова, як про це багато разів згодом писав український літописець Нестор з Києво-Печерського монастиря.

Декого з дослідників такий аргумент не переконав а тому вони висунули здогад, що первісно в «Житії» було написано «сурські письмена», а вже в того переписувачі могли легко змінити їх на «руські письмена».¹⁸

Але й такий здогад не вияснює проблеми «руських письмен». Щобільше, він зовсім не промовляє до переконання, як взяти до уваги той факт, що слова «руські письмена» є в двадцяти-трьох

¹⁶ Лавров, М., цит. твір, ст. 260. Див. Чуватий М., *Історія християнства на Русі-Україні*, том I, ст. 92-96.

¹⁷ VASILIEV, *The Goths in Crimea in 763-874*, Cambridge, 1963, p. 113.

¹⁸ VAILLANT A., *Les «Lettres russes» de la vie de Constantin*, RES, 1933, 75 seq. cf. PASZKIEWICZ H., *Origin of Russia*, New York, 1954, p. 429 seq.; cf. JACOBSON B., *Saint Constantin et la langue syriaque*, AIP, Hos, 7, 1939 seq., pp. 181-186; cf. DVORNIK F., *The Making of Central and Eastern Europe*, London, 1949, p. 312.

слов'янських рукописах «Житія Костянтина», включно з тими, що були переписані в Сербії й Болгарії.¹⁹ І не можливо припустити, щоб така загальна похибка чи «фальшивка» трапилася у всіх слов'янських церквах і монастирях, звідки найбільше рекрутувалися переписувачі. До того в 16 главі «Житія» говориться, що під час диспуту з латинськими духовниками в Венеції, філософ Костянтин боронив уживання слов'янської мови в св. Літургії, кажучи: «Знаємо різні народи, що мають свою власну грамоту і хвалять Бога своєю власною мовою; це ж вони: вірмени, перзи, абавги, іберійці, сурожці, готи, авари, турси, хозари, араби, єгиптяни, сирійці і багато інших».²⁰

Таким чином автор і переписувачі «Житія» і читачі знали дуже добре Сирію і Київську Русь, тому не могли їх ніяк переплутати. Крім того, така заміна слів «сурські письмена» на «руські письмена» у всіх рукописах не могла б бути не помічена і немає будь-якої вказівки про таку зміну в тих рукописах. Щобільше, вищеприложені слова «Житія» вагомо свідчать, що філософ Костянтин не мав жодної труднощі читати «руські письмена». Тут треба шукати іншої розв'язки.

Є загально відомо, що слов'янські мешканці Руси, які жили на теперішніх українських територіях, були в контакті з греками в період великої мандрівки народів і особливо в час їх набігів на візантійські території на Балканах. Слов'яни були також в контакті з греками через торговельні стосунки і через службу в візантійських військових одиницях. І в наслідок такого контакту багато слов'ян навчилися грецької і латинської мови в слові й письмі. Ця обстанина, безсумнівно, мусіла заохочувати цікавіших з них пристосувати грецьку або латинську абетку до своєї рідної мови, або винайти свою власну, нову абетку.

Щодо цього маємо свідчення монаха Храбра, який, як вважається, знав учнів св. Кирила. В своїй «Апології» слов'янського письма він каже, що перед винайденням філософом Костянтином 38 літер слов'янської абетки, слов'яни мали не лише свій власний спосіб писання т.зв. черти і різи, але вони також вживали римських і грецьких літер. Але, він каже, вони робили це «без устроєння», тобто без сталого порядку.

Тут варто також згадати, що також літописець Нестор у своїй Повіті Временних Літ писав, що греко-руський договір 911 року був написаний по-грецькому і «Івановим писанім».²¹ Це свідчить, що «Іванове писані» було слов'янським письмом, яке існувало в то й час в Русі-Україні і якого уживано в дипломатичних стосунках з іншими народами чи державами.

Згідно з монахом Храбром геній св. Кирила створив «сталий порядок», тобто граматику слов'янської мови. Інакше кажучи,

¹⁹ Лавров, М. цит. твір, ст. 17-19.

²⁰ Stökl, G. op. cit., pp. 71-72.

²¹ Повість Временних Літ, вид. Лихачев, І, М-Л, 1950, ст. 28.

він ареформував уже існуюче письмо, як його « Житіє » каже нам. Деякі вчені, а між ними Ягіч, Ламанський, Грушевський, Огієнко, Георгієв, і інші, є переконані, що монах Храбр мав на думці « руські письмена » як першу слов'янську абетку, уdosконаленну спеціальними слов'янськими літерами, які ддав до неї св. Кирило.

Одим маємо надію, що вищесказане задовільно вияснює існування « руських письмен », без жодного намагання порушити в чому-небудь текст « Житія Костянтина ».

В своїй « Апології » монах Храбр каже, що слов'янська абетка була винайдена у 6363 році, тобто 855 року нашої ери. Також болгарський Синодик написаний на Синоді в Трнаві 1211 року (це властиво було побільщене давнє видання) назав той самий рік, як дату винайдення слов'янської абетки і було підкреслено, що це сталося за імператорства Теодори і Михайла III.

В світлі всіх цих фактів стає ясно, що коло 855 року св. Кирило відвідав місто Херсонес в Криму, де знайшов руського чоловіка і руські письмена. І там св. Кирило пильно студіював слов'янську мову і звичаї. Подібно в « Житії Методія » подається, що його герой пішов до Хозарії із своїм братом, бо знов слов'янську мову і що вони обидва навчали народ. Слов'яни хотіли хреститися, хозари хотіли вчителя, морав'яни єпископа, а болгари вчителя і лідера.

Став ясним, що деякі околиці Хозарії, особливо південно-східня частина Європи, що тепер наївається Лівобережною Україною, мусить бути додана до тогочасного місійного терену св. Братів із Солуня, де вони сіяли Євангельське зерно і де воно закорінилося. В половині Х ст. ім'я Русь вживався як синонім слов'янського обряду св. Кирила і Методія, напр. чеський анналіст Косма з Праги у своїх анналах (5:22) пише про заснування архиєпископства в Празі (967-972 рр.) і при тому наводить слова з листа-булли папи Івана XIII, який вимагав, щоб кандидат на цей престіл « не походив з обряду чи секти народів Болгарії або Руси, ані (не вживав) слов'янської мови ».

Інакше кажучи, папа домагався, щоб перший єпископ Праги не був членом « обряду і секти » болгарського і руського народів, ані не вживав руської мови в св. Літургії. Таке ствердження в папській буллі є найкращим доказом, що слов'янський обряд був уже сильно закріплений в Київській Русі того часу. На мою думку, це було єдиною причиною, що Київський єпископ, св. Адалберт, присланий туди папою на прохання св. Ольги, (що згодом став славним архиєпископом-митрополитом слов'ян у Магдебургі), не міг вдержатися в Києві по відході Рівноапостольної св. Ольги від регенства і з приходом її сина Святослава до влади.

Анналіст сп. Дітмар в Мараебургі подає, що в 1018 році в Києві було 400 церков. Всі вони не могли бути збудовані від часу хрещення св. Володимира в 987 році, тобто впродовж тридцятьох років, але мусіли бути збудовані, бодай частинно, до того часу. Це також підтверджує літописець Нестор. Св. Ольга і її внук св. Володимир Великий славили Господа свою рідною слов'янською

мовою і в своїм слов'янським обряді. Ми не знаходимо в жодному пам'ятнику згадки, щоб в Київській Русі йшло будь-яке переслідування християн поганськими володарями в другій половині IX ст. і в першій половині X ст.

Таким чином Євангельське верно, засіянє св. Братами з Солуня в Київській Русі-Україні і установлена там патріархами Фотієм та Ігнатієм, Церква мала глибоке коріння. Пам'ятники стверджують, що після нападу князя Аскольда на Костянтинополь 860 року, він просив імператора Михайла III прислати до нього місіонерів і разом зі своїми дружинниками і народом він охрестився 861/62 р.²²

Хронологічно говорячи, це «перше хрещення» нашої батьківщини є дуже близьке до «хозарської місії» св. Братів з Солуня. В дійсності, як про те дуже добре висловився папа Іван ХХІІ в своїм Апостолі. Листі з 11 травня 1963 року, завдяки талантові, подорожкам, невигодам і трудам св. Кирила і Методія прийшло навернення до Христа слов'янських народів, а між ними українського народу в першу чергу.

4. Заключні думки

Східня формою й універсальна змістом була й досі залишилась такою віра українських католиків слов'янського обряду св. Кирила і Методія. Українські універсалісти були переслідувані і мільйонами вмирали за свою віру впродовж віків, щоб заховати цю свою прадідну форму богоочітання.

Згадаймо переслідування українського католицького народу Холмщини й Підлянщина сто років тому, у час якого 24 січня 1874 року в селі Пратулині московські царські солдати замучили на смерть тринадцять українських людей, що їхувесь український католицький народ почтав і почитає святыми, хоч з різних, ворожих нам політичних причин до формального канонізаційного процесу не дійшло. Подаємо іх імена: *Вінкент Левонюк, Іван Андрейчук, Кость Бойко, Михайло Вавричук, Онуфрій Василюк, Пилип Герилюк, Максим Гаєрлюк, Микита Грицюк, Данило Карман, Кость Лукашук, Вартоломей Осипюк, Лука Бойко і Гнат Франчук*.²³

В наш час Митрополит-Ісповідник Йосиф Сліпий, що після 18-и років заслання і страждання на Сибіру, завдяки старанням доброзичливого папи Івана ХХІІ був звільнений московським безбожним урядом і прибув до Риму 9 лютого 1963 року. Його ієпархія, священики і миряни й досі переносять нелюдські переслі-

²² Полонська-Василенко, Наталія, проф., *Історія України*, Мюнхен, I, 1972, II, 1976. Цитуємо з I-го тому, стор. 8 і слід.

²³ Нагласький, І., о., *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, Рим, III, ст. 167.

дування. На українських землях і на Сибіру вони почитають Бога в катакомбах і так заховують свій рідний обряд та визнають універсальне християнство, яке засіяли в Русі-Україні св. Кирило і Методій.

I перший слов'янський папа, Іван Павло II, син польського батька та української матері, проголосив св. Кирила і Методія патронаами слов'янських народів Європи, які вони навернули до Христової віри.

о. д-р Ісидор Нагаєвський

Бібліографія

- АРТАМОНОВ, М.И., *История Хазар*, Л-д, 1962.
 ГРУШЕВСЬКИЙ, М., *Історія України-Русі*, I, 10, 1904 і слід.
 ЛАВРОВ, П., *Кирило та Методій у старослов'янському письменстві*, Укр. Акад. Наук, Київ, 1928.
 НАГАЄВСЬКИЙ, І., о., *Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні*, Рим, 1954.
 НАГАЄВСЬКИЙ, І., о., *Св. Кирило і Методій в світлі нових дослідів*, Рим, 1967 (Богословія).
 НАГАЄВСЬКИЙ, І., о., *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, I-III, Рим, УКУ, 1964 і слід.
 ОГІНКО, І., проф, *Кирило і Мефодій*, Варшава, 1927-28.
 Повість Времених літ, М-Л, 1950.
 ПОЛООНСЬКА-ВАСИЛЕНКО, Н., *Історія України*, I-II, Мюнхен, 1972 і слід.
 ПОЛООНСКАЯ, Н., *Къ вопросу о христианстве на Руси до Владимира*, ЖМНПр., 1917.
 ТОЛСТОВ, С.П., *По следам древней Хорезмийской цивилизации*, М-Л, 1948.
 ЧУВАТИЙ, М., *Історія християнства на Русі-Україні*, Рим-Нью Йорк 1965.
 ЯГІЧЬ, В., *Вопросъ о Кирилль и Методиѣ въ словѣ филологии*, 1885.
- BARTOLINI, *Memoriale storico-archeologico dei Santi Cirillo e Methodio e del loro apostolato fra le genti slave*, Roma 1881.
 BURY J.B., *History of Roman Eastern Empire*, London, 1912.
 BRÜCKNER A., *Die Wahrheit über die Slavenapostel*, Tübingen, 1913.
 Cyrillo-Methodiana zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven 863-1963, Bohlan Verlag, Koeln-Graz, 1964.
 CHIROWSKY-FR. N.L., *An Introduction to Ukrainian History*, Vol. I: Ancient and Kievan-Galician Ukraine-Rus. New York, Philos. Library 1981.
 DE BOOR C., *Nachträge der Notizie Episcopatum*, Ztschr. f. Kirch. 1891 (2).
 DVORNIK F., *The Slavs. Their Early History and Civilization*, Boston 1956.
 DVORNIK F., *The Making of Eastern and Central Europe*, London, 1949.
 GELZER H., *Ungedruckte und wenig bekannte Bistumsverzeichnisse der Orientalischen Kirche*, in Byz. Zeitschr., 1892.
 GINZEL A.J., *Geschichte der Slavenapostel Cyril und Method und der slavischen Liturgie*, Leitmeritz, 1857.
 JACOBSON B., *Saint Constantin et la langue syriaque*, AIP, Host. 7, 1939 seq.
 MÜLLER L., prof. *Osteuropa und das deutsche Osten*, Köln-Braunsfeld, 1959.
 OBOLENSKY D., *Byzantium and the Slavs: Collected Studies*, London, 1971.
 OSTROGORSKY G., *History of the Byzantine State*, New Brunswick, 1967.
 Patriarch Photios, in Migne, P.G., CII, col. 735.
 REŠETAR M., *Zum ältesten slavischen Alphabet*, A. f. Sl. Phil. 351-2.
 STÖKL G.-BUINOCHA J., *Zwischen Rom und Byzanz*, Graz, 1958.

- THEOPANES CONTINUATUS, *Chronographia*, in Migne, P.G., CIX, col. 1359.
- VAILLANT A., *Les «Lettres russes» de la Vie de Constantin*, RES, 1935.
- VASILEWSKII V.G., *Works (Trudy)*, Sbp, 1908.
- VASILIEV A.A., *The Goths in Crimea*, in 763-874, Cambridge, 1963.
- VASILIEV A.A., *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Cambridge, 1946.
- WILPERT J., *Die Romischen Mosaiken und Malereien der Kirchlichen Bauten vom IX bis XIII Jahrhund.*, Freiburg, 1924, V, 1022.

ЕПІСКОП ХОЛМСЬКИЙ ФЕЛІЦІЯН ШУМБОРСЬКИЙ І ЙОГО ПРИМУСОВА ПОДОРОЖ ДО ПЕТЕРБУРГУ 1840 РОКУ

Филип Шумборський народився 14 жовтня 1771 року в Острозі. В місцевій парохіальний школі набув початкові знання, а потім вчився у василіянській школі. В серпні 1789 року вступив до Василіян, приймаючи ім'я Феліціян. Після однорічного новиціату зложив монаші обіти в Почаєві в серпні 1790 року. Потім студіював два роки філософію, а в 1793 році його вислано до Папської Семінарії в Браневі, де він студіював богословію, церковне право і історію. Від 1797-1810 року, з перервою в 1802-1804 роки, коли був професором богословії в Холмській Семінарії, з огляду на слабе здоров'я він жив на селі, як вчитель і виховник дітей. В січні 1811 року став секретарем єпископа Ціхановського і переїхав до Холму. В 1814-1818 був протоігуменом василіян. В 1825 році став архидияконом холмської капітули, а в 1827 році став генеральним вікарієм холмського єпископа. Після смерті єпископа Ціхановського холмська капітула (12 червня 1828 року) запропонувала його як первого кандидата на холмський владичий престол. Митрополит Михайло Левицький іменував Шумборського холмським єпископом, і папа Лев XIII підтвердив його 10 грудня 1828 року, а єпископська хіротонія відбулася щойно 16 травня 1830 року, бо не були збережені деякі приписи.

Після відновлення галицької митрополії в 1807 році папою Пієм VII холмська епархія належала до неї. Однак в 1830 році папа Пій VIII звільнив холмську епархію від злуги з галицькою митрополією і поставив її у залежність безпосередньо від Апостольського Престолу. На жаль, це рішення позбавило холмську епархію великої підтримки в часі переслідування з боку російського царського уряду і вона була залишена на призволяще у затяжній боротьбі, не на життя, а на смерть. Від того часу галицькі митрополити не могли ні втрутатися в холмську епархію, ані святити для неї єпископів, без попередньої згоди Апостольського Престолу, так що в тяжкі періоди холмської епархії галицькі митрополити мусили чекати на дозвіл Риму для втручання в холмські справи. В той спосіб російський уряд здобув перший успіх, бо мав змогу контролювати холмську єпархію і перервати природні зв'язки між єпархією-дочкою і митрополією матір'ю.

Стан холмської єпархії в тому часі був такий:

вірних	235.000
парохій	281
церков	392, з того 287 дерев'яних
	58 пошкоджених
	46 з іконостасом
священиків	256, з того 30 монахів і 5 монастирів.

Після польського листопадового повстання 1830-1831 російська влада намагалась підкорити холмську єпархію Святішому Синодові в Петербурзі і відірвати її від католицької Церкви. Новий холмський єпископ Феліціян Шумборський діяв вміло, не піддаючись російським плянам «возв'єднання» і відмовився ввести в свою єпархію «Служебник» виданий у Москві 1831 році. Цар Микола I викликав його в 1840 до Петербургу з наміром перетягнути на російське православіє. Про цю примусову подорож до Петербургу єпископ Ф. Шумборський написав щоденник в польській мові, що його видав о. А. Петрані в XIII-му томі «Archiwa, Biblioteki i Muzea kościelne». Люблін 1966 року.

**Щоденник з подорожі до Петербургу в 1840 р.
Філипа Феліціяна Шумборського єпископа***

Забажалося Н. Миколаєві, всеросійському цареві й польському королеві, щоб я відвідав його величну столицю Петербург з метою обзнайомлення з церемоніалом і обрядами Східної Церкви в тамтешніх храмах. Викликав мене на цю подорож усно, коли я мав честь стати перед його лицем під час побуту в Варшаві на авдієнції 1 червня 1840 року.

Перед обідом я дав потрібні розпорядження вдома, залишив письмові доручення моєму холмському канцлерові, який мав їх виконувати під час моєї відсутності і дня 19-го липня, в неділю, після Богослужби і піднесення гарячих молитов до Всешишного за щасливу подорож, попрощавшися з приятелями і духовенством, я виїхав з Холма, по обіді, о 4-тій годині. Супроводив мене в цій подорожі о. Ян Терашкевич, прелат (кустос) завідувач холмської катедри, ректор Холмської Семінарії.

Дня 20 липня. Я заїхав вранці до Люблина і пішов прямо до цивільного губернатора генерала Альбертова; там я з'їв добрий сніданок і, відвідавши об. Капуцинів, подався в далішу дорогу. В Гарбові я з задоволенням відвідав Всесв. Владику Вояковсько-

* Я публікую ці записи, згідно з правилами «Інструкції для видавничих справ історичних джерел від XVI до половини XIX століття» (Вроцлав, 1953).

го,¹ суфрагана і адміністратора люблинської дієцезії, однак його не було вдома. Тож зупинився я відпочити в австриї,² де я застав Всеєв. о. ігумена капуцинського, шановного Веніяміна,³ який там був проїздом і з яким я приемно провів час. З ним іхав о. Ян Міллер, духовник варшавського монастиря.

Дня 22 липня. Пів до 12-тої я щасливо прибув до Варшави.

Дня 23 липня. Я відрекомендувався сенаторові Пісареву, губернаторові міста Варшави, з проханням, щоб він зголосив про моє прибууття князеві намісникові королівському і виклопотав у нього для мене авдієнцію.

Дня 24 липня. Перед князем намісником а'явився я в супроводі Всеєв. о. Терашкевича і отримав доручення якнайшвидше вибиратися в дорогу до Петербургу. Я знайшов собі тут другого супровідника подорожі, члена холмської капітули Всеєв. о. Павла Шиманського, професора Варшавської Духовної Академії.

Дня 25 липня. Годину тому я відрекомендувався кн. намісникові. Я був у супроводі Всеєв. о. Павла Шиманського і Яна Терашкевича, супутників по подорожі, при чому кн. намісник нас члено привітав і відрау ж викликав до себе пана Пономарьова, урядника для особливих доручень, а також пана Бліяшевича, керівника своєї канцелярії і, вказавши мені на першого з них, сказав: «Цей буде супровожувати вас, полегшуючи все в подорожі й займеться транспортовими справами на кожній станції». Другий дістав доручення негайно приготувати для нас подорожну карету і коч,⁴ а також щоб нам виплатили кошти для подорожі. Я найпокірніше подякував цьому доброму й ласкавому панові й попращався з ним. Як тільки ми прибули до своїх квартир у оо. Капуцинів, ми там застали жандармського капітана п. Швейковського, який сказав нам, що карета і повіз, під його наглядом, вже готові до подорожі.

Дня 28 липня. Вранці ми проїхали станцію Грасово-Райград. Тут я довідався про побут Всеєв. єпископа августовської дієцезії Страшинського в дідича тієї волості п. Вільчевського; отож я відвідав його і подався до Августова.

Дня 29 липня. Алексополь⁵ над самим Неманом — це польська прикордонна станція. Після того, як ми там зголосилися, ми переправилися мостом через цю чудову річку. Відразу ж за нею російська прикордонна станція, де нас затримали на досить довгий час, перетрущуючи все без делікатності.

¹ о. Матей Маврикій Вояковський, єпископ аркадіян-ополітанський, суфраган люблинський, в роках 1839-1845 адміністратор люблинської дієцезії.

² Готель.

³ Веніямін Шиманський (1793-1868) був в рр. 1836-1856 варшавським ігуменом капуцинів. В 1856 р. став підляським єпископом; після касації (зліквідування) підляської дієцезії і прилучення її до люблинської в 1867 р. був переведений до монастиря капуцинів у Ломжі, де й помер 15.I.1868 р.

⁴ Напівпокритий повіз.

⁵ Правдоподібно Алексота, де армія Наполеона переправилася через річку Неман.

Дня 30 липня. Динебург. Тут знаходиться великий і гарний костъол, колись езуїтський, тепер перетворений на церкву греко-російського віроісповідування.

Дня 3 серпня. Гатчина. На пошті ми одержали лист з повідомленням, де саме призначено для нас приміщення в Петербурзі, щоб ми знали, куди іхати прибувши до столиці. Тим приміщенням і квартирою для нас був дім псковських архиєпископів, де вони перебували, прибуваючи на засідання синоду.

Дня 4 серпня. Ми прибули до Петербургу і до будинку, призначеного для нас, гарного, просторого й зручного який знаходився над берегами ріки Неви і з домашньою церквою. Очікував нас, попереджений про наш приїзд священик,⁶ господар того дому; він почастував нас відразу ж чаєм. Не пройшло і двох годин, як прибув пан Скрипіцин, присланий туди від генерал-адютанта гр. Протасова, синодального оберпрокурора, що був урядником з синодального б'юра, і як я згодом довідався, це був царський шамбелян, який привітав нас і повідомив, що від завтрашнього дня будемо мати у нашему розпорядженні чотирокінну карету, яка нам завжди буде до послуг, доки перебуватимемо в Петербурзі.

Дня 5 серпня. Спочатку ми поїхали до генерала гр. Протасова. Він прийняв нас гостинно і перепросив, що він іх не відвідав раніше. Рівночасно заявив нам, що п. Скрипіцин має доручення відвідувати нас як найчастіше і полегшувати нам полагодження всіх потреб. В Петербурзі є три католицькі костьоли.⁷ Перший св. Катерини, потім езуїтський, при якому тепер є оо. Домінікані, що втримують парафію.⁸ Парафіян-католиків латинського обряду є в Петербурзі понад 30.000 осіб, як мені з'ясував гідний згадки настоятель Дам'ян Йодзевич. Другий — св. Станислава, споруджений коштами бувшого архиєпископа Сестшеньцевича і в якому мешкають оо. Піяри.⁹ Третій костьол при корпусі пажів — св. Йоана Ерусалимського,званий мальтанським.¹⁰

Дня 6 серпня. Я був у соборі тобто в катедральній Казанській церкві.

Дня 7 серпня. Відрекомендувався і склав вислови пошани новгородсько-петербурзькому митрополитові Серафимові, голові синоду, що мешкає в Лаврі тобто в монастирі Олександра Невського. Цей старець, гідний пошани, прийняв мене привітно, бесідував зі

⁶ Священик.

⁷ В поблизу Петербургу в Царському Селі (тепер Пушкіно) був також парафіяльний костьол св. Івана Хрестителя, збудований 1824 р. на кошти родини царя Олександра I. В підземелях цього костьола, згідно з бажанням Миколи I, поховано архиєпископа Ігнатія Павловського († 1842).

⁸ Будову костьола св. Катерини закінчив у 1782 р. архітект Антоній Рінальді (1709-1794), будівничий багатьох палаців і соборів в Петербурзі.

⁹ Костел св. Станислава — єпископа був збудований у 1825 р. з фондів архиєпископа Сестшеньцевича.

¹⁰ Костьол св. Йоана Хрестителя, популярно званий «мальтанський», був збудований у 1800 р. будівничим Джакомо Кваренгі (1744-1817), придворним архітектором Павла I, що в той час був великим майстром Ордену.

миною й розважав мене з видимою приємністю. Коли у розмові довелось йому згадати папу, він з очевидною пошаною вимовив «святейший папа римський». Я вийшов від цього достойного, близько 80-літнього старця з задоволенням. Після цього я оглядав різні цікаві речі і цінності, які знаходяться у цьому величавому будинку. Між іншими є образ св. Магдалини, подарований Катерині II-ї папою Пієм VI. Повертаючися з Лаври, я був у церкві Пресвятої Богородиці, званої Смоленською.

Дня 8 серпня. Я був у петербурзькій фортеці, званій Петровською. На домовині великого князя Костянтина лежить великий ключ твердині Модлини, що його поклав сам цар Микола, як пояснив нам місцевий священик. Варто згадати, що там, серед цікавих речей знаходитьться у невеликій, гарній скриньці хліб, який Варшава подарувала в 1794 р. генералові Суворову разом із ключами при пам'ятному поступованні цього вождя з громадянами Праги (Варшавської).

Дня 9 серпня. Я їздив з моїми колегами до Сергієвського монастиря, віддаленого від Петербургу на 29 верств.

Дня 11 серпня. Я відвідав оо. Домінікан. Там досить численна спільнота (об'єднання) ченців. Самих священиків є 18. Костьол св. Катерини передано цим ченцям після усунення авідти оо. Єзуїтів.¹¹ Він просторий і дуже гарний, багатий на знамениті обrazy. Запрестольний образ св. Катерини, італійського пензля, невідомо ким виконаний.¹² Монастир і житлові приміщення в ньому просторі, зручні й чисті, коридори вимощені каменем. Відправи відбуваються у зразковому порядку, починаючи від 5-ої години ранку; Службу Божу можна було застати аж до 1-ої пополудні. У свята і неділі проповіді виголошують напереміну — по польські, по-німецькі, по-французькі й по-італійські. Раніше бувало й по російськи, але тепер, невідомо з якої причини, заборонено виголошувати проповіді в тій мові. Ченці скромні, побожні і вайрцеві. Кожного дня костьол наповнюється побожними католиками різного положення, верстви і народності. Ігумен розсудливий, шанований іншими і достойний того сану у тій великій столиці. В цьому костьолі похоронений Станіслав Понятовський, останній польський король.¹³ Над гробом, де спочивають його тлінні останки, рівно з

¹¹ Єзуїти мусили в кінцем 1815 р. залишити костьол св. Катерини. В січні 1816 р. прибули на їх місце домінікані з Забелл. Першим настоятелем був Юстин Сокальський. Після нього вибрано Дам'яна Йодзевича.

¹² Це образ пензля Яна Якуба Меттенлейтера (1750-1825), що походить з дарів цариці Катерини II і зображене містичне вінчання св. Катерини Александрійської.

¹³ Станіслав Понятовський помер у Петербурзі 12 лютого 1798 р. Жалобні урочистості тривали від 13-го до 26-го лютого; останнього дня заупокійну Службу Божу відправив нунцій Літта. Домовину покладено в підземеллях костьола. Над входом до підземелля за дорученням Павла I приміщено велику гранітну плиту з написом, визначенім царем:

Stanislaus Augustus Rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, insigne documentum utriusque fortunae prosperam sapienter, diversam fortiter tulit. Obiit

помостом костелу положено старанням могилівського¹⁴ архиєпископа Богуша-Сестшевича простий камінь з латинським написом, що подає рік народження і смерти, а також зазначено, що на похоронах його бувувесь царський двір, папський нунцій Літта,¹⁵ архиєпископ і кілька єпископів.

Дня 12 серпня. Сьогодні я був з першим візитом у Всеєв. о. Павловського, архиєпископа, якого тут вважають митрополитом католицьких церков латинського обряду на всю Росію. Повернувшись до себе, я вітав прибувшего до мене генерал-адютанта гр. Протасова, оберпрокурора синоду, який мені виявив волю Його Величності, щоб я затримався в цій столиці до повернення царя з Варшави, а також зазначив, що я про це не пожалкую.

Дня 16 серпня. Я був у катедральній казанській церкві, в якій саме відбувалася хіротонія екатеринбурзького єпископа Всеєв. Анатолія, професора Київської Академії. Після закінчення Служби Божої мене обдарували проскуркою,¹⁶ а нововисвячений єпископ запросив мене і моїх колег на обід, який давав для численних гостей в домі митрополита Серафима. Під час трапези підносили¹⁷ тост за здоров'я царя, синоду і різних присутніх¹⁸ осіб. Не забули і про мене.

Дня 18 серпня. Я був на Службі Божій в костелі оо. Домінікан, а по полуничні я їздив з моїми колегами відвідати митрополита емерита Йону, що проживає в Александро-Невській Лаврі.

Дня 21 серпня. Я відвідав казанського архиєпископа Володимира. Скаржився мені, що в його домі не досить добре ведеться господарство, що давало б життєві вигоди, а це з огляду на те, що після своєї хіротонії, з волі синоду, хоче того, чи ні, очолює вже третю єпархію. Отже — в кожній з них починає влаштовуватись, але ніде не закінчив. Повертаючись від того прелата, я вступив

Petropoli kal. VII febr. MDCXCVIII. Natus anno LXVI. Paulus I, autocrator et imperator totius Russiae, amico et hospiti posuit.

¹⁴ О. Станіслав Сестшевич, Богуш (1731-1826), перший архиєпископ-митрополит могилівський, голова Духовної Колегії в Петербурзі.

¹⁵ Лаврентій Літта (1756-1820), архиєпископ тебанський. В 1794 р. став апостольським нунцієм в Польщі. Після третього поділу Польщі основна місія Літти була закінчена, однак залишився в Варшаві з огляду на особливо погані відносини уніяцьких під російською владою. В 1797 р. Його вислано як надзвичайного посла до Петербургу на коронацію Павла I. Це перед виїздом до Росії, він сконтактувався з уніяцькими єпископами з метою візнати якнайточніші відомості про стан Уніяцької Церкви. Йому вдалося добитися дозволу від Павла I на відродження двох уніяцьких єпархій: луцької в осідку у Ночасів і берестейської з осідком у Жировицях, а також на повернення уніяцьких єпископів: Лісовського, полоцького і Левінського, луцького, висланих з Росії на приказ Катерини II. Okрім того він врятував від ліквідації слідуючі уніяцькі монастирі: жидачівський, дерманський, овруцький, володимирський, барський, дубенський, любарський і почайський.

¹⁶ Проскура — антидор.

¹⁷ Підносили — сповнили чаши за здоров'я.

¹⁸ Приявлінх — присутніх.

до головного священика Кузнєвича. Є він головним духовником над усіма священиками у фльоті і полках російської армії.

Дня 27 серпня. Я був на Службі Божій в костелі оо. Домінікан. Ці примірні араакові й побожні ченці і в очах у всіх звертають на себе увагу. Тут я застав, як завжди, повен костьол побожних католиків, серед яких не мало було тих, що сповідалися й приймали св. Причастя. Серед богомільців й причасників було багато військових вищої ранги. Я зайдов також до шанованого настоятеля чи ігумена Дам'яна Йодзевича.

Дня 28 серпня. Я був у великій палацовій церкві. Того дня припадає свято «Нерукотворного Образу».¹⁹

Дня 29 серпня. Серед експонатів в Ермітажі знаходяться також і такі які стосуються наших польських королів: меч Стефана Баторого, а другий Володислава Варненчика, чаша Яна III Собеського і т.д.

Дня 30 серпня. Я поїхав на відправу до оо. Домінікан, що була з виставленням Найсвятіших Таїн. Як звичайно, я почував себе скріплений зразковим і правдиво богоугодним чернечим збором, що ваймається службою Богові. Не погордили вони і мосю особою, хоч і чужою для них, і віддавали мені, як єпископові, належну шану під час Богослужби. Приймали благословення, приносili для цілування Євангелію і т.д. Той просторий костьол був наповнений побожними людьми різних народів і станів. Сповідалося й причащалося багато світських і військових. Того ж дня відвідав мене Всеесв. о. Павловський, архієпископ-митрополит для католицьких костьолів по всій Росії.

Дня 4 вересня. Я їздив до польського секретаріату. Я там познайомився, у відсутності ВШ державного секретаря Туркулла, з шановними особами, що становили його канцелярію, як: з Яном Губе, заступником міністра державного секретаря, секретарем Свідерським, а також з віцесекретарем і т.д. Повернувшись до дому, я з приємністю знайшов у пошті листи від любої матері і від приятелів з Холма. Одержаняв я сумну звістку про смерть св. п. Вінцента Седлецького, моого коадьютора, белзького єпископа, мужа світлого, примірного, богоугодного й уважного до убогих.

Дня 6 вересня. Я був у костелі оо. Домінікан. Там застав саме проповідь італійською мовою; попередньої неділі була по-німецькі. Часто я бачив там двох малих муринських хлопчиків, які прислуговували під час Служби Божої, і старого негра, що молився з книжечки.

Дня 13 вересня. Я був на Службі Божій в костелі св. Станіслава, фундації бл.п. Богуша-Сестшенецького, архієпископа-митрополита католицьких латинських костьолів. Це не дуже великий костьол, але гарний, прикрашений колонами і розписами. Увійшовши до костьола, я з найбільшою приємністю і зворушен-

¹⁹ Нерукотворний Образ, точніше, Нерукотворний Спас, представляє обличчя Христа, відбите на хустці св. Вероніки?

ням почув, як побожні католицькі мирянини співають молебен перед виставленими Найсвятішими Тайнами польською мовою « Святий Боже ». Я бачив жінок і мужчин, що читали й молилися з польських книжок. При цьому костеліку проживають оо. Піяри. Я зайшов до настоятеля на прізвище Йордан. Цей духовник ще молодий, але второпнний, освічений і обачний, чого вимагає його становище. Іхній збір складається з шести ченців, вони мають там достатній фонд для свого утримання.

Дня 14 вересня. Я відвідав чотири церкви: 1) Св. Миколая, званого Морським, 2) Св. Троїці, ізмаїловського полку, 3) Вознесіння Господнього²⁰ і 4) церкву звану « Спаса ».

Дня 19 вересня. Скрипіцин прийшов сьогодні до мене за дозволенням гр. Протасова, повідомляючи, що бажанням царя є, щоб я разом із іншими єпископами привітав його в палацовій церкві, коли він прибуде до Петербургу.

Дня 20 вересня. Після прибууття до церкви Царської Величності був відправлений короткий благодарственний молебен, при закінченні якого я вийшов із ризниці у моїй єпископській мантії, поцілував руку царя і цариці і коли я хотів сказати декілька слів, цар з усім почетом рушив з місця. Звертаю увагу на те, що Й. Світільств цар має звичай при обставинах, коли єпископів допускають до цілування в руку, сам спочатку цілував руку єпископа.

Дня 27 вересня. Я був у костелі оо. Домінікан.

Дня 28 вересня. Я був на Службі Божій в костелі оо. Домінікан.

Дня 4 жовтня. Я був на Службі Божій в костелі оо. Домінікан.

Дня 7 жовтня. Сьогодні я був у гр. Протасова, оберпрокурора з проханням бути відрекомендованим Й. Царській – Королівській Величності, щоб виклопотати дозвіл на повернення до своєї епархії. Пообіцяв це виконати. Я поїхав з візитом до архиєпископа подільського і брацлавського Кирила,²¹ що нещодавно прибув до Петербургу.

Дня 8 жовтня. Я був сьогодні в костелі оо. Домінікан.

Дня 11 жовтня. Я був на Службі Божій в костелі св. Катерини.

Дня 17 жовтня. Сьогодні проминув у мене час на сумному розлученні з о. Шиманським, моїм приятелем і дорадником. Дня 7-го ц.м. я писав до гр. Протасова прохання, щоб він був ласкавий доповісти Й. Величності про необхідність повернення до моєї епархії. Між іншими причинами подав я і ту, що маю в своєму супроводі професора Варшавської Духовної Академії і реектора Семінарії Холмської епархії, які безумовно потрібні на місці для

²⁰ Загальна звана « на крові » тому, що її збудовано на місці, де 1-го березня 1881 р. був бомбовий замах на Олександра II.

²¹ Кирило (Константин Богословський-Платонов), знаменитий православний проповідник (1788-1840) був суфраганом московського митрополита агодом єпископом у В'ятці, а від 1832 р. в Кам'янці Подільському.

виконання своїх обов'язків. Внаслідок цього прохання Й. Величність цар дав наказ негайно надіслати професора о. Шиманського до Варшави і ще цього ж дня пізно ввечері він з аворушенням попращався з нами і виїхав. Маю отож при собі тільки одного духовника й товариша у цій далекій країні.

Дня 23 жовтня. Вранці я був на Богослужбі в костелі св. Катерини.

Дня 24 жовтня. Я познайомився з прибулим до Петербургу Йосифом Семашком і приїхав до нього з о. Терашкевичем. Прибув туди також Кирило, архиєпископ подільсько-брацлавський. Після коротких церемоніяльних розмов при першому знайомстві й привітанні та поточних розмов ми роз'їхалися.

Дня 25 жовтня. Пізнього вечора прибув до мене Йосиф Семашко. У поточній розмові виявлялися його наміри, з якими він прибув, але з моєї сторони він міг спостерегти, що не маю наміру йти його слідами.

Дня 26 жовтня. Я іздив до цього самого архиєпископа, щоб дізнатись які саме наміри, як з боку уряду, так і з його боку в справі св. Унії, але я не застав його вдома.

Дня 27 жовтня. Йосиф Семашко подав вістку через свого слугу, що буде вдома і запрошує мене до себе на вечір. Наші розмови велися в справі об'єднання. Його намови були неприємні і досить дошкільні. Я зберігся сумлінням, якого не годиться згадувати в жодній справі, тим більше в галузі релігії. Радше треба слідувати за навчанням Христа-Господа, який наказав віддавати кесареві кесареве, а Боже Богові, і я переконав про це моого монарха під час нещасливої польської революції. Легкі і деякі лихі речі представив мені цей прелат, але і ті я відкинув. Зрештою після поточних розмов і доброго чаю ми розпрашалися з почуттям братньої любові.

Дня 3 листопада. Вечером я поїхав на прийняття до архиєпископа Семашка. Я добре зрозумів тоді з розмов його спосіб мислення. Бажання піднестися в чинах заглушило в ньому голос сумління. Він насміхався з папського достоїнства і ворожа ненависть до Святого Апостольського Престолу оволоділа його серцем. Духовна римська влада мала для нього менше значення, ніж його архиєпископська. Він насміхався з відпустів і т.д. Для мене боліче було таке глупування і неделікатність з його боку, що більше виявляло гордий характер його душі, коли в присутності кількох осіб, що шанували Святий Апостольський Престіл, насміхався і жартував собі з урядової особи такого високого духовного сану. Отож — що можливо було, без побоювання за обставини, в яких я перебував, — я скромно відповів.

Дня 8 листопада. Я іздив на богослужбу до костелу св. Катерини. Повернувшись, я приймав у себе Сербіновича, радника і директора канцелярії синодального оберпрокурора.

Дня 9 листопада. Вечером о 7-ій годині я з приемністю одержав з Варшави листа від о. Шиманського і прочитав у ньому, що

він щасливо доїхав до свого місця. Стан його здоров'я в Петербурзі похитнувся.

Дня 14 листопада. Я переїхав до секретаріату польського міністерства з наміром довідатися, коли повернеться з Польщі мініster державний секретар Туркул. Але про це нікому не було відомо. Провівши гарно час у поляків, яких очолює там Губе, а ціла канцелярія складається з наших земляків, я повернувся додому.

Дня 15 листопада. Я отримав листи з Холма. Консисторські вісті мене дуже важурили. В Лухові тарногородські парафіяни, заохочені горілкою, обіцянками й подачками з боку тамошнього управителя росіяніна, як і греко-російського духовника, підписалися стати «благочестивими».

Дня 17 листопада. Вечером я поїхав на запрошення архиєпископа Семашка до нього на чай разом з о. Терашкевичем. Там ми провели час у доброзичливій атмосфері без докорів і без глуму проти достойності римських патріярхів, як це було останнього разу.

Дня 27 листопада. Користаючись з санної дороги і можливості легко дістатися до другої частини міста Петербургу, я поїхав з візитом до московського митрополита Філярета, що саме прибув в Москву. Цей шановний і освічений духовник імпонував своєю привітністю і чесністю поведінки.

Дня 29 листопада. Хоча це був недільний день, я не був на Богослуженні в костьолі оо. Домінікан через простуду, що дало мені ускладнення на легені. Я молився в домовій каплиці.

Дня 6 грудня. Я ще й до тепер не здоровий. Не їздив на Богослуження.

Дня 7 грудня. До Петербургу повернувся державний секретар міністер Туркул. Його приїзд нас дуже втішив, бо подав нам надію, що звернеться з приводу нас до Його Величності і дістане нам дозвіл на повернення до Польщі. Ця надія поліпшила мое здоров'я.

Дня 8 грудня. Мороз досягнув тільки восьми ступенів. І в тому Божа ласка, що не посилає мені тяжких морозів. Очікую щасливої хвилини, коли прибулий з подорожі міністер Туркул буде вільний прийняти мене і вислухати мое прохання.

Дня 9 грудня. Я їздив до міністра з метою привітати його і висловити прохання, щоб зволив звернутися до Монарха за звільнення нас від дальнього перебування у Петербурзі. Однаке я спізнився і не застав уже його вдома. Наговорився я тільки досіхочу з Губом, його заступником. Мое здоров'я, з ласки Всевишнього, вже цілком задовільне. Тільки прагну повернутися до моя епархії і тужу за нею. Саме це мені нищівно впливає на здоров'я.

Дня 13 грудня. Мороз дещо послаб і впав до 16 ступнів. Однаке я не їздив в неділю на Богослуження до костьолу оо. Домінікан, бо ще не мав хутра. Отож — посылав я свої молитви до Бога в домовій каплиці.

Дня 14 грудня. Сьогодні упросив я о. Терашкевича, щоб сам

поїхав до міністра, державного секретаря, який як його шкільний товариш, напевно прийме його з ласкавістю. Однака він не застав його вже вдома. Губе сказав о. Ректорові, що невдовзі прибуде до Петербургу князь — намісник, і що тоді наївно вирішиться наша доля і ми зможемо залишити Петербург. Отож чекаю на милосердя Боже. Я вже спривив собі й хутро на дорогу, без якого не можливо було б обійтися.

Дня 15 грудня. Випробовуючи тепло нового хутра, бо мороз доходить до 28 ступенів, я поїхав у ньому до архиєпископа Семашка. Пробули ми там з о. Ректором досить приємно до години 9-тої вечера.

Дня 20 грудня. Пан Пономарьов, у відповідь на вчорашній виклик, поїхав зранку до князя намісника. Повернувшись, привіз він мені бажану новину, що князь невдовзі дістане мені дозвіл на повернення у батьківщину.

Дня 21 грудня. Пономарьов поїхав зранку знову до князя намісника. Очікую з неспокоєм і мукою доброї новини. Я наче якийсь злочинець під судом, що чекає на себе вироку. Тому, що перед тим же Пономарьовим, коли він надокучив мені своїм приставанням, щоб я рішився на «благочесті», я остаточно висловився, що скоріше і легше зробити з мене другого Йосафата, ніж «благочестивого». Отож, неможливим є повернуті собі спокій думки, аж хіба після оголошення декрету. Яким би він не був, скажу керуючися предвічними вироками Божими щодо мене: Нехай буде воля Твоя, і, не зрадивши моє сумління, радо очікуватиму смерті, коли мені її призначиш, хоча у найтяжчій недолі, жертвуєчи цим за мої слабості і порушення у житті Твоїх святих заповітів, Боже! Епархію мою і овечок, яких Ти мені невмілому довірив, збережи при єдності святої католицької, апостольської, римської Церкви. Дай їй пастиря більш ревного і адібнішого і в повному значенні Богобоялиового, добросесних священиків утвірджені в єдності, а двоєдущих і свавільних просвіти і на дорогу праведну спрямуй.

Повернувшись Пономарьов аж о пів на третю по полудні і приніс нібито потішаючу вістку про авдієнцію у І. Величності, що має відбутися і на якій буде даний дозвіл на мій виїзд. Я подав до І. Величності на руки гр. Протасова прохання ще 12 ц.м. щодо оснащення духовенства моєї холмської дієцезії, при чому я долучив у прилозі загальний звіт з цієї епархії. Я просив також зголосити мене до виїзду з вище висловлених причин, але не знаю, чи зволив він це здійснити.

Дня 23 грудня. До сьогоднішнього дня я не бачився ані з князем намісником, ані з міністром державним секретарем. О. Терашкевич поїхав зранку до канцелярії князя намісника, разом з Пономарьовим, щоб зустрітися з В. Еліашевичем. Нескоро повернувшись, привіз мені тільки те, що дочекалися побачення із загаданим дуже зайнятим паном, який просив передати мені добре слово, зауваживши що князь пам'ятав і про мене і невдовзі виробить мені дозвіл поїхати на Свята додому.

День 25 грудня подав мені щасливу думку, щоб не чекаючи виклику і доаволу прямо поїхати до князя намісника і до міністра

державного секретаря. Бог, до якого я підніс мої щиро сердечні думки, був ласкавий, так, що князь намісник мене прийняв з ласкавістю і дозволив мені прискорити виїзд з Петербургу до близьких російських свят, а саме сказав, щоб Паномарьов прийшов до нього в наступну неділю, а самв 27 ц.м., а тоді він повідомить мене про день, коли аможу виїхати. Він покликав Еліашевича і сказав Йому прочитати мое прохання, яке я передав до Престолу на руки гр. Протасова. Й. Величиність доручив передати його князю намісникові для здійснення. Після прочитання прохання князь запитував про деякі його деталі і пообіцяв як найуспішніший наслідок, додавши, що Й. Величиність передав Йому всі справи холмської епархії для викінчення без відкладу до Престолу.

Звідти я наказав іхати до державного секретаря Туркулла і, не аглощуючись, висів з карети і пішов на гору до його приміщеній, в яких він мешкав. Він мусів мене прийняти, хоч був у домашньому халаті, а вже було близько 1-ої години дня. Його прихильна чесність, з якою він мене прийняв, була запорукою успішного наслідку прохання, у якім я висловився, щоб він заступився перед князем намісником і пригадав Йому про клопотання щодо моєго виїзду до Польщі. Був зі мною і в першого і у другого о. Терашкевич. Правдоподібно, це в звичаєм у всіх великих містах, зокрема тут, що в ночі забавляються, а в день сплять. З тієї причини застав і я міністра, правда при праці за столом, але в домашньому халаті.

Дня 27 грудня, неділя. В Казанськім соборі, чи в катедрі відбувалася сьогодні урочистість хіротонії — висвячення у єпископський сан — васлуженого священика-місіонера Інокентія.²² Єпископство, чи дієцезію призначено Йому на Камчатці й на Алеутських островах. Сказано й мені бути присутнім при цих обрядах. Того же дня вечером о 7-ій годині Паномарьов привіз мені жадану новину від князя намісника, а саме, що Й. Величиність зволив дати мені дозвіл на виїзд цього тижня.

Дня 29 грудня. Я отримав два листи з холмської пошти. Один від Фелікса Цехановського з додатком від любої матері, другий від о. офіціяла Гриневецького. Перший порадував мене вісткою про здоров'я всіх домашніх і моїх друзів, другий досить застмутив. Давні непорозуміння між членами консисторії, головно з причини о. офіціяла, створюють там непорозуміння і вражают молодших. Це мене дуже вразило, зокрема ще при всіх моїх сучасних турботах. Бог і його найласкавіше Провидіння ще не покидають мене; у цей час надіслав мені втішні новини мій опікун, ласкавий князь намісник, порадувавши мене своїм листом з повідомленням,

²² Інокентій (Іван Євсеєвич Веніамінов) (1797-1789) був місіонером на Сибірі й на Камчатці майже 20 років, спочатку як місіонер, згодом від 1840 р. як єпископ Камчатки, курильський і алеутський. Він склав для алеутів азбуку і переклав на алеутську мову катехізм, літургію і євангеліє св. Матея. Від 1868 р. був московським і коломинським митрополитом.

що Монарх дозволяє на мій виїзд до епархії, а при тому надає мені ордер св. Володимира 3-тої кляси, а також дарує повне єпископське облачення, це є ризи і все, що до них приналежить, а також митрою. О. Йоан Терашкевич також був нагороджений хрестом св. Анни 2-гої кляси. Ці дари принесли мені разом із задоволенням втіху, що він ще не випускає мене зі своєї батьківської опіки, не дивлячись на те, що я постійно відстоюю єдність Римської Церкви і прагну залишитися в ній до кінця моого життя.

Дня 30 грудня. По 11-тій годині ми поїхали до князя намісника з прощальним візитом; з висловами вдячності за його пам'ять і ласкаве ставлення до нас. Він прийняв нас прихильно, попрашався з нами від імені Й. Величности, від якого, як казав, мав таке доручення; ні словом не згадав про обряди Східної Церкви, чого я найбільше боявся. Я відвідав ще настоятеля оо. Домінікан Дам'яна Йодасевича, який сприйняв ці мої відвідини й прощання з найбільшою вдячністю і зворушеннем. Вечером я мав бажання відвідати архієпископа Семашка і попрашатися з ним, але я довідався, що його немає вдома. Цей щасливий випадок причинився до щасливої обставини, що мене застав дома міністер Туркул, з яким ми присмно провели весь час, десь півтори години, вільно, без всякого етикету разом з о. Терашкевичем, його колишнім колегою зі Львова.

Дня 3 січня, 1841 р. В ім'я Боже ми вирушили кіньми з Петербургу.

Дня 6 січня. Орлов. Від'їхавши ледь 5 верст від цієї станції, коні зупинилися у снігу і не хотіли рушитись з місця, хоча іх шестеро було впряжені до карети. Вживши, без наслідків, всіх зусиль, ми помітили, що недалеко на боці було село. До цього села послав Пономарьов одного візника, щоб попросив людей за винагородою визволити нас з біди, зокрема тому, що почалася сильна хуртовина. Ми очікували довгий час; тимчасом посланець вернувся нічим і ще щось нечесного сказав Пономарьову. Цим разом треба було вжити «російського» способу. Пономарьов взяв його за бороду, дав одним і другим кулаком в зуби, аж кров його залила. Бачачи, що непереливки, він уже біgom поспішив до села і гукав: «Ідіте, бо там уже б'ют». Тим галасом він невдовзі привів щість сильних чоловіків з палицями, і лопатами що ваявши до праці, відрау зрушили нас з місця.

Дня 11 січня. О п'ятій годині ми вже були в Александрові, на другому березі Немана, у польській прикордонній зоні. Я подякував Богові, глибоко зітхнувши, що дозволив мені вмирти на польській землі, серед братів уніятів, себто в'єднаних із Римською Католицькою Церквою, де немає погорди між латинниками і русинами, де всі брати у Христі, всі об'єднуються, любляться, моляться і виручують один одного взаємно в духовних прислугах.

Дня 13 січня. Святу Службу Божу, якої впродовж усіх цих великих Свят я ані відправити, ані вислухати не міг, вислухав проїздом аж тут в Маріямполі в костелі оо. Маріянів.

Дня 21 січня. О 6-тій годині вечера я прибув до Варшави,

зупинившись у оо. Капуцинів при Медовій вулиці. Там я приніс подяку Богові за щасливо відбуту подорож; там знайшли ми і мільй відпочинок.

Дня 24 січня. Я відправив Богослужбу. Це була перша Служба Божа після моєї піврічної прогулянки до Петербургу. Останню мав я перед виїздом, дня 26 липня 1840 року, перед тим самим віттарем. Всевишньому Господеві нехай буде честь і похвала, що дозволив мені щасливий повернення на це місце.

Дня 31 січня. О пів на п'яту я прибув до Холма, де, віддавши спершу в катедрі поклін Богові й принісши благодарення Пресвятій Богородиці за піклування в цій подорожі, я привітався з правдивим задоволенням з моїми братами во Христі, з ченцями, з любою матір'ю й приятелями, яких я застав у Холмі. Забувши про всі погані пригоди, яких я зазнав під час подорожі, від дня 26 липня 1840 року до останнього дня січня біжучого 1841 року, я розказував про самі тільки щасливі події.

УКРАЇНСЬКИЙ БУДИНОК ВІДПОЧИНКУ ДЛЯ СВЯЩЕНИКІВ В ЖЕГЕСТОВІ НА ЛЕМКІВЩИНІ

Мінеральні води Жегестова були відомі вже в XVIII століттю, але їх почали використовувати лише в 1840-их роках і масово після 1876 року, коли прокладено залізницю з Тарнова до Мушини зі стацією в Жегестові.

Лікувальну славу здобув Жегестів завдяки своєму зручному географічному положенню. Він знаходиться над правим берегом річки Попраду, 486 метрів над рівнем моря, з півночі заслонений горами, а півдня — відкритий і в зимку має лагідний клімат.

Мінеральні води Жегестова з боровиновими (грязьовими, болотяними) купелями і лікувальними для хворих на ревматизм, параліч і жіночі недуги, а алькалічно-залізні води вказані для лікування хвороб крові, травлення, нервових і жіночих захворювань.

Отець Іван Бугера, який в 1925 року був довголітнім душпастирем на Лемківщині (помер у Парагваї), залишив записи про придбання будинку відпочинку для священиків у Жегестові. Ці записи писав він після другої світової війни в Парагваї, не маючи під рукою ні контрактів, ні документів, ні хроніки на купівллю та будову дому. Він тільки намагався записати самі факти.

Перші кроки. В половині 1926 року перемиський єпископ Йосафат Коциловський звернувся до о. Бугера з запитом, про його думку в справі купівлі будинку відпочинку для священиків у містечку Мушина, в якому Товариство Епархіальна Поміч хоче купити або побудувати такий дім. Отець Бугера, хоч нещодавно і

приїхав з Горлицчини в Милик-Андріївку (недалеко Жегестова), все ж мав нагоду оглянути вже Мушину, Криницю і Жегестів. Він заявив, що Мушина не підходить, бо хоч там і є залишно-алькалічні джерела, але вони не є впорядковані і віддалені на один або два кілометри в різних напрямках від міста. Маючи під боком два великі і гарні лікувальні джерела в Криниці і в Жегестові, немає сенсу будувати будинок відпочинку в Мушині. І єпископ Коциловський погодився, щоб необхідно шукати відповідну площа в Жегестові.

Півострів «Лопата». Під час своїх розшуків за площею в Жегестові о. Бугера звернув увагу на півострів на річці Попрад т.зв. «Лопата», що повністю належав до його парохіян в Андріївці. В тому часі дирекція лікувальної установи в Жегестові вела вже агітацію серед парохіян о. Бугери в Андріївці, щоб вони погодилися замінити своє поле на більші ділянки лісу, який знаходився близче до Андріївки, так, що до 1925 року майже цілий півострів «Лопата» перейшов у власність лікувальної установи. Довідавшись про те о. Бугера поїхав з одним своїм парохіянином до Жегестова, щоб докладно оглянути «Лопату» і підшукати добру площа для наміченого для священиків дому. Ставши на самій крацій ділянці «Лопати», запитав парохіяніна, кому належить ця площа? «Ця площа належала Михайліві Куруц» — відповів парохіянин —, «що мешкає в сусідстві парохіяльного дому в Андріївці. Минулого року Куруц виміняв цю ділянку за смерековий ліс, але контракт заміни ще не затверджений, бо він має на цій ділянці тільки одну восьму частину, одна восьма частина належить його другій жінці, а решта ділянки в власності сиріт його першої жінки. Щоб довести справу до затвердження контракту, адвокат лікувальної установи поставив над неповнолітніми сиротами опікуна — іншого адвоката, Форшера з Мушини, який від імені сиріт згодився на заміну. Ця справа пішла тепер до сирітського суду в Мушині до затвердження, але контракт ще не затверджений».

Отець Бугера оглянувши цілий півострів «Лопата» і ліс, який лікувальна установа дала Михайліві Куруц в заміну за площею на «Лопаті», побачив, що це була ділянка смерекового лісу в недоступному місці, до якого не можна було під'їхати возом, а щоб витягнути звідти якусь смереку, треба було б її тягнути ланцюгом. Справді площа лісу була далеко більша, ніж площа на «Лопаті», але ліс не являв собою жодної вартості, бо був сточений хробачком т.зв. корніком, пожовк і цілковито висихав.

Процес. Вертаючись з Жегестова через Андріївку до Милика (де був осідок пароха), отець Бугера вступив до начальника громади села Андріївки, який був вуйком згаданих сиріт, і сказав йому прийти наступного дня до Милика у важливій справі. Коли він наступного дня з'явився в Милику, то о. Бугера заявив йому як вуйкові сиріт, що сиротам зроблено б було кривду, якщо б опі-

кунський суд в Мушині затвердив агадану заміну площі на «Лопаті» за ділянку безвартісного лісу. Водночас о. Бугера порадив Йому, щоб він всю справу ясно висвітлив батькові сиріт та його другій жінці. « Якщо відповідний контракт буде розв'язаний » — додав він — « то я постараюсь, щоб за площеу на « Лопаті » сироти одержали приходський сад в Андріївці та кусок сіножаті, що прилягає до цього саду ». На таку пропозицію вуйко сиріт дуже радо згодився. На другий день вони пішли разом до Мушини і там, заявили начальникові опікунського суду, що вони проти контракту заміни сирітської ділянки на « Лопаті » за безвартісний ліс.

На основі цього протесту суд мусів переслухати Михайла Куруца, його другу жінку і вуйка сиріт. Михайло Куруц сказав, директор лікувальної установи кілька разів приходив до його хати з горілкою і з горілкою намовив його до тієї заміни. Жінка Михайла Куруца призналася, що вона не давала своєму чоловікові ні згоди, ні уповноваження від свого імені робити таку заміну.

Хоч не було сумніву, що заміна для сиріт була б дуже некорисною і несправедливою, однак адвокат Форшер, що був поставлений куратором сиріт і від їх імені, зробив заміну, та адвокат лікувальної установи д-р Ярослав Карчмарик, захищається, і справа тягнулась кілька років. Найважливішим іхнім аргументом було те, що місто Жегестів-Живець має затверджений план розвбудови і на згаданій площі на « Лопаті » має бути збудований санаторій для лікування грязями, отже тут йдеться про загальне добро. І повітовий суд в Мушині затвердив оскаржений контракт заміни.

Отець Бугера подав апеляцію до окружного суду в Новому Санчі і доручив справу адвокатові Боровчакові. Він, переглянувши судові акти, заявив, що « ця справа є так ясна і корисна для сиріт, що ми її виграмо на першому судовому засіданні. Те, що лікувальна установа хоче будувати там санаторій, то найменший аргумент, бо вона є приватною акційною спілкою ».

Незабаром відбувся апеляційний розгляд в окружному суді в Новому Санчі, який тривав всього 15 хвилин, і суд відкинув контракт заміни, як некорисний і несправедливий для сиріт: відкинув також важливість заміни ділянки, яка належала до Михайла Куруца, бо заміна була зроблена за допомогою горілки і нарешті суд відкинув важливість заміни тієї ділянки, яка належала другій жінці Куруца, бо вона не була при підписуванні контракту і не давала чоловікові жодних письмових повноважень.

Купівля ділянки. Отець Бугера, одержавши вирок апеляційного суду, закликав до себе Михайла Куруца, його другу жінку і Ст. Головчака, нового опікуна малолітніх сиріт і з ними підписав тимчасову умову купівлі та продажу. На основі тієї умови вищевгадані особи продали свою площеу в Жегестові на т.зв. « Лопаті », « Товариству Епархіальна Поміч » у Перемишлі за 1.000 (тисячу) золотих, а в заміну за те парохія Мілик з дочерною Андріївкою перепродала Михайліві Куруц, його жінці і згаданим

сиротам свою будівельну ділянку а садом у дочерному селі Андріївка, яка знаходиться по сусідству з Михайлом Куруцом, та прилягаючу до неї ділянку сінохати, також за 1.000 (тисячу) золотих.

З тією умовою купівлі і продажу поіхав о. Бугера до Перемишля. Єпископ Коциловський її затвердив і вислав о. прелата Дмитра Дмитрасевича (перемиського пароха) до нотаря в Перемишлі, який від імені « Товариства Епархіальна Поміч » дав о. Бугері письмове уповажнення представляти згадане Товариство при укладанні всіх контрактів та умов в повіті Мушині.

Повернувшись з Перемишля, о. Бугера покликав своїх парох ян Михайла Куруца, його жінку та опікуна сиріт Степана Головача з приводу контракту. Контракти, було їх два, написав адвокат д-р Ярослав Корчмарик в Мушині. Першим контрактом о. Бугера, на основі уповноважень купив для « Товариства Епархіальна Поміч » в Перемишлі від Михайла Куруца і спільників будівельну площину в Жегестові-Живці на т.зв. « Лопаті » за тисячу золотих. А другим контрактом парохія Милик з дочерною Андріївкою продали Михайліві Куруцові і спільникам свою будівельну площину з садом у дочернім селі Андріївка, яка знаходилася по сусідству з Михайлом Куруцом, і прилягаючу до неї ділянку сінохаті, теж за тисячу золотих. Цей другий контракт незабаром затвердила Перемиська Консисторія і повітовий суд у Мушині.

Будова будинку відпочинку. Маючи гарну площину на « Лопаті » єпископ Коциловський вирішив побудувати там будинок відпочинку для священиків і доручив о. Бугері подбати про відповідний плян дому в каплицею. Проект підготував, за вказівками о. Бугери, архітект Й. Войтига з Нового Санча. Каплиця була відділена від ідалні дверима, які б рокривалися так, що в разі більшого числа людей на Богослуженнях можна було б розсувати дерев'яну гарну білу стіну і розмістити людей в ідалні.

Маючи готові пляни і нотаріальне уповажнення заступати « Товариство Епархіальна Поміч » в Жегестові-Живці, о. Бугера вініс подання до будівельної комісії в Жегестові-Живці про дозвіл будувати будинок відпочинку для священиків на основі зачучених плянів, на площі « Товариства Епархіальна Поміч » на « Лопаті ». Водночас він просив голову згаданої комісії інж. Крукерика, щоб він із членами комісії оглянув площу і пляни. Це сталося небаром і комісія під його проводом дала дозвіл на будову і при цьому вказала, що дім на « Лопаті » стане окрасою Жегестова-Живця.

Дозвіл будівельної комісії Жегестова потребував затвердження дирекції публичних робіт при воєводстві в Кракові, і підтвердження даної вже концесії. Після двох місяців прийшла відповідь, щоб будову затримати на два роки, бо до того часу можуть відбутись зміни в розбудові Жегестова-Живця і намічений дім може стати на перешкоді цій розбудові міста.

Тимчасом о. Бугера маючи прихильну концесію першої інстанції на будову в Жегестові-Живці почав збирати будівельний ма-

теріял. Насамперед він побудував великий дерев'яний барак для збереження матеріалу і приміщення робітників, викопав яму і загасив вагон вапна, купив два вагони бельгійського цементу (за 400 дол.), один вагон дощок потрібних для бетонових робіт фундаменту, бальконів, тощо, і сто тисяч штук цегли.

Одержані негативне рішення з дирекції публичних робіт при воєвідстві в Кракові, о. Бугера зробив відклик до міністерства публичних робіт у Варшаві і просив, щоб будівельна комісія в Жегестові-Живці переслала цей відклик через урядові установи до міністерства. Комісія, пересилаючи відклик, ще раз підтвердила дозвіл на будову і прохала його підтвердити та змінити рішення краківської дирекції.

Отець Бугера, маючи надію, що у Варшаві виграє справу, поїхав до архітектора Войтиги в Новому Санчі і доручив йому будову не чекаючи на рішення міністерства, бо надходила осінь, а якщо зачекати до другого року то цемент став би каменем. Архітектор згодився, приїхав зі своїм мулярським майстром, вимірив місце під будову, а на стіні бараку прибив таблицю з написом: « Заряд будови провадить архітект-будівничий Йосиф Войтига — судовий знаток. Вступ на будову заборонений ». Будова поступала скоро, і коли побудували дах, то прийшла в Варшави вістка, що міністерство доручило дати концесію на будову дому.

Щоб прискорити надання концесії, о. Бугера поїхав до директора громадських робіт при краківськім воєвідстві. Директор заявив, що вже знає: що міністерство доручило знову розглянути справу і видати концесію, він мусить в цій справі поїхати до Жегестова-Живця на місце будови, але з огляду на зиму він приїде весною. Отець члено заявив, що купив два вагони цементу, який стане каменем, якщо буде довго лежати, тому прохав дуже видати концесію-дозвіл на будову. Директор, обміркувавши, обіцяв приїхати за кілька днів. Приїшовши на місце будови, він побачив, що вона вже під дахом і, знервований, запитав урядовим тоном: « Нех ме ксіондз пове, на ктурей то парцелі ма станонць та будова, на ктурон будовем я мал даць зевволене » (Нехай мені отець скаже, на котрій ділянці має станути та будова, на яку я маю дати дозвіл?) Отець Бугера показав ділянку. « А то що за дом? » — запитав директор. « То ще не дім » — відповів о. Бугера, — « Йому ще далеко до того, щоб бути домом ». « Прошу отця — казав директор — ви духовна особа і знаєте, що як родиться дитина, то вона мусить мати якусь легітимацію, а ви побудували дім без концесії воєвідства і тепер прикликали комісію, щоб вона дала дозвіл на будову. Як це так? » « Якщо йдеться про дитину — відповів о. Бугера — то дитина мусить перше народитися, потім я її легалізую, тобто хрещу і даю метрику ». « Ага — на це директор — значить, отець раніше поставив дім, а я маю узаконити, тобто видати на нього документ ». « Так виходить в прикладу пана директора — сказав о. Бугера, — бо приклад в дитиною походить від вас ».

Наслідки цього були такі, що весною наступного року о. Бу-

Бугера одержав повідомлення від старости в Новому Санчі — д-ра Матея Лаха, що має заплатити 100 золотих кари або відбути три дні арешту за будову будинку відпочинку для « Товариства Епархіальна Поміч » в Премишлі без концесії дирекції публичних робіт у Кракові. Отець Бугера заявив, що буде апелювати, тоді староста сказав заплатити тільки 20 золотих і дав йому посвідку. На прощання сказав: « Я був два рази на Вашій будові і мені на думку навіть не прийшло запитати Вас про концесію, я був би не дозволив будувати ».

Весною почалось закінчення будови дому. Насамперед бляхарі покрили дах та баню над каплицею, куля під хрестом була з міді і позолочена. Вікна були із соснового дерева, коридори вільні від обивки, сходи ароблені немов з мармуру, паркетна підлога, а в двох кімнатах паркети були уложені у взори, у всіх кімнатах були каухлеві печі, холодна і тепла вода, електричне обладнання і електричні дзвінки. Гарно упорядкована іdalня, кухня, пральня та піч для печення хліба. Недалеко від дому були курники і ледівня.

Гарно була влаштована каплиця. Коли єпископ Коциловський зробив у своїй каплиці в перемиській палаті (при вулиці Снігурського) престіл з природного чорного дуба, що пролежав роки замулений на дні ріки Сян, то попередний престіл, зроблений єпископом Костянтином Чеховичем, був переданий до каплиці в Жегестові.

До згаданого дому відпочинку почали приїздити священики зокрема українські, не тільки з Галичини і Лемківщини, але часто і з-за кордону. Щороку приїздив туди і апостольський нунцій з Варшави.

Дальші пляни. Напроти відпочинкового дому наші парохіяни з Андріївки мали гарні ділянки, покриті сосновим лісом, що сягали аж до річки Попраду. На цю обставину о. Бугера звернув увагу о. прелата Дмитрасевича, що приїздив до Жегестова кожного року і казав йому, щоб купили цей ліс, щоб « Товариство Епархіальна Поміч » могла мати велику площа землі на « Лопаті », від річки Попраду аж до другого закруту тієї річки, що творить гарний півострів. Це схвалив єпископ Коциловський і сказав о. Бугері подумати над побудовою другого і більшого будинку, на сто кімнат. Так виник новий плян української санаторії в Жегестові-Живці на « Лопаті », тим більше, що на площі « Товариства Епархіальна Поміч » було джерело своєї мінеральної води.

Маючи такі доручення, о. Бугера незабаром купив від своїх парохіян з Андріївки дві ділянки землі з лісом на другому боці дороги над річкою Попрадом і зробив річкові купальні та пляжі. В той спосіб « Товариство Епархіальна Поміч » мало три ділянки на півострові « Лопата », і його власність сягала від води до води. Треба зазначити, що нотар Рибянський в Мушині, який робив два останні контракти, не прийняв жодного гонорару, кажучи, що це Товариство добродійне, а від таких він не бере гонорару.

Епілог. Жегестів і дім відпочинку для священиків спіткала доля Лемків. На підставі польсько-советської угоди з 9 вересня 1944 року про переселення українців, білорусів, росіян і русинів, почалось переселення лемків на схід до СРСР, але тих, що зголосилися добровільно. Переселення тривало до 1946 року, багато гірше було переселення лемків на захід, на польські землі, яке почалось в 1947 році. Воно було примусове і його здійснила польська влада, щоб зліквидувати діяльність Української Повстанської Армії на Лемківщині. Цю акцію названо «Вісла». Лемки не хотіли покидати своїх рідних земель і сіл; щоб залишились на місцях, переходили на латинський обряд, але зміна обряду їх не врятувала. Те примусове переселення вважали, як велику кривду, яка ще досі не виправлена. Їх занедбані господарства на Лемківщині понищились, стали як мертві і майже вся Лемківщина опустіла. Наприклад в Жегестові в 1931 році було – 1496 осіб, в 1943 році – 1561, в 1946 році – 220, а в 1950 році – 695.

200-РІЧЧЯ ЮВІЛЕЮ З'ЄДИНЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІЕПАРХІЇ З АПОСТОЛЬСЬКИМ ПРЕСТОЛОМ

Цей ювілей припадав на травень 1900, але у зв'язку зі смертю львівського архієпископа і митрополита Юліяна Куіловського його перенесено на жовтень того ж року.

Тому, що львівський владичий престіл був необсаджений, капітулярний вікарій о. Андрій Білецький 7 серпня 1900 року видав довге звернення до Духовенства, яке він назавав «Оголошення в справі торжественного обходу в тім році припадаючого 200-літнього ювілею Унії львівської дієцезії» і надрукував у «Львівських Архиєпархіяльних Відомостях» (12 вересня 1900 року, Ч. X, ст. 87-94).

5 вересня 1900 року о. Андрій Білецький доручив всім отцям душпастирям: 1) щоб в 17-ту неділю по віслянню Св. Духа те «Оголошення» прочитали і пояснили; 2) щоб в суботу 13-го жовтня зарядили півгодинне дзвонення о год. 17-тій для визначення великої важливості і торжественности свята; 3) щоб в 18-ту неділю по Зісланню Св. Духа (14 жовтня), на яку припадає Празник Покрова Пресвятої Богородиці, відправили торжественну св. Літургію з долученням «благодарної Служби», і виголосили відповідну до торжества проповідь згідно в думкою «Оголошення Ювілею» та заповіли уділення апостольського благословення від папи Пія X, яке він виднав через Конгрегацію Поширення Віри.

У Львові, в соборі св. великомученика Юрія ювілейні тор-

жества мали тривати три дні, тобто 12, 13 і 14 жовтня 1900 року. В них обіцяли взяти участь перемиський єпископ Константин Чехович та станиславівський єпископ Андрей Шептицький.

Отець Андрій Білецький народився в Стрию 1847 року, а помер 19 травня 1926 року у Львові. Гімназію закінчив у Львові, а богословські студії у Відні. Св. Тайну Священства прийняв вже після одруження, але через два роки став удівцем. Незабаром опісля цього став членом львівського Крилосу (Капітули), а потім архипрезвітером і препозитом. Тричі він правив львівською архиєпархією; двічі як капітульний вікарій після смерти кардинала Сильвестра Сембраторича, що помер в 1898 році, а потім після смерти митрополита Юліана Куїловського, що помер 4 травня 1900 року. Третій раз він завідував львівською архиєпархією як генеральний вікарій під час першої світової війни в часі ув'язнення митрополита Андрея Шептицького царським урядом 1914-1917 року. Свое майно записав сиротам, а бібліотеку Богословському Науковому Товариству у Львові.

Ось деякі важливіші розділи того « Оголошення » — звернення о. Андрія Білецького, дещо мовно усучаснені:

« У травні цього року, коли митрополича архідієцезія наша з причини смерти бл.п. архиєпископа і митрополита Юліана Куїловського покрилася жалобою, минуло власне д в і с т а років від тої світлої хвилини, коли то 16 травня ст. ст. 1700 року незабутньої пам'яті єпископ тієї ж дієцезії в Богі почиваючий владика Йосиф Шумлянський в церкві Отців Капуцинів у Варшаві, в присутності польського короля Августа II, всіх сенаторів духовних і світських і множества державних достойників та лицарства передав в руки кардинала-примаса Радзивіловського і нунція Антонія де Вія урочисте ісповідання католицької віри і присягу на вірність св. Апостольському Престолові від імені своєї дієцезії. А повернувшись до Львова поновив це ісповідання і присягу разом зі своїм єпархіальним духовенством у катедральному храмі св. Юрія 1 липня ст.ст. того ж року. Це приступлення львівської дієцезії до св. З'єднення — майже рівночасно з Перемиською і Луцькою — було немов печаттю і довершеннем великого діла Отців наших, початого митрополитом кардиналом Ісидором на Соборі у Фльоренції 1439, і поновленого в Берестю Литовським 1596 року ».

« Не таємниця, для Вас Вовзлюблені у Христі Браття, який велетенський подвиг здійснила і довершила наша свята Руська Церква в ділі З'єднення Церков, розв'єднаних царгородською схизмою... Ale як тільки вона почала те святе діло на Берестейському Соборі в 1596 році, зараз звалилися на неї всі ”біди”... Вже на тім Соборі відступив від неї найможніший на Русі князь Костянтин Острозький і відтягнув за собою від З'єднення львівського і перемиського єпископів. За його прикладом пішли всі вельможі і всі знатніші особи руського народу і, злучивши з кальвінами, стали всіми силами противитися З'єдненню. Противився йому і нарід у темноті, вихований в довголітній схизмі, про-

тивилося і неосвічене нижче духовенство, що не розуміло святого діла, підбурюване царгородським патріярхатом. А що найгірше, то і самі творці З'єднання, руські єпископи, стали опускати руки, малодушно тратячи довір'я до свого власного діла. Новоз'єднана Церква захиталася немов той корабель на бурхливому морі, і здавалося, що знову потоне в прірві схізми. Але Христос не дав упасті своєму ділу, і покликав для нього нових працівників. У виленській Троїцькій лаврі засяяли немов два яскні світила, два знамениті мужі: Йосиф Велямин Рутський і Йосафат Кунцевич, спершу монахи, потім руські єпископи, котрі неначе два верховні апостоли Руси з подвійними зусиллями стали "цілити сокрушеніс дщери Сіонської" (Срем.). Їх ревну працю так поблагословив Господь, що через декілька десятків років, усі дієцезії Руської Церкви (крім одної Львівської) прийняли З'єднання... Саме, коли діло З'єднання в мирі було близьким довершенню, царгородський патріярх посилає на Русь єпископа Теофана, що потайки рукоположив 7-х єпископів схизматиків, признаючи їх для всіх уже з'єднених дієцезій (1620 року). Проти Христової правди знова підносить свою голову омана: проти праведних святителів Руської Церкви підноситься схизматицька ієрархія, яка спиралася на тиличах козацького війська, нею осліплена і притягнена до схізми. Підбурений тепер край, підбурений народ, підбурений Сойм, підбурені державні уряди — все підбурене проти Унії, домагаються насильного її занесення. Тоді св. ревнитель З'єднання Йосафат (Кунцевич), полоцький архієпископ, виступає і приносить у жертву за св. З'єднання своє життя... Нарід (байдужий дотепер для неї-Унії) став запалюватися і горіти огнем любови для неї. Любов'ю тою перейняті руські єпископи (донедавна малодушні), скликані тепер Рутським, одностайно заявляють: "Усі ми готові вмерти за Унію". Полум'ям тої любови оживлений, Рутський пише до Риму: "Розрадувалася руська земля, дотепер спечена і безплодна, а нині зрошена мученичою кров'ю за св. Віру". І голос любови відізвався до всеї Руси з Петрової скелі: "Через вас, мої Русини, сподіюсь навернути Схід!" Отже тая любов від смерти св. Йосафата вникнула в душу руської Унії, оживила її і стала її натхненням... ».

« Але Господь Бог хотів ще більше випробувати ту любов нашої Церкви, хотів її випробувати "як золото в огні" (Прем. 3). Для того то, в часі козацьких, шведських і інших війн, звалились на неї всі біди, які тільки може знести людина: убивства, грабунки церков, різні пожежі. Єпископи всі прогнані, катедри їх усі спалені. Унія вся розбита, немов під землю повалена, впродовж 10 років лищена без митрополита, скитається немов біженець, ховаючися по всіх кутах з мощами св. Мученика... По таких тяжких досвідах, по таких смертних болях, по тих мовби бурях XVII століття, Унія піднеслася ще крішою і сильнішою, і на ново стала ширитися і розвиватися».

« Тоді то власне під сам кінець XVII стол. і на початку XVIII

стол. приступили до неї три останні дієцезії: перемиська, львівська і луцька. (В схизмі осталась лише новостворена для схизматиків епархія мстиславська). І так за благословенням Божим, упродовж століття ціла велика — майже від Балтійського до Чорного моря — Провінція Руської Церкви була піддана під послух св. Римського Престолу: було довершене (хоч і частково) велике діло З'єднення, розпочате нашими Отцями на Соборах Флорентійськім і Берестейськім, діло, за яке пролилася кров св. Йосафата, діло, за яке як вище згадано, молився Небесному Отцю Господь Ісус на Тайній Вечері».

«По такім з'єдненню наша св. Церква, зорганізувавшись мудро на Соборі Замойськім (1720), пережила майже цілий вік XVIII у спокою, утверджуючи у вірі душі придбаного Господові стада. Тому, що Берестейська Унія, крім своєї великої заслуги для Церкви, не сповнила *всього* накресленого нею діла: — не повернула до св. Єдності *Цілого Сходу* — то Бог у премудрості допустив, щоб на час завмерла, загинула (хоч не вся)¹, бо сказано: ”пшеничне зерно, коли не впаде на землю і не вмре, лишиться саме-одне; коли ж умре, багато плоду приносить”» (Ів. 12,24).

«Тож і удар за ударом, переслідування за переслідуванням, стали спадти на нашу святу Руську Церкву, майже через ціле століття, почавши від кінця XVIII століття аж по новіші часи: перше переслідування за російської цариці Катерини II, коли *наша Церква втратила вісім мільйонів вірних*; друге переслідування за царя Миколи I в 30-тих роках, коли впала решта Церкви на Литві, Волині та Україні; третє за Олександра II, коли впала під Росією остання наша холмська епархія. В часі тих переслідувань — так як і в часах розквіту і від самого початку існування Унії, — Христос Господь показав цілу величність і небесну красу нашої святої Матері Руської Церкви, невидану і нечувану в найдавніших часах. Мали ми в ній за той час великих святителів, істинно апостольських, таких, як Іпатій Потій, Атанасій Крупецький, Йосиф Велямин Рутський, св. Йосафат, Яків Суша, Методій Терлецький, Кипріян Жоховський, Лев Кішка, Максиміліян Рилю, Теодозій Ростоцький, Йосафат Булгак, Феліціян Шумборський та інші, що достойні стати майже на рівні з давніми Отцями Церкви».

«Мали ми священство високо освічене і надхнене Божим Духом, що ані нужда, ані голод, ані кайдани, ані вигнання, ані сама смерть не могли відтрашити від сповнення священичої повинності, — священство, що ховало свою віру по лісових хащах, по Пинських вертепах і багнах; що відправляло св. Літургію по норах і підвалах немов за часів римських катакомб».

«Мали ми народ з душею ангельською, подібного якому не найдеться в краях найбільше католицьких: народ, в якому кожний від малого до великого так прив'язаний був до св. Віри, що тратив її хіба разом з життям».

«А з того всього найважливіше те превелике множество Му-

чеників, котрих видало святе діло З'єднення: Мучеників, кістки яких розкидані, Бог знає де, по стоверстових просторах, імена яких незнані світові, неписані в жодну мартирологію, бо як справедливо каже сторик: "Світ ані сотної частини не знає, яке в Унії було число жертв, яка велич самопожертвування" (Бартошевич, Начерк Історії Церкви Рускої). Число тих святих жертв таке велике, що деякі не вагаються зрівняти їх з числом святих мучеників у переслідуваннях перших християн!»

« Оце таким то, Возлюблені Браття, дорогим (самоцвітом) "бісером" і такою "багряницею" украсив Христос Господь свою Обручницю святу нашу Церкву; такою кривавою печаттю запечатав святе діло великих наших Отців! »

« З того великого діла минувшини — а тої великої колись Йосафатової Унії, — осталися нині на світі лише ми, Галицькі Руспини, що вірно стоять при Святій Католицькій Церкві. З вісімкох великих діцезій осталися лише дві (недавно розділені на три). Подобалося Божому Провидінню зберегти від загибелі ту частину, як святу реліквію давної Йосафатової Унії, як живучий пам'ятник великого діла наших Отців на свідоцтво тому, що таке велике діло Боже не може загинути, бо є безсмертне! »

« І не лише зберіг нас Господь у цілості після занепаду решти Унії, але крім того дав нам тут силою скріпитись і розвинутись у нашій церковній організації під лагідним скіптром великомущних Монархів Австрії, а зокрема тепер за славного панування цісаря Франца Йосифа I — дав нам осягнути тут все, чого в найкращих своїх часах Унія не осягнула. Наш обряд є у всьому зрівняний з латинським, наші Владики займають місця в Соймі; ми отримали Капітули і Семінарії; ми одержали можливість високої освіти нашого Духовенства в середніх і високих школах. Особливо наша Львівсько-галицька діцезія, якій в тому останньому періоді історії прийшлося станути на чолі всієї Унії, — дійдалася підвищення і відзначення. Піднесена до гідності Галицької митрополії нині вона стала Митрополією загально-руською і двократно її святителі були наділені найвищим достоїнством кардиналів ».

« Отже з того видно, що Боже Провидіння зберегло собі цей залишок задля якоїс вищої цілі: для піднесення і може відновлення тої давної святої Унії, — що впала не з власної вини, але через людську злість, — для відновлення і привернення тої світлої Унії в цілім її давнім обсяга, а навіть — хто знає? — чи не для переведення і довершення того величавого діла, початого і недокінченого нашими отцями, тобто загального навернення цілого Сходу до істинної Христової Церкви! Бо треба нам тут пригадати, Возлюблені Браття, що наша Галицька Унія є нині майже єдиною на світі спадщиною вікопам'ятного діла, довершеного св. Вселенським Собором Фльорентійським, — на який колись були звернені очі всього світу, виглядаючи лішої долі св. Церкви. В ній єдино, в нашій св. Унії, спочивають утасні всі сімена майбутності всіх надій, що колись розквітне Боже діло на далекому Сході.

« Длятого то, Возлюблені в Христі Браття, постановили ми нині, в 200-літні роковини св. З'єднення Львівської дієцезії, урочисто святкувати ту пам'ятку, — того, що недавно ми від святкували 300-літню пам'ять Берестейської Унії — тому, що ця пам'ятка є виключно нашою галицькою урочистістю, тоді як Берестейська Унія була загально руською. Душа людини нічим так не підноситься, як саме такими релігійними обходами, а ми якраз у наших щодених журбах і турботах такого піднесення і оживлення духа якнайбільше потребуємо.

« Історія приступлення до св. Унії Львівської дієцезії є, як відомо, тісно пов'язана з чудотворним образом Матері Божої в нашій церкві св. великомученика Юрія: а якраз, той самий, у Бозі спочивший владика Йосиф Шумлянський, що в 1700 році уклав Унію, ідучи в 1683 році разом з королем Собеським під Відень, доручив був себе під Покров Пресв. Діви в тій чудотворній іконі і — як сам оповідає, « дізnav за її ласкою великого чуда: дві турецькі кулі оминули його щастливо », з котрих одна ранила його легко в рамя, а друга убила хлопця, що стояв біля нього. Ми вважаємо, що і його приступлення до св. З'єднення а з ним і нас усіх, треба приписати також молитвам цеї Пречистої Діви. З тієї причини постановили ми відзначити урочисто наше свято в самий день Покрова Пресв. Богородиці, щоб через те віддати не лише нашу дієцезію, але і ціле наше руське св. З'єднення під опіку і Покров Пресвятої Діви, що нас в нім стерегла і утвердила і допомогла нам довершити колись покладеного на нас Богом діла ».

ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ МИТРОПОЛІЇ В ГЕНЕРАЛЬНІЙ ГУБЕРНІЇ 1940 РОКУ

Проф. Володимир Кубійович у своїй праці « Українці в Генеральній Губернії 1939-1941. Історія Українського Центрального Комітету », подає, що в Генеральній Губернії було 310.000 українців католиків, 240.000 українців православних і крім того на Холмщині й Підляшші жило близько 180.000 римо-католиків українського походження, т.зв. « калакутів » (*).

Українці католики, що опинилися на землях зайнятих німцями були відірвані від своїх церковних осередків. Церковними

(*) Кубійович Володимир, *Українці в Генеральній Губернії 1939-1941. Історія Українського Центрального Комітету*, Чікаго, 1975, стор. 292, 424, 550-551, 572-573.

справами займався проф. В. Кубійович, голова УЦК а йому допомагала «*Колегія для справ Греко-католицької Церкви*» (з весни 1940 р.) з о. ректором Олександром Малиновським у проводі і «*Головна Церковна Православна Рада*» при УЦК, яку очолював проф. Іван Огінко (з літа 1940 р.). Проф. Кубійович намагався допомагати обом Церквам звертаючись з клопотаннями до властей і дбаячи про матеріальні засоби для духовенства без втручання у внутрішні справи Церкви.

На території Генеральної Губернії був весь терен Апостольської Адміністратури Лемківщини на чолі з апостольським адміністратором д-ром Яковом Медвецьким і частина перемиської єпархії на чолі з перемиським єпископом-помічником д-ром Григорієм Лакотою, що перебував в Ярославі. Крім того, на території Холмщини і Підляшшя було кілька греко-католицьких парохій, які підлягали юрисдикції римо-католицьких (польських) єпископів в Любліні і Седльцах.

В серпні 1940 р. апостольський адміністратор Медвецький (русофіл), під тиском української громадськості, іменував на становище свого генерального вікарія о. Олександра Малиновського. Він, незабаром, з огляду на важку хворобу о. д-ра Я. Медвецького, перебрав керування Апостольською Адміністратурою Лемківщини. А після смерті апостольського адміністратора Медвецького у краківській лікарні 27 січня 1941 року Апостольський Престол іменував його наслідника в особі о. Олександра Малиновського. Сталось це мабуть в наслідок інтервенції УЦК в апостольського нунція в Берліні — архиєпископа Чезаре Орсеніго.

Під оглядом юрисдикції церковні справи поволі налагоджувались на Лемківщині і в частині перемиської єпархії, труднощі виникали на Холмщині. До війни польська держава не дозволяла там діяльності греко-католицької Церкви, бо боялася українських впливів і тутешні уніяти підлягали юрисдикції польських єпископів. Після приходу німців частина цих парохій самоліквідувалася. Нові проблеми з'явилися з приходом декількох тисяч греко-католиків-втікачів з Галичини, що відіграли важливу, часто провідну роль у відродженні Холмщини. Для духовної обслуги греко-католиків постало кілька парохій, головно в більших містах, а їх парохи підлягали юрисдикції, хоча не «де юре», але «де факто» перемиському єпископові-помічнику Григорієві Лакоті в Ярославі.

Для успішного розв'язання вищезгаданих проблем треба було численних заходів та інтервенцій перед церковними і світськими чинниками, що закінчилось формулуванням проекту створення митрополії в Генеральній Губернії. В поровумінні з нашими церковними колами проф. В. Кубійович, як голова УЦК, разом з о. пралатом д-ром Петром Вергуном, апостольським візитатором для українців католиків у Німеччині і з В. Глібовицьким, безпосередньо передав апостольському Нунцієві в Берліні — архиєпископові Чезаре Орсеніго на авдіенції 21 грудня 1940 року меморіял в справі нової організації Греко-католицької Церкви в Генеральній Губернії. В

меморіялі він пропонував організацію трьох епархій: Лемківської (Сяніцької), Ярославської (частина перемиської) та Белзько-Холмської, які мали б творити одну провінцію під проводом митрополита. Очевидна річ, що ці справи могли б здійснитися тільки після закінчення війни і стабілізації відносини.

Під час авдієнції в апост. нунція Орсеніго, він зауважив, що говорить з українськими представниками, як з побожними католиками, що дбають про добро Церкви й висловив здивування, що в тих справах не виявив ініціативи єпископ Григорій Лакота. Пізніша зміна політичних умов зробила цей меморіял неактуальним.

ОГЛЯДИ Й ОЦІНКИ (CONSPECTUS ET RECENSIONES)

MOJOLI Giuseppe, Attività liturgica della S. C. di Propaganda Fide per il rito orientale 1893-1917. Vicenza 1979, ст. 156, 24 ілюстрації на крейдянім папері.

Ця збірка документів, чи реєстр радше, є продовженням по-передньої, виданої в 1977 р. (див. рецензію «Богословія», т. XII, р. 1978, ст. 184-188), хоч це не позначено на титульній сторінці як другий том. Як і в першій так і в цій збірці архієпископ Мойолі у вступі ще раз підкреслив, що ціллю збірки є «доказати, з документами в руці, що Апостольський Престіл мав практичну ціль не латинізувати східні обряди, але зберігати їх в іхній оригінальній чистоті, а навіть наказувати викидати евентуальні латинізми в різних рацій в бігу часу» (ст. 5). Такі уваги є добре, але коли їх повторюється з наголосом і часто, вони викликають іншу реакцію в читача, як того сподівався Автор, хоч би у формі питання: хто ж тоді вводив латинізми в східні обряди, хто на це даволяв і чому їх стільки осталось в східних обрядах. Наче догадуючись, що таке питання може постати, Монс. Мойолі знову при кінці вступу нааже брати до уваги таку загальну думку: «коли ідеться про реформи, місцеві власті (церковні) радше є склонні до задержання «status quo», навіть коли вчені і спеціялісти думають інакше і це тому, щоб не турбувати спокійного ходу речей» (ст. 6-7).

Збірка має документи в літургійних справах від 1893 до 1917, коли Конгрегація для Поширення Віри закінчила свою опіку над Східними Церквами і ними зайнялась ново-створена Конгрегація для Східних Церков (в 1917 звалась для «Східної Церкви»). Обі збірки охоплюють період 55 років.

Збірка, в своїй структурі йде слідами першої, нема тим разом окремих документів для болгарів, грузинів і маронітів. В цілості начислює збірка 429 позицій (від 718 до 1147), хоч не всі вони є точним передруком документів, а тільки, звичайно у випадках рішень чи постанов, коротким ствердженням, що в якоюсь просьбою чи вимогою зроблено.

Тематика документів різна-прерізна.

Вірмени: збірник гимнів (стихир), догматично-богословські труднощі, служіння Літургії, Часослов, літургічні книги, *Filioque*, Архиєратикон.

Халдейці: Літургікон, Лекціонар (Євангеліє і Апостол), св. Письмо, Часослов, Требник.

Копти: коптійський спів, степенні, Літургікон, слово «пра-

вославний» (просьба його залишити в Літургії), Требник, літургічні книги.

Етіонці: Набожність до Христового Серця, етіопський образ, Псалтир, Євангеліє, ризи, Літургії, визнання віри, Літургікон, Таїнства, Требник, формула Хрещення.

Греки: реформа гротаферратського обряду, Мінеї, літургічні книги, блаж. Прокл, Требник, малий часослов.

Малябарці: Миропомазання, переносні вівтарі, Євангелії, Літургікон (рішення, щоб малябарські єпископи по своїй номінації вживали Архибратикон в латинській мові!).

Мелхіти: літургічні книги (католицьке видання).

Румуни: уживання румунської мови в Літургії, Слеопомазання (скорочена форма).

Рутені (українці): літургічні реформи о. Терлецького (скарги і виправдання), літургічні інновації, Требник, «послання» о. Попеля на Холмщині, спів (гласописнець Де Кастро) літургічна комісія, григоріянський календар, молитви по св. Літургії, Причастя поза Літургією, виставлення Найсв. Тайн, процесії з Найсв. Тайнами, Требник, Часослов, Октоїх, перемиська і станиславівська капітула (вживання pileolo і Архибратикона), свято Христового Серця.

Сирійці: Часослов, служба Іусового Серця, форма остії, спів, Требник.

Мадяри: служба на честь патронки Мадярщини, зміна дат для свята св. Потапія і Непорочного Зачаття.

Інші: ложечка до Причастя, св. Причастя (вірмени), рукоположення, Архибратикон, строслов'янська мова в Літургії у хорватів.

Треба б повторити сказане вже в першій рецензії: дивно, що Владики дуже часто зверталися до Риму з питаннями, які легко, згідно зі своїми найдавнішими традиціями, могли б розв'язати самі зі своїми священиками. Рим часто в заклюпотанні, як, для прикладу, в справі вживання ложечки у Причастю під двома видами і дозволу на Причастя у формі латинській, і відповідає: «Si so-spenda una decisione definitiva generale, ed intanto si permetta a quei fedeli tanto latini che orientali ... di comunicare, secondo il rito esistente nel luogo» (документ ч. 1117).

Зверну окрему увагу на деякі документи, що відносяться до нашого обряду і нашої Церкви. Іх у збірнику є 74 від чисел 1020 до 1094. Деякі дуже короткі. Між такими, на жаль, є тільки коротка загадка митр. Яхимовича про самовільні літургічні зміни о. Терлецького, загадка про строгого листа віденського нунція про ці реформи, загадка про листа о. Терлецького, в якому себе боронить і його лист, в якому перепрошувє. Тільки загадки а датами листів. Дослідник мусітиме шукати їх в архіві Конгрегації для Но-

ширення Віри. В більшості це листи про літургічні інновації, які вводились в XIX ст. в Галичині і викликали спротив. До цього вживали польської краківської газети « Час », на сторінках якої велась полеміка, навіть з оскарженням віденського нунція Ванутеллі, що він хоче запровадити григоріянський календар в Галичині. Єпископ Ступницький (Перемишль) успокоював вірних у зв'язку з тією полемікою.

Ширше подаю зміст документів в справі Требника. Митрополит Йосиф Сембратович — Президент Руської Літургічної Комісії в Римі (Його при помочі цієї комісії усунули зі Львова) ставить трудність: в різниці в текстах Требника грецького виданого в Римі 1873 року і слов'янськими виданнями у Львові 1873 і в Перемишлі 1844. Чи узгіднити слов'янські з грецькими, і Митрополит вважає, що треба, і подає рації. Митрополит Сильвестр Сембратович є противної думки у Львові. Він теж є противний, щоб замінювати слово « православний » на « правовірний ». Питання поставлено на Комісії в Римі: чи слов'янський Требник узгіднюювати з грецьким з 1873 року, чи тільки переглянути його пильно з увагою: « per guid regulam cath. fidei et mogut in agendis occurreret » (ст. 165).

Постановили: для спралення слов'янського Требника взяти за основу Требник грецький Бенедикта XIV і Требник почаївського видання, і чого нема в найновіших виданнях львівських — доповнити, в такий однак спосіб, що все взяте з латинського Требника усунути, а з грецького взяти все те, чого нема у львівських Требниках, а увійшло вже в практику, напр. чин благословення нового дому.

Рації для такої ревізії Требника такі: грецький Требник не має всіх чинів, головно т.зв. Сакраментація (благословення), які дуже наполегливо зберігалися в руській Церкві і взято їх з латинського Требника. Ті, що находяться в грецькім Требнику, вірними руської Церкви вважаються змістом « сухими » (aride), в маленькими і тому в іхніх Требниках є побільшені новими молитвами і церемоніями. Якщо, отже, замінити все Требником Бенедикта XIV, нарід призвичасний до тих церемоній, буде протестувати і їх не прийме. Деякі церемонії не відповідають часові і місцевостям — напр. хрещення через погруження (зимою це небезпечно). Требник Бенедикта XIV (грецький) не причиниться для навернення православних (екуменічний чинник), бо іхні Требники не годяться з грецькими, що бачиться з найновішого почаївського видання, яке має багато дечого з руських католицьких Требників, але того теж немає в Требниках *Russiae Septentrionalis* (тобто Росії). Вкінці кажеться, що слово « православний » не треба замінювати словом « правовірний » і що слово « православний » було введене в Літургію вже з першим наверненням слов'ян за Кирила і Методія (ст. 166) і це слово є освячене постійним вжитком серед вірних. Кругом Требника, його ревізії і видання розвинулась велика активність у Львові, Відні і в Римі, про що свідчить цілий ряд листів і документів. Брав участь у дискусіях і кардинал Пітра, який вичислив 112 різниць між Требником грецьким і нашим і хвалив

докладність єпископа Сембраторовича і вимагає, щоб про ці різниці рішав хтось терпеливий і компетентний, що вимагає часу, а навіть кардинальської Комісії. Кардинал Пітра є за тим, щоб як базу для слов'янського Требника взяти таки Требник грецький Бенедикта XIV, а з усіх слов'янських Требників почаївський має перше місце («est préférable à toute les autres»). З московських ще найкраще брати до уваги книги старовірів, які точно передають давню традицію. У висліді митр. Сильвестер Сембраторович повідомляє, що львівська літургічна Комісія буде придержуватися грецького Требника в 1873 року.

Ще є документи про скорочений Часослов для ОО. Василіян і обов'язок його служити. є прохання, щоб дозволити ОО. Василіянам в Бразилії носити білі ряси, на що одержують дозвіл (1899). В 1901 році митр. Андрей просить встановити для ОО. Василіян свято Христового Серця, та одержує на це дозвіл разом і на текст Служби, який дуже докладно провірили в Римі і звернули увагу, що недокладно переложено латинські слова «remittendi peccata mea». Датою 13.2.1903 кінчиться реєстр документів, що відносяться до нашої Церкви.

Попередню збірку прикрашували фотографії виключно етіопської Церкви для, як сказав Автор, «uniformità». В цій другій збірці цю «uniformità» вже не введено, бо переважають ікони російські назначені в списку або словами «Москва» або «Новгородська школа», хоч у списку літургічних груп росіян немає. Це свідчить, що й накраще обзайомлені на Заході зі слов'янським Сходом роблять ті самі помилки, коли ідеться про ідентифікацію народів, обрядів і їхньої приналежності до католицької Церкви.

Збірка буде показчиком для студій літургічних проблем Сходу.

о. ІВАН МУЗИЧКА

Григорій Логвин, Лада Міляєва, Віра Свенцицька, *Український середньовічний живопис*, Видавництво «Мистецтво», Київ 1976, ст. 29 тексту і окремих кольорових ілюстрацій СІХ.

Три вищезгадані советські українські мистецтвознавці, не дуже докладним і доцільно поданим титулом, представляють в розкішній друкарській формі для шанувальників мистецтва і фахівців історичний нарис розвитку і української ікони. В добі середньовіччя, ще досі стільки зневаженого і хибно деякими інтерпретованого, мистецтво — як на Сході так і на Заході Європи — по суті мало сакральний характер. Тим більше і в Україні середньовічне малярство нічим не є іншим як іконописом, тобто мистецтвом, головною метою якого є зображення символічною, питомою і фігуративною мовою теми християнського світогляду. Тому й підкреслюємо, що заголовок твору «Український середньовічний живопис» є неточний і двозначний.

Само собою розуміється, що методологічний підхід, який дозволено застосувати авторам у їхньому творі, не є вповні доцільний і відповідний.

Твір складається з двох частин: а) історичний нарис про ікону від XI до XVI ст.; б) ілюстративна частина.

На початку першої частини Міляєва, дослідивши шедеври давньо-руського, в більшості анонімного малярства, приписує велике значення для розуміння шляхів розвитку іконопису дерев'яному рельєфові, що зображує св. Юрія-воїна, як також популярній іконі Богоматері, аванії Володимирською (Вишгородською).

У творі аналізуються своєрідні особливості та стилістичні споріднення українських ікон з мистецькими пам'ятками з інших місцевостей та інших традицій. На жаль, ще багато пам'яток українського малярства, зокрема XV-XVI ст. із центральної та східної України, загубилось безслідно. Це значно ускладнює дослідницьку працю, щоб вповні відтворити картину історичного і формального їх розвитку.

Однак ікони з тієї доби в більшості збереглися в Галичині, де умовно можна б розрізнати дві школи: перемиську і львівську. Створюється враження, що в тій іконографії спершу в XV ст. Перемишль займає провідне місце, а згодом Львів забирає його в XVI ст. Цікаве, що до нашого часу в Україні не зберігся в цілості ніякий іконостас XV ст. Але вважається, що на підставі деяких пам'яток можна приблизно зробити реконструкцію його композиційної схеми. Взагалі, українське малярство XV ст. характеризується витонченою вищуканістю та різноманітністю проявів мистецької культури, як теж неповторною оригінальністю, завдяки наявності безпосередності народної течії.

В іконах XVI ст. відчутно зміняється і світогляд мистецтв чи покупців, і стиль. Обличчя на іконах стають м'якшими, в іконах спостерігається натуралізм і ліризм. Це доказ прагнення оволодіти дійсністю у малярстві шляхом світлотіньового моделювання, питомого явища західного ренесансового мистецтва.

В кінці роботи подані короткі рецензії в російській, та англійській мовах, примітки і бібліографія.

о. д-р Партеній Павлик, ЧСВВ

Яким Запаско і Ярослав Ісаєвич, *Пам'ятки книжкового мистецтва*
- Каталог стародруків, виданих на Україні, Книга перша (1574-1700), Видавниче Об'єднання «Вища Школа», Видавництво при львівському державному університеті, Львів 1981, стор. 136; в тексті багато ілюстрацій, решта 4 кольорових, м.і. чорно-білі.

Автори книги є вже відомі в галузі студії українських стародруків. В останніх роках вони зокрема присвятили свою працю в реєстрації тих стародруків. Вислідом їхньої роботи є саме ця

перша книга «*Каталог стародруків*»... На початку (стор. 9-23) поданий історичний нарис друкарства, видавничої діяльності та книжкового мистецтва в Україні в XVI-XVII ст. з їхньою аналізою у зв'язку з різними культурними й соціальними умовами життя і розвитку суспільства. Як видно, ті друки технічно стояли на високому рівні й тому скрізь цінилися. Та більше того, вони в практиці східно-слов'янського друкарства в той час зайняли належну почесну першість. Таким, чином, на приклад, у кирильському виданні «*Євангелія учительного*» 1606 р. вперше застосовано грав'юри-ілюстрації-сюжетні композиції, вмонтовані в текст. В київських стародруках вперше з'являються грав'юри-ілюстрації цілком світського характеру. Далі, завдяки чернігівській друкарні вперше мідьорит перетворився в один з постійних елементів оздоблення книжок, а Йосип Городецький в друкарні при монастирі св. Юра у Львові видав 9.10.1700 р. нотний Громологіон, перший у східних слов'ян нотний друк.

З точки зору мистецького оформлення для українських тогочасних видань є характерним розкішні титульні листи, заставки, ініціали, кінцевки в техніці деревориту та згодом теж виливною орнаментикою, що широко в них використовувалась в XVI-XVII ст. В цьому декоративному оздобленні друкарі майстерно й оригінально послуговувались традиційними і народними прикрасами тогочасних українських рукописних книг, єднаючи їх вдало іноді з елементами мистецтва відродження та стилю бароко.

Типовим явищем в культурному житті в Україні тієї доби було об'єднання та співпраця між друкарями і школами, як теж своєрідними гуртками науковців.

Автори твору свідомі, яке велике значення має в будь-якій науковій ділянці бібліографічний каталог, головно для повного використання стародруків, як джерел з історії культури. Тому необхідну і основну частину їхнього каталогу становлять докладні обліки і наукові критичні описи всіх відомих книг, що були надруковані кириличним і латинським шрифтами в Україні до 1700 р. включно. В цих описах, що в розміщенні в хронологічному порядку, наводяться відомості про друки, про їхній зміст, мову та різні бібліографічні інформації.

Каталог є багато ілюстрований репродукціями титульних або початкових сторінок, грав'юр із стародруків.

В кінці цього великої цінного каталогу, окрема корисного для істориків, філологів, мистецтвознавців, літургістів, як також у по-кажчиках, поміщенено перелік друкарень та їхніх працівників.

Варто відзначити, що на стор. 48 під числом 185 є поданий: «Szlastowic Walenty Alexander. Triumph duchowny... Iosaphata Konczewica ». Львів, друкарня Шеліги 1628 — бібліографічна рідкість.

о. д-р Партеній Павлик, ЧСВВ

Орест Ф. Купранець, ЧСВВ, *Катедра св. Йосафата в Едмонтоні.* Едмонтон, Українська Католицька Епархія Едмонтону, 1979, р. 245 сторін, ілюстрацій.

Канадські українці зі задоволенням відмічають появу нових публікацій історичного характеру. Вони розглядають питання, що відносяться до організаційного життя, творення моральних і матеріальних вартостей чи розвбудови і закріплення надбань. Це спомини з пionерського життя, історичні роавідки про організації, громади, релігійне чи громадське життя.

Такою теж являється найновіща праця про катедру св. Йосафата в Едмонтоні, якої автором є о. д-р О.Ф. Купранець, ЧСВВ, начальний редактор місячника « Світло ». Появу цієї монографії з відчіністю завдячуємо фінансуванню ВПреосв. Владики Ніла, Єпископа Едмонтону. Сам твір складається із чотирьох розділів: 1) Піонерські дні, 2) Творці катедри св. Йосафата, 3) 1960-ті і 1970-ті роки в катедральній парафії, 4) Архітектура й розмалювання катедри. На жаль, автор не покрив двох періодів, саме років 1907-1929 та 1946-1959. Це сталося із такої простої причини, що автор був далеко від Едмонтону, мав інші пильні заняття, які мусів виконувати і не мав змоги присвятити уваги основним дослідам. Шкода, що так сталося, бо о. д-р О. Купранець має потрібне знання й ерудицію користуватися архівними матеріалами. Треба надіятися, що автор ціеної монографії ще буде в спромозі присвятити належний час, щоб опрацювати неопрацьоване.

Книга починається словом Едмонтонського Владики: « Під сімдесятп'ятиріччя катедри св. Йосафата ». Владика Ніл уводить читача у пропам'ятні дні створення в 1948 р. Апостольського Екзархату Західної Канади з осідком в Едмонтоні та піднесення церкви св. Йосафата до гідності катедри й пов'язані з тим різні питання.

Постараюся коротко предискутувати зміст опублікованого.

В першому розділі автор зачімається причинами української еміграції, зокрема з території Галичини. Ця еміграція, на початках, була сезоновою і скеровувалася до Німеччини і Франції. При кінці минулого сторіччя малоземельний український селянин став емігрувати за океан до: Бразилії, ЗДА, Канади та Аргентини. У висліді еміграційної горячки з'явилися також українські поселенці в Едмонтоні. В 1897 р. тут стала актуальною справа організації української католицької громади. В тих часах, в околиці Едмонтону коротко душпастирювали деякі панотці з Галичини, як напр. Нестор Дмитрів, Павло Тимкевич та Іван Заклинський. Духовну поміч несли також деякі латинські ченці з чину Облятів. Шойно з приїздом ченців Василіян у 1902 р. до Західної Канади почалася в Едмонтоні плянова душпастирська праця. Її розпочав о. Созонт Дицік, ЧСВВ. За його старанням і жертвами вірних тут побудовано церкву та її посвячено 27.XI.1904 р.

В другому розділі мова про творців катедри св. Йосафата. Наш дослідник слушно зачислює до цього числа о. С. Диціка, ЧСВВ, о. Филипа Ру, ЧО і проф. Юліяна Буцманюка, мистця-маліяра.

Отець Дидик був справді опікуном, керманичем і будівничим української громади в Едмонтоні. Працюючи поверх 40 років для спільноти канадських українців, він віддав Едмонтонові найкращі своєї літа і сили. Праця о. Дидика — це частина історії Василіянської Місії в Канаді. Він був у 1909 р. в Галичині і брав участь у виборі протоігумена ЧСВВ, далі в жовтні 1909 р. брав активну участь у Всеканадському Соборі в Квебеку. Під час побуту митр. Андрія в Канаді в 1910 р. був його секретарем, співпрацював тісно з єп. Будкою, обороняв його перед настасями і був одним з членів основників тижневика «Українські Вісти». В роках 1938-1941-1947 вибудував величаву церкву в Едмонтоні з приводу 950-річчя хрещення Русі-України. В 1948 р. вона стала катедральним храмом Владики Ніла, новоизначеного єпарха місця. Малляр Ю. Буцманюк, вианачний мистець стінопису, наштов належне місце в цій студії. Довша згадка про нього — це гідний вияв подяки автора мистецеві за його творчий дарунок українському Едмонтонові. Слід згадати, що коли було рішено розмальовувати катедру, то її парохом був о. ігумен Севастіян Шевчук, ЧСВВ який світло записався в анналах українського життя в Едмонтоні.

Третя частина — це історія парафії св. Йосафата за останнє 20-річчя (1960-ті і 1970-ті роки). Її зібрав і впорядкував о. митрат Юрій Ковалський, який став парохом катедрального храму у 1959 р.

Живу релігійну, виховну і громадську працю, що тут були розвинули ченці Василіяни, її далі продовжували і збагачували нові працівники із єпархіяльного клиру. На 18 сторінках подано, що було зроблено в тому 20-річчю. Дійсно осяги замітні, кожний з цікавістю і задовіллям прочитає і довідається про них. Тут лише коротко згадаю про розбудову парафії, саме: набуття нового устаткування до церкви, збудовання репрезентативної резиденції для священиків, поставлення нового іконостасу тощо. Це вказує, що душпастирі і вірні щиро працювали. Це принесло успішні здобутки. Там також відбувалися різні імпреа, що полішили по собі тривкий слід. Це був т.зв. бенкет прихильності, день пionерів, величаве відзначення в 1968 р. 25-ть річчя єпископських свяченъ Владики Ніла і 20-річчя перебрання Едмонтонського єпископського престолу. Тут рівноож відбулися єпископські свячення о. Дмитра Грещука. Ще багато інших подій мали місце, що мають відношення до розвою української культури. Про них читач докладніше довідається із цієї монографії.

Катедральна парафія, як і інші українські парафії на поселеннях, є вірною дочкою матірної Української Католицької Церкви. Провід і вірні Едмонтону виявили свою любов, пошану і жертвеність до особи Патріярха Йосифа, який в 70-тих роках відвідав їх чотири рази.

В кінцевому, четвертому, розділі автор говорить про архітектуру і розмалювання катедри. Це теж важлива частина цієї монографії, бо безпосередньо відноситься до поставленої теми. Він її писав, засягаючи ради, пояснень і вияснень від о. проф. д-ра Ва-

силя Лаби про біблійно-богословські питання при розмалюванні, мистця Ю. Буцманюка що до його підходу і епособу малювання та о. Ф. Ру, який був виготовив пляни будівлі і дбав про те, щоб храм св. Йосафата мав український характер.

В кінцевих 38 сторінках о. Корнило Пасічний, ЧСВВ подав англійське реєюме цієї праці, що дав змогу англомовному читачеві запізнатися із цим виданням. Мовне оформлення українського тексту виготовив ред. Володимир Скорупський.

На закінчення слід сказати, що видання праці о. д-ра О. Купранця, ЧСВВ було щасливим рішенням. Автор є відомий з інших історичних монографій, що він опублікував у продовж своєї поверх 30-річної виховної, журналістичної і наукової карієри. Хоч ця праця написана популярно, то автор зберіг засади наукового досліджування. Він багато користав із архівних матеріалів, подавав довідкові відкличники де треба, як теж при кінці кожного розділу бібліографію предмету. В тому теж вартість виданого. Книжка видана естетично, на добром папері і в твердій оправі, та має численні світлини. Її з користю прочитає загальний читач, її з вдячністю набудуть книгоабірні, любителі історії, бо там багато джерельного матеріалу.

Катедра св. Йосафата в Едмонтоні — це черговий здобуток у виданні історичних монографій. Українські книголюби мають тепер нагоду набути твір, що має постійну вартість. Це теж добрий приклад до наслідування для інших, які задумують опрацювати подібне видання із ділянки місцевої історії.

д-р Богдан З. Клавимира

ВСЯЧИНА — ХРОНІКА (VARIA — CHRONICA)

Празник св. апостола Андрея в Константинополі 1980 р. Делегація римсько-католицької Церкви: кардинал Йоганнес Віллебрандс, о. Пер Діпре і о. Елсвтеріо Фортіно з ватиканського Секретаріату для справ єдності Християн, 30 листопада 1980 року, брала участь у Фанарі (в Константинополі) в торжествах на честь св. апостола Андрея — Патрона Вселенського Патріярхату.

При кінці св. Літургії, яку відслужив патріярх Дімітрос I, сказав слово кардинал І. Віллебрандс і передав послання від папи Івана Павла II. День перед тим патріярх Дімітрос I прийняв ватиканську делегацію на спеціальній авдієнції, а опісля вона брала участь в працях Синодальної Комісії для справ діялогу з римсько-католицькою Церквою.

Участь делегації Римської Церкви в торжествах на честь св. апостола Андрея в Константинополі і делегації Екumenічного Патріярхату в торжествах на честь верховних апостолів Петра і Павла в Римі стали традицією в контактах між Церквами-Сестрами. Перший раз ватиканська делегація, під проводом кардинала І. Віллебрандса, брала участь у святі св. ап. Андрея у Фанарі 1969 році. Цей новий шлях в контактах між Римською Церквою і Екumenічним Патріярхатом започаткувала зустріч папи Павла VI з Патріярхом Атенагорасом I в Єрусалимі 5 червня 1964 року, а потім через відкликання екскомунік, (що ділили дві Церкви від 1054 року) відвідинами папи Павла VI в Константинополі 25 липня 1967 року і Патріярхи Атенагораса I в Римі 26-28 жовтня 1967 року.

30 листопада 1979 року, в торжествах на честь св. ап. Андрея в Константинополі, брав участь папа Іван Павло II. По тих відвідинах почався офіційний богословський діялог православно-римо-католицький на Патмос-Родос 29 травня - 4 червня 1980 року. Той діялог продовжувано в працях підкомісії, перше засідання відбулося від 5-9 жовтня 1980 року в Шеветонь (Бельгія).

Нові Патрони Європи: свв. Кирило і Методій. В суботу 14 лютого 1981 року папа Іван Павло II, напередодні поїздки на Далекий Схід, відслужив св. Літургію в базиліці св. Клиmenta, в празник святих Кирила і Методія. Сослужили з Святішим Отцем кардинали: Бертолі, Шепер, Нокс, Віллебрандс і Рубін та секретар Синоду єпископів — архієпископ Томко. По св. Літургії Свя-

тіший Отець зійшов до долішної частини базиліки, щоб помолитись на гробі св. Кирила.

Під час св. Літургії папа Іван Павло II виголосив гомілію в італійській мові. Подамо її український переклад: "Достойні Братя. 1. Це особлива радість для мене, що можу бути тут разом з численними кардиналами і достойниками, а ченцями слов'янського походження, що живуть в Римі, щоб принести Безкровну Жертву на честь святих братів Кирила і Методія в базиліці св. Климента, де спочивають мощі святого Кирила. Воно є радісним і зобов'язуючим торжеством на честь двох славних святих, яких я проголосив патронами Європи 31 грудня 1980 року побіч св. Бенедикта, Апостольським Листом «Егреджіс віртутіс».

Відомо, що минулого року минуло сто років від проголошення Енцикліки «Гранде Мунус», якою папа Лев XIII представив визначні постаті обидвох святих і їх інтенсивну діяльність та впровадив до католицького календаря їх свято. Минуло також одинадцять століть від Листа «Індустріє Туе», якого мій попередник Іван VIII, в червні 880 року вислав до князя Святополка, поручаючи уживати в Літургії слов'янську мову.

Обидві важні річниці, враз з 1500-літтям від уродин св. Бенедикта, спонукали мене підкреслити не тільки імпонуюче діло благовістя і цивілізації довершene Патріярхом Заходу, але і також не менше важну та рішальну — з церковної і історичної точки погляду — діяльність двох святих братів, зглядом яких ціла Церква, Східна і Західна, має вічний довг вічності і синівські призначення.

2. Нинішня Літургія Слова, в першім читанні показала нам кінцевий етап апостольської подорожі Павла і Варнави до Антіохії Пісидійської. Обидва ревні проповідники Євангелії, відкинені жидами, заявили щиро: « Коли ви слово Боже відкидасте від себе... ми звернемося до поган » (Діяння 13,46). Святий Лука так це коментує: « Почувши це, погани зраділи і прославляли слово Господнє, іувірували усі ті, про яких були призначенні до вічного життя » (Діяння 13,48).

Подібно як Павло і Варнава, святі Кирило і Методій, браття по крові, а ще більше по вірі, були неустрасимими учениками Христа і невтомними проповідниками Божого Слова. Родом з міста Солуня, якому св. Павло посвятив частину своєї діяльності і до вірних того міста написав два Послання, Кирило і Методій нав'язують контакт з Церквою константинопольського патріярхату, що була тоді в розквіті богословської культури і місійної діяльності. Обидва брати потрапили погодити вимоги монашого покликання з місійною працею. Першими свідками їхньої апостольської ревности були кримські пастухи, однак найважливішим євангельським ділом Кирила і Методія була місія на Великій Моравії, довершена на прохання князя Моравії — Ростислава. Це прохання він вислав до імператора і до Константинопольської Церкви. Розважаючи нині, в перспективі одинадцять століть, апостольське діло святих Кирила і Методія, дуже складне і багатогранне, являється

воно незвичайно плідне, а водночас дуже важливе теологічно, культурно і екуменічно. Ті аспекти затирають не тільки історію Церкви, але також світську і політичну історію цілої частини європейського континенту.

Довершення перекладу літургічних і катехитичних книг на народну мову, робить святих Кирила і Методія не тільки апостолами слов'янських народів, але також отцями їхніх культур. Невтомна місійна праця, сповнювана в алуці з Константинопольською Церквою, що їх вислав, а також з римським Престолом Петра, що їх потвердив, показує нам любов, якою пишаються, до одної святої, католицької Церкви, це для нас заохота в змаганні, щоби ту єдність у вірі і любові вловні відновити.

Крім цього — як я підкреслив у загаданім Апостольськім Листві «Егреджіс віртутіс» — два святі брати унагляднили передусім вклад давньої грецької культури, а відтак значення промінювання константинопольської Церкви і східної традиції, що глибоко вписалась в духовість і культуру багатьох народів європейського сходу.

3. Наробі святого Кирила, який маючи 42 роки в тім Місті закінчив своє земське життя 14 лютого 869 року, згадуючи і його брата Методія, якого папа іменував архиєпископом і післав на Моравію, щоб продовжував цінне апостольське діло, що його провадив до смерті 16 квітня 885 року, ми чули слова Господа Ісуса звернені до 72-ох учеників перед їх післанням по двох, щоб голосили Царство Боже: «Жнива велики, а робітників мало. Прощай, отже, Господа жнив, щоб послали робітників на свої жниви» (Лук. 10,2).

Обидва, Кирило і Методій, були справжніми «робітниками» Господніх жнив. Згадуючи нині їх пам'ять і прославляючи повну заслуг апостольську працю, Церква свідома, що тепер є ще більша потреба християн, готових своєю працею, енергією, ентузіазмом допомогти голосити післанництво спасіння в Христі Ісусі. Водночас Церква знає, що потребує душ цілковито і виключно посвячених проповіді Евангелії, посвячених місійній праці; що потребує священиків, монахів, монахинь, місіонарів, місіонарок, які щедро і з радістю, власної родини, батьківщини, людських почувань і ціле життя посвячують, щоби працювати і терпіти для Евангелії (Мк. 8,35).

Перед лицем історичного засягу діла благовістування обидвох святих братів, Церква ще глибше розуміє, що благовістування — це благодать і справжнє покликання, то її найглибша тотожність... Для святих Кирила і Методія це значило ставити на першому місці гоношення Евангелії; гоношення, що не вбивало, що не нищило, не виключало, а навпаки — зціляло виносило, і підкреслювало автентичні людські і культурні вартості, типові характерові навернених народів, помагаючи відкриттю і солідарності, і завдяки тому було можливе подолати антагонізми та творити спільну духову і культурну спадщину, а вона дала солідні підвалини справедливості і мира.

Відчувасмо величезне зворушення читаючи в старім слов'янськім «Житті» святого Кирила про деякі подробиці останніх днів його земської мандрівки. Бо там доходимо до найглибших верств його свідомості і спостерігаємо ті великі ідеали, для котрих святий жив, працював і терпів: «Господи, Боже мій, захорони у вірі Твоє стадо, зроби, щоби Твоя Церква чисельно росла, зberи всіх в єдності, вчини, щоби люд Твій був святым в правдивій вірі і вірний в ісповіданні тої віри, а серця надхни словами Твоєї науки».

Хіротонія двох єпископів української католицької Церкви. В неділю 1 березня 1981 року відбулась в Римі в храмі Св. Софії важна історична подія в нашій Церкві. Блаженніший Патріярх Йосиф враз з співсвятителями Владикою Кир Нілем і Кир Василем положили свої святительські руки на двох нових єпископів нашої Церкви: Кир Степана Сулика і Кир Іннокентія Лотоцького ЧСВВ. Кир Степан став номінований архієпископом і митрополитом філадельфійської митрополії — п'ятим з черги архиєпархом цієї митрополії, Кир Іннокентій — став єпископом чикагівської єпархії на місце померлого близько рік тому Кир Ярослава Габра. Кир Степан одержав митрополичий престіл на місце Кир Мирослава Любачівського, якого обрано і поставлено на надзвичайному Синоді 25 березня 1980 року на помічника Блаженнішого Йосифа із правом наслідування.

Подія хіротонії двох єпископів тим важна і замітна, що відбулась на тлі нових і Блаженнішім Йосифом здобутих осягнені в житті нашої Церкви. Від свого виходу на волю в 1963 році Блаженніший насполегливо провадив старання, щоб нашу Церкву на поселеннях — необ'єднану в цілість під одним проводом — злути в одне і здобути для неї належні їй в цілості із Церквою в Україні патріярші права, які вона мала як києво-галицька митрополія. Це натрапило на ряд труднощів і перешкод. Свої змагання реалізує Блаженніший найперше тим, що на місце єпископської конференції наших Владик скликав Синоди, щоб на них полагоджувати важні справи життя нашої Церкви. Номінації єпископів відбувались без відома Блаженнішого і нашого єпископату. Це було причиною непорозумінь і конфліктів. Цойно за понтифікату Папи Івана Павла II-го справа змінилась. У своїм листі до Блаженнішого в дні 5 лютого 1980 року Папа визнає Блаженнішому право за своїм благословенням скликати Священні Синоди для полагоджування справ нашої Церкви і для вибору трьох кандидатів на єпископські призначення поза Україною, з яких потім Папа вибирає одного кандидата на єпископа. Так вибрано на надзвичайнім Священнім Синоді, якого предсідником був сам Папа, в дні 25 березня 1980 року помічника для Блаженнішого з правом наслідування в особі митрополита Мирослава Любачівського. Слідуючі Священні Синоди міг скликати Блаженніший за благословенням Папи. Так і сталося в листопаді-грудні 1980 року.

На Священнім Синоді, що відбувся в днях 25 листопада-2 грудня 1980 року єпископи вибрали кандидатів передусім на такі єпи-

скопські призначення: митрополит для Філадельфії і єпископ для Чікаго. Кандидатів предложено Папі для остаточного вибору. Це сталося 27 січня 1981 року. Кардинал Рубін — Префект Конгрегації для Східних Церков закомунікував Блаженнішому про вибір, що його доконав Святіший Отець; Митрополитом Філадельфії став о. шамбелян Степан Сулик (парох в Перт Амбой), єпископом Чікаго — єромонах Іннокентій Лотоцький ЧСВВ. Таким чином у виборі кандидатів на наших єпископів рішали наші єпископи і Блаженніший, що і є важливим зворотом у дотеперішній практиці.

Зразу по одержані вістки про свій вибір Митрополит-Номінат Степан Сулик звернувся до Блаженнішого письмом із 29 січня, в якому просив уділити йому єпископську хіротонію в Римі. Він писав: « Почуваюся зобов'язаним висловити мою глибоку вдячність Вашому Блаженству за поставлення моєї кандидатури, а Священному Синодові Української Церкви за вибір. Добро нашої Церкви, якому Ви посвятили ціле життя своє, скріплення її помісності та змагання осягнути для неї патріаршу гідність, будуть метою також і моєї єпископської праці ».

Подібне прохання наспіло під єпископа-номіната Іннокентія який писав « Ваше Блаженство завжди відносились до моєї особи з довір'ям, з щирістю і батьківською любов'ю, за що я безмежно вдячний... Для мене буде це велике щастя і незаслужений привілей прийняти хіротонію від Патріарха Страдника за вірність Христові та Його правді. Тож цим письмом прохаю покірно уділити мені архиєрейські свячення в дні 1-го березня, у Святій Софії, щоб на мою душу зійшла Благодать Святого Духа, що її Ваше Блаженство одержали від Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького ».

Патріарша Канцелярія у зв'язку із вибором закомунікувала нашим вірним такі слова: « Вітаємо з радістю цей вибір як Божу благодать для скріплення Церкви нашої в Україні і на поселеннях, для її духовної розбудови, єдності і благочестя у співпраці і ієрархічнім підчиненні Патріархові нашої Помісної Церкви і її Священного Синоду згідно із традиціями Києво-Галицької Митрополії у святій вселенській і апостольській Церкві із Петровим Наслідником ». Кожне слово комунікату має свій зміст і вказує на вагу події.

День хіротонії був великим і зворушливим святом. Приїхали Владики — Співсвятителі — Кир Ніль з Едмонтону і Кир Василій із Стемфорду. Сослужили із Святителем Патріархом Йосифом Владики: Кир Гавриїл Букатко з Югославії, Кир Платон Корниляк з Німеччини і Кир Мирослав Марусин з Риму. Блаженніший Йосиф, неважаючи на свій дійсно вже патріарший вік, служив св. Літургію могутніми ще силами в окруженні біля 30-ти священиків, що приїхали чисельно на це торжество з Америки, щоб взяти участь в хіротонії своїх нових ієрархів. Дияконував секретар Блаженнішого о. д-р І. Дацько, церемоніями керував о. П. Стецюк. Храм Св. Софії був вчерсть виповнений гостями — численними священиками латинського обряду. На торжество прибув кардинал Вла-

дислав Рубін — префект Конгрегації для Східних Церков, архієпископ Жан Жадо — бувший Апостольський Делегат в ЗСА та інші високі церковні достойники. Вся римська українська громада взяла участь у св. Літургії. Співали питомці Св. Софії при українськім католицькім Університеті із семінаристами Малої Семінарії.

По малім вході о. архімандрит Л. Гузар у функції архипресвітера впроваджує двох Номінатів перед Блаженнішим, що сидить перед престолом, а архидиякон виголосив слова: « Святіший вселенський Архієрей Йоан Павло Римстій і Блаженніший Господин наш, Божію Милостію Патріярх Київський, Галицький, і Всея Русі, Йосиф, і іже о нем Божественний і священий собор, приглашають вашу святиню на Архиєпископство і Митрополію Богоспасаемого града Філадельфії і на єпископство Богоспасаемого града Чікаго ».

Слідують прочитання папських буль о.protoархімандритом Ісидором Патрилом (ЧСВВ) і присяга новопоставлених єпископів і ось струджена тверда рука Блаженнішого із двома руками Слів-святителів і всіх присутніх Владик із Святым Евангелієм на голові кожного зокрема Номіната уділює св. Хіротонію і Божественна благодать поставляє їх обох у єпископи Української Помісної Католицької Церкви. Через кілька хвилин Блаженніший Патріярх у своїй проповіді сказав до них: « Цією струдженою рукою передав я Вам святий, повний терпіння дотик Слуги Божого Митрополита Андрея — моого попередника на Києво-Галицькім Престолі і через апостольське наслідство Ви увійшли в тисячлітню вже чергу спадкоємців цього Престола, на якому сиділи і владіли велетні духа, що були всім для всіх у своїм народі, зокрема в часах лихоліть і поневолення ». Врученням жезла Блаженніший дає нашій Церкві двох пастирів, святителів і вчителів Христових.

Хоч це вечірня година, по закінченні св. Літургії всі збираються в приміщеннях Укр. Катол. Університету, щоб одержати благословення нових Архієреїв, побажати ім і побути з ними бодай хвилину.

В понеділок 2 березня нові Владики відслужили зі своїми співсвятителями і іереями соборну св. Літургію на гробі св. Йоасафата в базиліці св. Петра. Зустріч із нововисвяченими Архієреями в родинній атмосфері із промовами і привітами відбулась в часі вроčистого бенкету в той самий день.

В кількох днях, що остались Владикам перед від'їздом до Америки, вони відвідали всі українські інституції в Римі. В середу 4 березня оба Владики відвідали Блаженнішого Патріярха, щоб подякувати йому за хіротонію, попросити благословення з нагоди торжественного введення їх на владичі престоли, попроситись з ним і при тім відвідати наш університет і колегію Св. Софії. В урочистій хвилині прашання Блаженніший наложив ВПреосвященнішому Кир Степанові білу митрополичу камелавку. Прощання Владик пройшло у родиннім дусі і братній розмові із Настоятелями, Сестрами і питомцями УКУ. Хіротонія в храмі Св. Софії

і весь перебіг вибору двох нових Владик лучать іх тісно із цією науковою інституцією, що є спадкоємцем Богословської Академії у Львові і трудом та твором рук Блаженнішого Йосифа.

Слов'янський вклад у будову Церкви. 21 березня 1981 року папа Іван Павло II прийняв понад три тисячі паломників з Хорватії і Словенії, що іх припровадило одинадцять єпископів, щоб подякувати Святішому Отцеві за проголошення слов'янських апостолів Кирила і Методія епівпатрона Европи.

Святіший Отець привітав паломників по хорватськи і по словінськи, кажучи: «Дорогі Браття і Сестри!

1. Боже Провидіння дас мені нині радісну зустріч з Вами, дорогими вірними з Хорватії і Словенії. Свое поломництво до Італії закінчуєте відвідинами в Папі, щоби висловити йому Вашу вірність і віддання. Приймаю Вас зі зворушнням серця і витаю передусім достойних Братів Єпископів тут присутніх, загребського архиєпископа і голову Єпископської Конференції — з дорогим нам Франьом Кухарічом на чолі, а в іх особах увесь єпископат, якому лежить на серцю доля Церкви в Югославії.

2. Ідучи шляхом віри предків, Ви хотіли відвідати в Італії місця дорогі побожності і пам'яті св. Бенедикта, якого ми святкували в цьому році 1500-ліття уродин. Водночас Ви бажали вшанувати святих Кирила і Методія, Апостолів слов'янських народів, що недавно були проголошені Патронами Европи разом з св. Бенедиктом. Ті всі мотиви роблять цю зустріч з Вами особливо дорогою а заразом ставлять в повному світлі важливість Вашого паломництва, що його можна б назвати «європейським». Оживляє воно в пам'яті побожне паломництво Ваших земляків і прочих вірних, що перед сто роками прибули з слов'янських країв під проводом славного дяковського єпископа — Йосифа Юрія Штросмаєра, передусім, щоб подякувати папі Левові XIII за енцикліку «Гранде Мунус», якою він проголосив святих Кирила і Методія — святыми Вселенської Церкви і показав усьому християнському людові їхні постаті і їхнє апостольське діло. Також і Ви хотіли виявити Папі вдячність за недавній апостольський лист «Егреджіє Віртутіс», яким я проголосив Кирила і Методія Патронами Европи, разом з святым Бенедиктом. Дуже доцінною цю витончену думку і я так само хочу виявити Вам мою вдячність.

3. Багато разів мав я нагоду вказати на значення, яке мають для Церкви і Европи діла святих Бенедикта, Кирила і Методія. Святий Бенедикт, могутністю своєї віри і цивілізації, свою формацийною діяльністю, потвердив першенство духа в суспільстві потрясенім кризою вартостей і структур, стаючи в цей спосіб однаково в обороні гідності людської особи як дитини Божої, а також гідності праці, як служіння братам. Беручи за точку виходу підтвердження вищих потреб людини, святий Бенедикт, тихою і успішною діяльністю своїх монахів, переситив християнським смыслом життя і європейську культуру. Також і сьогодні людство переживає кризу ідентичності і ідеалів, і є багато подібностей з далекою

добою при кінці п'ятого століття християнської ери. Тому треба наново, як колись, засвоїти собі трансцендентне видіння і відновити сумління у світлі вічних вартостей.

4. Надхнені тими самими ідеалами і црямуючи до тої самої мети, що св. Бенедикт, Патрон Захуду; в другій половині IX століття — діяли в історії і культурі слов'янських народів два великі браття, що прибули зі Сходу — Кирило і Методій. Виховані в Константинополі, принесли з собою спадщину старовинної грецької культури і традиції Східної Церкви. Та спадщина глибоко зароднилась в релігійній і цивільній формaciї народів, що багато-значно причинились до будови сучасної Європи.

Кирило і Методій — подібно як Бенедикт — свідки різних культур, що духовно зустрічаються в їхніх особах і обопільно себе доповнюють, своє цивілізаційне діло оперли на проповіді Івана Гелії і на вартостях, що з того випливають. Ідентичність евангельського післанництва стала засобом обопільного пізнання і співжиття поміж народами Європи, запевнюючи спільну духову і культурну спадщину.

Від Кирила і Методія, яких вислава Царгородська Церква, а потвердив Апостольський Престіл, що в ним були в єдності, в особливий спосіб походить заклик до єдності Церкви. Вже в минулім столітті підкреслювали це у своїй діяльності ревні і передбачливі пастирі Ваших дівців, марборський єпископ в Словенії — Антін Сломсек і згаданий єпископ Штросмаєр в Хорватії.

Найдорожчі Браття і Сестри! Щераз сердечно дякую Вам за свідоцтво віри і висловлене тихцем християнське зобов'язання. Висловлюючи слова заохоти, бажаю Вам, щоб Ви забрали в своїх серцях пам'ятку того паломництва, щоб вона була для Вас і Ваших близьких постійним закликом до відержання на шляху, який намітили великі Патрони — Бенедикт, Кирило і Методій. З горячим упованням звертайтесь до них у Ваших молитвах, щоб вони постійним заступництвом чували над Європою, щоб не дозволили Європі віддалитись від Христової Івангелії, щоб запевнили її правдиву єдність, збудовану на підтвердженю віри і християнської моралі, на взаємній любові і невтомній праці для міра.

Коли повернетесь до дому, то скажіть Вашим близьким і землякам, що Папа їх любить, що піддержує і заохочує свою молитвою, щоб витривали на шляху зрілої і ясної віри. До всіх звертаю щире і горяче поздоровлення, а з ним уділяю Вам мое особливве Апостольське Благословення».

Агентат на Папу. 13 травня 1981 року на площі перед базилікою св. Петра було кілька десятків тисяч наломників. О год. 17-тій приіхав на площу папа Іван Павло II і стоячи, у відкритім авті благословив людей, поздоровляв, подавав руку. О год. 17,19 папське авто було недалеко бронзової брами. Нарід як звичайно оплескував, простягав до Папи руки, а серед того, відгомін двох стрілів. Папа дігнувся місця, де його заболіло, тобто де ввійшла куля, і зісунувся, щоб сісти, піддержуваний особистим секретарем о.

Станиславом Дзівішом. Були тоді поранені і дві жінки серед товпі. До авта скочили деякі особи з папської охорони, швайцарці, інспектор італійської поліції Пасанісі, лікар Буццонетті, і охороняючи Папу перед евентуальними іншими стрілами, попід «Лук Давонів» (Арко делле Кампане) завезли раненого перед амбулаторію, де вже чекало санітарне авто.

Год. 17.39 амбулянс з Святішим Отцем виїхав через браму св. Анни і з найбільшою скрістю попрямував до поліклініки італійського католицького університету «Джемеллі». На лиці Папи було видно терпіння, був блідий, притомний, кровавив і повторював «Мати моя».

Год. 17.45 — санітарне авто приїхало до поліклініки «Джемеллі», яку повідомлено телефонічно про приїзд Папи. Раненого завезено спершу на 10 поверх, а по рішенню про негайну операцію, на 9-тий поверх. Операцію робив проф. Кручіті. Святіший Отець висповідався і прийняв Тайну Оливопомазання. 17.55 замкнено двері операційної залі і о год. 18.01 почалась операція. Лікарі спостерегли три рани: в животі, в пальці лівої руки і рам'я. Кулі не остались в організмі.

Год. 20.10 з операційної залі проф. Кандія повідомив що хірургічна інтервенція поступає вдоволяюче. Щойно о год. 23.25 Папа залишив операційну залю і його перевезено на нижчий поверх до реанімаційної залі. Около півночі Папа пробудився в наркозі і його відвідав президент Італійської Республіки — Сандро Пертіні, що залишився в поліклініці цілу ніч, щоб мати безпосередньо інформації про стан здоров'я Папи.

14 серпня, в п'ятницю, о год. 10.10 папа Іван Павло II повернувся з поліклініки «Джемеллі» до Ватикану.

Атентатчика, турка Мехмет Алі Аджга негайно поліція скопила і завеала до тюрми.

Блаженніший Патріярх Йосиф членом Папської Академії св. Томи в Римі. Дня 11 листопада 1981 року в часі окремого академічного зібрання в палаті «Канчеллєрія Апостоліка» в Римі Блаженніший Патріярх Йосиф одержав грамоту номінації на члена Папської Академії св. Томи.

Академію св. Томи створив тому сто років папа Лев XIII рівночасно з появою його енцикліки «Етерні Патріс», якою відновив і закріпив богословські і філософічні студії згідно з мисленням Томи Аквіната і тим визнав богословську науку св. Томи (наукою католицької Церкви) «Томе доктрінам Екклезія суам феціт»), зобов'язуючи католицькі університети і Духовні Семінарії держатись принципів, висновків та напрямів цього великого мислителя католицької Церкви. В 1980 році в нагоди 100-річчя появи тієї енцикліки відбувся в Римі томістичний конгрес, присвячений енцикліці і питанню томістичних студій в сучаснім світі і в сучасній богословії.

Папська Академія св. Томи, згідно з постановою її основника папи Лева XIII має 40 членів. Членом її може стати той, що сво-

їми студіями і творами причинився до поглиблення і застосування науки св. Томи. Блаженніший Патріярх Йосиф став номінований членом тієї Академії зокремо за свої твори: « De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus Sancti », « De valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem », « De principio spirationis in SS. Trinitate », « Num Spiritus Sanctus a Filio distinguitur, si ab eo non procederet? », « De septenario numero Sacramentorum apud Orientales uti vinculo Unionis et conservationis fidei ». Всі ці праці вичислив голова Академії кард. Чаппі, представляючи особу Блаженнішого присутнім під час академічного зібрання. Також згадав, що Блаженніший довгі роки був ректором Богословської Академії у Львові, головою Богословського Наукового Товариства і редактором журналу « Богословія », а на кінець підкреслив довголітнє ієповідництво.

Між своїми працями має Блаженніший також твори: « Св. Тома і теольгія Сходу, Св. Тома з Аквіну і сколястика ». Також в інших своїх писаннях Блаженніший ставив перед очі нашим студентам богословії і нашій інтелігенції вагомість особи св. Томи. Це було підkreслене в часі вручения номінаційної Грамоти, яка має дату 19 травня 1980 року.

В часі вроčистого зібрання були присутні кардинали: Чаппі (голова Академії), Палляцці і Чіварді. Між новоіменованими були також кард. Сірі — архієпископ Генуї, Муньоз Вега — архієпископ Кіто (Еквадор), Гефнер — архієпископ Кельну, Рацінгер — архієпископ Мюнхену і Палляцціні — префект Конгрегації для справ святих. По цій номінації число членів Академії дорівнює сорок.

Апостол « Відгуку любові » завершив свою працю. В Римі в днях від 14 до 17 листопада 1981 року відбулось Генеральне Зібрання представників великанської міжнародної Організації, що її на Різдво 1947 року започаткував і оснував « Поміч для Церкви в Потребі », голландський священик-чернець з Чину Норбертинів о. Верренфрід ван Страатен. В Зібранні взяло участь понад шістдесят представників від тринадцять делегатів з різних країв. Богословенна Організація, яку провадив о. Ван Страатен тридцять чотири роки, під його проводом здійснила великанське діло допомоги Церкві там, де вона була в пекучій потребі — чи то по війні в розгромленій і знищений Німеччині, чи там, де диявол намагався стерти її з лиця землі переслідуванням, ліквідацією її апостолів чи там, де вбогість і брак матеріальних засобів спиняли її розвиток і проповідь Христової евангелії.

В часі своїх нарад Організація затвердила нові статути і вибрала нового президента на місце уступаючого о. Ван Страатена, що від тепер стане духовним асистентом свого великого самарянського діла, до якого покликав його Господь, даючи йому постійне благословення в тій не легкій праці для потребуючих. Новим президентом став архієпископ Леметр, бельгієць. Учасники нарад одноголосно вибрали Блаженнішого Патріярха Йосифа почесним

членом своєї Організації. Є це найвище віданачення згаданої Організації за терпіння і ісповідництво Блаженнішого. Він є першим почесним членом, а другим — єпископ Павло-Лев Зайц, який страдав у Ветнамі і його звідам прогнано. Тепер живе в Паризі.

На закінчення нарад Святіший Отець папа Іван Павло II прийняв учасників на окремій авдієнції і висловив у своїй промові велике признання для харитативної Праці Організації: « В двотисячній історії харитативної праці Церкви, ви здійснили зворушливий і успішний вклад », « Ваше діло воплотило любов Христа до своєї Церкви », « Ваше діло зростало з малого гірчичного зерна у велике дерево », « для Вас більшим щастям є давати чим брати »... Отцеві Ван Страатенові Святіший Отець зложив свою глибоку вдячність не лише від себе, але від численних єпископів, тисяч священиків, монахів, монахинь, новичок, семінаристів і мільйонів вірних та благословив його в його новій функції духовного Асистента.

Вечером дня 16 листопада в готелі « Колюмбус » відбулася зустріч представників Організації з ширшим кругом гостей на це запрошених. На тій вечірці був присутній Блаженніший Патріярх Йосиф з отцями: І. Хомою і І. Дацьком. На вияв вдячності о. Ван Страатенові за його велику постійну матеріальну і моральну допомогу нашій Церкві Блаженніший вручив цьому модерному Самарянинові, як його недавно називав Блаженніший у своїм посланні, ікону Богоматері роботи іконописця Студита о. Ювеналія Мокрицького і чек на суму п'ять тисяч доларів, що іх цього року зібрали і прислали наші вірні на Організацію « Поміч для Церкви в Потребі ». При цьому Блаженніший агадав, що вже висвятив дотепер сімнадцять молодих українських священиків, які користали з студентської стипендії згаданої Організації.

Серед присутніх були такі визначні особи, кардинали: А. Россі, О. Россі, Одії, Віллебранс, Гантін, Баффілє; амбасадори при Апостолі: австрійський, французький і голландський. Цей останній в короткій промові висловив признання і подяку отцеві Ван Страатенові за велику харитативну працю і вручив йому високе виданачення королеви Голландії.

Отець Ван Страатен є відомий також зі своєї твердої постави до комунізму і його режимів. Свого часу він писав: « Христове Царство є не до погодження зі системою, якої провідники заперечують і поборюють у своїх засадах Небесного Отця. Згода є лише тоді можлива, коли християни або перестануть бути християнами, або комуністи — комуністами ».

Український Нарід і наша Церква в своїй історії висловлять велику вдячність цьому голландському Ченцеві і Апостолові « Відгуку Любові » за те все, що він своєю благородністю і жертвенністю зробив для нас у важких хвилинах наших терпінь, переслідувань і упокорень. Наша вдячність хай висловиться молитвами за нього і його велике харитативне діло для Христа, що, за словами о. Ван Страатена, плаче в багатьох країнах переслідування.

Перший молитовник українською мовою, видав д-р Іван Пулуй у Відні 1871 року. Він після закінчення гімназії в Тернополі в 1865 році вступив до духовної семінарії у Відні. Завершивши своє навчання з богословських наук він склав перший молитовник українською мовою, щоб дати молоді і народові змогу молитися в зрозумілій рідній мові. Однак тодішні церковні органи поставились неприхильно до цього наміру і львівська консисторія заходами архіпреавітера Михайла Малиновського відкинула щирий труд д-ра Івана Пулuya. Він не знеохотився цим і склав новий молитовник в народній мові Кулішевим правописом і рукопис передав тодішньому митрополитові Йосифові Сембратовичеві з проханням про схвалення. Митрополит переслав згаданий рукопис для оцінки львівській консисторії, але вона знову поставилась негативно щодо його видання і навіть ухвалила знищити рукопис. Тоді д-р Іван Пулуй видав «Лист без коверти» (відкритого листа, В і-ден 1871 року, 15 стор.), як відповідь крилошанинові Михайліві Малиновському, засуджуючи недостойне і несправедливе ставлення львівської консисторії і видав цей молитовник у Відні 1871 році. Мабуть поява цього молитовника справила таке враження на митрополита і кардинала Сильвестра Сембратовича, що він доручив скласти молитовник в народній мові і видав його з своїм схваленням.

Крім цього д-р Іван Пулуй разом з Пантелеїмоном Кулішем майже сорок років з перервами працювали над перекладом св. Письма на українську мову. До того ж Пулуй взяв на себе догляд над друком і виданням св. Письма. Куліш не дідждався закінчення і повного видання перекладу св. Письма, бо останню частину після його смерті склав український письменник Іван Нечуй-Левицький, так що повний переклад св. Письма українською мовою появився накладом британського біблійного товариства у Відні 1905 року. Д-р Пулуй видав ще свій переклад «Псалтиря» українською мовою у Відні в 1905 році і новим накладом в 1913 році.

Д-р Іван Пулуй народився 2 лютого 1845 року в Грималові (Скалатиця, Галичина), а помер у Празі 31 січня 1918 року.

О. Іван Хоменко народився 11 листопада 1892 року у Вінниці. помер 10 квітня 1981 року в Анакапрі, Італія. Його батьки: Софоній і Марія. Закінчивши класичну гімназію у Вінниці, в 1913 році почав студії на історично-філологічному факультеті святогородицького університету в Києві. Під час війни вчителював у гімназії, а в період Центральної Ради (1917-1918) провадив інструкторські курси на Київщині. В часи Гетьманщини, коли міністром закордонних справ був проф. Дмитро Дорошенко, Іван Хоменко одержав роботу в міністерстві, як аналітик кількох європейських мов. Коли ж в тому часі послом у Відні став Вячеслав Липинський, він взяв з собою Івана Хоменка. У вільний від служби в посольстві час він студіював на віденському університеті, мешкаючи на Гаммерлінгспляц 4/7 (на розі).

У Відні І. Хоменко познайомився з митр. Андреєм Шептиць-

ким, який прийняв його до своєї Кам'янецької єпархії, і спрямував його в 1921 році на філософсько-теологічні студії до Риму. Він спершу замешкав в «Руській Колегії» на пляці Мадонна деі Монти, 3, а потім його прийнято до грецької колегії св. Атанасія, де він пробув два роки (від 11 липня 1923-19 липня 1925) і здобув ступінь доктора філософії на Папському Урбаніанському Університеті. В 1923/24 був також надзвичайним слухачем у Папському Інституті Східних Студій.

З огляду на недугу Хоменка в 1925 році виїхав до Австрії, щоб підлікувати здоров'я, а потім деякий час жив у Франції і Швейцарії, і тому богословські студії робив в перервами. В 1936 році він знову повернувся до Риму, звідси ваяв його з собою литовський єпископ Бучис і в катедрі в Каunes висвятив його у диякони. З вибухом 2-ої світової війни Хоменко повернувся до Риму, закінчив богословські студії і 3 листопада 1940 року став священиком.

Від того часу о. Іван Хоменко замешкав в Колегії св. Йосафата на Джаніколо, працюючи в Бюрі Роашуків у Ватикані, а крім цього перекладав Біблію на українську мову. Коли по війні праця в Бюрі Роашуків скінчилася, о. Іван переїхав на остров Анакапрі поблизу Неаполя, де й замешкав при парохії, там ввесь час присвятив перекладам Св. Письма на українську мову. Архієпископ Іван Бучко допомагав йому матеріально і також потрібною найновішою біблійною літературою, окрема французькими перекладами Св. Письма Піро-Клямер і Біблія де Жерузалем. В переписуванні його рукопису допомагали о. Петро Качур і також два студенти. Цей переклад мав друкувати єпископ Саварин Ніль у своїй друкарні в Едмонтоні, під наглядом о. Петра Качура, що переїхав до Едмонтонської єпархії.

Переклад книг Старого Завіту з коротенькими поясненнями і введеннями до поодиноких книг зайняв о. І. Хоменкові сім років напруженої праці. Частину перекладу архієпископ Іван Бучко передав єпископові Нілеві, щоб приготували до друку. Отець І. Хоменко сподівався, що за два-три роки він зробить переклад книг Нового Завіту.

В квітні 1956 року о. Іван Хоменко написав листа до кард. Евгена Тіссерана, секретаря Східної Конгрегації, що він ввійшов в контакт з Отцями Василіянами і вони заявили, що готові якнайшвидше видати Св. Письмо на таких трьох умовах: 1) Отці Василіяни зобов'ягаються підготувати рукопис до друку і видати його власним коштом. 2) Отці Василіяни резервують собі виключно літературну власність на цей переклад. 3) Отці Василіяни згідні укласти умову з о. І. Хоменком, пітverджену Свящ. Конгрегацією, щодо винагороди за переклад. В тому ж листі о. І. Хоменко просив кард. Тіссерана стосовно доручення, щоб всі його рукописи перекладу Св. Письма зібрали у себе Східна Конгрегація і, можливо, передала Отцям Василіянам. Через деякий час архієпископ Іван Бучко одержав письмо Східної Конгрегації. Він був тим болюче вражений, але передав всі рукописи і машиноциси українського перекладу Св. Письма о. І. Хоменка кардиналові Е. Тіссе-

ранові. Від того часу о. І. Хоменко контактувався з Отцями Василіянами в Римі в справі видання його перекладу Св. Письма, який вийшов в 1963 році. Від Видавництва зазначено: «Звичайно, видання Біблії не є правою однієї людини. Перекладені о. Іваном Хоменком тексти Священна Конгрегація у справах Східної Церкви доручила Василіянському Чинові для опрацювання остаточної редакції нового перекладу та її видання. Над цим і працювала декілька років спеціальна комісія». На початку книги надруковано: «Переклад тексту о. Іван Хоменко, З-го ЧСВВ». У зв'язку з цим він поїхав в 1964 році до василіянського монастиря в Мондері, Канада. Звідти небаром почав писати до різних осіб в Італії між іншим і до кард. Е. Тіссерана, що Отці Василіяни «зіпсували» його переклад, він хоче повернутися до Італії і щоб його виправити і зробити друге видання. Блаженніший на прохання кард. Е. Тіссерана погодився допомогти о. Хоменкові в покритті коштів на подорож з Канади до Італії і примістив його від квітня 1966 року в «Студіоні» поблизу Риму, а в наступному році він переїхав до Українського Католицького Університету, а звідти знову на Анакапрі, де він і помер 10. квітня 1981 р. і був похований.

УКРАЇНСЬКЕ БОГОСЛОВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
(THEOLOGIA SOCIETAS SCIENTIFICA UCRAINORUM)

ЧЛЕНИ ІСПОВІДНИКИ – SOCII CONFESSORES

Куницький Леонтій о. ур. 1876 р. в Оріхівці, скалатського по-
віту, у священичій сім'ї. Він і три його брати — Микола, Володи-
мир і Корнило стали священиками. Отець Леонтій покінчив бо-
гословські студії на університетах у Львові, Римі, Відні і Інсбру-
ку. Про цей останній період згадує він в листі з 10.I.1958 р. до
своїх рідних: « ...як той отець є той самий о. Амвросій (о. д-р А.
Рудкевич, помер у Віндзор, Онт., Канада), з яким тому 52 роки
ми студіювали в Інсбруку богословіє, то поздоровіть його і від мене
і скажіть, що я не забув, яку честь він українцям приніс як один
з найздібніших студентів, і як ми слав'яни під його дерегентурою
мусили два рази співати Закувала ».

Єрейські свячення одержав в жовтні 1901 р. Хоч втішався
він славою одного з найбільш тоді талановитих священиків зразу
прохав митр. Андрея дати його на душпастирську працю і вико-
нував її кілька років у своєму рідному повіті як сотрудник о. де
канна Словаря. Як проповідник і співак в Божій ласки, о. Куниць-
кий здобув собі таке ім'я, що митр. Андрей покликав його на ду-
ховника до Львівської духовної семінарії. З того часу він вже довго
не розставався зі Львовом.

Перша світова війна застала о. Л. Куницького в Бремені,
де був душпастирем для українських емігрантів, які їхали за море,
і українських зарібкових емігрантів у Західній Німеччині. До
Львова він повернувся по звільненні митр. Андрея з царської тюр-
ми і написав в тому часі дві популярні брошюри « В судальській
тюрмі » і « Вітер з-над моря ». В 1917 р. поїхав до Югославії до
наших поселенців у Боснії і написав про це в « Ниві » (1917 р.)
п.н. « Над Босною », присвячуючи велику увагу душпастирській
праці о. Олексія Базюка.

Єдиним в історії галицької митрополії і дуже цікавим фак-
том було іменування о. Л. Куницького громіяльним крилоши-
нином львівської митрополичної капітули. За австрійських часів гре-
міяльних крилошан іменував цісар з-поміж трьох кандидатів,
яких пропонував цісареві митрополит. Коли прийшлося обса-
джувати опорожнене місце в час української державної влади в
Галичині, митр. Андрей предложив трьох кандидатів президент-
ству ЗУНР, який як суверен держави, іменував громіяльним кри-
лошином о. Л. Куницького. Він, опісля капітульний прелат,

вважав собі це іменування українською державною владою за честь, більшу від інших його гідностей.

Діяльність о. прелата Л. Куницького, до того часу майже виключно церковна, розчленувалася на церковну і громадську по гірких невдачах визвольної боротьби, які бolioче переживав він, а це — залишення УГА-єю Львова, її перехід за ріку Збруч і її жахливі страждання, масові арешти українців у зайнятій поляками Галичині, розгром УНР і її армії, віддання Галичини Польщі версайським рішенням Ради амбасадорів у березні 1923 р.

Не відходячи від своєї церковної служби (довший час він був парохом Святоюрської парохії, якийсь час викладав моральну богословію на українськім католицькім богословськім факультеті), о. пралат Л. Куницький, зразу тільки як видатний громадянин, а опісля як посол до варшавського сейму впродовж одної каденції обoronяв українські справи. Впродовж 20-років він очолював Товариство опіки над українськими політичними в'язнями. Належав до членів-основників Наукового Богословського Товариства у Львові в 1923 р.

Першу большевицьку окупацію Галичини о. пралат Л. Куницький пережив на еміграції у Відні, а в 1944 році, коли приятелі і знайомі настоювали, щоби виїзджав, він рішуче відповів: «Залишаюся, бо я не маю права вибиратися на скитальнину; хай дістється зі мною Божа воля». Небаром по другім приході большевиків до Галичини його стрінула доля каторжника і ісповідника за єдність Церков. Про це натякає він в листі до рідних з 10.I.1950 р. «Питаєте за Зенцю! Вона вмерла у 46-му році свого життя у 1946 році, вже на новім своїм помешканні — покoїk і кухонка при вул. Шептицьких, бо зі старого помешкання її виселили. При її смерті я не був — тоді від 1945-1950-го року я далеко від неї перешколювався, а перешколившися вийшов на свободу, дістав паспорт радянського громадянина і живчи доживаю віку...».

Про себе в тому ж листі він пише так: «Пишу і читаю ще без окулярів, тільки при писанні вже трясеться рука, не дивно, їй же 82 роки. Питаєте Ви мене, чи мені чого непотрібно. То питання і пам'ять про мене є мені дуже цінні, цінніші від найдорожчого дарунку. В тих обставинах в яких я живу, ніщо мені більше непотрібно, бо всео, що до життя потрібне, я дістаю. Я маю кімнату і як мило згадати, що я живу в хаті Рідних (в свої братиниці Лідії, замужній Чолій у Мостиськах), у їх власнім домі, купленім при Вашій помочі. День за днем я у молитвах згадую Вас і дякую Господу Богу і також Вам за той дарунок, зроблений і мені. Я маю щодня і ложку страви — овіяної теплим, родинним чуттям...».

В іншому довгому листі, з 1959 р. до Своїх Рідних він спростовувє вістку про своє перенесення: «В Твоїому листі була згадка про якусь сплітку, що мене мали нібито переносити на якесь мое давнє місце (мабуть заслання). Не знаю, кому там забаглося мене переносити з мої кімнати. Для Вашого успокоення я ту сплітку заперечую! Мене з мої кімнатки ніхто не переносив і не переносять! Я в ній сиджу і на мені справджується пословиця, що у мене

стільки світа, що у вікні, з якого бачу кусок рідної землі і неба. Вдень знаю, що там за стіною є сонце, а вночі місяць і що там є вітер і дощ і тепло і мороз. Якщо б я міг і хотів, то можу свободно вийти з моєї кімнатки... ».

В тому ж самому листі о. Л. Куницький висловлює глибокі думки про любов свого народу: « Любов болю не завдає, а помагає до відтворення своєї Батьківщини, хай і у мініатурі, у своїому родинному гнізді! Адже — родина — муж і жінка, батько, мама і діти, цеж іншо інше як клітина, одна з мільйонів клітин, що складаються на одну цілість, на націю, на рідну Вітчизну, без огляду на то, чи та клітина живе у мозку, чи в ногах, чи в серці, чи хоча б і у мізинному пальці лівої ноги — коби тільки не в шлунку і у відходовій кишці! Та клітина так і просить просить тепла, просить домашнього огнища, щоби вона могла себе у нім почувати задоровою, жити, розвиватися а не боліти ностальгією ».

« Не журтесь тим, пише він в листі з 1959 р., що ім (молодому поколінню) тяжко приходить читати твори української літератури бо ж і в школі і з товаришами —кромі хати — іх розговірною мовою є англійська мова. Не шкодить, як вони і по англійськи скажуть то, що чують, що вони з крові і кості українці і що української землі не забудуть і не відречуться, а щоби ім легше було читати і зрозуміти слова генія Тараса Шевченка:

Учітесь брати мої,
Думайте, читайте,
Й чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь і т.д.

то як у Вас немає українсько-англійського словаря, то дайте мені знати, а я Вам, чи радше дітям такого словар'я пішли, якщо такий є ».

Свій найдовший лист з 1959 р. о. Л. Куницький закінчує: « ...у вісімдесяттретому році життя я думками живу вже не для того світа, а лину у другий світ, в якому починається нове, вічне життя і живу бажанням і молитвами, щоби щасливо дістатися в хороми Бога-Отця, там де немає вже ні болю, ні печалі, ні стонів, но жизнь безконечна ».

Після написання цього листа прожив ще два роки і скінчив свою стражданливу життя 25 вересня 1961 р. в Мостицьках і там його похоронили. За його домовиною, яку добрі люди на раменах несли на місце вічного спочинку, йшла родина покійного, в тому — мовчки і два священики з його родини.

Біпскоп Григорій Лакота, ур. 31 січня 1883 р. в селі Голодівка біля Комарна, повіт Рудки, у Західній Україні. По закінченні народної школи в Комарні, продовжив свою навчання в академічній гімназії у Львові, а потім богословські студії також у Львові.

В 1908 р. сп. Константин Чехович висвятив його на священика в Перемишлі і опісля переходив він різні ступені душпастир-

ської праці починаючи від сотрудництва в парохії у Тростянці, Немирівського деканату. Єп. Чехович, пізнавши ревність і чеснотливе життя о. Гр. Лакоти, покликав його до Перемишля на свого особистого капеляна, а водночас став він учителем релігії в українській гімназії в Перемишлі. Кілька років пізніше єп. Чехович вислав його на вищі богословські студії до Відня, які він закінчив докторатом з богословії в 1913 р. працею: « Die Bedeutung der Bergpredikt bei Matthäus ».

Вернувшись до Галичини, він виконував обов'язки духовника в Дух. Семінарії в Перемишлі, де викладав теж гомілетику і катехитику. В часі війни (1915-1916), коли багато парохій лишилося без душпастирів з причини російської окупації Галичини, о. д-р Лакота з великою ревністю обслуговував кільканадцять різних парохій, щоб не лишити вірних без Служби Божої і св. Тайн. Восени 1916 р. вернувся знову до Семінарії, де стан професором історії Церкви і канонічного права. Викладаючи канонічне право, він приготовив і видав працю « Подружє право в новім церковнім кодексі », Жовква 1921, ст. 141. Позитивну оцінку цеї книжки подав о. д-р А. Іщак в « Ниві » за грудень 1921 р. пишучи: « Метода, якої держався шан. автор, є проста, але одиноко можлива при новій кодифікації права, це пояснення поодиноких канонів в напрямі їх далекосягlosti, історичного розвою і практичного примінення. Така, а не інша метода буде внедрова практикована в науці канонічного права: щевнуть правничі підручники, а їх місце заступить коментар, або радше крім короткого введення і теорії правних васад, буде головним предметом науки толковання кодексу. Д-р Лакота принимаючи в основу своєї праці цю одиноко можливу методу, поділив своє Подружje право на 12 глав після 12 розділів, на які діляться супружкі канони нового кодексу. В коментування поодиноких канонів вложив много труду іменно там, де думки каноністів розділені щодо практичного приноровлення деяких канонів. Ця власне солідність в досліді є основною пріметою, що дає праці автора вищість понад дотеперішні коментарі многих поважних навіть німецьких авторів... »

« І ще одна прімета, яка є признаком наукової серіозності, заслугує на признання для праці д-ра Лакоти. Є це термінологія. Хто мав щонебудь до діла з писанням або толкованням богословських трактатів, цей знає, що за трудності робить нам термінологія. Українська, щиро народна термінологія, це той твердий горіх, який мусимо згристи, нім створимо щонебудь свого в богословських науках. І тут Впр. автор ставнув на добрій дорозі, іменно старався віддати кожний латинський термін українським, дальше старався усунути закорінене в нас богословське язичє і заступити його будьто чисто народними, будьто по народному укутими термінами » (« Нива » 1921, ст. 367-368).

16 січня 1918 р. єп. Йосафат Коніловський іменував його ректором Духовної Семінарії (і був ним аж до 1926 р.), а в 1924 р. дійсним крилошанином і своїм генеральним вікарієм. 10 лютого 1926 р. папа Пій XI іменував його єпископом-помічником перемиської

епархії, а хіротонія відбулась в неділю Мироносиць 16 травня 1926 р. Святителями були: сп. Йосафат Коциловський, сп. Йосиф Боцян і о. мітрат Бачинський, присутні були також обидва латинські перемиські єпископи. « З серця витасмо, — писала "Нива" (лютий 1926 р.), — нового Владику, надіючися, що він своєю прімірно лагідною вдачею і ніжним громадянським почуттям причиниться до того, щоби місцеві відносини, які не є найліпші, покращали ».

Як ректор Духовної Семінарії в Перемишлі він був членом-основником історично-правничої Секції Наукового Богословського Товариства в 1923 р.

Коли польська адміністрація влада почала робити єпископів-ординаріїв І. Коциловському труднощі у візитаційних поїздках по Лемківщині виручав його сп. Гр. Лакота і від того часу його єпископська праця тісно пов'язана з Лемківчиною, аж до створення в 1934 р. Апост. Престолом на домагання польського уряду Апостольської Адміністрації Лемківщини.

Сп. Гр. Лакота займався радо і науковими працями, досліджуючи документи архіву перемиської капітули. В 1928 році в п'ятьох числах « Нової Зорі » (ч. 3,4,6,8,9) помістив вичерпуючу статтю про долю корони короля Данила, що була перероблена на мітру перемиських владик, п.н. « Про вивезення і поворот перемиської мітри Данила ». Стаття написана на основі урядових актів перемиської капітули і восьмої хроніки о. архидиякона Мирона Подолинського. В 1937 р. видав працю « Дві престольні перемиські церкви », а в 1939 р. вийшла друком його нова праця: « Три Синоди Перемиські й єпархіальні постанови валевські ». На основі архівальних документів написав і « Історію перемиської капітули в 17-19 ст. », але не вспів її видати.

В 1939-1941 р. коли перемиська єпархія була поділена німецько-советським кордоном на ріці Сян, сп. І. Коциловський вислав сп. Гр. Лакоту на столичний осідок до Ярослава і віддав під його управу цілу Західну (заєнську) округу перемиської єпархії аж по Краків, а сам остав в Перемишлі під большевиками. В 1941 р. Кир Григорій вернувся до Перемишля, де перебував аж до свого ув'язнення в 1946 р. і мешкав в будинку перемиської капітули (при катедральному храмі), якої він був архипреавітером.

Після другої світової війни границя між Польщею і Советським Союзом переходила на схід від Перемишля по т.зв. лінії Керсона і тому Перемишль був під польською комуністичною владою, яка 26 червня 1946 р. ув'язнила його і видала большевикам разом з іншими членами перемиської капітули.

Про цю сумну подію так пише о. Гриник Василь у своєму авті з 18 березня 1948 р. як очевидець (парох при перемиськім соборі і член капітули): « ...насильно переселені до Львова, де їх по місяцеві ув'язнено і вивезено до Київської тюрми, де с дотепер. З Перемишля вивезено іх 26.VI.1946 р. Капітульний будинок і катедральну церкву в Перемишлі зайнняли Отці Кармеліти, переселені зі Львова, які ще в квітні 1946 р. підкопались під Ка-

пітулу Перемиську, бо тоді вже вистарались в міністра внутрішніх справ, Керніка о письмо уповажнююче їх до зайняття греко-католицького капітульного будинку і катедральної церкви, під свій монастир і костел на тій підставі, що ті будинки перед 150 літами належали до Отців Кармелітів. З тим письмом від міністра вони приїхали до Преосв. Йосафата і Григорія з пропозицією, щоби вони могли зайняти капітульний будинок наразі спільно з капітулою, а по вивезенню єпископів і Крилошанин зайняти всю. Стрінулись однак з острою відправою Преосв. Григорія, архипрезвітера капітули. До спільног замешкання будинку не дійшло, але Кармеліти (замешкали у сусідстві капітули, в монастирі Кармелітанок) вичікуючи виселення греко-католицької капітули. Третього дня по виселенні капітули зайняли капітульний дім і катедральну церкву».

Большевики пробували змусити його перейти на православ'я й осісти на єпископськім престолі в Самборі, але коли дістали від нього відмовну відповідь, вивели його на примусові роботи до заполярного концлагеру у Воркуті. Докладніше обставини його засудження в Києві нам невідомі. Вістку про його каторгу і смерть привіз в 1955 році італійський священик о. Петро Леоні, що був також 10 років на каторзі на Сибірі. В своїх споминах опублікованих в 1959 році під заголовком: «*Ватиканський шпигун*» він пише: «На засланні, серед людської мізерії, я стрінув теж і правдивих ангелів у людському тілі, які своїм життям представляли на землі Херувимів, прославляючих Христа-Царя слави. Між ними був ісповідник віри, Владика Григорій Лакота, перемиський єпископ-помічник, який від 1948 до половини 1950 року просвічував нам знесиленним каторжникам своїм прикладом християнських чеснот» (стор. 329).

Владика-Ісповідник у таборі був визначним зразком праведного життя і свою смиреністю та небуденною святістю життя, серед отих каторжників концлагеру, він заслужив собі ім'я «Ангела в людському тілі». Він мав таку велику пошану до Пресв. Євхаристії, що не відважився служити св. Літургію в таборових обставинах, крадькома і без відповідної церковної обстановки. «Зате, — пише о. Леоні, — жадний Ангельського хліба, Владика просив приносити йому св. Причастя до лікарні щодня».

Літом 1950 р. його здоров'я так дуже погіршилося, що не було надії на його видужання. Тоді таборова влада перевела його до лікувального пункту в Абезі, над річкою Уса, де він упокоївся в Бові 12 листопада 1950 р., як непохитний свідок єдності Церков. Також сп. Іван Лятишевський, по повороті з заслання до Станиславова в своїм письмі з 2 січня 1957 р. повідомив, що сп. Гр. Лакота помер 12 листопада 1950 р.

Про останні хвилини єпископа Лакоти довідався о. Леоні 22 січня 1955 р. від апостольського адміністратора, монс. К., який перебував тоді Абезі, і він був при смерті єпископа Лакоти та подав йому останню духовну поміч (стор. 406).

Про нього і про двох інших наших Владик згадув Блаженні-

ший Патріярх Йосиф у свої посланні на Різдво 1954 року «Хотів би я ще на кінці висловити мій великий біль поповоду смерті Пр(ео-священного) Лак(оти). Я чув, що він був в 1948 році на Воркуті, після в 1951 мабуть в Читі. Чи справді він скінчився і де? Я відправив три Сл(ужби) Божі за обох Ваших (*Йосафата Коциловського і Григорія Лакоту*) і Стан.(иславівського) Григорія (*Хомишина*). Біг життя з честю звершили і прийняли належний вінець заплати!» (Див. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа, том IX, стор. 343).

Лятишевський Іван, д-р, єпископ, уродився 17 жовтня 1879 р. в Богородчанах, Станиславівської епархії. Гімназію покінчив в Станиславові, а богословію студіював у Львові, у Відні, Фрайбургу (Швайцарія) та в Інсбруці. У Відні в 1905 р. осягнув ступінь доктора богословії на основі предложеної праці про Флорентійську Унію: «Die Union zu Florenz und ihre Bedeutung für die Entwicklung der kirchlichen Verhältnisse bei den Ruthenen. VII +303 стор. Архієрейські свячення одержав 20 жовтня 1907 р. з рук єпископа Григорія Хомишина.

Як молодий священик спершу був зайнятий душпастирською працею, але незабаром еп. Хомишин назначив його катехитом гімназії в Станиславові і професором історії Церкви в Духовній Семінарії. По кількох роках праці в епархії виїхав вдруге на студії до Мюнхену, потім до Фрайбургу (Швайцарія) і в роках 1911-1912 приготовляв габілітаційну працю на катедру церковної історії у львівському університеті. Працював над монографією про царгородського патріярха Івана Веккоса († 1297), який за своє про-римське унійне наставлення був усунений з патріяршого престолу і засланний до жахливої бітинської тюрми. У Фрайбургу він основно вищколився в допоміжних історичних науках, але габілітації не докінчив, бо був відкліканний до Станиславова. В 1913 р., в Станиславові, видав працю п.н. «Іпатій Потій і його значення для унії».

Крім церковної праці еп. Лятишевський багато часу присвячував національно-культурним справам. Був людиною дуже товариської вдачі, мав знання і добре серце. Був членом і головою майже в кожному народному товаристві в Станиславові. В часі визвольних змагань, в 1919 р. був директором відділу релігійно-церковних справ в уряді Західної Української Народної Республіки в Станиславові. У Земельному Банку у Львові був довгі роки головою Надзірної Ради.

В 1923 р. став дійсним членом-основником історично-правничої Секції Наукового Богословського Товариства у Львові. В «Богословії» (1926) надрукував статтю п.н. «Митрополит Андрій Шептицький як єпископ станиславівський», а опісля працював над підготовкою до друку недрукованого полемічного твору Йова Язби з XIII стол., що стоять у зв'язку з Ліонською унією 1274 р. Також дописував до журналу «Добрий Пастир».

В 1927 р. став членом Станиславівського Крилосу, а 24 листопада 1929 р. Апостольський Престіл іменував його станиславівським єпископом-помічником. Архієрейські свячення одержав

26 січня 1930 р. з рук єпископів: Григорія Хомишина, Йосафата Коциловського і Никити Будки. Свою першу архиєрейську св. Літургію відслужив в родинному місті Богородчанах при великому здивізі народу. Впродовж мирного десятиріччя владичої служби, попри дотогоджану церковно-народну працю, він помагав єпископові Хомишинові в управі єпархією, що мала 415 парохій, і заступав його в часі його частих виїздів на місії та канонічні візитації.

Під час першої більшевицької окупації Західної України (1939-1941), енкаведисти раз-у-раз викликали єп. Лятишевського на довгі нічні допити. Під час другої окупації, 11 квітня 1945 р. єп. Лятишевський був ув'язнений разом з іншими українськими католицькими владиками. По півторарічних допитах і побоях в Лук'янівській тюрмі в Києві, де він мав нагоду стрінутися з єп. Хомишином, його вислали на примусову каторжну працю в Казахстан (Центральна Азія), до карного лагру в Мерке, а потім в Чулактау, коло Караганди. Повних десять років каторжного життя знищили його здоров'я і в 1955 р. більшевики звільнили його виснаженого з останніх сил та дозволили вернутися в Галичину, до Станиславова, з острого забороненої виступати в характері священика, чи єпископа. Останніх два і пів року він прожив, як зовсім приватний громадянин при своїй наближчій родині і на її ласці в Станиславові. Единою його розрадою було те, що приватно у своїй хаті щодня служив св. Літургію, і молився за тих, які загинули мученичою смертю і за увесь український народ, який мучиться в більшевицькій неволі. Місяць перед смертю відвітав ще свій золотий ювілей священства. Помер 29 листопада 1957 р., долучуючи своє ім'я до славного списка галицьких владик, що після тюрми і страшних каторжних терпінь віддали своє життя за віру. 2 грудня 1957 р. вулицями Станиславова, за тілом Владики-Ісповідника йшов багатолюдний похоронний похід, супроводжуючи на вічний спочинок любленого Владику, що увесь свій вік жив між нашим народом і трудився для нього. Ім'я бл.п. єпископа Івана Лятишевського, разом з іменами наших єпископів, що його попередили і були товаришами на шляху геройського ісповідництва, записане золотими буквами в Історію Переслідуваної Церкви.

Перхач Андрій о., ур. 1893 р. в Мацьковичах, перемиської єпархії, гімназію пройшов з відзначенням. Студіював в Духовній Семінарії в Кромерижі на Моравії і написав спомин про неї п.н. «Спомини з побуту гр. кат. Духовної Семінарії в Кромерижі 1915 р.». («Ювілейний Альманах українських католицьких богословів перемиської єпархії 1937», ст. 117-135), а також у Відні. В 1920 р. єп. Йосафат Коциловський висвятив його на священика. Переклав з німецької мови на українську кілька апологетичних праць.

Від 1922-1929 р. був префектом студій в Духовній Семінарії в Перемишлі, від 1929-1932 її місторектором, від 1924 р. професором філософії, обрядів, співу, основної догматики і катехитом Ді-

вочого Інституту в Перемишлі. Був членом Богословського Наукового Товариства. Останньо був парохом в Маковій, і опікувався Пацлавською Кальварією з чудотворною іконою Матері Божої, куди на марійські празники приходили тисячі паломників передусім з Підкарпаття. Останній відпust відбувся на празник Успення Матері Божої в 1945 р. Що сталося з тою чудотворною іконою Пресвятої Богородиці, невідомо, а українську католицьку церкву, після насильного виселення наших людей, знищено. «Зі слізами в очах — оповідав очевидець в Перемишлі, — що бачив як старі наші селяни зі слізами в очах на колінах ціluвали камені, де була наша відпустова церква в Пацлавській Кальварії». «Світив прикладом вірності — писав о. В. Гринин 5.7.1969 — своїй Церкві. Витревав до кінця. Не тільки сам не підписав, але закликав на соборчику кондеканальних не підписувати і за те з місця його ув'язнено і вивезено». Про нього згадув і Блаж. Патріярх Йосиф в листі з 29.III.1956. «О. Перх.[Хабар., кр. Краснояречка — Совхоз — жде на паспорт. Був також дуже хворий», а в «пост скріптум» додав: «А.М. Перхач — тепер Львов обл., м. Бережани, ул. Тиха 12».

«На засланні — писав о. В. Гриник 3.6.1969 р., — мав якусь операцію, при якій перерізано йому нерв і від тоді відчував великі і безнастяні болі. Лагіднів їх так, що брав до уст зимну воду і доки вона не отрілася в його устах давала йому полегшу так, що мусів, що хвилі воду зміняти і ті терпіння тривали около 20 літ. Твердо однак держався своєї віри і був взором для многих. Опікувався ним його сестрінок, теж священик, упорствуючий. Помер в Яричеві коло Львова 30 квітня 1969 р. Похоронений в Дублянах, бо там є переселенці з його рідного села Мацькович».

Решетило Роман д-р о., ур. 1882 р. в Уневі, священиком став в 1907 р. від 1922-1928 богословські студії закінчив у Відні докторською працею: «Ius successionis hereditarie vindicetur et exhortatur» був місторектором Духовної Семінарії в Перемишлі і від 1922-1945 року був професором Введення до Старого Завіту та єврейської мови. Був членом-основником Наукового Богословського Товариства у Львові в 1923 році, потім став пралатом і членом перемиської капітули. Польська комуністична влада 26 червня 1946 р. насильно забрала його разом з іншими крилошанами і передала большевикам, а вони вислали його на Сибір.

Про нього згадував Блаж. Патріярх Йосиф, що в районовім місті Козачинську (в Красноярськім краю) мешкав о. Вол. Прийма з Левандівки. Працював в якомусь рахунковому б'юрі, купив собі хатчину, в якій мешкали, в осібній кімнаті дві сестри монахині (Студитка і Служебниця), що провадили мале господарство. Там десь помер на запалення легенів о. пралат Роман Решетило (в 1953 р.). Отець Прийма прислав Блаженнішому молитвослов по-кійного о. Решетила.

Зміст (Index)

<i>о. д-р Іван Хома</i> , Українське Посольство при Апостольському Престолі 1919-1921	<i>Sac. dr. I. Choma, Missio diplomatica Ucrainae apud Sanctam Sedem annis 1919-1921.</i>	3-65
<i>проф. Костянтин Чехович</i> , Азбучні вірші в перших віках християнізації України	<i>Prof. Constantin Czechowycz, Acrostichis in primis saeculis christianitatis in Ucraina.</i>	67-77
<i>Михайло Демкович-Добрянський</i> , Потоцький і Бобжинський пісарські намісники Галичини 1903-1913. Боротьба галицьких українців за демократичний Сойм у Львові й митрополича роль митрополита Андрея Шептицького	<i>Michael Demkowycz-Dobrianskyj, Potocki et Bobrzynski – vice-gerentes imperatoris in Galizia 1903-1913. Certamen ucrainorum Galiziae ad conventum democraticum Leopoli acquirendum et actio pacemferens Andreae Szeptyckyj.</i>	79-128

2. Вибрані питання (Analecta)

Культ святих Кирила і Методія на Україні (о. д-р Йосиф Сліпий). «Хозарська місія» св. Кирила і Методія та Русь-Україна (о. д-р Ісидор Нагаєвський). Епископ Холмський Феліціян Шумборський і його примусова подорож до Петербургу 1840 року. Український будинок відпочинку для священиків в Жегестові на Лемківщині. 200-річчя Ювілею З'єднання Львівської єпархії з Апостольським Престолом.	129-171
--	---------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensiones)

Mojoli Giuseppe, Attività liturgica della S.C. di Propaganda Fide per il rito orientale 1893-1917. Vicenza 1979 ст. 156, 24 ілюстрацій на крейдянім папері (о. Іван Музичка). Григорій Логвин, Лада Міляєва, Віра Свєнціцька, Український середньовічний живопис. Київ 1976, ст. 29 тексту і окремих кольорових ілюстрацій СІХ (о. д-р Партеній Павлик). Яким Запаско і Ярослав Ісаевич, Пам'ятки книжкового мистецтва — Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів 1981, стор. 136; в тексті багато ілюстрацій (о. д-р Партеній Павлик). Орест Ф. Купранець, ЧСВВ, Катедра св. Йосафата в Едмонтоні. Едмонтон 1979, 245 сторін, ілюстрацій (д-р Богдан З. Казимира).	172-180
---	---------

4. Всячина - Хроніка (Varia-chronica)

Празник св. апостола Андрея в Константинополі 1980 р. Нові Патрони Європи: свв. Кирило і Методій. Хіротонія двох єпископів української католицької Церкви. Слов'янський вклад у будову Церкви. Атентат на Папу. Блаженніший Патріярх Йосиф членом Папської Академії св. Томи в Римі. Апостол «Відгукну любові» завершив свою працю. Перший молитовник української мовою. о. Іван Хоменко.	181-194
---	---------

5. Українське Вогословське Наукове Товариство (Theologica Societas Scientifica Ucrainerum)

195-203

Cum approbatione ecclesiastica

Редакцію веде о.д-р Іван Хома — Redactionis curam gerens

Dr. Joannes Choma

«BOHOSLOVIA»

Via Boccea, 478 - 00166 Roma (Italia)

